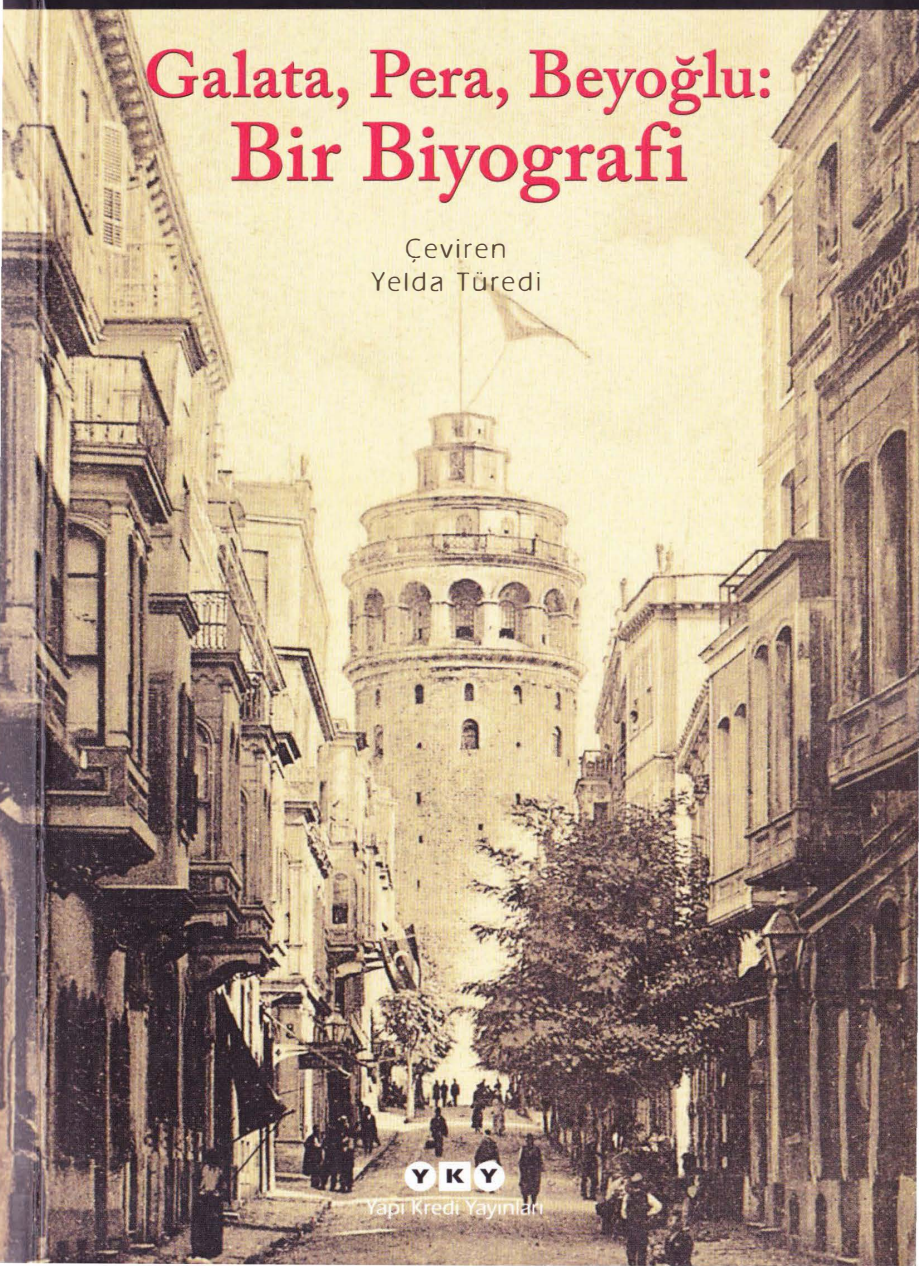
Brendan Freely - John Freely

Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi

Çeviren
Yelda Türedi

YKY
Yapı Kredi Yayınları

GALATA, PERA, BEYOĞLU: BİR BİYOGRAFİ

Brendan Freely 1959 yılında New Jersey'de doğdu, 1960 yılında ailesi, çocukluğunu ve ilkgençlik yıllarını geçireceği İstanbul'a taşındı. İrlanda'da Rockwell College'da ve Yale Üniversitesi'nde eğitim gördü. Ardından yolculuklar yaptı ve çeşitli tuhaf işlerde çalıştı, biri California'daki bir sirkteydi. Daha sonra uzun süre Boston'da sosyal hizmetlerde görev aldı. 1995'te İstanbul'a döndü. Halen İstanbul'da yaşamakta ve edebiyat çevirmenliği yapmaktadır.

John Freely 1926 yılında New York'ta doğdu. 17 yaşındayken ABD deniz kuvvetlerine katıldı ve İkinci Dünya Savaşı'nın son iki yılında Pasifik'te, Birmanya ve Çin'de komando olarak görev yaptı. Savaştan sonra eğitimine devam etti ve 1960 yılında New York Üniversitesi'nde fizik doktorasını tamamladı. İstanbul'a ilk olarak 1960 yılında, sonradan Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşecek olan eski Robert Koleji Yüksekokulu'na geldi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde astronomi ve bilim tarihi dersleri vermeye başladı. İlk kitabı, Hilary Sumner-Boyd'la beraber hazırladığı *Strolling through İstanbul* [İstanbul'da Dolaşmak], 1972'de basıldı. Freely'nin bugüne kadar yayımlanan ve çoğu Türkiye üzerine olan otuzdan fazla kitabı arasında yayınevimizden çıkan *History of Robert Kolej, The American College for Girls and Boğaziçi University Bosphorus University* (2000) ve beş ciltlik *Türkiye Uygarlıklar Rehberi* (2002) de bulunuyor.

Yelda Türedi Boğaziçi Üniversitesi Kimya Mühendisliği'nden mezun olduktan sonra eğitimine Berlin Teknik Üniversitesi'nde devam etmek için Almanya'ya gitti. Kirsten Mossel'den resim dersleri aldı ve Prof. Blencs'in atölyesine devam etti. 2001 yılında çevirmenliği meslek edindi.

John Freely'in
YKY'deki kitapları:

A History of Robert College *(2001)*
Türkiye Uygarlıklar Rehberi *(2002)*
Evliyâ Çelebi'nin İstanbulu *(2003)*
İstanbul'un Bizans Anıtları *(2005)*
Cem Sultan *(2005)*
Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi *(2014)*

BRENDAN FREELY
JOHN FREELY

Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi

Çeviren
Yelda Türedi

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 4204
Edebiyat - 1184

Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi / Brendan Freely - John Freely
Çeviren: Yelda Türedi

Kitap editörü: Devrim Çakır
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

1. baskı: İstanbul, Eylül 2014
ISBN 978-975-08-3009-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2013
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Başlamadan • 7
Önsöz • 9

1. Bölüm: Galata - Pera - Beyoğlu • 13
2. Bölüm: Haliç Boyunca • 27
3. Bölüm: Boğaz Boyunca • 41
4. Bölüm: Karaköy'den Galata Kulesi'ne • 73
5. Bölüm: Galata Kulesi'nden Tünele'e • 87
6. Bölüm: Tünel'den Galatasaray'a • 105
7. Bölüm: Galatasaray'dan Taksim'e • 169
8. Bölüm: Beyoğlu Çevresi • 241

Sonsöz • 255

Başlamadan

Yitip gitmiş bir kültürün kitabı değil bu; daha ziyade bugün yaşadığımız hoşgörü ve özgürlükle yoğrulmuş Beyoğlu kültürünün köklerini, nasıl geliştiğini ve buraya nasıl vardığımızı anlatıyor. Pera artık yok, *Grand Rue de Pera* da. Ama İstiklal Caddesi var, Beyoğlulu olmak var. Ne balo salonları, ne barlar, ne de birbirinden güzel taş binalar işin özü, bundan fazlasından bahsediyoruz; birbirini kabul etmekten, birbirinin alışkanlıklarına, yaşam biçimine, inançlarına, söz hakkına ve diline saygı duymaktan. Yeni fikirlere, yeni akımlara, sanata açık olmaktan, farklı olanı dışlamamaktan... Bütün bunlar pek çok acı dolu deneyimle bize ulaşmış. İstiklal Caddesi'nin çevresi hep değişimle yoğrulmuş, şimdi de hızla değişiyor. Ama ne kadar değişirse değişsin kendi olmaktan vazgeçmiyor.

Beyoğlu'nda San Antuan'da ney dinleyebilir, Çin Yılbaşı'nı kutlayabilir, Picasso sergisi gezebilirsiniz ya da hep görmek istediğiniz Tolstoy tablosuna rastlar, genç bir İtalyan sanatçının enstalasyonlarını görürsünüz, bir Kazak filmi seyredip sabaha kadar sokak festivalinde salsa yapabilirsiniz; belki bir gün bir dans okulunun önünden geçerken tango öğrenmeye karar verir, Asmalı'da bira içerken bir Kolombiyalı'dan hiç duymadığınız gerçekleri dinleyebilirsiniz, yeni çıkan bir kitabı hevesle kapıp eve gitmeyi beklemeden mangalda pişmiş kahvenizle sırtınızı duvara verip okumaya başlayabilirsiniz; âşıklar sokakta kavga eder, sokakta öpüşüp barışırlar burada, çakırkeyif üniversite öğrencileri çok eskilerden bir şarkıyı söyleyerek geçer, homoseksüeller korkmadan el ele tutuşabilir, birileri fazla kaçırmış deliler gibi ağlıyordur, bir gün nükleer reaktörleri bir gün hay-

van haklarını, neye karşıysanız, neden rahatsızsanız onu protesto edersiniz, bütün seslere açıktır Beyoğlu, kapılarını kimseye kapamaz.

Ama Beyoğlu yıkılıyor, sinemalar, parklar yıkılıyor, yerlerine alışveriş merkezleri yapılıyor. Binalar ve hatta belki ağaçlar değildir her şey, ama alışveriş merkezlerinde hayat yoktur, kültür yoktur, çok azını andığım şu renklerin hiçbiri yoktur. Rant adına ya da değil, hedefi ne olursa olsun, bütün bu değişim ve sahte yenileme projeleri özgürlüğe karşıdır.

İmparatorlukların başkentinin karşı kıyısının, otoritenin karşı tarafının binalarını ve onların tarihlerini okuyacaksınız bu kitapta, ama aslında adım adım bir kültürü tanıyacaksınız, bu kültürün nasıl oluştuğunu, nelere dayanmak zorunda kaldığını ve tüm çıkar gruplarına rağmen var olmak için nasıl direndiğini göreceksiniz.

Yelda Türedi

Önsöz

İstanbul hakkındaki kitaplar hep, Antik zamanda Bizantium, Yunanlılarca Konstantinopolis diye bilinen, Türklerin 1453'teki fethine kadar Bizans İmparatorluğu'nun başkentliğini yapmış tarihi yarımada üzerine odaklanır. Ama bu kitap, Haliç'in kuzeyinde kalan Konstantinopolis yarımadasının karşısındaki Beyoğlu bölgesine yoğunlaşmaktadır. Günümüzde Beyoğlu, Konstantinopolis kadar eski ve bir zamanlar Bizans başkentinin bir semti olan, Haliç ve Boğaz'ın kesiştiği noktadaki, İstanbul'un eski liman bölgesi Galata'yı da kapsamaktadır. Bizans çağının son iki yüzyılında Galata Cenevizlilerin kontrolünde kalmış ve hatta Türklerin fethinden sonra da Türk, Yunan, Ermeni, Yahudi ve Levanten Avrupalıların yanı sıra İtalyan, Fransız ve Maltalı sakinleriyle İstanbul'un Latin bölgesi olmaya devam etmiştir. Eskiden Pera denilen Galata'nın yukarısındaki tepelik bölgede Beyoğlu merkezinin anacaddesi Grand Rue de Pera, bugünkü adıyla İstiklal Caddesi boyunca ilk Avrupa büyükelçilikleri ve kiliseler yapılmıştır. Böylece Beyoğlu, şimdi nüfusu yoğun şekilde Türklerden meydana gelse de pek çok farklı inançtan ibadethanelere sahiptir; Yunan Ortodoks, Yunan Katolik, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Suriye Ortodoks, Keldani Katolik, Rus Ortodoks, Roma Katolik, Anglikan ve Türk Ortodoks diye bilinen muhalif mezhebin kiliseleri; Sefarad, Aşkenaz ve Karayit Yahudilerinin sinagogları, Osmanlı Türklerinin camileri, medreseleri ve eski bir Mevlevi tarikatı bir arada bulunur. Tarihi eserlerin en eskisi camiye dönüştürülmüş Ortaçağ Ceneviz kiliselerini, hamamları, çeşmeleri kapsamaktadır.

Galata, liman zamanında, Akdenizli gemiciler taverna ve randevuevlerine akın ederken müstehcen gece hayatıyla kötü şöhret salmıştı. Gece hayatı şimdi tepenin üst tarafına, Beyoğlu'nun bir zamanlar Pera diye bilinen, Osmanlı'nın son zamanlarında İstanbul'un restoran, kafe, sinema ve opera evi bulunan tek bölgesine taşınmıştır. Son on yılda Beyoğlu'nun bu kısmı yüzlerce bar-restoranı, müzik dinletisi sunan mekânları, iki modern sanat müzesi, pek çok sanat galerisi, kültür merkezleri ve opera eviyle dünyadaki en aktif eğlence merkezlerinden biri olmuştur. Yine de Beyoğlu'nun hâlâ Ceneviz Galatası'nı ve Levanten Pera'yı anımsatan asma kaplı meydanları, Aslan Yatağı, Tavuk Uçmaz, Gecekuşu adlı parke taşlı ara sokakları vardır. Bu kitap okuyucuyu gündüzü ve gecesiyle İstanbul'un bütün bu sokaklarına ve daha nicelerine, şehrin geçmişinin ve bugününün birbirine geçtiği bu muhteşem kısmına götürecektir.

Kitap, genel tarihi girişle başlıyor. Bunu Galata'nın eski Ceneviz bölgesini ve eski zamanlarda Pera diye bilinen daha modern kent merkezini de içeren Beyoğlu'nun farklı kesimlerine birbiriyle bağlantılı yürüme turları takip ediyor. Beyoğlu'nun tarihi anıtları Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi ibadethaneleri ile Ceneviz, Osmanlı zamanından ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından seküler binaları içerir. Bu yürüyüşler, burayı 1920'ler Paris'inin sol yakası gibi Bohem bir bölge yapan ve Beyoğlu gece hayatının son yıllardaki sıradışı canlanışına sahne hazırlayan yazarlar, sanatçılar ve ilginç kişilerin tanıtımıyla, İstanbul'un Latin bölgesinin geçmişteki ve günümüzdeki yaşam biçimini gecesi ve gündüzüyle anımsatan nakışlarla süslenmiştir.

İlk günlerinden bu yana Pera'nın Haliç'in karşı kıyısındaki şehirden farklı bir karakteri ve kimliği olmuştur. Roma zamanında Doğu İmparatoru, Arkadios'tan ziyade Batı İmparatoru, Honorios'la ilişkilendirilmiştir. Katolik Peralıları Bizanslılar *frangofouromeni* yani "Batılı giysiler giyenler" diyerek, Osmanlılarsa kâfir diyerek hakir görmüştür. Yüzyıllar boyunca ayrı bir şehir olarak yönetilen, sonrasında da Osmanlı yasasına tabi olmayan Avrupalıların (ve yabancı büyükelçiliklerin koruması altındaki yerel Hıristiyanların) yerleştiği, her büyükelçiliğin kendi mahkemesi, posta servisi ve hatta cezaevi bulunan bu

bölgede yaşayanlar, buranın Avrupa şehirlerine benzemesi için ellerinden geleni yapmıştır.

Konstantinopolis ve İstanbul halklarının Pera'ya yönelik bütün şüphe ve küçümsemelerine rağmen, burası onlara Batı'ya açılan bir pencere sunmuştur. Pera Avrupa moda, sanat, müzik, teknoloji ve siyasi felsefesindeki son akımların yanı sıra kendi şehirlerinde bulunmayan, sıklıkla da yasaklanmış, rafineden âlemciliğe uzanan eğlencelerle karşılaşma imkânı sunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Pera ayrıcalıklı konumunu kaybetmiş, karakter ve kimliğine sık sık kasti saldırılar yaşamıştır. Büyükelçilikler Ankara'ya taşınmış, Türkçe Fransızcanın yerini almış, sokakların, işyerlerinin ve kurumların isimleri değiştirilmiş, Hıristiyan ve Yahudi nüfusun büyük kısmı ya kendi istekleriyle ayrılmış ya da ayrılmaları için gözdağı verilmiştir.

Buna rağmen Pera, şimdi Beyoğlu karakter ve kimliğini büyük oranda korumayı başarmıştır. Son yıllarda bir patlama yaşamış, bir kez daha moda, sanat, edebiyat, müzik ve de pek çok eğlencenin merkezi olmuş ve belki de geçmişteki kadar büyük bir yabancı nüfusa ulaşmıştır.

Bu kitap bölgenin gelişimini ve sosyal tarihini Haliç'teki ilk yerleşimlerden Taksim çevresi ve ötesindeki son yerleşimlere kadar, sadece binaları ve onları inşa edenleriyle değil, katiller, mafya ve fahişelerden bankerler, diplomatlar ve sosyeteye, tüm sakinlerini de inceleyerek sokak sokak takip etmektedir.

1. BÖLÜM
Galata - Pera - Beyoğlu

447 yıllarında yazılmış *Notitia urbus Constantinopolitanae* adlı eserde Konstantinapol'ün, aynı Eski Roma gibi, on dört bölgeye ayrıldığı belirtilir. Bu bölgelerin on üçü Theodosios surları içindedir, bir tanesi, Sykai, günümüzdeki adıyla Galata, Roma'da Tiber'in karşı kıyısında yer alan ve bugün Trastevere denilen bölgeye denk şekilde Haliç'in karşı kıyısındadır.

Notitia'ya göre, Regio Sycaena diye bilinen bölgede hepsi surların içinde yer alan 431 ev, bir kilise, bir forum, hamamlar, tiyatro ve liman mevcuttu. İmparator Justinianos 528 yılında tiyatro ve kiliseyi restore ettirerek bölgeye Justiniana ismini verdiyse de, bu isim imparatorun 565 yılındaki ölümünden kısa süre sonra unutulmuştu. İmparator II. Tiberios (s. 578-582), şehre düşman gemileri yaklaştığında Haliç'in ağız kısmına kıyıdan kıyıya zincir uzatarak limanı kapatmak amacıyla Sykai kıyısına bir hisar inşa ettirmişti. Galata Hisarı olarak bilinen bu yapının temelleri Karaköy İskelesi yolcu salonunun karşısındaki Yeraltı Camii'nde halen görülebilir.

Sykai ismi 9. yüzyıla kadar kullanılmış, bu tarihten sonra yerini önce buradaki küçük bir semt, daha sonra da tüm bölge için kullanılan Galata ismine bırakmıştır. Galata isminin nereden geldiği bilinmemektedir, ama Pera oldukça açıktır. Yunanca *pera* "öte, ilerisi" demektir, ilk başta "Haliç'in ötesi, karşı kıyısı" anlamında kullanılmış, sonra Ortaçağ Galatası ile sınırlanmış ve en sonunda sadece tepedeki üst taraf için kullanılmıştır. Geçen yüzyılda bu eski Yunan isimlerinin yerini Türkçe isimler

almış, bir zamanlar Pera olarak bilinen kent merkezini de kapsayan Haliç'in kuzeyindeki bölgenin bütünü Beyoğlu; Haliç ile Boğaz'ın birleştiği kısım Karaköy olmuştur. Yine de Galata ismi, Haliç'in karşı kıyısını eski şehre bağlayan Galata ve Atatürk köprüleri arasındaki kıyı için hâlâ kullanılmaktadır.

Konstantinopolis'i Nisan 1204'te Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılan Latinler ve Venedik donanması ele geçirmiş, fethedilen Bizans İmparatorluğu topraklarında Rumanya İmparatorluğu kurulmuştur. Konstantinopolis'ten kaçan Rumlar sürgünde, kuzeybatı Anadolu'da başkenti İznik ve Pontus'ta başkenti Trabzon olan küçük imparatorluklar kurmuşlardır. İznik'te 1259'da tahtı ele geçiren İmparator VIII. Mihail Paleologos 15 Ağustos 1261'de Konstantinopolis'i Latinlerden geri alarak Bizans İmparatorluğu'nu eski başkentinde yeniden tesis etmiştir.

Cenevizliler 1261 baharında Nimfayon Anlaşması'nı imzalayarak İznik Bizansları ile ittifak kurmuşlar, bu anlaşmayla Galata "büyük ve kutsal İmparator'un emriyle muzaffer Cenevizlilere verilmiştir." Cenevizliler Galata'yı, her yıl Cenova senatosu tarafından atanan kendi valisi, *podesta*'sı bulunan yarı bağımsız bir koloni olarak yönettiler. Podesta ve konsülü, Podestat denen, Palazzo del Commune diye bilinen binada toplanırlardı. Yasak olmasına rağmen, Cenevizliler 14. yüzyılda bölgeyi surlarla çevirmeye başladılar ve 15. yüzyılın ortalarına kadar alanı ve surları genişletmeye devam ettiler.

1304'te surlarla çevrilmiş ilk alan, şimdi Haliç'te iki köprünün arasında kalan uzun ve dar dikdörtgen bölgeydi. Sonrasında Cenevizliler kendilerini daha iyi savunabilmek için Haliç'in üst tarafındaki tepelere yaptıkları duvarlarla buna bir üçgen eklediler; en üst noktasına da yapımı 1348'de tamamlanan, "İsa'nın Kulesi" olarak bilinen ve zamanla Galata Kulesi diye anılan yapıyı diktiler. Daha sonra 1387 ve 1397'de kulenin kuzeybatısındaki alanı surlarla çevirdiler ve son olarak 1446'da tepenin Boğaz'a doğru inen doğu eğimini de kapattılar. Böylece son savunma sistemi, dış surunun kenarında derin bir hendek bulunan, duvarlarla çevrelenmiş beş alandan oluşuyordu. Bunların sadece üçü şehrin –1422'de Buondelmonti'nin çizdiği– halen mevcut ilk haritasında görülebilmektedir, ancak Vavasore'nin

Galata Kulesi

1530 tarihli gravüründe beşi de belirgindir. Bunların her ikisi de kulenin bir tarafından Haliç'e, diğer tarafından Boğaz'a inen dış surları ve surların en tepe noktasında, savunma sistemine hâkim Galata Kulesi'ni göstermektedir. Birkaç burç ve bir yaya kapısının parçaları halen mevcut bulunan Ceneviz surlarından Galata güzergâhında bahsedilecektir.

Bizans'ın son döneminde Ceneviz Galata'sı Levant'taki başlıca limanlardan biri olmuş, Yunan Konstantinopolis'inin üç katı ticaret hacmine ulaşmıştır. Galata'yı 1334'te ziyaret eden seyyah İbn-i Battûta, Ceneviz limanının önemini vurgulamış, burada

yaşayan Rumlar varsa da, nüfusunun çoğunlukla Latinlerden oluştuğunu söylemiştir:

> Galata orada ikamet eden Frenk [Avrupalı] Hıristiyanlara ayrılmıştır. Cenevizliler, Venedikliler, Romalılar [Bizanslılar, Rumlar] ve Frenkler dahil olmak üzere bunlar farklı farklıdır; tümü Konstantinopolis kralına tabidirler. Hepsi ticaretle uğraşır ve limanları dünyadaki en büyük limanlardan biridir; orada yaklaşık yüz kadırga ve diğer büyük gemiler ve de sayılamayacak kadar çok küçük gemiler gördüm. Şehrin bu kısmındaki pazarlar iyi ama pistir ve de içlerinden küçük ama çok kirli bir dere akar. Kiliseler de çok pis ve vasattır.

Bir başka ilginç betimleme 15. yüzyılın başında Galata'yı ziyaret eden, Timur'un sarayına elçi atanmış İspanyol Ruy Gonzalez de Clavijo'ya aittir. Clavijo şehirden Pera diye bahseder, Yunanlıların Galata dediğini de belirtir:

> Pera şehri küçük, ama nüfusu yoğun. Güçlü surlarla çevrilmiş ve çok iyi inşa edilmiş şahane evleri var. Burayı Cenevizliler işgal etmiştir ve Ceneviz egemenliğindedir, ancak Cenevizlilerin yanı sıra Rumlar da ikamet eder. Şehrin evleri kıyıdadır, denize o kadar yakınlar ki, sularla şehir arasında karaka güvertesi kadar bir genişlik anca var... Buradaki surlar kıyı boyunca uzandıktan sonra tepeye doğru çıkmaya başlıyor, en tepede çok yüksek bir kule [Galata Kulesi] bulunuyor... Cenevizliler şehirlerine "Pera" diyor, ama Rumlar "Galata" diye isimlendiriyor.

Konstantinapol'ün Sultan II. Mehmed tarafından gerçekleştirilen son fethinde Cenevizliler resmen tarafsız kalmış, ancak pek çoğu Giovanni Giustiniani Longo idaresinde şehrin savunmasında yer almışlardı. Galata'daki Cenevizliler, Sultan 29 Mayıs 1453'te Konstantinopolis'i fethetmeden iki gün önce savaşmadan şehri kendisine teslim ettiler. Fatih Cenevizlileri, Yeniçeri kıtası garnizonluğundaki Galata Kulesi hariç, surlarının bazı bölümlerini yıkmaya zorladı. Galata bağımsızlığını kaybetti, ancak Cenevizliler Osmanlı yasasına uyduğu ve vergilerini öde-

diği sürece Fatih onlara bir miktar bölgesel özerklik, istedikleri gibi ibadet ve Roma Katolik kiliselerini muhafaza hakkı verdi. Türk tarihçi Halil İnalcık'a göre, Fatih'in 1 Haziran 1453 tarihli fermanı Galata Cenevizlilerinin hangi koşullarda yönetileceğini belirledi:

> Paraları, erzakları, malları, depoları, bağları, değirmenleri, dükkânları ve tekneleri, kısaca sahip oldukları her şeyin yanı sıra eşleri, oğulları, kızları ve her iki cinsiyetten köleleri önceden olduğu gibi ellerinde kalacak ve hâkimiyetlerindeki diğer yerler gibi, geçimlerine tezat hiçbir şey yapılmayacak; karada ve denizde herhangi bir mani ya da engelleme olmaksızın özgürce seyahat edebilecekler ve müstesna vergilerden muaf tutulacaklar, onlara İslami haraç koyuyorum, diğer Müslüman olmayanlar gibi her yıl ödeyecekler ve karşılığında hâkimiyetimdeki diğer yerlerde olduğu gibi onlara ihtimamımı (ve korumamı) vereceğim; kiliselerini koruyacaklar ve buralarda kilise çanlarını çalmak haricinde âdetlerini yerine getirebilirler; mevcut kiliselerini onlardan alıp camiye çevirmiyorum ancak onlar da yeni kiliseler inşa etmeyecekler; Cenevizliler ticaret için deniz ve kara yolunu kullanabilir; mevcut yasaya göre gümrük vergilerini öderler ve kimse tarafından herhangi bir engellemeye maruz kalmazlar.

Fatih Galata'yı yönetmek için voyvoda (subaşı) atamıştır. Her yıl Mart ayında değişen voyvoda haricinde yerel yönetimi, yılda beş yüz altın ödenen kadı üstlenmiştir. Ayrıca Galata Kulesi'ndeki garnizon ve gözetleme kulesindeki küçük kermenin başına askeri bir yönetici atamıştır.

Yine de Galata bir süre içişlerinde belli bir derece özerkliğe sahipti. Galata'daki Katolik Kilisesi, dini ve hayır kurumlarıyla birlikte *Magnifica Communita di Pera* diye bilinen Hıristiyan heyetin denetiminde kaldı. Bunun dışındaki Müslüman olmayan Galatalılar, Yunan ve Ermenilerin başında patrikleri ve Yahudilerin başında hahambaşı olmak üzere, Fatih'in kurduğu çeşitli milletlerin yetkisi altındaydı.

Galata yüzlerce yıl Cenevizliler tarafından yönetildiyse de, hiçbir zaman yalnızca İtalyalıların şehri olmadı. Fetihten önce

hatırı sayılır bir Rum nüfusu vardı; fethi takip eden yüzyılda buraya taşradan getirilen Türk, Yunan ve Ermeniler yerleştirildi. 1477 tarihli bir belgede Galata'daki 260 dükkân dışında çeşitli etnik gruplara ait evlerin sayısı şu şekilde verilmiştir: 535 Müslüman, 592 Rum, 62 Ermeni ve ağırlıklı İtalyan olmak üzere 332 Avrupalı. 15. yüzyılın son on yılında, Kral Ferdinand ve Kraliçe İsabella tarafından 1492'de İspanya'dan gönderilen çok sayıda Mağrib ve Sefarad Yahudisi Fatih'in oğlu ve halefi II. Bayezid tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edildi.

17. yüzyılda Avrupalı güçlerin bazıları Galata'nın üst tarafındaki Pera'da görkemli büyükelçilikler inşa ettirdiler. Her büyükelçilik, kendi koruması altında hem Pera hem de Galata'da çeşitli kiliseleri bulunan ayrı bir "devlet" oluşturdu. Türk mimarlık tarihçisi Doğan Kuban'ın *İstanbul, Bir Kent Tarihi* adlı özenli çalışmasında belirttiği gibi, her biri belli bir ticari etkinlikle uğraşan çeşitli etnik gruplar kendi bölgelerinde yaşama eğilimindeydi.

Kuban, Osmanlı Galatası'ndaki en kalabalık etnik grubun Rumlar olduğunu, zengin-fakir diye ayrılmak üzere pek çok mahallede yaşadıklarını yazar. Zengin Rumlar tüccardı; diğerleriyse zanaatkâr, terzi, dokumacı, fırıncı, hamal, meyhaneci ya da bozahane sahibiydi. Çoğunluğu Kırım-Kefe'den gelen Ermeniler Rumlarla benzeri mesleklerdendi ve genellikle aynı mahallelerde yaşarlardı. Yahudiler çoğunlukla iki farklı semtte ikamet etmiş, ayrıksı Karayit Yahudiler ise 17. yüzyılın ortalarında, IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Hatice Sultan tarafından yaptırılan Yeni Cami'nin inşası sırasında eski şehirdeki Eminönü'nden tahliye edilerek yerleştirildikleri Haliç'in daha ötesindeki Hasköy'de ikamet etmişlerdir. Galata'daki Yahudilerin pek çoğu zengin tüccardı; bir kısmı da doktordu, bazıları Topkapı Sarayı'nda sultana hizmet etmişti.

Kuban 1455'te Galata'da sadece yirmi Türk yaşadığını belirtir, başları iki evi bulunan garnizonun birlik komutanı subaşıdır. Kuban'a göre: "Galata'da yaşayanların karıları ya Rum ya Ermeni'ydi... Hıristiyan annesiyle yaşayan Müslüman çocuklar görmek mümkündü. Ankaralı Hacı Mehmed'in eşi Hıristiyan'dı ve Yahudi semtinde hamamı vardı. Karısı da başka bir semtte ev sahibiydi."

Kuban'ın 1472 tarihli vakıf kayıtlarına atfen belirttiğine göre Türk semti Hacı Hamza diye bilinirdi. Galata'nın Müslüman tüccarlarının Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya arasındaki ticaretle uğraştığını belirten Kuban, Türk sakinlerin deniz kaptanları, ressamlar ve kâtipler olduğunu söyler. Ayrıca o tarihlerde Galata'da yaşayan Müslümanların çoğunun dönmeler olduğunu göstermek için Ayasofya'daki 1519 tarihli vakıf kayıtlarına başvurur.

Erken dönem Osmanlı Galatası'nın en bütüncül tasviri, 1544-50 tarihlerinde İstanbul'un topoğrafyasının ve Bizans eski eserlerinin ayrıntılı incelemesini yapan Petrus Gyllius'a aittir. Tasvirinde bölgeler kendisinin *Şehrin Antik Tasviri* diye bahsettiği *Notitia*'daki gibi tanımlanmıştır. Galata hakkındaki şu satırlar, son kısmı eski Ceneviz mahallesinin üst tarafındaki tepede yer alan, daha sonra "Grand Rue de Pera" diye bilinecek anayolun tasviri gibi gözükmektedir:

> Genellikle Galata ya da Pera denen Sykai bölgesine Pera Bölgesi demek daha uygun olacaktır... Şehrin çevresindeki kıyı gemilerin barınabileceği sığınaklarla doludur. Surlar ve kıyı arasında gemilerin yüklerini boşalttığı dokların yanı sıra pek çok meyhane, dükkân ve lokanta bulunan sahil şeridi var. Şehrin altı kapısı var, bunların üçünde Konstantinopolis'e deniz yoluyla geçiş için kullanılan iskeleler var... Galata'nın en yüksek noktasında azametli bir kule [Galata Kulesi] yükseliyor. Burada yaklaşık üç yüz adımlık binalarla dolu bir yükselti ve çevresinde, zemini yaklaşık iki yüz adım genişliğinde ve iki bin adım uzunluğundaki tepenin bayırı var. Ortasından evler, bahçeler ve bağlarla dolu geniş bir yol geçiyor. Burası şehrin en hoş yeri.

Galata'da pek çok etnik ve dini grubun yanı sıra Akdeniz ve Karadeniz çevresinden limana gelen denizcilerin, gezgin tacirlerin ve tüccar maceracıların oluşturduğu yerleşik olmayan bir nüfus da vardı. 17. yüzyıl Türk gezgini Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'sinde Galata'daki zengin etnik karışımın canlı bir tasvirini sunar:

> Bu şehrin tamamında 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni mahallesi vardır. Başhisar'da asla kâfir yoktur.

İkinci hisarda Arap Camii'ne gelinceye kadar asla kefere ve gayr-ı müslim yoktur... Bu Galata zemini deniz kıyısından kuzey tarafına doğru Kulekapısı'na kadar bir saat yokuş yukarı kat kat Ceneviz keferesi yapısı kârgîr binalardır. Bütün caddeleri satranç gibi döşenmiş anayolların hepsi 1160 sokak sayılmıştır. Fakat kaleden dışarı deniz kıyısındaki büyük yol, kale içinde Voyvoda yolu, Arap Camii yolu, Harbî yolu ve Kulekapısı yolu, bu yollar kalabalık yollardır. Bu kefere mahallelerinde gece gündüz bekçiler gözcülük ederler, zira birkaç kere isyan ettiler ve çoğunu kılıçtan geçirdiler. Galata kavmi... Birincisi gemicilerdir, ikincisi tacirlerdir, üçüncüsü çeşit çeşit sanat erbabıdır. Dördüncüsü kalafatçı marangozlardır. Halkı Cezayir elbisesi giyerler, zira çoğu azeptir... Rum taifesi meyhanecidir. Ermenileri pastırmacı ustalarıdır. Yahudileri muhabbet pazarında aracıdır. Yahudi çocukları ulefeciyandır. Bunlardan ayıplanmış hîzân olmazdır.

Evliyâ'nın özellikle renkli bir dille anlattığı, okuyucularına bu kötü şöhretli yerleri müdavim değil, sadece gözlemci olarak gezdiğine dair güvence verdiği Galata'nın liman bölgesi meyhanelerinin sayısı ve canlılığı da dikkat çekicidir:

... deniz kenarında Ortahisar'da 200 adet kat kat harâbâtî canlar için meyhaneler var ki her birinde beşer altışar yüz günahkâr yiyip içip çalgıcılar ve şarkıcılarla öyle eğlenirler ki dilleri ile anlatılmaz... Ankona, Sarakuza, Mudanya, Edremid, Bozcaada berrak şarapları olur ki o kalabalık yoldan geçtiğimizde görürüz, başıkabak yalınayak yüzlerce meyhane esiri toz toprak içinde anayol üzerine serilmiş yatarlar. Perişan hâllerinden sorduğumuzda bu beyti okurlar:

İçdim şarâb-ı la'lini mestâneyim mestâneyim
Oldum esîri kâkülün dîvâneyim dîvâneyim

Bazıları da:

Ayağım adım atmaz bir kadem meyhâneden gayrı
Elim bir nesne dutmaz sâkıyâ peymâneden gayrı

Koy a gavgayı ey vâiz kulağım nesne gûş etmez
Sürâhî gulguliyle na'ra-i mestâneden gayrı

der.

Hudâ gizli sırları bilendir ki, bu hakire bir damlası nasip ol mamıştır. Ancak cana yakınlığımız dolaysıyla bütün esnaf il görüşüp hâllerine vâkıf olduk.

Fariba Zarinebaf, 18. yüzyılda burada "düzgün" meyhanelerir yanı sıra yasadışı yerler de bulunduğunu anlatır. Tabela yerine hançer gibi sembollerle bilinen "düzgün" yerler, temiz mutfakla rı ve nefis yemekleriyle ünlüydü. Genellikle sütunlarla destekle nen yüksek tavanlı büyük salonlarda hizmet veren bu meyhane lerde, tam ortadaki sütunun yanında bir fıçı tuzlu balık durmas adettendi. Bardak ve tabaklar temiz bezlerle parlatılır, düzenl aralıklarla yerler paspaslanır, masalar temizlenirdi; garsonlaı ise daima tertemiz giysiler içindeydi. Bütün masalarda bereket sembolü büyük tahta tuzluklar bulunur, seramik şamdanlarda mumlar durur, mezeler bu şamdanların çevresine yerleştirilirdi.

Altıncı Daire-i Belediye

Tünel, Beyoğlu çıkışı.

Müşteri geldiğinde masaya konulan bu mezeler müessesedendi; müşteriler sadece içkilerinin ve sonradan ısmarladıkları mezelerin ücretini öderdi. Bazı meyhaneler genellikle Yeniçerilere hizmet verse de, müşteriler çoğunlukla tersane ve cephanelikte çalışan ustalar ve ustabaşılarıydı. Kayıkçılar, hamallar, tellaklar ve külhanbeyleri bu mekanlarda istenmezdi.

"Yasadışı" meyhaneler sıklıkla bakkal ya da manavların arka odalarında işletilirdi; evlerine alkollü içki götürmeyen memurlar ve katipler buralara sık sık uğrardı. Şarap ya da rakı satan ve "gezici meyhane" diye bilinen seyyar satıcılar da vardı. Bunların çoğu Ermeniydi: Bellerinde üstü önlükle kapatılmış kuzu derisi keseler, ceplerinde metal maşrapalarla müşterilerine gizlice hizmet vermekte ustaydılar, çoğu zaman içkinin yanına bir üzüm, küçük parça meyve sunarlardı. Meraklıları bu meslek erbabını, omuzlarındaki elbezlerinden tanırlardı.

19. yüzyılın ortalarının başında Galata, daha Batılı bir kente dönüştürme çabalarıyla yavaş yavaş yenilendi. 1854-1855'te sokak tabelaları yerleştirildi, 1857'de sokaklar gaz lambalarıyla

aydınlatıldı. Kenti polis, posta, itfaiye, haberleşme ve kanalizasyon hizmetleriyle yenileştirmek ve modernize etmek amacıyla 1855'te belediye teşkilatı kuruldu. Aynı sene Galata ve Beyoğlu'nu kapsayan (Galata daha sonra, daha büyük Beyoğlu'nun parçası olmuştur) Altıncı Daire-i Belediye, ilk projesi Ceneviz surlarının yıkılması olan Server Efendi (sonradan "Paşa") tarafından kuruldu. Galata 1869'da tramvayla tanıştı; tek hatlı tramvay Galata Köprüsü'nü geçip Boğaz'ı takip ederek Ortaköy'e kadar gitmekteydi. Daha sonra 1876'da Karaköy'den Grand Rue de Pera'nın aşağı ucuna yolcu taşıyan ve böylece onları Yüksek Kaldırım diye bilinen antik merdivenli sokağı tırmanmaktan kurtaran Tünel, yani yeraltı füniküleri açılmıştır.

Avrupa tarzında otel ve pansiyonlar ilk kez 19. yüzyılın ilk çeyreğinde açılmış, 1845 tarihli *Murray's Guide* adlı rehberde listelenmiştir. 1893 baskısında belirtildiği gibi bunların hepsi Pe-

Galata Köprüsü

Galata Köprüsü.

ra'dadır: "Avrupalı gezginlerin gittiği otellerin hepsi Pera'dadır ve pek çoğu Grand Rue'dedir." Rehberde, "Sayısız ara sokakları, geçitleri ve dar sokakları pislik ve sefalette Stambol'un [*Eski Şehir*] en kötü yerlerini geride bırakır" der. Galata'nın sahildeki bölümünü anlatarak şöyle devam eder: "Burada birbirine bitişik ara sokaklarda ambarlar, küçük dükkânlar, kafeler ve Avrupa'nın en ahlaksız nüfusunun kendine ev edindiği pis pansiyonlar vardır."

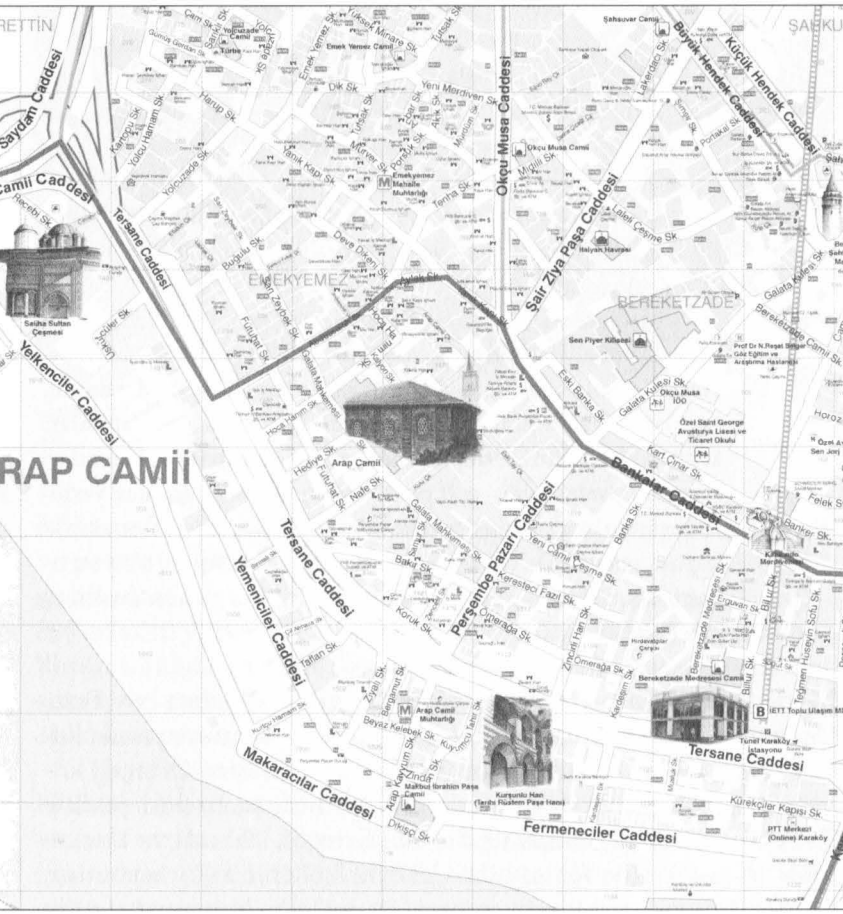
Haliç'in iki kıyısı arasında, Galata'da Azapkapı'dan eski şehirdeki Unkapanı'na, bugünkü mevcut Atatürk Köprüsü'nün yerinde uzanan ilk köprü, 1836'da açılmıştır. Galata ve Eminönü arasındaki günümüz Galata Köprüsü bu iki nokta arasında inşa edilmiş beşinci köprüdür; yüzer ahşap bir yapı olan ilki 1845'te yapılmış, ilk metal köprü gözü 1878'de açılmıştır.

Galata Köprüsü her zaman İstanbul hayatının geçit törenini izlemek için en iyi yer olagelmiştir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki "Şapka ve Kıyafet Devrimi", Edmondo de Amicis'in *Constantinople* (1896) adlı eserinde anlattığı, Osmanlı

zamanında görülebilen renkli giysileri ve ulusal kıyafetleri kısmen ortadan kaldırmıştır:

> Orada durduğunuzda tüm Konstantinapol'ün bir saat içerisinde geçtiğini görebilirsiniz... Rum, Türk ve Ermeni kalabalığın içinde at üzerinde ilerleyen devasa bir haremağası "Vardah!" (Yol açın!) diye bağırır, hemen arkasında haremin bayanlarını taşıyan çiçekler ve kuşlarla bezeli fayton onu izlemektedir... Yaya Müslüman kadın, peçeli kadın köle, uzun dalgalı saçlarının üstünde küçük kırmızı şapkasıyla bir Rum kadını, siyah feracesine gizlenmiş Maltalı, milletinin antik giysileri içinde bir Yahudi, alacalı Kahire şalına sarınmış Arap kadını, Trabzonlu Ermeni bir kadın, hepsi siyah peçeli –bir cenaze görüntüsü; bunlar ve daha pek çoğu dünyanın çeşitli milletlerinin giysilerini sergilemek için bir tören alayı varmışçasına birbirini takip eder... Aynı giysileri giymiş iki kişi yoktur. Bazıları şalla sarmalanmış, bazıları bandanayla örtülmüş, yabaniler gibi donanmış –soytarı kıyafeti gibi çizgili ya da alacalı gömlek ve fanilalar; kimi belden koltuk altına uzanan silahlarla kabarmış kemerler; Memluk pantolonları, golf pantolonları, tunikler, togalar, yerlere sürünen uzun cüppeler, kakımla süslenmiş pelerinler, altınla kaplanmış yelekler, kısa kollar ve şalvarlar, keşiş giysileri ve tiyatro kostümleri; erkekler kadın gibi giyinmiş, kadınlar erkek gibi gözükmekte ve köylüler prens havalarında."

Modern Beyoğlu'na dahil edilmiş bugünkü Galata ve Pera, Ceneviz ve Osmanlı zamanından bu yana tanınmayacak kadar değişmiştir, yine de dolambaçlı sokakları bize Ortaçağ kökenini hatırlatmaya devam eder. Şimdi nüfusu baskın şekilde Türk'tür, sayıca çok azalmış Yunan, Ermeni, Yahudi ve Levantenlerle birlikte ender sayıda Ceneviz kökenli aile mevcuttur, çünkü Pera'nın muhteşem cemaati artık tarihe karışmıştır. Ama Ceneviz çağının anıtları, tıpkı Bizans ve Osmanlı dönemlerindekiler gibi bugün hâlâ durmaktadır ve coşkun gece hayatıyla İstanbul'un eski Latin semtinin ruhunu yeniden canlandıran Beyoğlu turlarımızda birbirlerinin yanı başında duran bu anıtları göreceğiz.

© Beyoğlu Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

2. BÖLÜM
Haliç Boyunca

İlk turumuz bizi bölgenin diğerlerinden çok daha eski bir alanına götürüyor. Buradaki Dor öncesi yerleşimlere dair pek az şey bilinmektedir, ama söylenceler Bizans'ın şehrini kurduğu zamanlarda (mezarları ancak MÖ 196 tarihinde Bizanslı Dionysus tarafından belirlenen) Megaralı Hipposthenes ve Auletes'in de buraya yerleştiğini söyler.

Resmi olarak Bizantion'un on üçüncü bölgesi olmasına rağmen Sykai yörekent görülmüş ve tarihçiler buraya pek az ilgi göstermiştir. Buranın sakinleri hakkında ortaya çıkan pek az ayrıntıdan biri Nika İsyanı sırasında pek çoğunun Mavileri* tutması ve bir Mavi genç grubunun Haliç'i sandalla geçerek karşı kıyıdaki ambarları ateşe vermesidir. Sykai'nin nüfusu 6. yüzyılda patlak veren veba salgınında iyiden iyiye azalmış gözükmektedir. Procopius, insanların Sykai surlarının kulelerine tırmanıp çatıları parçalayarak kuleleri ölü bedenlerle doldurduğunu ve sonra çatıların yenilemeye gönderildiğini anlatmaktadır. Bunun sonucu olarak şehri, sakinlerini daha da rahatsız eden kötü bir kokunun kapladığını sözlerine ekler.

İmparator Justinianus bölgeyi yeniden inşa edip Justinianopolis ismini vererek ayrı bir şehir tayin etmiştir. Konstantinus'un saltanatından Theodosius'un saltanatına kadar geçen sürede bölgenin nüfusu yoğunluğunu korumuştur. 10. yüzyılın başında,

* Nika İsyanı: 532 yılında Konstantinopolis'te Hipodrom'da, İmparator Justinianus'a karşı başlayan isyan. Taraflar hipodrom yarışlarındaki taraftar renkleriyle Mavi ve Yeşil ismiyle gruplara ayrılmıştı. (ç. n.)

İtalyan şehir-devletlerine kıyı boyunca ticaret merkezleri açma hakkı verilince önce Amalfililer, sonra Pisalılar ve Venedikliler, daha sonra da Cenevizliler buraya yerleşmeye başlamışlardır. Nimfayon Anlaşması imzalandıktan sonra 1261'de, Galata "büyük ve kutsal İmparator'un emriyle muzaffer Cenevizlilere verildi" ve Karadeniz'deki kolonilerle yürütülen ticaretin merkezi haline geldi.

Türk fethine kadar, Galata her yıl Ceneviz'den (Cenova) atanan *podestat* tarafından, fetihten sonra ise Sultan'ın atadığı voyvoda (subaşı) tarafından yönetilmiştir. Cenevizlilerin kiliselerin bakımı haricinde pek az şeyden sorumlu olan *magnifica communita di Pera*'yı, (Aziz Anna Kardeşliği Başrahibi *magnifico*'nun başkanlık ettiği, bir amir ve on iki danışmandan ibaret heyeti) oluşturmalarına izin verilmiştir. Söz konusu Ceneviz halkının büyük bir çoğunluğu Cenova'dan değil, Cenevizlilerin yaygın biçimde yerli Rumlarla evlilikler yaptığı Sakız Adası'ndan, bir kısmı da Karadeniz'deki Ceneviz kolonilerinden gelmiştir.

15. yüzyılın başında Cenevizliler evlerini tepenin yukarılarına doğru taşımaya başlamış, kısa zamanda burası meskûn özelliğini kaybetmiştir. O tarihten 1940'lara kadar ambarların, denizcilerin ve gezginlerin kaldığı hanların, gemilere tedarik ve onarım sağlayan şirketlerin alanı olarak kalmıştır. Aslında ana iskelenin 1945'te Kadıköy'e taşınmasına kadar burası Kalafat Yeri diye bilinmiştir. Pek çok sokak ilişkilendirildikleri mesleklerin adını taşır: Kürekçiler Kapısı Sokak, Yelkenciler Sokak vb. Çoğunluğunu Limni ve Gökçeada'dan şarap ithal eden, Çanakkaleli ve Gelibolulu Yahudilerin işlettiği ünlü Yahudi şarap evlerinin bir kısmı 20. yüzyılın ilk on yılına kadar burada işlemeye devam etmiştir.

Bu alanı 1940'ların sonunda tesisat ve mekanik gereçler satan toptancılar devralmıştır; günümüzde de onların hâkimiyetindedir. Bir kısmı 1958'te Tersane Caddesi genişletilirken yıkılmıştır. 1984'te Belediye Başkanı Bedrettin Dalan kıyıdaki geniş bir alanı park yapmak amacıyla yıkmıştır. Bakımsız, çamur içindeki bu park yıllardır sarhoşların ve sokak köpeklerinin mekânı olmuştur. Ancak bu yüzyılın başında Karaköy Balık Pazarı buraya taşındığında, burada birkaç basit balık lokantası işletmeye

Karaköy Meydanı.

açılmıştır. Yıllar içerisinde yayılan ve popülerlik kazanan bu lokantalar, bölgeye özellikle yaz akşamlarında yeni bir canlılık getirmiştir. Son birkaç yıldır, "Galataport" diye bilinen hırslı bir projeyle, buranın tamamen yıkılıp park alanları, alışveriş merkezleri ve oteller kuşağına çevrilmesi düşünülmektedir.

Turumuza başlayacağımız Karaköy Meydanı yüz yıllardır ithal malların satış, takas ve spekülasyon merkezi kimliğini korumuştur. Nicholaos Papadopoulos, İstanbul'un Rum tüccarlarının ısmarladığı, 1817'de Venedik'te Yunanca basılan *Ticaret Ansiklopedisi*'nde burayı 19. yüzyılın başındaki haliyle anlatır:

Rusya'yla ticaret yapan tüccarlar Havyar Han'dadır. Han'daki alan kısıtlı olduğu için, yakınlara çok sayıda taştan geniş depolar inşa edilmiştir. Havyar Han'ın yakınındaki Frenk gümrük dairesi Galata'ya deniz yoluyla gelen Avrupa ve Rus mallarıyla doludur. Atölyeleri yakınlarda bulunan Ege adalarından marangozlar, ceviz ve karaağaçtan Avrupa tarzı kaliteli mobilyalar, ayna ve ikonlar imal eder. Fıçı imalatı da Galata'daki önemli uğraşlardan biridir. Pek çok ticari gemi fıçılarını buradan temin eder ve bunlar şarap, zeytin ve zeytinyağı için kullanılır. Galata'nın demirci ustaları demir kapılar, kapılar ve kepenklerin yanı sıra gemi çapaları yapar.

Rusya'nın zenginliği Galata'ya akar. Buğday, tereyağı, deri, Kırım yünü, demir, kenevir, sırma iplik, havyar ve samur kürkü başlıca ürünlerdir. Avusturya'dan Trieste ve Tuna üzerinden Bohemya camları, Saksonya porselenleri, hazır giyim, sarı sırma kordon ve ayna gelir. İtalya'dan Floransa ipliği ve kâğıt, Fransa'dan Marsilya kumaşı, İngiltere'den saatler ve lüks elbiseler, Hollanda'dan değerli taşlar, Mısır'dan pirinç, pamuk ipliği, Arap kahvesi ve tütsü, Ege adalarından şarap, rakı, zeytin, zeytinyağı, buğday, tuz, pamuk, limon ve dokuma gelir.

19. yüzyılın ortalarında Havyar Han genel müzayede evi olarak kullanılıyordu. Ayrıca sarraflar ve elle yazılmış, seri numarası taşımayan ve bu nedenle taklit edilmesi çok kolay olan ilk Osmanlı banknotlarındaki spekülasyonlarıyla Osmanlı ekonomisinde tahribata yol açan döviz tacirleri de burada bulunuyordu. Kırım Savaşı esnasında çoğunlukla değerli kâğıt ve konsolide tahvil alım satımı yapan gayr-i resmi borsa Havyar Han'da toplanmaya başladı. Borsa tellalları üzerinde denetim ve hileli uygulama yasakları yoktu. Osmanlıların "havai oyunlar" tabir ettiği pazar manipülasyonlarıyla servetler kazanıldı, ancak halkın güveni sarsıldı.

Skarlatos D. Byzantinos, 1860'lardaki Havyar Han'ı şöyle anlatır:

Bugün Havyar Han, isminin de söylediği gibi havyar ticaretinin merkezi olmakla birlikte, caddenin hemen karşı tarafında

> yeni inşa edilen borsaya rağmen hâlâ borsanın kalbidir. Burası en değerli tahvillerin alım satımının yapıldığı ve en büyük ticarethanelerin kaderine karar verilen yerdir. Burada paranın değeri belirlenir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mali gücü şekillenir... Havyar Han'a ilk kez girdiğinde kişi Ticaret Tanrı'sının huzurunda olduğunu fark etmeyebilir. Ama bu tellal ve sarraf kalabalığına daha yakından bakar bakmaz, durumun ciddiyeti açıklık kazanır. Bu adamlar sürekli etrafta koşturmakta, birbirlerinin kulaklarına fısıldamaktadır. Buradaki heyecan kumar masasındaki heyecana benzer. Tek fark şudur ki, kumar masasında oturulur, burada ise sürekli hareket edilmektedir.

İlk yasal borsa tellallar birliği, alım satımı itibarı bilinen tacirlerle sınırlandırmak amacıyla 1864'te oluşturuldu. Resmi Borsa, Avrupa borsalarını model alarak 1866'da, Dersaadet Tahvilat Borsası adıyla kuruldu ve (Edwin Grosvenor'un daha sonra "Kapmaya çalışan parmaklar ve dönen aç gözlerin curcunası" diye tanımladığı) Borsa Han, Komisyon Han ya da Konsolide Han diye bilinen caddenin karşı tarafındaki yeni binaya taşındı. Tamamı Rumlardan oluşan yirmi kişilik bir Borsa Komitesi kuruldu. Maliye Bakanlığı'na gözetim yetkisi verildi ve yeni yapılan düzenlemelere uygun alım satımı sağlamak için bir başkan atandı. Alım satım takas katıyla sınırlandırıldı ve kurallara uymayanlara para ve ihraç cezası kondu. Satın almacı (mubayaacı), tellal ve simsar arasındaki alım satım büyük bir salonda açık artırma ile yapılmaktaydı.

İ. N. Karavias 1933'te şöyle yazmaktadır:

> Borsa binası şimdi ayakkabıcıların ve Tokatlı Lokantası'nın bulunduğu binada, tam Havyar Han'ın karşısındaydı. Üç katlı bir binaydı. Büyük salonun içinde demir merdivenler ve galeriler vardı. Döviz ve tahvil alım satımı burada yapılırdı. Konsolide tahviller de burada işlem görürdü, zaten bu nedenle Konsolide Han denirdi. Burası sadece Galata'daki pazarın değil, tüm İstanbul pazarlarının kalbiydi. Ayrıca şüphe yok ki İstanbul'daki en gürültülü yerdi. Gelip geçenlerin bu kakofoniyle kafası

karışır, şehri gezmeye gelenler içeride ürkütücü bir şeyler olup bittiğini zannederlerdi.

Akşam han kapandığında, bu kargaşa aniden son bulurdu. Tellalların ve sarrafların çoğunun kasaları bu binada olduğundan kalabalık bir bekçi grubu tarafından korunurdu. Borsanın yanındaki ve Havyar Han'ın önündeki alanı sarrafların tezgâhları kaplamıştı. Sarrafların çoğu zengin kişilerdi. Şehrin fakirleri ve şehir dışından gelenler nakde sıkıştıklarında altınlarını sarraflara bozdururlardı. Sarraflar altın ve kuyum karşılığında borç da verirdi. Tezgâhların her birinin üzerinde çeşitli ülkelerin paralarıyla dolu kırmızı tahta bir kutu vardı.

Karaköy Meydanı'nın günümüzdeki şekli 1958'de tamamlanan şehir yenileme projesinden sonraya tarihlenir. Daha önceden meydan çok daha küçüktü, hatta meydan demek zordu. Köprüyü geçince solda on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Ceneviz surlarının ayakta kalmış kulelerinden birinde bulunan önceki polis merkezi yerine yapılmış neoklasik alçak bir yapı olan Aziziye Polis Karakolu vardı. Polis karakolunun arkasında ve ötesinde kadın giysileri diken ve satanların bulunduğu Fermeneciler Çarşısı diye bilinen hanlar vardı. Bu hanlardan geriye sadece, şimdi elektronik mallar satan dükkânların işgal ettiği Selanik Han kalmıştır. Köprünün solunda, bir zamanlar Avusturya Bankası'nın bulunduğu (halen ayakta duran) binanın ilerisinde 1894 depreminde hasar gördükten sonra Raimondo D'Aranco tarafından restore ettirilen Merzifonlu Camii vardır. Biraz ötesinde Havyar Han ve Konsolide Han bulunurdu. Stein mağazası, Fransız Bon Marche mağazasının şubesi ve domuz eti satan kasapların bulunduğu Domuzhane Sokak da yıkılanlar arasındadır (Domuz eti satan bu işletmelerden geriye kalan tek kasap olan Çerkezo yakınlardaki Yüksek Kaldırım'a taşındı, 1990'ların ortalarına kadar açık kaldı). Domuzhane Sokak'ta çoğunlukla işadamları ve bankerlere hitap eden birkaç lokanta da vardı.

Turumuza, Galata Köprüsü ve Atatürk Köprüsü arasında uzanan Tersane Caddesi'nde Haliç boyunca yürüyerek başlayacağız.

Haliç'in iki köprü arasında kalan alanı 1303'te Cenevizliler tarafından surlarla çevrelenmiştir, Atatürk Köprüsü'ne en yakın kısmı ise 1387-1397 yıllarında surlarla kapatılmış alanın parçasıdır. Bu bölgedeki Ceneviz deniz surları Türk fethinden sonra yıkılmıştır, ancak kara surlarının iki parçası ayakta kalmıştır ve halen Atatürk Köprüsü'nün yakınlarında görülebilir.

Köşedeki hoş neoklasik yapı Oyak Sigorta binasıdır. Bu yapı aslen Nordstern Han'dır, 1930'da inşa edilen bu ticari yapının özgün sakinleri ithalat ve ihracatla uğraşan Avrupalılar ve Türklerdi.

Karaköy Meydanı'ndan 150 metre ileride sola, Kardeşim Sokak'a dönüyoruz. Bir sonraki köşede sağa, güzel ama bakımsız ticari bir binaya, Rüstem Paşa Han'a giden dar yola sapıyoruz.

Han, büyük Osmanlı mimarı Sinan tarafından Sadrazam Rüstem Paşa için 1550'den biraz önce yapılmıştır. İnşa tarihi, o henüz şehirdeyken, yani 1544-1550 tarihleri arasında, San Michael Latin Kilisesi'nin bir han, şehir içinde bir kervansaray yapmak için yıkıldığını yazan Petrus Gyllius tarafından belirlenmiştir. Gyllius hanın yakınlarında Batı'nın İmparatoru Honorios'un Sykai'de bir tiyatro ile birlikte yaptırdığına inanılan bir forum bulunduğunu belirtir. Gyllius Sykai'nin topoğrafyasını anlatırken forumun o şehirde bulunduğu sıralarda ortadan kalktığını ima eder:

> Mimarinin kullanım kurallarından, Yunanistan seyahatlerim esnasında gözlemlediğim gibi Honorios'un Tiyatro ve Forumunun [Galata'daki] tepenin aşağısında bulunduğunu tahmin edebiliriz. Konstantinapol'e ilk geldiğimde gemi sığınağı [Galata limanı] yakınlarında şimdi Aziz Michael'e adanmış kilisenin harabeleri üzerine inşa edilen kervansarayın orada, zemin seviyesinde bir forum vardı. Bu foruma antik toprakaltı su yolu ile su taşınmaktaydı. Kısaca, şu anda eski Sykai'den görünecek hiçbir şey yoktur.

Bina girişinin solunda kiliseden kalan korint tarzı sütun başlığı görülebilir.

Hanın kurucusu Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın iki kez sadrazamlığını yapmıştır ve sultanın gözde eşi Hürrem Sultan'dan olma tek kızı Mihrimah Sultan'ın eşidir. İtici bir şahıs olan Rüstem, Mihrimah'la evlenirken edindiği *Kehle-i İkbal* "İkbal Biti" lakabıyla bilinirmiş. Çok sayıdaki düşmanlarından biri, o zamanlar Diyarbakır valisi olan Rüstem Mihrimah Sultan'la nişanlanacağı vakit, sultanla evlenemesin diye cüzamlı olduğu dedikodusunu yaymış. Ama saray doktorları Rüstem'i muayene ettiklerinde bit bulmuşlar; o zamanlar Osmanlı'daki tıbbi kanıya göre cüzamlılarda bit bulunmayacağından cüzamlı olmadığı sonucuna varmışlar. Böylece sağlam raporu almış ve Mihrimah Sultan'la evlenmesine izin verilmiş; Sultan Süleyman onu İkinci Vezirliğe atamış. Beş yıl sonra sadrazamlığa getirilerek Sultan Süleyman'ın saltanatında bu mevkide geçireceği iki dönemden ilkine başlamış, bu zaman zarfında Sultan'ın en zengin ve en güçlü adamı olmuş. Böylece "Olıcak bir kişinin bahtı kavî tâli'i yâr/Kehlesi dahi mahallinde anun işe yarar" anonim beytine istinaden kendisine *Kehle-i İkbal* "İkbal Biti" denmiş...

Şimdi anacaddeye dönüp aynı yönde devam ediyoruz. İlk ara sokakta, dokuz kubbeli büyük bir antik binaya varıyoruz. Burası fetihten hemen sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Galata Bedesteni'dir. Osmanlı zamanında böyle bir bedesten en değerli malları depolamak ve satmak için kullanılırdı, bugün Galata Bedesteni ağır sanayi makineleri satıcıları tarafından kullanılmaktadır. Yapı halen mükemmel durumdadır.

Bedestenin hemen ilerisinden sola, Arap Kayyum Sokak'a dönüyoruz. Bu sokak Haliç'teki antik iskelelerden birine, Eski Yağ İskelesi'ne gider. Buradan küçük tekneler yolcularını eski şehirdeki Eminönü, Yemiş İskelesi'ne taşır. Petrus Gyllius'a göre bu taşıma hizmeti şehrin en eski zamanlarından beri sürmektedir ve bu kitabın yazarlarından daha yaşlı olanı elli yıl bunu kullanmıştır. Eski Yağ İskelesi, Ceneviz deniz surlarının dışındaydı, iskeleye Arap Kayyum Sokak'ın sonundaki Kürkçü Kapısı'ndan varılırdı.

Eski Yağ İskelesi'nin hemen üst tarafındaki kıyıda hâlâ ayakta duran yapıların en eskisi Yelkenciler Hanı'dır. Han on ye-

dinci yüzyıla tarihlenir ve Haliç'in Galata kıyısında günümüze ulaşan en eski ticari yapıdır. Çok kötü durumda olduğu gözlenen yapı, yine de halen kullanımdadır.

1960'lara kadar Yelkenciler Hanı'nın yanındaki eski binalardan birinde hâlâ Eski Yağ İskelesi'ne gelip giden yolcuların bir içki içmek için uğrayabileceği Yahudi şarap dükkânı bulunuyordu. Evliyâ Çelebi zamanında Galata'da pek çok Yahudi şarap dükkânı vardı; Sultan IV. Murat'ın saltanatında, 1638'deki efsanevi esnaf alayında en son onların geçtiğini anlatır:

> [İstanbul'da] Bütün işyerleri dört mevleviyet yerde 1.060 günahkâr yuvasıdır. Bu ordu alayında içki malzemesini meydana çıkarmazlar, ancak hepsi değişik kıyafetle silahlı geçerler. Meyhaneci tazelerinin düşkünleri ve utanmaz şarabın başı belâlıları mahmur ve dal-bıçak ve dal-nacak haykırarak çeşit çeşit ahenksiz türkü, şarkı varsağılar yırlayıp sendeleyip düşüp kalkarak geçerler. ... hepsi kıyafet değiştirip... emanet değerli mücevher esvaplar ile başka başlarına 600 meyhaneci Yahudi alay edip ellerinde billûr, necef, moran ve mücevher fağfurî kadehler ile halka ellerinde olan destiler ile şarap yerine şeker şerbeti dağıtarak geçerler ama bunların alayı Yahudi olmaları sebebiyle en geride kalır, zira padişah alayının çerileri ileri gidip seçkini son alayda gider.

Bu noktadan itibaren Tersane Caddesi'ne dönerek, aynı yönde yürümeye devam ediyoruz. Yürürken solumuzda, 1970'lerde çevreleyen evler yıkıldığında ortaya çıkan bir dizi kemerli antik duvarın kısa bir kesitini geçiyoruz. Bu, Cenevizliler tarafından 1387-1397 arasında inşa edilen, günümüz Atatürk Köprüsü'nün biraz ilerisine uzanan surlarla çevrili alanın deniz surlarının bir kısmıydı.

Caddenin sonunda Osmanlı sokak çeşmelerinin en güzellerinden Azapkapı Sebili'ne geliyoruz. Bu barok yapı 1732-1733 yıllarında Sultan I. Mahmud'un annesi Saliha Valide Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Şimdi Atatürk Köprüsü'nün ilerisinde yer alan Haliç kıyısındaki güzel camiye yürüyoruz. Bu, Mimar Sinan tarafından 1577-

zapkapı Camii.

578 yıllarında, mimarın bu camiden altı yıl önce Hipodrom'un şağısındaki Birinci Tepe'de başka bir cami inşa ettiği Sadrazam okullu Mehmed Paşa için yapılmış Azapkapı Camii'dir.

Sokullu 16. yüzyıl yetkin sadrazamlar döneminin en büüğüydü. Bosnalı Ortodoks bir rahibin oğluydu. Bosna'da Sool, "Şahin Yuvası" Kalesi'nde doğmuştu, ilk adını da buradan lır. Devşirme alınmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadrazamarının pek çoğunun geldiği, Topkapı Sarayı'ndaki Enderun'da ğitim görmüş seçkin sınıftan biriydi. Orduda hızla terfi ederek aşa olmuş, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu ve halefi, Sultan I. Selim'in kızı Esmahan Sultan'la evlenmişti. Kanuni Sultan üleyman'ın son sadrazamıydı; Sultan II. Selim'in ve onun oğlu e halefi Sultan III. Murad'ın saltanatı boyunca da bu mevkii orumuştu. Parlak kariyeri Divan'da deli bir asker tarafından ldürülmesi sonucu 1579'da bitmişti.

Şimdi Tersane Caddesi'nde karşıya geçiyor ve uzak köşedeki eski, Yeşildirek Hamamı'na geliyoruz. Burası 1577-1578'de Sinan tarafından Sokullu Mehmed Paşa için yapılan Azapkapı Camii külliyesine aittir. Hamam artık mimari açıdan ilgi çekici değildir, çünkü modern zamanlarda tamamen yeniden inşa edilmiştir. Yakın zamanda restore edilerek yeniden kullanıma açılmıştır. Hamamın yanında, sağ tarafta yine Azapkapı Camii'nin bir parçası olan klasik sebil vardır. Sebilin hemen sağında Eflatun Çıkmazı bulunur; bu ismin nereden geldiği bilinmemektedir.

Hamamın hemen solundaki Yolcuzade Sokak'a dönüyoruz. Burası ismini sokağın yukarısında, 1476'da Hacı Ömer tarafından yaptırılan Yolcuzade Mescidi'nden alır. Sokağın sağında, Ceneviz Galata'sı surlarından bir kesit görürüz. Bunlar, 1303'te surlarla çevrilen alanı 1387-1397'de çevrilen alandan ayıran kara surlarının bir kısmıdır.

Köşe başında sağa, Yanıkkapı Sokak'a dönüyoruz; ismini karşımızda gördüğümüz antik kapıdan almaktadır. Ceneviz Galatası kapılarından geriye sadece 1387-1397'de surlarla çevrilen alan ile 1352'de çevrilen alan arasındaki bu kapı kalmıştır. Kapının kemerinde Doria ve De Merude ailelerinin armaları, bu armaların arasında da üzeri Yüce Ceneviz'in sembolü Aziz George haçı ile süslenmiş bronz bir tablet var.

Yanıkkapı Sokak'ta ilk kavşağa kadar ilerleyip sağa dönüyoruz, buradan da sola, Galata Mahkemesi Sokak'a dönüyoruz. Piramit çatılı yüksek kare kule ile sonlanan alışılmadık büyük bir yapıyla karşılaşıyoruz; bu Arap Camii adıyla bilinen, Ceneviz Galatası'nın ayakta kalan Latin kiliselerinden biri.

Kilisenin kökeni ve tarihi üzerine çok sayıda temelsiz söylence var, bunların bir kısmı yakın tarihli gezi kitaplarında tekrarlanmaktadır. Ama kanıtlar 1323-1337 yıllarında Dominikenler tarafından yapıldığını ve Aziz Dominicus'a adandığını gösteriyor; San Paola adını taşıyan bir şapel de içerir gözükmektedir, kilise genellikle bu isimle, San Paola diye bilinir. 16. yüzyılın başında camiye çevrilmiş, Galata'ya yerleşen Magripli mülteci topluluğuna verilmiştir; Türkçe adı, Arap Camii de buradan gelir. Bu Endülüslü Arapların çoğu helva ve şerbet yapımı-satışıyla uğraşmaktaydı. Kıbrıs'ın fethinde yer alan Arap Ahmed Paşa bu

topluluktandı. Dwight'e göre, 20. yüzyılın başında bu mahallede büyük oranda, çoğu yakınlardaki bankalarda güvenlik görevlisi olarak çalışan Müslüman Arnavutlar ikamet ediyordu.

Bina kısmen yanmış ve birkaç kere restore edilmiştir; bir defasında kuzey duvarı birkaç metre öteye çekilerek belirgin şekilde genişletilmiştir. Yine de, oldukça tipik Ortaçağ Latin kilisesi görünümünü korumuştur; üç dikdörtgen apsisle sonlanan uzun nef ve doğu ucunda (şimdi minare olan) çan kulesiyle özgün gotik bir binadır. Düz ahşap çatısı ve oldukça hoş ahşap galerileri 1913-1919'daki restorasyondan kalmadır. Bu restorasyonda özgün zemin kaldırılmış ve geç Bizans döneminden çok sayıda Ceneviz mezar taşı gün ışığına çıkmıştır. Mezar taşlarının kimisinde "Kara Ölüm" vebanın Batı Avrupa'yı kasıp kavurmadan önce Konstantinopolis'i vurduğu 1347 tarihi vardır (bu mezar taşları şimdi Arkeoloji Müzesi'ndedir). Orta apsiste kısa zaman önce 14. yüzyıla ait bir freskin parçaları bulunmuştur.

Caminin kuzeyinde üç basamaklı platform üzerinde sekizgen yapılı mermer şadırvanıyla hoş bir avlu vardır.

İstanbul'daki ilk Mason locasının 1378 yılında Arap Camii'nin yakınında kurulduğu söylenir. Bu, muhtemelen Clotilde Bersone'nin asılsız hikâyesiyle ilişkilendirilen locadır. Hikâyeye göre, altı dil konuşan onur öğrencisi Clotilde adlı on yedi yaşındaki genç kızı babası, 60 bin liralık kumar borcunu ödemek için Mason Locası'na satar. Locadaki herkese nefret besleyen Clotilde mertebelerde yükselip bütün sırları öğrenmeye ve sonunda kadınlığını ihlal eden, ona sayısız ıstırap ve dehşet getirenlerden intikam almak için bu sırları dünyaya açıklamaya kararlıdır. Gecenin Perisi mertebesinden Sırlara Kabul Edilmiş Peri mertebesine, Aydınlanmış'a, Büyük Üstat Peri'ye ve sonra Lucifer'in Gelini'ne (ya da Aydın Kraliçe) yükselir. Paris'e taşınır; burada bir süre, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri başkanlığı yapacak James Garfield ile bir ilişki yaşar ve Özgür Masonların gerçek doğasını açıkladığı *L'Elue du Dragon* (Ejderhanın Seçilmişi) isimli kitabını yayımlar. Açıkladığı sırlardan biri Fransa'nın gerçek yöneticisinin Şeytan olduğudur.

Galata Mahkemesi Sokak boyunca devam ediyor, 1348'de surlarla çevrilmiş alandan surlarla çevrilen ilk alana geçiyoruz.

Bir sonraki kavşakta, sola, Perşembe Pazarı Caddesi'ne dönüyoruz. Bu caddenin iki tarafında Bizans ya da Ceneviz diye tanımlanan, ama aslında tipik 18. yüzyıl Türk yapısı evler ve hanlar var. En güzeli solda, bir sonraki köşenin yakınındaki 1735-36 tarihli binadır.

Jean Sauvaget buranın Ceneviz Galatası'nın ticari merkezi olduğunu, iki tarafında küçük dükkânların ve meyhanelerin sıralandığını söyler. Bu bölgenin Osmanlı zamanından çok önce haftalık pazar yeri olduğuna da emindir. Cadde 1874'te genişletilirken binaların bir kısmı yıkılmıştır. Dwight bu pazarı 20. yüzyılın başındaki haliyle anlatır: "Perşembeleri Arap Camii çevresindeki kısa sokakları güneşlikler gölgeler ve berbat emprimeler, şaşırtıcı ayakkabılar, tatlılar, şekerlemeler, kokular, rengârenk kuşaklar satan işportacılar gelip geçenlere daracık bir aralıktan fazlasını bırakmazlar, gündoğumundan günbatımına pazarlıklar bitmek bilmez."

Şimdi sola, Perşembe Pazarı Caddesi'nden Zincirli Han ve devamındaki Bankalar Sokak kavşağına giden kısa yan yola, Yeni Camii Çeşmesi Sokak'a dönüyoruz. Burada 1767'de Kaymak Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış eski Perşembe Pazar Hamamı'nı görüyoruz.

Yeni Camii Çeşmesi Sokak ismini, Galata'nın 1936'da medrese ve çeşmesi haricinde yıkılan selatin Yeni Camii'nden alır. Caminin alanı Zincirli Han-Banka Sokak ve Bereketzade Medresesi Sokak arasındaki tüm bloğu işgal ederdi.

Yeni Camii 1697'de Sultan II. Mustafa tarafından annesi Valide Sultan Gülnuş Umetullah için yaptırılmıştır. Camii 1696'daki yangında yıkılan San Francis Katolik Kilisesi'nin harabeleri üzerine inşa edilmişti. San Francis Kilisesi 1227 yılında, Konstantinopolis'in Latin işgali sırasında yapılmıştı. Erken Osmanlı döneminde şehri ziyaret eden bir gezgin şunları bildirmektedir: "Yükseklik, azamet, biçim ve yapıda Ayasofya'ya denkti; hem içte hem dışta İncil'den öğretiler sunan resim ve mozaiklerle süslenmişti."

Yeni Camii Medresesi 1705'te Vezir Mehmed Paşa tarafın-

dan inşa ettirilmişti, bir sonraki yıl karşısına bir de çeşme yaptırmıştı. Anacaddeden Bereketzade Sokak'a yürürken hem medrese hem çeşme görülebilir.

Anacaddeden Karaköy'e geri yürürken, şimdi bir buçuk dakikada Pera'ya çıkan Tünel'in alt girişine geliyoruz. Tünel 1875'te Fransız mühendisler tarafından yapılmıştır ve dünyadaki erken yeraltı raylı taşıma örneklerindendir. Yerel halkın önceleri karşı çıktığı Tünel kısa zamanda kabul görmüş, Pera'nın sakinlerini limandan yokuş yukarı çıkmaktan kurtarmıştır.

Şimdi bir çıkmaza, Perçemli Sokak'a dönüyoruz. Sokağın sonunda, sağda 1671'de yapılan ve 1890'da yeniden inşa edilen Zulfaris Sinagogu var. Galata'da günümüze kalan en eski sinagogdur bu. Uzun yıllar kapalı kalan sinagog restore edilmiş, Sultan II. Bayezid'in 1492'de İspanya'dan kaçan Sefarad Yahudilerini İstanbul'a ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli yerlere yerleştirerek onlara kucak açmasının 500. yıldönümü anısına sergilerle 1992'de müze olarak yeniden açılmıştır. Müzede Galata, Haliç'in kuzey kıyısındaki Hasköy ve eski şehirdeki Balat'tan Yahudileri de içeren, İstanbul Yahudi topluluğunun fotoğrafları ve andaçları vardır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı esnasında Barselona'da görev yapan ve yüzlerce Avrupa Yahudisi'ne Türk pasaportu vererek onları toplama kamplarından kurtaran kahraman Türk konsolosu anısına bir sergi de mevcuttur.

Şimdi Karaköy Meydanı'na dönerek ilk turumuzu noktalıyoruz.

3. BÖLÜM
Boğaz Boyunca

Galata Köprüsü'nün kuzey ucundaki Karaköy Meydanı'ndan başlıyoruz. Köprünün yan tarafı Haliç ve Boğaz'ın birbirine karışan ve beraberce Marmara Denizi'ne akan sularında işleyen vapur ve motorlarla çok canlı ve renklidir.

19. yüzyılın sonuna kadar, şimdi Karaköy diye bilinen kıyı dar, kumlu bir kumsaldı. Gemiler (azımsanamayacak bir ücret alan şirketin) şamandıra ve tombazlarına bağlanarak mavnalara yükünü boşaltırdı. Yük daha sonra derme çatma iskelelere ya da depo işlevi gören ve genelde kıyıda demirlemiş daha büyük mavnalara boşaltılırdı. Yolcular ya 10-15 kişilik sandallarla ya da 3-4 kişilik kayıklarla Fransız Geçidi (Cite Française) diye bilinen gümrük iskelesine götürülürdü. Sandalcılar çoğunlukla Kefalonya, Nisiros ve Marmara Adası'ndan Rumlardı. Kayıkçılar çoğunlukla Türk'tü.

Kırım Savaşı esnasında İngilizler ve Fransızlar tedarik gemilerinin yükleme-boşaltmasında büyük zarar gördüler, gecikmeler yaşadılar; bu nedenle 1856'daki barış görüşmelerinde Osmanlı hükümetine düzgün doklar yapması için baskı uyguladılar. Ancak, bu dokların inşası için sözleşme 1879 tarihine kadar yapılmadı. Sözleşme her ikisi de Karadeniz ve Ege Denizi'nde deniz fenerlerinin inşası, denetlenmesi ve onarımıyla uğraşan (Doğu Akdeniz'de yaşadığı deniz kazası İstanbul'da sonlanan, daha sonra "Michel Paşa" diye tanınan Compte de Pierredon*) Marius Michel ve Bernard Camille Collas adlı iki Fransız'a ve-

* Soyluluk unvanı. (ç.n.)

© Beyoğlu Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

Karaköy Rıhtım.

rildi. Niyetleri denizi doldurarak ahşap kazıklarla rıhtım inşa etmekti ama güçlü akıntılar ve (bazı yerlerde aniden 35 metreye derinleşen, bazı yerlerde kazık çakılmasına engel yoğun balçık bulunan) kıyının yapısı nedeniyle bunun imkânsız olacağı anlaşıldı. Ayrıca taş rıhtım yapmaya yetecek paralarının olmadığını da fark ettiler, böylece 1890'da uzatma istediler, bu uzatmayı alınca projeyi destekleyecek bir şirket kurma çalışmalarına başladılar. Daha sonra, 1891'de Michel Paşa ve Mösyö Collas sözleşmelerini yeni kurulan 23 milyon altın frank sermayeli ve hisseleri 3 milyon altın frank değerindeki Fransızlara ait Dersaadet Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirket-i Osmaniyesi'ne devrettiler. Michel Paşa şirketin müdürü olarak kaldı, Mösyö Collas hissesini Kudüs-Yafa demiryolunu satın almak için kullandı. Dokların, depoların ve idari binaların yapımı karşılığında, şirket dok ve depo ücretlerini tahsil etme hakkı kazanacaktı.

Karaköy'den Tophane'ye uzanan 758 metrelik rıhtımın yapımına Nisan 1892'de başlandı, ancak inşaat yavaş ilerliyordu. Marmara Adası ve Karadeniz kıyısından çok büyük taş bloklar

çıkartılıp mavnalarla taşınıyordu, vasıflı işçi kısıtlı olduğundan yabancı işçi ve ustabaşılar getirildi. Yeni rıhtımın geçim kaynaklarını tehdit ettiğini düşünen sandalcı, kayıkçı ve mavnacıların yol açtığı sabotaj, engelleme ve şiddet, bir de işçiler arasında patlak veren kolera salgınları sebebiyle iş sık sık sekteye uğruyordu. Bu esnada, liman işlemeye devam ediyor, yük boşaltan ya da yük alan gemiler de ilerlemeye engel oluyordu. (İşçilerin ölümüne de yol açan) 1894 depremiyle temeller hasar gördüğünde rıhtım neredeyse tamamlanmıştı.

Eylül 1895'te Messageries Maritime Line'ın Memphis adlı gemisi yeni rıhtıma yanaşan ilk yolcu gemisi oldu. Bir grup kızgın sandalcı ve kayıkçı geminin rıhtıma yanaşmasını engellemeye çalıştı, askerler gelip dağılmaları için havaya ateş açıncaya kadar da birkaç saat bunu başardılar (Bundan birkaç yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın başında, Beyoğlu'nun genç Fransız erkekleri askere yazılmak için Fransa'ya dönmek amacıyla Memphis'e binerken, onları uğurlamaya büyük bir kalabalık geldi; o zamanın meşhur şarkıcılarından Matmazel Henriette Le Blond bir fıçının üstüne çıkarak *Marseillaise*'in* heyecan dolu yorumunu yönetti). Kısa zaman sonra, rıhtımın bir kısmı çöktü ve çalışma bir beş yıl daha sürdü.

Bu esnada şirketin acenteleri, hükümetteki birkaç paşa ve bir grup Ermeni işadamının dahil olduğu bir dizi entrika ve Fransız şirketin haksız şekilde Türk gemilerinin rıhtıma yanaşmasına engel olduğu suçlaması Michel Paşa'nın sorumluluklarını bırakarak Fransa'ya dönme kararı vermesine sebep oldu (Fransa'da modern tatil köylerine benzer bir yerin inşasına başladı, ancak eşinin bir deli tarafından bıçaklanması sebebiyle bu iş yarım kaldı), şirketi Osmanlı Bankası devraldı.

Yine 1895 yılında, basının *Zatü'l-hareke* adını taktığı İstanbul'un ilk otomobili büyük bir tantana ile bu rıhtıma indirildi. Dakikalar içinde *Zatü'l-hareke*'nin Dolmabahçe'de bir ağaca çarpmasıyla İstanbul ilk trafik kazasını yaşadı.

İlerleyen yıllarda bu rıhtım büyük göçler gördü. Bolşevik Devrimi'den kaçan, Beyoğlu'nun sosyal yaşamında büyük etki

* Fransız Milli Marşı. (ç.n.)

yaratacak Rusları taşıyan gemiler buraya yanaştı ve mültecilerin pek çoğu şehrin geri kalanına yayılmadan önce yakınlara yerleşti (Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "kot ticareti" yapan gemiler de buraya yanaştı, birkaç sene boyunca kıyıdaki kafe ve restoranlar yine Ruslarla doldu). Türkiye Cumhuriyeti ordusu şehri işgal güçlerinden geri aldıktan sonra, 1922-1923'te, işgali açıkça desteklemiş 50 bin İstanbullu Rum, binlerce Ermeni, Yahudi ve Levanten misilleme korkusuyla kaçarken gemilere bu rıhtımdan bindi. Rus mültecilerin pek çoğu Avrupa ve Amerika'da daha iyi fırsatlar bulma peşinde, onlarla beraber ayrıldı. 1948-1952 arasında İstanbul Yahudilerinin pek çoğu yeni kurulan İsrail'e gitmek üzere buradan gemiye bindi. 1960'larda ise dokların Tophane ucunda *Gastarbeiter* (misafir işçi) alım büroları açıldığında, burası Almanya'ya göç etmek isteyen Türk işçileriyle doldu taştı.

Sakız Adalı Leonard, bize rıhtım yapılmadan çok uzun yıllar önce, 1453'te Konstantinapol düştükten birkaç saat sonra burada yaşanmış olayları anlatır. Silah ve teçhizat sağlayarak, bazıları savaşarak Bizans'ı etkin şekilde destekleyen Galatalı Hıristiyanlar misilleme korkusuyla kaçmaya başladılar: "Türklerin araçları kıyılarına gelmeden gemilere binmeyi başaramayanlar yakalandı; anneler alındı, çocuklar kaldı, çocuklar alındı anneleri kaldı; pek çoğu denize düştü ve boğuldu. Mücevherler etrafa saçıldı, acımazsızca birbirlerini soydular."

1821'de Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın patlamasıyla, misillemeden korkan Rumların başka bir toplu göçü yaşandı. Ailesi Odesa'ya kaçmayı başaran Georgios Zafiris o günleri, "Liman yelkenleri açık, seyretmeye hazır teknelerle doluydu. Kılıçtan geçirilme tehdidiyle kaçan Rumların sayısı arttığından insan kalabalığı görülmemiş ölçülerdeydi. Ancak asıl sorun insan kalabalığının şaşkın davranması, hangi tekneye bineceklerini bilmemesiydi" diye anlatır.

Dokların ve depoların yapılmasına kadar, Galata'nın dillere destan meyhanelerinin pek çoğu buradaydı. Evliyâ Çelebi zamanında burada iki yüz meyhane bulunduğunu söyler ve sekizinin adını verir (Taşmerdiven, Kefeli, Manyalı, Mihaliki, Kaşkaval, Sümbül, Constantine, Saranda). 17. yüzyılın başından 19. yüzyılın

sonuna kadar kesintisiz hizmet verdiği söylenen ünlü Laverintos Meyhanesi'nin yeri de burası gözükmektedir. Bazıları Laverintos isminin Galata'nın altındaki labirent tünellere dair halk söylencesine dayandığını söyler. "Laverintos" hakkında anlatılan başka bir halk söylencesine göre, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında, bodrumda kullanılmayan bir fıçının içinde üç yüz yaşında olduğu iddia edilen dev bir beyaz örümcek bulunmuştur.

19. yüzyıldaki kıyıyı anlatan Sermet Muhtar Alus şöyle demektedir:

> Rıhtım yapılmadan önce deniz boyunca yolaltları kuytu, üstleri camekânlı ahşap gazinolarla doluydu. Hemen hepsi Yunan bayrağı renginde mavi-beyaza boyanmıştı. Önlerinden geçerken duvarlarına asılı büyük çerçevelerdeki taş basma resimler açık pencerelerden görünürdü. Yunan Kralı I. Yorgo ve eşi Kraliçe Olga, Mora ihtilalinin elebaşlarından İpsilantis ve Miaulis, İngiliz şair ve Yunanlıların büyük dostu Lord Byron, Rus Çarları I. Aleksandır ve I. Nikola. Bazı salaşlarda gitarlı, mandolinli çalgılar alabildiğine çalıyor. Rumca bağrışmalar "yasular", "zitolar", ispirto kokusu ile beraber buram buram sokağa yayılıyor.

Reşad Ekrem Koçu ise şöyle yazmıştır:

> Yakın zamana kadar halkının çoğunluğunu Rumlarla Frenklerin teşkil ettiği Galata, İstanbul'un fethinden bu yana yüzyıllar boyunca meyhanelerinin çokluğu, büyüklüğü hepsi Rum milletinden meyhanecilerinin de işret erbabının keyfine uygun hizmetleri pekiyi bilmeleri ile meşhurdu. Bu meyhaneler genellikle gelip geçen denizci, bekâr gurbetçi, maceraperest bıçkın tiplerden oluşan müşterilerinin zaman zaman cinsel tacizlerine aldırmayacak meşrepte personel kullanırlardı.

Lord Byron 1811'de İstanbul'a geldiğinde bu meyhanelere pek çok kereler gitmişti; Byron'un kendi izlenimlerinin kaydı yoktur ama beraber yolculuk ettiği John Cam Hobhouse tanıklığını şöyle anlatır:

Müziği duyarak, çevresi bütünüyle galeriyle çevrili bir salona girdik. Burası şarap eviydi ve tarif edilemez bir şekilde hayvanca dans eden, yerinden pek kıpırdamayan, ama baldırları, kalçaları ve göbeğiyle binlerce şehvet uyandırıcı hareketler yapan bir oğlan gördüm. Galerinin çeşitli yerlerine küçük masalar konmuştu. Oğlanlar sık ve uzun saçlı Rumlardı. Yaşlı bir gariban bir gitarın tellerine vurup dans eden oğlanla uyumlu şarkı söylüyor ve en şehvetli anlarda "Ομορφα ομορφα!!" (Güzel, güzel) diye bağırıyordu..." (birkaç gün sonra), "Bu gün, Byron ve bir grupla Galata'da bir şarap evine gittik. Nargile aldık ve saçlarını sallayarak aynı şekilde dans eden ve terlerini yüzlerinden sıyırıp atan iki yaşlı ve çirkin oğlan gördük. Bir de yere bir kilim serip şala sarınarak İskenderiye kadın dansı yaptılar – yere diz çökmeleri ve birbirlerinin başını kapatıp, sanki öpüşüyormuş gibi gözükmeleri dışında aynıydı. Mister Adair'in İngilizce bilen ve İngiltere'de bulunmuş yeniçerisi de bizimleydi. Ona, bu oğlanların İngiltere'de asılıp asılmayacağını sordum. "Oh, evet, derhal. Türkler onlara kayıyor, anlıyor musunuz?" Bu hayvanca görüntü için, beşer oğlanlara, beş müzisyenlere, elli beş *piastre* ödedik. Anladığım kadarıyla pahalı değil. Türk oğlanların dans etmesine izin verilmiyor.

Kıyıdaki ve arka sokaklardaki Galata meyhaneler dünyası Kırım Savaşı esnasında son büyük filizlenmelerinden birini yaşadı. Meyhaneler yabancı asker ve denizcilerle doldu, bu patlamayla fahişelik ve suç faaliyetlerinde artış oldu. Durum öyle kötü bir hale geldi ki, savaştan sonra Beyoğlu Belediyesi 100 İngiliz polisi getirtti, bunlar Beyoğlu'nun o ana dek daha saygın kalan mahallelerinin aleyhine, bu bölgeyi temizlediler ve düzeni sağladılar ancak fahişeler ve suçlular Beyoğlu'nu hızla yeniden mesken edindiler.

19. yüzyılın son yıllarında, pek çok meyhane Grand Rue de Galata, şimdiki adıyla Necatibey Caddesi'nde ya da yakınlarındaydı. Bu dönemin meyhanelerinden ikisi, müşterilerin duvarları çevreleyen tezgâhta ayakta durduğu küçük ve dar koltuk meyhaneler ile genelde daha geniş, masalar ve sandalyeler ve müzikli eğlence sunan çalgılı meyhanelerdi. Bu döne-

min en çok hatırlanan meyhanelerinden biri Arkadi (şimdiki Serçe) Sokak'taki tulumbacıların gözde mekânı olduğu söylenen Seropi'ydi. Bu dönemde İstanbul'da itfaiye teşkilatı yoktu, bunun yerine su tulumbalarıyla yangına koşan tulumbacılar vardı. Her mahallenin kendi tulumbacıları vardı. Galata'nın tulumbacıları haraç kesmek ve haraca bağlamakla da ünlüydü, yerel meyhaneler genellikle onları fedai tutardı. Yakınlardaki Fazıl Baba diye bilinen Papazoğlu isimli kişinin Küplü Meyhanesi, mahallenin düşkünlerince pek sevilirdi çünkü onların bedava içmesine izin verirdi. Kırklarında olduğu halde yirmi beşten fazla göstermeyen, güzelliğiyle çok başlar döndürmesine rağmen güçlü ve yaman kişiliğiyle tanınan Madam Bella'nın işlettiği Leblebici Sokak'taki meyhaneden de sık sık bahsedilirdi. Bir söylenceye göre, Midilli Adası'ndan, Stavros adlı açıkgöz ve hırslı kişi ile Galatalı bir fahişenin karıştığı bir dizi karmaşık olay sonucu meyhanesini tulumbacılar yakmıştı. Bir başkasına göre, Bella'ya abayı yakmış olan Stavros kıskandığı bir müşteriyi öldürmüş, polis meyhaneyi kapatmış ve Bella sınırdışı edilmişti.

I. N. Karavias 1933'te İstanbul'da Yunanca basılan *Alotate kai Tora* isimli kitabında, bu meyhaneleri Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki haliyle anlatır:

Su tulumbalarıyla yangına koşan tulumbacılar.

> Eski Galata'da çok sayıda meyhane vardı. Meyhaneler akşam saatlerinde açılırdı. Kanun gece 01.30'da kapanmalarını gerektirirdi. Daha geç saate kalmanın ağır cezaları vardı. Ancak meyhanecinin açgözlülüğünden ya da müşteriler gitmediklerinden sık sık kapanış saati geçtikten sonra da açık kalırlardı. Bu meyhanelerde çok miktarda *duziko* (rakı) ve *mastika* (sakız rakısı) içilirdi. Kapanış saati yaklaşırken, meyhaneci son mezeleri getirir, hesabı sunardı. Son meze genellikle pastırma veya sahanda kaşar olurdu. Son mezeler müşteriye kibarca gitme vaktinin geldiğini hatırlatma yoluydu. Galata'daki Foskolos birahanesi zengin meze çeşitleriyle meşhurdu. Mezeler tüm masayı kaplar ve bazen yer kalmadığı için üst üste konurdu.

Meyhaneler genellikle zemin katta olurdu, bodrum katta ya da birinci katta ise "baloz"lar vardı. Sadece erkeklerin bulunduğu meyhanelerin tersine, balozlarda konsomatrisler çalışırdı. Balozlarda müzik ve dans da vardı. Balozların en bilinenleri Yannis Vlahos'a ait Universal, Christos Petropoulos'a ait Anatoli, İoannis Kairis'e ait Afrika ve de Antilop ile Moskova'ydı.

Sermet Muhtar Alus şöyle anlatır:

> Balozları işletenlerin çoğu, fuhuş batağında yetişmiş, gençliği ve güzelliği elden gittikten sonra eski yavuklularının himayesinde bu işe atılmış kart fahişelerdi. Müşterileri, İstanbul limanına gelmiş yabancı gemilerin kaptanları, tayfaları, ateşçileri gibi Moskof, Fransız, Malta, Yunan milletlerinden ecnebi gemicilerdi. Zaman zaman sarhoş adamlar ve süfli fahişelerle dolu bu yerlere dadanan genç ve toy mirasyediler de olmuş ve ekseriya başlarına türlü felaketler gelmiştir. Bu yerlerin genellikle küçük bir dans pisti ve yedi-sekiz kişilik orkestraları olurdu.

1918'lerde İstanbul'da gazino diye bilinen işletmeler görülmeye başlandı. Bu terimin tanımı net değilse de, farklı zamanlarda farklı anlamlar kazansa da, genellikle meyhaneden çok daha klas işletmelerdi, yiyecek ve içecek kalitesi daha yüksekti, genellikle tanınan şarkıcı ve müzisyenler eşliğinde eğlenilirdi ve

müşterilerinin arasında (elbette kendilerine eşlik eden erkeklerle birlikte) saygın kadınlar bulunurdu. Galata'daki ilk gazino Arkadi Sokak'taki Arkadi Gazinosu'ydu. İstanbul'da tombala, sevimli Rus hosteslerin (haraşo'lar)* yaptığı çekilişle, ilk kez Arkadi Gazinosu'nda oynanmıştı. Bölgedeki başka bir popüler gazino Hanende Karakaş, Tanburi Ovakım ve Kanuni Şemsi gibi müzisyenlerin çıktığı Pirinççi'ydi.

Grand Rue de Galata'da meyhane ve balozların yanı sıra pek çok tiyatro da vardı. Bunların başlıcaları, hepsi de 19. yüzyıl ortalarında kurulan ve yerel Rum tiyatro topluluklarının Rumca oyunlar sergilediği Theatro Evropi, Theatro Tou Laou (Halk Tiyatrosu, daha önce Theatro Afrikis ve daha sonra Theatro Apollon adını almıştır) ve Theatro Amerikis'tir.

Bu tiyatrolar Batılı enstrümanları Doğulu ezgilerle ve müzik makamlarıyla harmanlayan, Sultan Abdülaziz zamanından 1920'lerde tango, fokstrot ve çarliston yerini alıncaya kadar popülerliğini koruyan kanto dünyasının da kalbiydi. Trompet, trombon, keman ve zilli davuldan kurulu orkestra şarkıcıya eşlik ederdi. Cem Ünlü'ye göre, şarkıcının takip ettiği biçim şöyleydi: "Önce giriş, sonra sözler, keman solosuyla omuzları salla, gerdan kır, oryantal edasıyla gezin, keklik gibi sıçra ve yavaşça perdenin gerisinde kaybol."

Gösteri başlamadan bir saat önce, orkestra tiyatronun önünde popüler müzikler ve marşlar çalmaya başlardı, İzmir Marşı'na sıra gelince gösterinin başlamak üzere olduğu anlaşılırdı. Gösteri genellikle Pascal Andon, Corci, Todori gibi Rum komedyenlerin Türk seyircilerin anlamakta zorlandığı ağdalı Türkçe şiveleriyle icra ettiği abartılı bilindik komediler ve kaba skeçlerle başlardı. Verilen bir aradan sonra kantoya sıra gelirdi.

Theatro Amerikis'te genellikle kısa etekli denizci kıyafetiyle Küçük Amelya, Theatro Evropi'de ise genellikle Peruz çıkardı. Ahmet Rasim, Peruz'un gösterisini şöyle anlatır:

> Peruz daha işveli, daha şiveli, daha marifetli, daha şehvetli, daha cana yakın görünüyordu. Onun için tiyatronun sahne-

* Haraşo: Rusça "güzel" anlamına gelen bu kelime o zamanlar garsonluk ya da hosteslik yapan Rus kadınlar için kullanılmıştır. (ç.n.)

> ye yakın tarafı dopdolu olurdu. Tersane, topçu askerlerinden, sıkma potur üstüne kukuletalı başlık giymiş natırlardan, tellâklardan hafiyelere, mavnacı, salapuryacılardan tutun da makam mevki sahiplerine, on dört on beş yaşlarındaki çocuklara varıncaya kadar bütün herkes buralarda görünürdü... O zaman Peruz için derlerdi ki; "Çok kimsenin katili olmuş, çok gencin canını yakmış bir kahpedir!" Şarkısını bitirdi miydi localardan, sandalyelerden çiçekler, buketler, fiyonklu mektuplar atılır; şangırtıdan patırtıdan bina yıkılacak zannedilirdi...

Aslen Sivaslı olan Peruz Tezekyan 1880'de, henüz on dört yaşındayken İstanbul'da kantoya çıkmaya başlamış, kendi şarkılarını kendisi yazmış ve bestelemiş, 1912'ye kadar kanto icra etmeye devam etmiştir. 1919'da İsmet Fahri Gülünç'ün *Fahri Bey Makarna Tenceresi'nde* adlı sessiz filminde başrol oynamıştır.

Ayrıca Grand Rue de Galata ve ara sokaklarında, özellikle Tophane tarafında 1917'de tamamen kapatılmalarına kadar gazetelerde sık sık kızgın başyazıların hedefi olan kötü şöhretli esrar kahvehaneleri vardı.

Galata meyhaneleri son büyük patlamasını 1918-1923'te İstanbul'un işgalinde yaşadı; meyhaneler ve balozlar yabancı askerler ve hoş Rus kadın hosteslerle doldu. Maria Yordanidu bu sahneyi *Diakopes Sto Kavkaso* (Kafkasya'da Tatil) adlı kitabında şöyle anlatır:

> Anna, 1920 yılının Ağustos ayında Rusya'dan İstanbul'a döndüğünde bambaşka bir şehirle karşılaştı. Karaköy Meydanı İngiliz, Fransız, Yunan askerleri, Rus göçmenleri, Yahudiler, Levantenler ve yeni zengin Rumlarla doluydu. Hamallar ve arabacılar ortalıkta yoktu. Galata'nın dar sokaklarında kulakları sağır eden korna sesleriyle Fransız askeri kamyonları dolaşmaktaydı. Sarhoş İngiliz askerleri viski satmadığı için Karaköy börekçisini tartaklıyordu. Kâğıt çiçekler ve küçük Yunan bayraklarıyla süslü laternalar, resimleri büyük kahvehaneleri süsleyen [Yunan Başbakanı] Venizelos'u öven şarkıların nağmelerini etrafa saçıyordu.

Hikâyeye göre Galata'daki İngiliz askerlere satmak için üretilen yerli viski şişelerinin etiketlerinde yanlışlıkla "Misky" yazmaktaydı.

Bu dünyanın renkli şahsiyetlerinden en çok bilineni, Galata Canavarı diye de tanınan Bıçakçı Petri'dir. İyon Denizi'ndeki Aya Mavra Adası'nda doğmuş, 1874'te henüz 17-18 yaşlarındayken Kefalonyalı kaptan Lefteri ile Galata'ya gelmişti. Vardıkları gece parası ve altınları için Kaptan Lefteri'yi öldürdü (Bu onun ikinci cinayetiydi; daha yolculukları sırasında Yunanlı korsan kaptanı da öldürmüştü). Birkaç gün sonra kıyıdaki meyhanelerden birinde Galatalı, Kalopedi lakaplı (Yunanca "Kalo Pedi": İyi Çocuk) kabadayıyı öldürdü. Bundan sonraki birkaç yıl Avusturya istimbotunda ateşçilik yaptı, bu esnada Trieste, Selanik, Köstence ve Beyrut'ta cinayetler işlemeye devam etti. Petri 1880 yılında Galata'ya döndüğünde Lefteri'nin kardeşi Lamba onu tanıdı ve intikam için pusuya düşürerek öldürdü. Petri'nin genellikle kurbanlarının kalbine bıçak saplayarak, en az on yedi cinayet işlediği düşünülür. Ayaklarına daima yumurta topuklu ve sivri burunlu tulumbacı şıpıdığı giyer, her cinayetinde bu ayakkabıları olay mahallinde bırakırdı.

Bir başka iz bırakan şahıs Demirci Andon'du. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında, henüz 18-19 yaşındayken Galata'nın en ünlü kasa hırsızıydı; Ermeni Mike'nin reisliğini yaptığı, Fransız Jean ve Çolak Odissea'dan oluşan çeteyle çalışırdı. Mike öldürüldükten sonra, çetenin liderliğini Andon üstlendi, ancak işgal yıllarında ortadan kayboldu.

Ayrıca, gençliğinde burnu kıskanç bir âşık tarafından kesilen Galata genelev madamı Burunsuz Eleni vardı; 1905'te bir bahçıvan, Pandelli adındaki oğlunu baştan çıkardığına inandığından, Eleni'yi boğarak öldürdü. İzmir'in seçkin ailelerinden birinin oğlu iken bir skandalın ardından evlatlıktan reddedilen, açık saçık kartpostallar satan ve Galata'da pezevenklik yapan Horoz Corci de bu bölgenin şahıslardan biriydi.

Galata'nın başka bir müdavimi, Birinci Dünya Savaşı'nda Vickers-Armstrong silah firmasının yönetim kurulu başkanlığını ve genel müdürlüğünü yapmış, her iki tarafa silah satabilmek için ihtilafları kızıştırdığı söylenen kötü şöhretli uluslararası

silah tüccarı ve finansör Sir Basil Zaharoff'tu. Asıl adı Vassilis Zacharis olan Basil gençliğinde Galata'da turist rehberliği yapmış, sıradan fahişeliğin ötesinde yasak zevkler bulabilmeleri için turistlere yardımcı olmuştu. Daha sonra tulumbacılık ve sarraflık yaptı. Turistlere, gemiye binip şehirden ayrılıncaya kadar fark edemeyecekleri kalitede sahte paralar verdiği yolunda ispatsız suçlamalara maruz kaldı.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Galata meyhaneleri düşüşe geçti, 1960'larda ise ortadan kayboldu. 1970'lerde halen Necatibey Caddesi ve ara sokaklarında bir avuç koltuk meyhanesi vardı; bunların bir kısmının afyonlu şarap sattığı söylenirdi ama bunlar da silindi gitti. Şimdi bu bölge çoğunlukla pompa ve benzeri ekipman satan dükkânları barındırır.

Rıhtımın yapılmasından sonra, Karaköy Meydanı yakınındaki kıyıda bulunan kafe ve restoranlar Grand Rue de Galata'daki meyhanelerden kısmen daha saygın bir hale geldi. Osmanlı ve Levanten işadamları Bakırköy'e giden çarklı vapuru beklerken buralarda rahatlıkla bir şeyler içip sohbet edebilirdi. Yazar Abdülhak Şinasi Hisar ve şair Ahmet Hâşim'in sohbete kapılıp sık sık vapuru kaçırdığı söylenir. Bugün bu restoran ve kafeler, akşamları Kadıköy vapurunu yakalamadan önce çay ya da bira içen ofis ve dükkân çalışanlarıyla dolar.

Bu yüzyılın başına kadar Karaköy Balık Pazarı buradaydı; o zamanki Büyükşehir Belediye Başkanı Ali Müfit Gürtuna turistlerin bu görüntüyü itici bulacağı endişesiyle pazarın meydanın diğer tarafına taşınmasına karar verdi.

Galata Köprüsü'nün aşağı ucundan kıyıya uzanan yol, Rıhtım Caddesi büyük vapur iskelesine ve Boğaz'ın daha aşağısındaki doklara doğru gider.

Rıhtım Caddesi'nin sonundaki büyük ve güzel bina gemicilik sanayiinde çalışanlar için ofis olarak 1912-1914'te yapılmış Çinili Rıhtım'dır. Şimdi Türk Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'dür, zemin katı limana yanaşan kurvaziyer yolcu gemilerinin yolcu salonudur.

Yolcu salonunun yukarısında ilk olarak 1947'de açılan, yıllarca Atatürk'ün şefliğini yapmış Silvian Fontana'nın 1953'ten 1968'e kadar başında bulunduğu Liman Lokantası vardır. Liman

Lokantası 1968'de sansasyonel bir olaya sahne olmuştu. Kaliforniyalı Gary Bouldin ve Patricia Seeds, İtalyan plakalı bir Volkswagen ile Beyoğlu'nda dolaşırken kendilerinden şüphelenilmiş, (bazıları da İnterpol'ün Türk polisine ülkede bulunduklarını haber verdiğini söyler) ve Çinili Rıhtım'daki Gümrük Polis Ofisi'ne götürülmüşlerdi. Bay Bouldin'in sahte pasaport kullandığı ortaya çıkınca, tabancalarını çekip ateş etmiş ve kıdemli bir polis memurunu, koridorda duran iki kişiyi öldürmüş ve Bayan Seeds ile restorana kaçmış, burada dört saat boyunca silahlı çatışma yaşanmıştı. Hafif makineli tüfek taşıyan iki FBI ajanı gelmiş ve sonunda Bay Bouldin öldürülmüştü. Gazeteler bedeninde 62 kurşun olduğunu yazmaktadır. Bu çatışma esnasında bahtsız bir garson da öldürülmüş ve yoldan geçen üç kişi yaralanmıştı. Bayan Seeds canlı yakalanmış uyuşturucu kaçakçılığı komplosu ile suçlanmıştı. Lokanta 1970'lerde kapanmış, 1997'de yeniden açılmıştır.

Sola dönerek, Kemankeş Caddesi'nden Gümrük Sokak'ın başına geçiyoruz. Solda yan yana iki camii var; Batı tarafındaki daha büyük cami Kemankeş Mustafa Paşa, diğeriyse Yer Altı Camii'dir.

Bu camilerden ilki 1624 yılında Sultan IV. Murad'ın sadrazamı Kemankeş Mustafa Paşa tarafından, 1606'da yıkılan San Andonia Latin Kilisesi ve Hastanesi'nin yerine yaptırılmıştı. Caminin yanı sıra Gümrük Sokak'ın ilerisinde, Galata Mumhanesi Caddesi'nin başında bulunan çeşme de külliyenin parçasıdır. Caminin arkasındaki ara sokakta güzel, eski bir mektep vardır. Bu mektebin Kemankeş Mustafa Paşa Camii külliyesine ait olduğunu söyleyenler varsa da, aslında 1732 yılında Osmanlı donanmasının yüksek rütbeli subaylarından İsmail Efendi tarafından kurulmuştur. Mektep tek odalı Osmanlı okul binalarının günümüze ulaşan en güzel örneklerinden biridir.

Yeraltı Camii adını ibadet bölümünün bodrum katta yer almasından alıyor. Camii, bazı akademisyenlerin İmparator II. Tiberios (s. 578-582) tarafından inşa ettirilen antik Galata Hisarı olduğunu ileri sürdüğü, eski bir Bizans kulesi ya da hisarının tonozlu kilerinde veya bodrumunda yer alıyor. Burası kuşatma zamanı Haliç'in ağzını kapatan zincirin bir ucunun bağlandığı

ver (diğer ucu Sarayburnu'ndaki bir noktaya bağlanıyordu ve zincir şamandıralarla yüzer vaziyette tutuluyordu). Dördüncü Haçlı Seferi'nin Latin ordusu 1203 Nisan'ında Konstantinapol'e ilk saldırışında Galata Hisarı'nı ele geçirmiş, böylece zinciri açarak gemilerini Haliç'e sokmuştu (zincirin bir kısmı Arkeoloji Müzesi'nde Çağlar Boyu İstanbul Sergisi'nde sergilenmektedir). Hisar bir perde duvarla Galata'nın 1348'de surlarla çevrilen ilk bölümüne bağlanır; 1446'da Ceneviz Galata'sının son surlarla çevrili alanını yaratmak için surlar Boğaz'ın aşağısına doğru uzatılmıştır.

Camiye inildiğinde, alçak tonozları destekleyen sütunlar ormanının arasındaki geçitlerde, kendimizi karanlık, dar bir labirentte buluyoruz; dokuzarlı altı sıra halinde dizilmiş toplam 54 sütun. Caminin arka kısmında iç mekânın geri kalanından ızgaralarla ayrılmış iki büyük oda var. Bunlar, her ikisi de 674-678 yıllarında Arapların Konstantinapol'ün ilk işgalinde ölen iki sahabenin, Sufyan bin Ubayna ve Vahab bin Husayra'nın mezarları. Bir Nakşibendi dervişi 1640 yılında rüyasında mezarlarının yerini görmüş. Sultan IV. Murad bunu duyduğunda mezarları açtırmış ve sahabeler buradaki türbeye nakledilmiş. Daha sonra, 1757 yılında tüm zindan, Sultan I. Mahmud, Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa olmak üzere üç sultanın sadrazamlığını yapmış Köse Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmiş.

Muhtemelen 1446'da surlarla çevrilen alanın deniz surları bugünkü Galata Mumhanesi Caddesi ile solundaki paralel yol arasında bir hat üzerinde uzanıyordu. Paralel yolun ilk kısmı Demirciler Sokak'tır, sonra Hoca Tahsin Sokak'a dönüşür ve sonra da Ali Paşa Değirmeni Sokak olur. Bu iki yol arasındaki diklemesine uzanan kısa sokaklar, muhtemelen Türklerin fethinden hemen sonra yıkılan deniz surları kapılarının yerleridir.

1446'da surlarla çevrilen alanın deniz surlarının içinde kalan mahallede Osmanlı zamanına kadar neredeyse tamamen Rumlar ikamet etmiştir. Bu durum 1453-1696 arasındaki dönemde bu bölgede en az on Rum Ortodoks kilisesi bulunmasında görülebilir. Çar IV. İvan'ın (Korkunç İvan) temsilcisi olarak 1583'te İstanbul'a gelen Trifon Karabeinikov bu on kiliseden dokuzunu belirtmiştir.

Bu on kiliseden sadece üçü halen mevcuttur (bir kısmı 1950'lerin sonlarında Kemeraltı Caddesi genişletilirken yıkılmıştır), ancak mevcut kiliselerin hiçbiri Rum Ortodoks Kilisesi'ne ait değildir. Bunlar Aziz Yahya (Aya Yani Prodromos), Aya Nikola ve Aziz Meryem (Aya Panayia) kiliseleridir. Bu üç kilise, sembolü, haç ve hacın sağ üst köşesinde Türk bayrağından oluşan Türk Ortodoks Kilisesi'ne aittir.

Bu mezhep 1884'te Yozgat'ın Akdağmadeni köyünde doğan Pavlos Karahisaridis tarafından kurulmuştur. Karahisaridis 1915'te Kayseri Metropolitanı Nikolas tarafından Rum Ortodoks rahibi atanınca Efthemios ismini almıştır (daha sonra Rum Ortodoks Kilisesi'nden aforoz edilince ismini Zeki Erenerol'a çevirmiştir). Karahisaridis Anadolulu, anadili Türkçe, Türkçeyi Yunan alfabesiyle yazan ve bazıları İstiklal Harbi'nde Yunan ordusuna karşı Mustafa Kemal'in yanında yer alan, Karamanlılar diye de anılan Rum Ortodoks Hıristiyan cemaatinin bir üyesiydi. Artık Eftim diye bilinen Karahisaridis, Umum Anadolu Türk Ortodoksları Cemaati'nin lideri sıfatıyla Ankara'da 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış duasını eden dini liderler arasında yer aldı ve gösterdiği çabalar daha sonra Atatürk tarafından, "Türk İstiklal Harbi'ne bir ordu kadar hizmet ettiniz" sözleriyle takdir edildi. 1922 yılında Kayseri'deki Zincirlidere Manastırı'nda Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurdu ve Patrik I. Efthemios unvanını aldı. Bu nedenle Papa Eftim diye bilinir. 1923'teki mübadele zamanında, Türk hükümeti Papa Eftim ve 250 taraftarını Anadolu'dan alıp Galata'ya yerleştirdi; Aya Yani Prodromos ve Panayia kiliseleri kendisine verildi. Aya Yani Prodromos 1947 yılında Rum Ortodoks Kilisesi'ne iade edildi, ama bu kilise ve Aya Nikola Eylül 1955'teki olaylarda zapt edildi (Papa Eftim ve taraftarları mübadeleden muaf tutulmasına rağmen, dört kız kardeşinden üçü Yunanistan'a gitmeyi tercih etmiştir). Cemaate Romanya'dan o zamanın Bükreş Türk sefiri Hamdullah Suphi tarafından davet edilen 80 Hıristiyan Gagavuz genç katıldı. Papa Eftim 1919'dan ölümüne dek Fener Rum Patrikhanesi ile kimi zaman İstanbul Rum cemaatinden karşıt görüşlü kişileri de içeren sonu gelmez bir mücadeleye girişmişti, ilk yıllarında anlaşmazlık Milletler

Cemiyeti'ne taşındı. Eftim'in ölümünden sonra yerine en büyük oğlu Dr. Turgut (Yorgo) Erenerol geçti, onun ölümünden sonra da kardeşi Selçuk yerini aldı.

1966 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 20 kilise asıl adı Christopher M. Cragg olan Afrika asıllı Amerikalı doktor, Başpiskopos Civet Kristof'un altında Amerika Türk Ortodoks Kilisesi'ni örgütlemişlerdi. Bu kilise 1980'lerin başında ortadan kalkmıştır.

2008'de Papa Eftim'in torunu ve (Papa IV. Eftim'in kız kardeşi) Sevgi Erenerol gizli örgüt olduğu iddia edilen, müphem Ergenekon Davası'yla ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Ayrıca patrikhanenin örgütün karargâhı olduğu iddia edilmiştir. Sevgi Erenerol'un milliyetçi Türk siyasetiyle ilişkisi bilinmektedir; bir kez Milliyetçi Hareket Partisi'nden milletvekili adayı olmuştur.

Kilise büyük zenginlik biriktirmiş olmasıyla tanınsa da yıllar içerisinde cemaat giderek küçülmüştür, çoğu kişiye göre şu anda Erenerol ailesi dışında üyesi yoktur. 1960'lardan beri Aziz Yahya (Aya Yani Prodromos), Doğu Süryani Kilisesi'ne verilmiştir ve halen onlar kullanmaktadır.

Rum Ortodoks Patrikhanesi ve Yunan Sefareti kayıtlarına göre, Galata Rum cemaati 19. yüzyıl sonunda bin 200 aileden oluşuyordu ve dört mahalleye ayrılmıştı; Mora ve Kefalonya Adası kökenli Rumların oturduğu Kale Kapısı, Kapadokya bölgesinden Karamanlı Rumların oturduğu Mumhane, Sakız Adalı Rumların oturduğu Beyazıd ve Voyvoda. Sakız Adalılar bu cemaatin çoğunluğunu oluşturuyorlardı ve Sakız ile güçlü bağlarını her zaman korudular. Sakızlı ilk göçmenler Türk fethinden kısa bir süre sonra Tersane ve orada yapılan gemilerde çalışmak için gelmiştir, sayıları iki büyük göç dalgasıyla artmıştır. Bu göçlerin ilki 1822'de Sakız'ın kılıçtan geçirilmesinin ardından ve ikincisi 1880'deki Sakız'ı altüst eden deprem sonrasındadır. Eylül 1955 olayları sırasında Galata Rum nüfusunun 4 bin 200 kişi olduğu tahmin edilmektedir, ama bugün yok denecek kadar azdır. 19. yüzyıldaki altın çağında düzinelerce kültür, müzik, tiyatro, eğitim ve yardımlaşma derneğine, bir hastaneye, bir Kızılhaç kliniğine ve iki okula sahip olmakla gururlanıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda bu cemaatte Yunanistan'daki gibi aşırı milliyetçi, cumhuriyetçi ve daha büyük Yunanistan hayalindeki Venizelosçularla, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesini ve Ankara ile müzakerelere başlanmasını yeğleyen kralcı, Marksçı, ilerici liberal, muhafazakâr demokrat ve "serbest-düşünceli" radikallerden oluşan Venizelos karşıtı birlik arasında belirgin bir gerilim vardı. İstanbul Rumlarının çoğunluğu Venizelos'u destekliyorsa da, özellikle Galata'da, özellikle de Karamanlı cemaatte güçlü Venizelos karşıtı unsurlar vardı. Bu Venizelos karşıtı düşünce Yunan ordusunun Anadolu'daki yenilgisi ve geri çekilişinin ardından güç kazandı, yerli Rumların pek çoğu çok yakın zamanda yine Türk kurallarıyla yaşama ihtimallerini gördüklerinde Ankara'daki yeni hükümetle uzlaşmanın aciliyetini hissettiler.

İhtilaflı ve koyu Venizelosçu Patrik IV. Meletios ve Galata Rum cemaati arasındaki anlaşmazlık, cemaatin liderlerinden Damianos Damianidis, cemaate göre uydurma, yolsuzluk suçlamalarıyla başkanlık görevinden alınınca derinleşti. 1923 yılının Mayıs ayında izlediği politikanın kendilerine yıkıcı sonuçlar getireceğini hissettikleri Patrik Meletios'a karşı Aya Panayia Kilisesi'nde gizli toplantılar düzenlemeye başladılar.

Galata Rum Okulları Mütevelli Heyeti başkanının desteğini aldıktan sonra Türk polis komiseri Vehip Bey aracılığıyla Ankara hükümeti ve Papa Eftim ile temaslar sağlandı ve her ikisiyle de anlaşmaya varıldı.

1 Haziran 1923'te Galata Rumlarından oluşan büyük bir kalabalık, Papa Eftim ve destekçileriyle birlikte Meletios'u ele geçirip sınır dışı edilmesi için Türk polisine teslim etmek amacıyla Patrikhane'ye yürüdü. Patrikhaneyi koruyan polisler kalabalığın geçmesine izin verdi, ama şehirde geriye kalan birkaç işgal birliğinden biri olan Fransız askeri polisi, kalabalık Patrik Meletios'u ele geçirmeden önce olay yerine vardı ve kalabalığı dağıttı. Üç ay sonra Meletios görünürde kötü sağlık gerekçesiyle istifa ederek görevinden ayrıldı (daha sonra İskenderiye Piskoposu olarak atanmıştır). Aynı yılın Ekim ayında, Papa Eftim yine kalabalık bir grupla bazı piskoposları azlettirmek için

Patrikhane'ye yürüdü, ancak bu kez Türk polisi tarafından engellendi.

Aziz Yahya (Aya Yani Prodromos) Kilisesi, hemen Necatibey Caddesi'nin yakınında, Hoca Tahsin Sokak'tan bir sonraki Vekilharç Sokak'tadır. Kilise hakkındaki ilk referans 1583 yılında Trifon Karabeinikov tarafından yapılmıştır. Kilise 1696 yılında yandı, üç sene sonra Sakız Adalı zengin tüccarlar tarafından yeniden yaptırıldı ve sonrasında Sakız Adalı Rumların Aya Yani Kilisesi adıyla bilindi. Kilise 1731'de bir kez daha yangında tahrip oldu, yeniden inşa edildiyse de 1771'de yeniden yandı. 1774'teki yeniden inşası bugün gördüğümüz kiliseyle sonuçlanmıştır. Bazı ikonlar daha erken bir tarihe aitse de gösterişli ikonostaz bu inşaat ile aynı tarihlidir. Bu ikonlardan en çok dikkat çeken Sakızlılar tarafından Burgaz Adası'ndaki bir kiliseden getirilmiş 17. yüzyıl sonu yapımı gümüş kaplama Vaftizci Yahya ikonudur. Narteksteki ayazma 1867 tarihlidir ve Aziz Anton'a adanmıştır. Kilisenin avlusunda buraya yerleşmiş Sakızlıların mezarları vardır, en çok dikkati çekenler Konstantinos Argenti (1822-1862) ve en erken tarihlisi Demetrios Luka Mavrokordatos'a ait, ünlü Mavrokordatos ailesinin üyelerinin mezarlarıdır.

Aya Nikola Kilisesi, Hoca Tahsin Sokak ve Galata Caddesi'ndedir. Bu kilisenin de Bizans döneminde kurulduğuna dair bir söylenti varsa da, kiliseye ait en erken kayıt 1583 tarihli Trifon cetvelidir. 1660 ve 1695'teki yangınlardan sonra yeniden inşa edilmiş, mevcut haline, 19. yüzyıl başında tamamıyla baştan yapıldığında kavuşmuştur. İkonostazdaki gümüş kaplı Aziz Nikola ikonu Galatalı gemi sahipleri tarafından adanmıştır. Kilisedeki süslemelerden biri Galata'nın kaptan ve denizcileri tarafından denizcilerin ve gemicilerin koruyucu azizi Aziz Nikola'ya ithaf edilen altın kakmalı pupa yelken kadırga modelidir.

Panayia Kilisesi, Ali Paşa Değirmeni Sokak'tadır. *Koimesis tis Theotokou*'ya, Meryem Ananın Uykuya Dalışı'na ithaf edilmiştir. Kilise çoğunlukla Panayia Kafatiani, Kefe Meryem'i diye bilinir; çünkü Kırım, Kefe'den gelen Rumlar tarafından kurulmuştur. Söylenceye göre, buradaki ilk kilise Bizans dönemine aitti, ama Türklerin fethinden önce harabe haline gelmişti. 1462 ya da 1475'te Kırım'dan gelen Rum mülteciler tarafından aynı

araziye yeni bir kilise inşa edilmiştir. Bu da 1583 tarihli Trifon cetvelinde belirtilir. Günümüzdeki yapı 1731 tarihindeki yangından sonraki yeniden yapıma tarihlenir ve 1924 yılından beri Türk Ortodoks Kilisesi'nin patrikhanesidir. En değerli mülkiyeti 1475 yılında Kefe'den getirilen geç Bizans dönemine ait, Kara Bakire diye bilinen kutsal bakire *Hodegetria* ikonudur. Narteksin yan kapısının yanındaki duvarda 1731'deki yangından sonra kilisenin restorasyonuna katkıda bulunan kürkçü, kereste tüccarı ve kuyumcuların isimleri bulunan bir plaka vardır. Özgün Bizans yapısından geriye kalanlar kilisenin orta sahnında görülebilir.

Bölgede ayrıca dört Rus Ortodoks şapel vardır, hepsi de binaların en üst katındadır, yüksek kasnak üstündeki mavi kubbeli kümbetleriyle belirgindirler. Bu şapeller Kutsal Topraklara giden Rus hacılar için 19. yüzyılda çar tarafından yaptırılmıştır. Aya Andrea ve Aya Triada, Galata Mumhanesi Caddesi'nde; Aya Panteleymon ve Aya İlya, Hoca Tahsin Sokak'tadır. Aya Andrea'nın duvarları ve tavanı 19. yüzyılın sonlarında Aynaroz manastırlarındaki Rus ikon ressamlarınca yapılmış aziz portreleriyle süslüdür.

Buradaki en eski cami Necatibey Caddesi'nin sonlarındaki Sultan II. Bayezid Mescidi'dir. İsminden de anlaşılacağı gibi, bu mescit Fatih Sultan Mehmed'in oğlu ve halefi Sultan II. Bayezid (s. 1481-1512) zamanında yapılmıştır. 19. yüzyılda yeniden inşa edilen mescidin mimari açıdan ilgi çekici bir yanı yoktur.

Bu uçta, bölgedeki tüm caddeler Ceneviz Galatası'nın kara surlarının Boğaz boyunca uzanan deniz surlarıyla kavuştuğu Tophane'de birleşir. Burada Galata Köprüsü'nden gelen ana yola, Kemeraltı Caddesi'ne varıyoruz.

Sağda, pek çok kavşağın hemen ilerisinde, Necatibey Caddesi'ne yakın tarafta, Boğaz'ın Avrupa yakasındaki en etkileyici camisi, Kılıç Ali Paşa Camii'ni görüyoruz. Cami 1580'de Mimar Sinan tarafından Osmanlı donanmasının büyük kaptan-ı deryalarından Kılıç Ali Paşa için yapılmıştır. İtalyan ana babadan Kalabriya Adası'nda doğan Kılıç Ali Paşa, gençliğinde Berberi korsanlara esir düştü, on dört yılını forsalıkla geçirdi. Özgürlüğünü kazandıktan sonra korsan olarak Sultan Süleyman'ın hizmetine

girdi, Müslüman olup Uluç Ali adını aldı. Katıldığı pek çok deniz seferinde kendini gösterdi, ödül olarak paşa unvanını aldı ve Cezayir Beylerbeyliği'ne atandı. Osmanlıların ağır yenilgisiyle sonuçlanan İnebahtı Deniz Savaşı'nda (1571) kahramanlık gösteren birkaç subaydan biriydi. Bunun sonucunda Sultan II. Selim onu kaptan-ı derya yaptı ve adını Kılıç Ali Paşa olarak değiştirdi.

Cezayir Beylerbeyi iken, Kılıç Ali Paşa İnebahtı Deniz Savaşı'nda esir düşerek buraya getirilen Miguel Cervantes ile tanıştı. Cezayir'e getirildikten beş yıl sonra kaçmayı başaran Cervantes yakalanarak Kılıç Ali Paşa'nın huzuruna getirildi. Ali Paşa Cervantes'ten çok etkilenmiş olmalı ki, onu azat etti ve İspanya'ya dönmesine yetecek kadar para verdi. Cervantes, *Don Quixote*'nin "tutsağın hayatını ve maceralarını" anlattığı 32. Bölümü'nde Ali Paşa'nın bu inceliğine minnetini gösterdi.

Ali Paşa 1573'te Tunus'u Avusturyalı Don Juan'dan geri alarak kariyerinin zirvesine ulaştı. Yedi yıl sonra emekli oldu ve İstanbul'a yerleşerek buraya cami külliyesini yaptırmaya karar verdi. Cami yaptırmak için Sultan III. Murad'dan izin istediğinde, anlatılanlara göre, Sultan alayla camiyi Kaptan Paşa'nın egemenlik alanı olan denizin üstüne inşa ettirmesini önermişti. Ali Paşa buna uymuş ve Boğaz'ın Tophane'deki kıyısında doldurulmuş araziye camiyi yapması için Mimar Sinan'ı tutmuştu.

Mimar Sinan, Ayasofya'dan derinden etkilenmiş ve çok ilham almışsa da, Kılıç Ali Paşa Camii konusunda, bu yapıyı doğrudan doğruya taklit etmekten imtina etmiştir. O geç yaşında –camiyi inşa ettiğinde neredeyse doksan yaşındaydı– Büyük Kilise'nin neredeyse replikasını yapmıştır. Belki oranların bu derece küçültülmesi binayı ağır ve basık gösterdiğinden, bütün eserleri arasında en başarısızlarındandır.

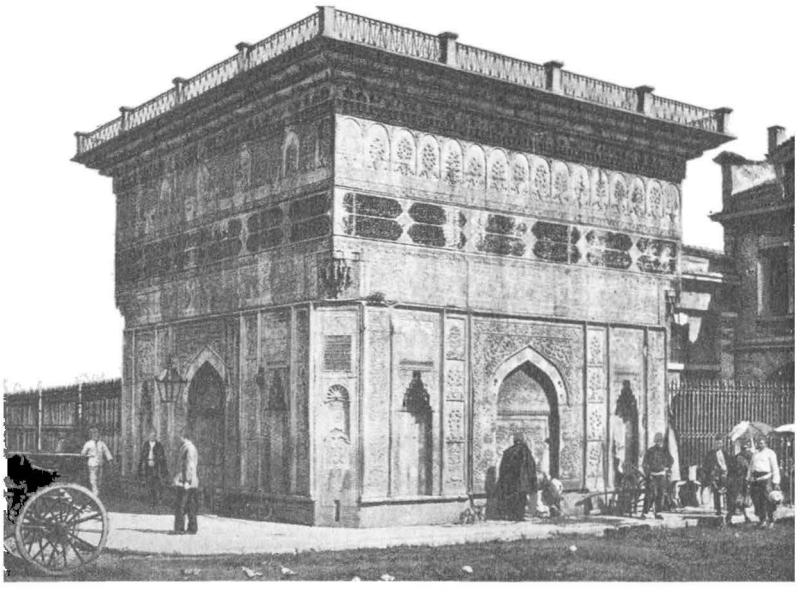
Mimar Sinan'ın Ayasofya'nın planından ayrıldığı noktalar şunlardır: Kuzey ve güneydeki payelerin her birinin arasında dört yerine sadece iki sütun kullanılması, doğu ve batı ucundaki ekoylumların çıkıntı yapmaması. Bu ayrılmaların her ikisi de oranların küçültülmesinden kaynaklanmış gözükmektedir; eğer özgün plan korunsaydı bina kesinlikle daha ağır ve daha karanlık olacaktı. Yine de, ekoylumların eksikliği camiyi Ayasofya'nın temel güzelliklerinin birinden mahrum bırakır.

Mihrap çıkıntı yapan kare apsistedir, burada en iyi dönemden İznik çinileri vardır. Batıda ana mekândan dört dikdörtgen paye ile ayrılmış çapraz tonozlu beş açıklıklı bir tür narteks vardır.

Kılıç Ali Paşa Camii Külliyesi kapsamlıdır; medrese, hamam ve 1587'de ölen kurucunun türbesinden oluşur (19. yüzyıl tarihçisi Joseph von Hammer, Ali Paşa'nın ölümünü şöyle anlatır: "Doksan yaşında olmasına rağmen haremin zevklerinden vazgeçmemişti ve bir cariyenin kollarında öldü"). Türbe caminin arkasındaki hoş mezarlıktadır; her cephesinde iki sıra almaşık bir ve iki pencere bulunan sade ama zarif sekizgen bir yapıdır. Camiinin güneydoğu köşesinin karşısındaki medrese neredeyse karedir ve camii gibi o da biraz basık ve kasvetlidir. Şimdi klinik olarak kullanılan bu yapı muhtemelen Sinan'a ait değildir, çünkü *Tezkiretü'l-Ebniye*'de yer almaz.

Kılıç Ali Paşa Camii'nin kuzeyindeki ara sokağın karşısında şehirdeki barok çeşmelerin en ünlülerinden, Tophane Çeşmesi

Tophane Çeşmesi

vardır. 1732'de Sultan I. Mahmud tarafından yaptırılan çeşmenin mermer duvarları tümüyle, aslında özgün hali boyalı ve varaklı, alçak rölyef çiçek desenleri ve arabeskle bezenmiştir. Kubbeli ve geniş saçaklı alımlı çatısı uzun yıllar bakımsız kaldı ancak yakın zaman önce restore edildi.

Caddenin diğer tarafında, Kılıç Ali Paşa Camii'nin hemen karşısında Karabaş Mescidi vardır. Mescit 1530 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatında babüssade ağası Karabaş Mustafa Ağa tarafından kurulmuştur. Bina 1962'de restore edilerek yeniden kullanıma açılmıştır.

Karabaş Mescidi'nin yan tarafındaki caddenin karşısında bölgeye ismini veren, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun ana askeri dökümhanesi, Tophane binası vardır.

Özgün Osmanlı tophanesi buraya fetihten hemen sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştu. Sultan II. Bayezid tarafından genişletilmiş ve geliştirilmişti, ancak daha sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından yıkıldı ve fetih seferlerine hazırlık amaçlı, daha geniş ve daha modern tesis kuruldu. Sultan Süleyman'ın tophanesi uzun zaman önce yitip gitmiştir; günümüzdeki yapı 1803 yılında Sultan III. Selim tarafından, kuşkusuz orduyu yenileştirme ve modernize etme girişimlerine bağlı olarak inşa ettirilmişti.

Tophane taş ve tuğladan büyük dikdörtgen bir binadır, beş büyük kubbesi üç büyük filpayeyle desteklenir. Bina yakın yıllarda restore edilmiş, müze ve sergi salonu haline getirilerek halka açılmıştır.

Dökümhanenin gerisindeki sette harabe halinde temeller, duvarlar ve kubbeler görürüz; bunlar bir zamanların Topçu Kışlası'nı da içeren Tophane külliyesini oluşturmaktaydı. Caddenin karşısında Tophane külliyesinin parçası olan *ampir* tarzında küçük bir kasır vardır; Sultan Abdülaziz tarafından topçu birliklerinin geçidini izlemek için yaptırılmıştır. Evliyâ Çelebi zamanında bu kışlalarda kalan topçuları anlatır:

> Bu da [topçu sınıfının binası] Fatih, Bayezid Han ve Süleyman Han yapısıdır... Bu bina içinde kat kat (...) adet bölük odalar vardır. Hepsi (...) adet çorbacılardır, altlı ve üstlü madûd odabaşı,

Nusretiye Camii ve günümüzde olmayan Tophane Müşirliği binası.

> eskiler ve aşçıları yeniçeri gibi meşin ferace giyip gümüş zincirli bıçak taşırlar. Binlerce yiğit askerlerdir. Hakîrin katıldığı ve gördüğü yirmi iki savaşta bunlardan yürekli asker görmedim, zira kâfirler topu, daima topu bunların attığı topa atarlar. Bunları top atarak kırkar ellişer şehit ederler... Bir düşmanları da kendi toplarıdır. Böyle iken yine her topun ardında fakir topçular karınca gibi kaynarlar.

Kasrın gerisinde Nusretiye* Camii bulunur. Camii 1822-1826'da Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır; 1826 yılında Sultan'ın Yeniçeri Ocağı'nı kapatmasının hemen ardından tamamlanmıştır, cami ismini bu olaydan almıştır. Mimarı, 19. yüzyılın büyük kısmında sultanlara hizmet eden ve Boğaz kıyısında gördüğümüz pek çok cami ve sarayı yapan Ermeni mimarlar ailesinin atası Kirkor Balyan'dır. Kirkor Balyan, Paris'te eğitim görmüştür; cami barok ve *ampir* motiflerinin ilginç bir harmanıdır, Türk tarzına hayli uzak olmasına rağmen kendince bir cazibesi vardır. Camiyi inşa ederken geleneksel avlu düzenini terk etmiş, onun yerine bir dizi iki katlı sarayvari bina kullanmıştır;

* Nusretiye: Başarı, zafer. (ç.n.)

bu binanın batı cephesini oluşturur, bu özellik tüm Balyan camilerinin karakteristiğidir.

Nusretiye Camii ile Boğaz arasındaki gümrük antrepolarından biri İstanbul Modern adıyla modern sanat müzesine dönüştürülmüştür. 2005 yılında açılan müzenin kurucuları amaçlarının "yaşayan bir müze olarak Türkiye'nin sanat gündemini belirlemek ve eğitimsel, ilgi çekici, dinamik ve değişken bir yapı ile geniş bir halk kitlesine ulaşmak, Türk sanatçılarını uluslararası sanat dünyasına tanıtmak" olduğunu söylemektedir. Müze Salı-Pazar 10.00-18.00, Perşembe 10.00-20.00 arası açık, Pazartesi kapalıdır. Giriş rampası süresiz koleksiyonun sergilendiği üst kata çıkar, süreli sergiler ise alt kattadır. Üst katta ayrıca müze mağazası, kafe, konferans salonu ve eğitim salonu bulunur. Alt katta ise sinema, dinleti salonu, kütüphane, video salonu ve fotoğraf galerisi vardır. Sürekli sergide yer alan ünlü Türk sanatçıları arasında Osman Hamdi Bey, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Fahreinisa Zeid, Aliye-Berger-Boronai ve fotoğrafçı Ara Güler yer almaktadır.

Evliyâ Çelebi, Tophane ve tepenin sırtlarındaki semtin kendi zamanındaki, 17. yüzyıl ortalarındaki halini anlatır:

> Halkının çoğu tüccar, manav, gemici ve topçudur. Karadeniz sahilinde Sinop, Amasra, Ereğli, Bartın, Bafra, Samsun ve Uca şehri halkları toplanmışlardır. Gürci ve Abaza kavmi gayet çoktur. Hâlâ her sene bu Tophane Abazaları, çocukları bir ve iki yaşında iken şehiroğlanı olmasın, kul olup satılıp devletli olsun diye, her sene çocuklarını sütanalarına verip nice beşik kundak oğlan, uşak, gemiler ile Abaza diyarına gönderirler, on, on beş yaşında İstanbul'a getirirler... Büyük şehir olduğuna göre çeşmeleri de azdır. Fakat her evde birer su kuyusu vardır ve şehrine göre çarşı ve pazarları da azdır. Çoğu evleri Cihangir, Ayaspaşa, Ağa Hamamı ve Çavuşbaşı mahallelerinin tamamı denize bakar. Kat kat biri biri üzere dar evlerdir. Onlardan başka haneleri bağlı ve bahçeli saraylardır... Caddeleri geniştir, mescitleri birbirine yakındır, zira halkı gayet namazına düşkün, ümmetin salihlerinden kimselerdir. Âyan ve eşrafı süslü elbise giyerler. Orta halli tüccar, meslek ehli olanları güçlerine göre kısa elbise

giyerler. Kadınları çuka ferace, başlarına dülbent, yüzlerine kıl örtü ile selâmiye ipek giyip gayet edeplice hareket ederler.

Şimdi kıyıdaki anayolun iç tarafından Galata'ya geri dönüyoruz. Tophane'deki çoklu kavşağın hemen üst tarafında Lüleci Hendek Sokak'a geçiyoruz. İsmini Ceneviz Galatası kara surlarının dış tarafına kazılmış derin hendekten alan sokağın sonunda caddenin köşesindeki çayevinin yapısında, halen ayakta kalmış Ortaçağ surlarından masif bir parça görüyoruz. Bu, Boğaz'dan gelen surlarla tepeden gelen surlar arasındaki kesişim noktasıydı.

Bir sonraki yan sokağı geçtiğimizde, Kemeraltı Caddesi'nin karşı tarafında parıltılı beyaz taşlardan yapılma kiliseyi görürüz. Burası, yakınlardaki kilise caddeyi genişletmek için yıkıldığında, 1960'ta bugünkü yerine yeniden inşa edilen Ermeni Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'dir (Aydınlatıcı Aziz Gregory). Özgün kilise Galata Cenevizlilerinden satın alınan arazi üzerine 1431'de inşa edildi. Yeni kilise Bedros Zobyan tarafından Ermenistan, Eçmiadzin'deki Ortaçağ Ermeni mimarisinin başyapıtlarından 7. yüzyıldan kalma ünlü Aziz Gregory Kilisesi'nin replikası halinde tasarlanmıştır.

Kemeraltı Caddesi'nde iki blok daha geçtiğimizde uzun çan kulesiyle dikkat çeken kiliseye geliyoruz. Burası 1427 yılında Benediktenler tarafından kurulan San Benoit Latin Katolik Kilisesi'dir; daha sonra Fransız sefirlerinin şapeli olmuştur, birçoğu da buraya gömülmüştür. Birkaç yüzyıl Cizvitlerin elinde kaldıktan sonra, bu mezhebin 1773'te geçici bir süre dağılması üzerine günümüzde de kiliseyi ellerinde bulunduran Lazaristlere verildi. 1804 yılında kilisenin yanına bir de okul kurdular; bu okul hâlâ eğitim vermektedir ve şehirdeki en iyi yabancı liselerden biridir. Özgün 15. yüzyıl kilisesinden geriye sadece kule kalmıştır. Binanın geriye kalanı sonraki iki yeniden inşadan kalmadır: Nef ve güney yan sahın 1732'den, kuzey yan sahın 1871'den...

Kilisedeki mezar yazıtlarında Fransız sefirlerin yanı sıra Transilvanya'yı Avusturya egemenliğinden kurtarmak isteyen Macar soylusu Kont Ferenc Rakoczy (1676-1735) de anılmaktadır. Rakoczy, Sultan III. Ahmed'in (s. 1703-1730) Avusturyalılara

karşı savaşmak için Türkiye'de bir ordu kurma teklifini kabul etmişti. Ama plan asla hayata geçirilemedi, Rakoczy sürgün olduğu Rodosto'da (Tekirdağ) 1735'te öldü, naaşı gömülmek üzere buraya getirildi.

Kemeraltı Caddesi boyunca devam ederek bir sonraki blokta çan kuleli geniş bir kiliseye geliyoruz. Burası 1834'te inşa edilen Ermeni Surp Hisus Pırgiç Kilisesi'dir (Kurtarıcı İsa). Katolik Ermenilerin İstanbul'daki ilk kilisesidir; kilisedeki dini sanatın en dikkat çekici eseri bir veba salgınını durdurduğuna inanılan Meryem Ana ikonudur.

Şimdi bir önceki köşeye geldiğimiz yoldan geri dönüp sola, Surp Hisus Pırgiç ve San Benoit arasından yokuş yukarı çıkan Alageyik Sokak'a dönüyoruz. Bloğun sonunda terk edilmiş 19. yüzyıl sinagogunun bina iskeletine geliyoruz. Sinagogun hemen arkasında son zamanlara kadar sadece genelevlerin bulunduğu bir sokak vardı. Türkiye'deki Musevilerden şair Murat Nemet Nejat'ın, Kuledibi'ne dair, oruçlarını tamamlayıp sinagogdan dönen Yahudilere su veren genelev çalışanlarını anlatan dokunaklı bir şiiri vardır.

Alageyik Sokak sola doğru kıvrılarak Zürafa Sokak ile kesişir. Kavşakta sola baktığımızda Aşkenaz Sinagogu'nu görürüz. Burası 1901'de Rusya'dan İstanbul'a göç eden Aşkenaz Yahudileri tarafından kurulmuş, açılış törenine Avusturya sefiri Baron de Calice başkanlık etmişti. Özgün sinagog ahşaptır, sonradan bugünkü taş yapıyla değiştirilmiştir; cephesinde "Almanya Yahudileri" yazıtı vardır.

Zürafa Sokak yüzyıllarca genelevler dünyasının merkeziydi. Galata ana liman olduğundan beri burada genelevler mevcut gözükmektedir. Ama 1855'te yeni kurulan Beyoğlu Belediye Heyeti, düzeni sağlama çabalarının içerisinde, fuhşu ve fuhuşla ilişkili ahlaksızları denetim altına almak için genelevleri kayıt altına alma ve belli alanlarda sınırlama kararı almıştır. Galata'da genelevlere ayrılan alan Zürafa, Beyzade, Şerbethane, Karaoğlan, Badem, Şeftali, Oğlak ve Bülbül sokaklardır; hem genelevler hem de çalışanları düzenli denetime tabidir. Galata Polis Komiseri Süleyman Efendi, 1884'te pencereden sarkan fahişelerin görüntüsüyle gelip geçenlerin onurlarının kırılmaması için

ilaveten tüm genelevlerin pencerelerinin kafeslerle örtülmesini emretmiştir. Kayıtdışı genelevler ve fahişelik, zenginlik, nüfus, siyasete ve polisin etkinliğine bağlı olarak bir dönemden diğerine değişen derecelerde 1990'lara kadar aşağı yukarı bu şekilde devam etmiştir.

Beyoğlu'nun resmi üç genelev bölgesi içinde Galata müşterileri cezbetme anlamında orta seviyede gözükmektedir. Abanoz Sokak'tan daha az cazipti, ama Ziba Sokak kadar da berbat olmadığı düşünülmekteydi.

Bu bölgeyi 19. yüzyıl sonundaki haliyle anlatan Reşad Ekrem Koçu, çoğu kadının tazelik ve güzelliklerini Beyoğlu'nda harcadıktan sonra buraya geldiklerini, müşterilerinin miskin ve suratsız kimseler olduğunu yazar. Bu dönemde en çok tanınan genelevlerin Sidikli Despina'nın evi, Çakır Eleni'nin evi, Mama Margaro'nun evi, Mama Froso'nun evi ve Çingene Despina'nın evi olduğunu; fahişelerin Sarhoş Agavni, Kumru Vasiliki, Pasaklı Evdoksia ve Karakaplan Triandafilia gibi takma isimleri olduğunu sözlerine ekler. O dönemde kötü şöhret salmış genelev sahiplerinden biri, âşığı Manoli'yi öldürmekten tutuklanmasıyla 1899'da kariyeri sonlanan Madam Evdoksia idi.

1922 tarihli *Pathfinder Survey of Constantinople* (İstanbul, 1920) adlı araştırmaya göre o zamanlar Galata'da 77 kayıtlı genelev bulunuyordu. Bunlardan 28'i Rumlara, 6'sı Ermenilere, 42'si Yahudilere ve 1 tanesi bir Macar'a aitti. Buralarda çalışan 662 fahişenin milliyetleri 335 Rum (28'i Yunan ve 307'si Rum), 169 Rus, 68 Yahudi, 47 Ermeni, 19 Avusturyalı, 12 Romanyalı, 4 İtalyan, 2 Bulgar, 2 Sırp, 1 Amerikalı, 1 Fransız, 1 Alman ve 1 "Afrikalı" olarak verilmiştir. Ayrıca "Rusların sayısının muhtemelen bildirilenden yüksek" olduğu belirtilmiştir. Kayıtlı fahişelerin on sekiz yaşından büyük olması zorunludur (kayıtdışı genelevlerde çalışan belli sayıda on sekiz yaş altı fahişe olduğu söylenmektedir) ve 25 yaşın üstünde çok az fahişe vardır. Fiyat, ucuz kurumlarda 15 kuruştan, "daha iyi" yerlerde 1 liraya kadar değişir (Galatasaray, Acar Sokak'taki Amerikan Evi'nde –Yankee House– 5 lira ile başlar). Fahişeler paranın yarısını kendilerine alır, onlara ayrıca bir oda ve yeme-içme sağlanır.

Araştırma şöyle devam eder: "Galata'daki en iyi evler Şer-

bethane Sokak'tadır. Diğer sokaklardakilere baraka demek doğru olacaktır. İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerine ve denizcilerine bu bölgeye giriş yasağı vardır. Amerikan denizcilerinin burayı ziyaret etmelerine izin verilmesine rağmen, bu bölgeye ya hiç gelmezler ya da ender gelirler."

Genelevlerin gece 22.00'de kapanması zorunluydu, birkaç dakika bile geç kalsalar ceza kesilirdi. Genelev sahipleri bundan şikâyet etmekte, işin bu saatten sonra açıldığını söylemekteydi.

Bu yıllardaki sahneyi anlatırken Özdemir Arkan, "Yüzlerce çıplak kadın mangalların çevresinde ısınıyor ve müşterilerini odadan çok kafese benzer yerlere götürüyor" der.

Beyzade, Şerbethane ve Şeftali sokakları 1956-1958 yıllarında Karaköy Meydanı ve Kemeraltı Caddesi genişletilirken yıkılmıştır. 1960'ların sonunda, bu bölgede çalışan fahişelerin çoğunluğu Türk'tür ve ortalama yaş 35'tir.

1990'larda bu genelevlerin büyük çoğunluğu beş yıl arka arkaya tek başına vergi rekortmeni olan, emlak kraliçesi Ermeni Matild Manukyan'a aitti. Sadece 1995 yılında 616 bin 300 dolar vergi ödedi ve bu nedenle kendisine bir ödül verildi. Manukyan bir kez 18 yaşından küçük kızların çalıştırıldığı kayıtdışı genelevler işletme şüphesiyle tutuklandı ama bu suçlamalardan aklandı. 1995 yılında koruma görevlisinin hedeflendiğini iddia ettiği silahlı saldırıda bacağından yaralandı, koruma görevlisi saldırıyı hiçbir yara almadan atlattı. Matild Manukyan Şubat 2001'de öldüğünde oğlu, satmayı reddederek bütün genelevlerini kapattı.

Açık kalan 18 genelevin altısı Yaşar Ceyhan Muniz'e, on ikisi Sümbül lakaplı Neriman Akarsu'ya aitti. Neriman Akarsu 1980'lerde defalarca Türkiye vergi rekortmeni olmuştu. Eylül 2006'da, 82 yaşında öldüğünde tüm genelevleri çalışanlar cenazeye katılabilsin diye kapatılmıştı, cenazesinde ünlü simaların da yer aldığı söylendi.

Bu 18 genelevde çalışan 120 kadın vardı ve günde yaklaşık 5 bin ile 7 bin ziyaretçileri oluyordu. Genelevler Pazar günleri kapalıydı. 15 Mayıs 2009'da Beyoğlu'nun bu son resmi genelev bölgesinin kapatılması İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nde kabul edildi ve nihayet 20 Mayıs 2010'da kapatıldı.

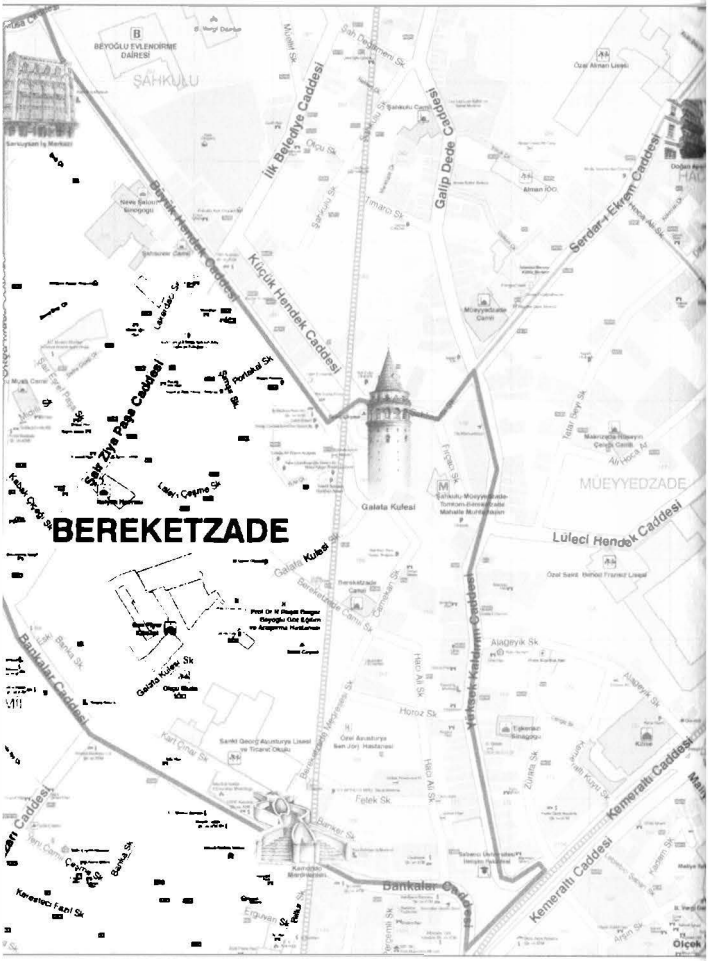

Yüksek Kaldırım

Alageyik Caddesi'nde kısa bir süre sonra (Rumların *Ta Skalakia*, Cenevizlilerin *Strada Selciate a Picco* dedikleri) Yüksek Kaldırım'a geliyoruz. Burası yüzyıllar boyunca Haliç'ten Galata Kulesi'ne ve Pera'ya çıkan anacaddeydi. Özgün hali merdivenliydi; 1446'da surlarla kapatılan bölgeyle 1303 ve 1348'de kapatılanları ayıran sur hattının hemen dışındaydı. Surlardaki kapılardan biri Horoz Kapı idi, şimdi yerinde Yüksek Kaldırım'ın diğer tarafında, Alageyik Sokak'ın hemen aşağısındaki Horoz Sokak isimli çok kısa bir ara sokak bulunur. Yüksek Kaldırım 1950'lere kadar halen merdivenliydi; bu tarihte otomobiller için taşla döşendi ve böylece Galata tarihinde bir dönem kapandı.

19. yüzyılın ikinci yarısında Yüksek Kaldırım mobilya ve giysi mağazalarına, pek çok küçük ve gelip geçici okula, denizciler, tüccarlar ve mütevazı gezginlere hitap eden otel ve pansiyonlara ev sahipliği yapmıştı. Caddenin çoğu 1897 yangınında tahrip oldu. 20. yüzyılın ortalarından beri levhacılar ağırlıktadır, son yıllarda uydu anteni satan dükkânlar da belirmeye başlamıştır.

Şimdi Yüksek Kaldırım'dan Karaköy Meydanı'na inerek turumuzu tamamlıyoruz.

'yesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

4. BÖLÜM
Karaköy'den Galata Kulesi'ne

Bu turumuza son turumuzun bittiği yerden, Karaköy Meydanı'nın iç taraftaki ucundan, Yüksek Kaldırım'ın Kemeraltı Caddesi ve Karaköy Caddesi'ne bağlandığı yerden başlayacağız. Kemeraltı Caddesi'nin diğer tarafında bu meydanın sonundaki en seçkin binayı görüyoruz: Karaköy Palas, İtalyan mimar Giulio Mongheri tarafından tasarlanan ve 1920 yılında tamamlanan güzel bir ticari binadır.

Şimdi aslen Voyvoda Caddesi diye bilinen, güzergâhı bir zamanlar 1848'de surlarla çevrilen alanın güney duvarının hemen içine giden, Galata'nın ana ticaret caddesi, Bankalar Caddesi'nin sağ tarafına gidiyoruz. Edhem Eldem'in Bankalar-Voyvoda Caddesi hakkındaki kitabına göre cadde şimdiki ismini her iki tarafında yer alan çok sayıdaki bankadan almaktadır, ancak belirtmektedir ki: "Tabii, Bankalar Caddesi üzerinde sadece bankalar yoktu. Başka büyük şirketler, özellikle de önemli sigorta şirketleri de bulunuyordu. Ancak, 'Sigorta Caddesi', 'Bankalar Caddesi' kadar iyi durmayacaktı, sanırım. 'Mimarlar Caddesi' veya 'Avukatlar Caddesi' de öyle..."

1955'ten 1961'e kadar yankesicilik biriminde çalışan emekli Emniyet Müdürü Yaşar Danacıoğlu, Bankalar Caddesi'nde işleyen tramvayın yankesicilerin ana hedefi olduğunu, çünkü yolcuların pek çoğunun bankalardan yüklü parayla çıktığını söylemektedir. Yankesiciler çoğunlukla iki kişilik ekiplerle çalışmaktaydı, biri parmaklarını cebe doğru uzatırken diğeri onu perdeleyerek görülmesini engellerdi. Daha cüretkâr yankesici-

ler ceketlerin iç cebini kesmek için jilet kullanırdı. Tramvaydan atlayıp Galata Kulesi'ne giden arka sokaklara kaçarlardı. Yapılacak ilk iş parayı alıp cüzdandan kurtulmaktı, çünkü cüzdanla yakalanmak kesinlikle hüküm giymek demekti.

Bu yankesicilerin en ünlüsü ve maharetlisi Kürt Şakir ile damadı Ali Dalmış'tı. Şakir pek şişkin bir cüzdan çaldığını, içinden çıka çıka köpek pisliği çıktığını anlatırdı. Cüzdanda bir de şöyle bir not bulmuştu: "Sevgili Yankesici, geçen sefer cüzdanımı çaldığında paramı yemenin zevkini sürdün. Umarım bu seferkini yemekten daha çok zevk alırsın."

Bankalar Caddesi düzenbaz ve kasa hırsızlarının da gözde hedefiydi. Danacıoğlu, Türk kuvvetleri İstanbul'a girdiğinde bankalardan birinde işbaşında olan bir kasa hırsızının hikâyesini anlatır: Birliklerin caddeden Taksim'e doğru ilerlediğini duyunca onlara tezahürat yapmak için pencereden sarkınca bankanın güvenlik görevlileri onu görüp tevkif etmişlerdir...

Bankalar Caddesi'ndeki turumuz çoğunlukla Edhem Eldem'in tek tek binaların tarihi üzerine yaptığı araştırmalara dayanarak, gerçek anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki, pek çoğu bu cadde üzerinde yoğunlaşan ticari girişimlerin gözden geçirilmesi olacak.

Minerva Han: Yuvarlak cephesindeki mavi çinilerle diğerlerinden ayrılan bu küçük ama güzel bina, Yüksek Kaldırım ve Bankalar Caddesi'nin kuzeybatı köşesine 1911-1913 yıllarında inşa edilmiştir. Binanın Yunanlı mimar Basile Couremenos tarafından 1920'lere kadar bu binada bulunan Atina Bankası için yapıldığına inanılmaktadır. Ardından sırasıyla Deutsche Orientbank, Yapı ve Kredi Bankası, Doğan Sigorta, Aksigorta ve son olarak da Sabancı Üniversitesi tarafından kullanılmıştır.

İmar Bankası Binası: Bu bina uzun tarafı Bankalar Caddesi'nde, kısa tarafı basamaklı ara sokak, Hacı Ali Sokak'ta bulunan L şekilli parsel üzerine inşa edilmiştir. Bankalar Caddesi'ndeki yerin büyük kısmını 1348'de surlarla çevrilen bölgenin güneydoğu köşesini oluşturan Ceneviz surlarının harabe kulesi işgal ederdi. Kule 1880'de tramvay döşenirken yıkılmış, altındaki sarnıç açığa çıkmıştı. Charles Goad 1905 sigorta haritası kulenin yan duvarının 1890-1895'te inşa edilen günümüzdeki binanın

arkasında durduğunu ve Hacı Ali Sokak'taki bitişik bina, Macri Han'ın arkasında Ceneviz surlarından bir kesitin sonlandığını göstermektedir. Macri Han 1890'da inşa edilmiştir ve halen aynı ismi taşımaktadır. Bankalar Caddesi'ndeki bina ise ismini burada otuz yıldan fazla ikamet eden İmar Bankası'ndan alır. Daha önceki sahipleri Yunanlı banker Stephanos Pezmazoğlu, Banco di Roma ve Konstantinapol Ticaret Odası'dır.

Tütün Han: 1870'te bu alanda hepsi Camondo Bank'ın mülkü olan üç bina vardı. Binalar 1910'da yıkılarak mevcut yapıya yer açıldı ve 1911'de Union de Paris Sigorta Şirketi'nden ismini alarak, Union Han diye isimlendirildi. Zemin katta Banco di Roma'nın ofisleri bulunuyordu, bunu Türkiye Merkez Bankası ve 1934'te Türkiye İş Bankası Galata Şubesi takip etti. Union Sigorta Şirketi binaya ancak 1940'larda taşındı. Bina bugünkü ismini 1944'te Tütün Bank tarafından satın alınması üzerine edindi, ardından Yaşar Bank ve Batı Sigorta tarafından satın alınmışsa da hâlâ Tütün Han denmektedir.

Vakıflar Bankası Binası: Bu han 1966'da 1868 gibi erken bir tarihte bahsi geçen caddedeki en eski binalardan Kavafyan Han'ın arazisine yapılmıştır. Kavafyan Han'da avukatlar ve ticarethanelerin yanı sıra Düyun-ı Umumiye ve Alman Postanesi bulunmaktaydı.

Ankara Han: Neoklasik cephesindeki dört büyük sütunla dikkat çeken bu güzel bina 1911-1912'de yapılmıştır. Özgün ismi Loranda Han'dır. Binada hukuk firmaları, bir sigorta acentesi ve bir nakliye şirketi vardır.

Jeneral Han: 1904-1905'te inşa edilen bina ilk sahibi İstanbul Ticaret Odası Başkanı Bedros Azaryan'dan dolayı ilk başlarda Azaryan Han diye bilinmekteydi. Burada genel merkezleri bulunan firmalar Bomonti-Nektar Biraları, Eskişehir Çimento Fabrikası, Banca Commerciale Italiana, Banca di Roma, Steaua Romana ve daha yakın zamanlarda Pamukbank ve Koçtuğ Denizcilik İşletmesi'dir.

Bozkurt Han: Bu bina 1870'lerde yapılmıştır. Başlangıçta Sultan Abdülaziz'e (s. 1861-1876) ait gözükmektedir, 1903'e kadar Sultan'ın adıyla anılmış, bu tarihten sonra Gümüşlü Han adını almıştır. Bugünkü ismini 1930'da Bozkurt Sigorta Şirketi cadde-

nin karşısında Union Han'da bulunan genel merkezini buraya taşıyınca edinmiştir. Burada büyük şirketlerin yanı sıra pek çok avukatın, sigorta şirketinin ve mimarın ofisleri vardır.

Sümerbank Binası: 1880'lerden kalan bina ilk olarak Crédit Général Ottoman Bank tarafından 1899'daki tasfiyesine kadar kullanılmıştır. Bu tarihten sonra Chemins de fer d'Anatolie (Anadolu Demiryolları) buraya yerleşmiştir. 1910 civarından başlamak üzere Deutsche Bank tarafından da kullanılmıştır. Bugünkü ismini 1933'te Sümerbank'ın binayı almasıyla edinmiştir ve halen bina bu banka tarafından kullanılmaktadır.

İş Bankası Binası: Bina, Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi tarafından 1913-1916'da yaptırılmıştır. 1953 yılında İş Bankası tarafından satın alınmıştır, banka halen burada hizmet vermektedir.

Yeni Bahtiyar İş Merkezi: Özgün Bahtiyar Han'dan, Camondo Bankası'nın burada bulunduğu 1874'e uzanan erken tarihlerde bahsedilmektedir. Camondo Bankası o kadar uzun süre burada kalmıştır ki, buraya Camondo Han denmişti. Mevcut bina 1903-1904'te inşa edilmiştir, o tarihten şimdiye dek yapılan tek değişiklik iki kat eklenmesi olmuştur. Camondo Bankası burada 1920'lerin sonuna kadar faaliyet göstermiştir. Diğer kiracılar avukatlar, sigorta komisyoncuları, mühendisler ve mimarlardır. Bu mimarlar arasında Michel Nouridjan ve ortağı, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kurucusu Osman Hamdi Bey'in oğlu, Edhem Bey de vardır.

Assicurazioni Generali Han: Bu güzel neoklasik cephe 1909'da Giulio Mongheri tarafından Assicurazioni Sigorta Şirketi için yapılmıştır. Binanın diğer sakinleri Selanik Bankası ve mimar Giulio Mongheri'dir.

Osmanlı Bankası ve Merkez Bankası binaları: Osmanlı Bankası 1856'da kurulmuştu, ancak ilk yirmi beş yılında turumuzda daha sonra göreceğimiz Saint-Pierre Han'ında yer almıştır. Bu binanın 1892'deki açılışına kadar orada kaldı.

26 Ağustos 1896 öğleden sonra, Taşnak Cemiyeti'nden (Ermeni Devrimci Federasyonu) tabanca, bıçak ve bombalarla silahlanmış yirmi altı erkek ve kadın sorunlarına İngiliz ve Fransız hükümetlerinin dikkatlerini çekme gayesiyle Osmanlı Bankası'nı zapt etti (bu tarihlerde çalışanların çoğu İngiliz ve Fransız'dı). İşgalin

ilk evrelerinde Arnavut banka güvenlik görevlileri Taşnaklarla silahlı çatışmaya girdi, bunun sonucunda (liderleri Papken Siuni dahil) dört Taşnak öldürüldü, beşi ağır yaralandı (banka güvenlik görevlileri arasında ölen ya da yaralananlara dair bilgi yoktur). Bu esnada, diğer Taşnaklar üst kattan bomba atmaya başladı, bu bombalarla yoldan geçen birkaç kişi yaralandı ve daha sonra binaya girmeye çalışan askerlerin bir kısmı öldü ya da yaralandı.

Taşnaklar banka çalışanlarından biri ile bankanın müdürünü onaylayan Düvel-i Muazzama'nın (Büyük Güçler) elçilerine, (işgal zamanı bankadaki ofisinde bulunan ama aydınlık fenerinden kaçmayı başaran) banka müdürü Sir Edgar Vincent'a ve (bu kitapta ileride tekrar anacağımız) Rus Sefareti'nin baş dragomanı Maksimov'a müzakerelere aracılık etmeleri için mesaj gönderdiler. Bunun üzerine aracılar ilk önce Sultan II. Abdülhamid ile görüşmek üzere Yıldız Sarayı'na gittiler, Sultan bankanın bombalanması için emir vermek üzereydi. Kendisine bu yapıldığı takdirde sarayının Rus savaş gemileri tarafından topa tutulacağı söylenince Taşnakların ülke dışına çıkışına izin verdi. Daha sonra elçiler bankaya giderek Taşnaklarla müzakereye başlamış, işgalin on dördüncü saatinde Taşnaklara Sir Edgar'ın yatına kadar eşlik edilmiş, oradan da Marsilya'ya giden bir gemiye yerleştirilmişlerdi.

Edhem Eldem Osmanlı Bankası'nın bundan sonraki tarihini şöyle anlatır:

> ... bu bina, 1998 yılına kadar Osmanlı Bankası'nın genel müdürlük binası olarak kullanılmıştır; bugün ise Karaköy şubesi ve Osmanlı Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma ve Belge Merkezi olarak devam etmektedir. Tütün Rejisi tarafından kullanılan ikiz ve komşu bina ise, 1925 yılına kadar bu şirketin elinde kalmış, aynı yılın Haziran ayında ise, Reji'ye Türkiye Cumhuriyeti tarafından el konulmasıyla birlikte, Tütün İnhisarı İdaresi'ne geçmiştir. 1933'te kurulan İnhisarlar İdaresi'ne devredilen bina, nihayet 1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından 400.000 lira karşılığında satın alınarak günümüze kadar Merkez Bankası'nın İstanbul şubesi olarak faaliyet göstermiştir.

Osmanlı Bankası Araştırma ve Arşiv Merkezi, binanın asma katında bir müze açmıştır. Müzedeki sergide Osmanlı Bankası'nın en etkin yıllarından tarihi hisseler, banknotlar ve bonolar sergilenmektedir.

Has Han: Bu güzel neoklasik bina caddedeki ilk yapılışından beri görünüşü değişmemiş az sayıdaki yapıdan biridir, muhtemelen 1870'lerde inşa edilmiştir. 1901-1905 arasında Osmanlı Postanesi'ni barındırmıştır.

Has Han'ın hemen arkasında Kamondo Merdivenleri'ni görüyoruz. Yukarıdaki Kart Çınar Sokağı Bankalar Caddesi'ne birleştiren çift merdivenin kıvrımlı basamakları kavis çizerek iki kere kesişir. Mimarı bilinmemektedir, ama merdivenlerin 1880'lerde Camondo ailesi tarafından yaptırıldığına inanılmaktadır.

Demirbank Binası: Kamondo Merdivenleri'nin solundaki bu dikkate değer neoklasik cepheli bina 1880'lerde Fransız mimar Alexandre Vallaury tarafından Şirket-i Osmaniye-i Kambiyo ve Esham (Société Ottomane de Change et de Valeurs) için yapılmıştı. Şirket 1901-1903 arasındaki tasfiyesine kadar burada faaliyet gösterdi. Daha sonra 1903'ten 1940'lara kadar İngiliz Konsolosluğu burada barındı. 1959 yılında Demirbank tarafından satın alındı; Karaköy Şubesi'ni ağırladı.

Voyvoda Han: Bu mütevazı neoklasik bina 1903-1904 yıllarında inşa edilmiş ve yapılışından bu yana özgün mimari biçimini korumuştur. Burada faaliyet gösteren girişimler arasında ikinci kattaki İngiliz Kraliyet arması ve Kral VII. Edward'ın (s. 1901-1910) (Edward Rex) kullandığı ER nişanın gösterdiği gibi, İngiliz Postanesi de vardı.

Özgün ismi Narlıyan Han'dır. Dersaadet Su Şirketi (Compagnie des Eaux de Constantinople) ilk sahibidir. 1911'de bina Rus Dış Ticaret Bankası'nın ana şubesi olmuş, ondan sonra Tütün İnhisarları İdaresi, İnhisarlar İdaresi, Tutum Bank, Kontrolörler ve Yeminli Murakıplar Derneği ve Maliye Bakanlığı'nın çeşitli birimleri burada faaliyet göstermiştir. Ünlü fotoğrafçı Abdullah Biraderler'in ofisi ve arşivi de bu binada bulunmuş özel girişimlerdendir.

Şark Han: Bu parseldeki ilk taş bina Dersaadet Tramvay

Şirketi'nin genel müdürlüğüne aitti, zemin kat tramvayları çeken atların ahırı olarak kullanılmıştı. Bu bina yıkılarak yerine 1918'de muhtemelen Michel Nouridjan tarafından günümüzdeki mevcut bina yapıldı. Yeni binanın giriş katı 1917'de kurulan İtibar-ı Milli Bankası tarafından kullanıldı. 1920'lerde ise bu katı İstanbul Ticaret Borsası kullanmıştı. Bina 1924 yılında tamamen yenilendi ve bunu takip eden iki sene içerisinde, 1923 yılında Riunione Adriatica di Sicurta tarafından kurulan Şark Sigorta Şirketi tarafından satın alındı. Binayı 1996 yılına kadar kullanmaya devam eden şirketin 1997'de sattığı bina halen bu adla anılmaktadır.

Akbank Binası: Önce Baltazzi Han ve daha sonra Agopyan Han adıyla bilinen bu binanın tarihi en azından, bahsinin ilk kez geçtiği 1868'e kadar uzanır. Bina ilk kez 1904 yılında iki kat eklenmesiyle değişime uğramıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki on yıl içinde yeni değişiklikler yapılmıştı. Edhem Eldem'e göre, "Zamanın tipik İtalyan/Alman tarzında yeniden yapılan cephesi günümüze kadar korunmuştur". Han Birinci Dünya Savaşı'na kadar Deutsche Orientbank tarafından kullanılmış, günümüzdeki ismini 1978 yılında Akbank tarafından satın alınmasıyla elde etmiştir.

Hidayet Han: 1970'lerin sonunda Ziya Paşa Sokak'ın köşesine inşa edilen bu han, zemin katında Georges Douvardjioglou (Yorgo Duvarcıoğlu) adlı birine ait popüler bir kahvehane bulunan erken dönem 20. yüzyıl binasının arazisine yapılmıştı.

Vefai Han: Beş katlı bina 1900-1901 yıllarından kalmadır. Neoklasik cephesi, ikinci ve üçüncü katlara uzanan Korint tarzı duvar ayakları ve dördüncü katta onların üstünde yer alan iyon tarzı duvar ayakları ile hareketlendirilmiştir.

Burla Binası: İlk sahibi şehirdeki en ünlü bonmarşelerden birini de işleten bina muhtemelen Reji Şirketi'nin kurulduğu 1883'te inşa edilmişti. Han günümüzdeki ismini 1911'den beri elektrikli aletler ithalatı yapan, 1930'larda binayı alan ve halen burada faaliyet gösteren Burla Biraderler'den almıştır. Burla Biraderler binalarına yanlardaki binalar hizasında kat çıkmak için izin alamadıklarından, 1970'lerde cephede yapılan değişiklik haricinde özgün yapısını korumaktadır.

Bereket Han: Bereket Han'ın cephesi, 1880'de Voyvoda Caddesi'ne tramvay döşenmesi nedeniyle özgün yapı Francini Han'ın ön yarısının yıkılması gerekince yapılmıştır. Profesör Semavi Eyice, Francini Han'ın Palazzo Communale diye de bilinen Ceneviz Podestat'ı olduğunu göstermiştir. Geç Bizans zamanlarında burası her yıl Cenova tarafından şehri yönetmek üzere atanan Podesta'nın genel merkeziydi. Özgün Podestat 1261'de Cenevizliler ve Bizanslılar, Cenevizlilere ticaret tekeli ve Galata'da özerklik veren Nimfayon Anlaşması'nı imzaladıktan kısa bir süre sonra inşa edilmiş olmalı. Arka tarafının yarısı günümüze kadar gelmiş bu Podestat binası ise 1316'da inşa edilmiştir ve açık ara Galata'daki en eski yapıdır.

Pamukbank Binası: 1991'den sonra Pamukbank Şubesi olarak kullanılan bu bina 1980'lerde önce Laziridi Han, daha sonra Güzin Han diye bilinen yapının arazisine kuruldu. Handa bir dizi muhallebici faaliyet göstermiştir; ilki Hüseyin Efendi adlı birine aittir ve 1901 kadar erken tarihte belirtilmektedir, sonuncusu Özsüt zinciridir.

Mevag Binası: Bu arazideki ilk bina 1899-1900'de mesken amaçlı inşa edilen ve çoğu kiracısı o zamanki adıyla Voyvoda Caddesi'ndeki firmalarda çalışan Uzun Han'dır. 1911'den itibaren bu özelliği değişmiş, konuttan ziyade işyerleri için kullanılmıştır. Burada faaliyet gösteren kuruluşlar arasında Osmanlı Latin Cemaati Kançılaryası*, Fransızca yayımlanan *Moniteur Oriental* ve Yunanca yayımlanan *Tachydromos* adlı gazeteler bulunmaktadır. 1930'lardan itibaren binada çoğunlukla elektrikli aletler satan firmalar faaliyet göstermektedir.

Anadolu Finans Binası: Anadolu Finans Şirketi tarafından 1970'lerin başında inşa edildi, 1890'larda her ikisi de Rumlara ait bir eczane ve bir fırın bulunan dar iki katlı binanın arazisine yapılmıştı.

Yakup İş Merkezi: 1980'lerin başında inşa edilen bu bina 1890'lardan kalma iki katlı kâgir binanın yerine yapılmıştır. İlk kiracılarının hepsi Rum işletmelerdi, en kayda değeri şarap ve sakızlı rakı (mastika) dükkânıydı.

* Latin Cemaati Kançılaryası: Latin cemaatin 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı ile ilişkilerini yürüten kurum. (ç. n.)

Ankara Sigorta Han: Daha önceleri Adalet Han diye bilinen bu bina 1906-1907'de dört katlı inşa edilmiş, sonradan iki kat daha eklenmiştir. Daha önce bu arazide bulunan Hamdi Paşa Han 18. yüzyılda yapılmış olabilir; fotoğraflarda Perşembe Pazarı Caddesi'ndeki günümüze kadar gelmiş aynı tarihli binalarla benzerliği görülmektedir.

Güven Sigorta: Mevcut bina 1975-1977 tarihlerinde demiryolu şirketlerinin ofislerinin yanı sıra Fransızca yayımlanan ünlü *Journal d'Orient* gazetesinin faaliyet gösterdiği Bağdat Han'ın yerine inşa edilmiştir.

Hezaren Han: Bu zarif *art nouveau* bina 1902 tarihinde mimar Alexandre Vallaury tarafından Osmanlı Bankası için yapılmıştır. Bir sonraki yıl banka binanın ilk üç katını Société du Tombac ve başka bir katı da Yunanlı banker E. Eugenides'e kiralamıştı. Üç yıl sonra banka binayı Pera Amiri Hamdi Bey'e sattı. Hanın görünüşü tarihi boyunca değişmemiştir.

Nazlı Han: Bu neoklasik bina 1904 yılında inşa edilmiş ve 1910 yılında ilk Osmanlı sigorta şirketi, Société Générale d'Assurances Ottomane'nin (Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi) genel merkezi olmuştu. Bu handa çalışanlardan biri sigorta simsarlığı yapmış, daha sonra ünlü bir gazeteci ve hikâyeci olmuş, hikâyelerinin tatlılığı nedeniyle "Bal" lakabını almış Mahmut Baler'dir (1896-1987).

Emlak Bankası Binası: Bu bina, 1890'larda Keçecizade Fuad Paşa'nın (1815-1869) aile fertlerinden biri tarafından inşa ettirilen Keçecizade Apartmanı'nın arazisine yapılmıştır. Bina Voyvoda Caddesi'nin en eski kesitinin en ucundadır.

Hüsnü Gök Han: Özgün adı Asaf Han olan bu bina 1890'larda yapılmıştı. İlk sahibi muhtemelen burayı mesken amaçlı kullanan Dördüncü Ordu komutanı Asaf Paşa'dır. Günümüzdeki adını 1950'lerde apartman olunca almıştır. Şu anda dükkânlar ve elektrikli aletler satan firmalar vardır.

Şimdi Bankalar Caddesi'nden ayrılıyor ve Hezaren Han'ın arkasından içeri doğru kıvrılan L biçimli çok kısa dar geçide, Eski Banka Sokak'a dönüyoruz. Sokak ismini solda, hemen Hezaren Han'ın arkasındaki büyük binadan alıyor. Burası Bankalar Cad-

desi'ndeki binası yapılmadan önce 1856-1892 tarihlerinde Osmanlı Bankası'nın faaliyet gösterdiği Sen Piyer Han'dır.

Sen Piyer Han 1771'de Sultan III. Mustafa (s. 1757-1774) zamanında Bâb-ı Âli'de Fransız Büyükelçisi, Kont de Saint Priest tarafından, vasiyetinde belirtildiğine göre "Fransız halkının evi ve bankası" olarak yaptırılmıştı. Binanın yan cephesindeki levhalarda Kont de Saint Priest'in ve sokağa çıkıntı yapan cephedeki levhada Bourbonların armaları vardır. Cephedeki daha yüksekçe üçüncü bir levhada hanın Fransız şair Andre Chénier'nin 30 Ekim 1762'de doğduğu evin arazisine yapıldığı yazar. Chénier henüz üç yaşındayken ailesiyle Galata'dan ayrılmış ve kısa hayatının kalanını, çağın en iyi şairi şöhretini kazandığı Fransa'da geçirmiştir. 25 Temmuz 1794'te, onu kurtarabilecek *9 Thermidor*'dan iki gün önce giyotinle idam edilmiş, son sözleri –eliyle kafasını göstererek– "Bunun içinde bir şeyler olabilirdi" olmuştu. Chénier'nin etkileyici bir dizesi çocukluğunun Galata'sına duyduğu özlemi ifade eder: "Galata, gözlerim uzun zamandır seni arzular..."

Eski Banka Sokak'ın sonunda Galata Kulesi Sokak'ı geçiyor ve Kart Çınar Sokak'ta dümdüz ilerliyoruz. Uzağımızdaki sağ köşedeki bina Bankalar Caddesi'ndeki turumuzda cephesini gördüğümüz Ortaçağ Ceneviz Galatası'nın Podestat'ı ya da diğer adıyla Palazzo Communal. Podestat'ın Kart Çınar Sokak'ta gördüğümüz kısmı genelde 1316'daki özgün yapıdır. Podestat'ın tam karşısındaki bina da Ceneviz yapısıdır ve o da 1316 tarihlidir.

Kart Çınar Sokak'ta devam ediyor ve bloğun ortasında, solumuzda Latin Katolik Sankt Georg Kilisesi'ni de barındıran Avusturya Lisesi'ni görüyoruz. 1303 tarihli Ceneviz belgesi bu mahallede San George Kilisesi'nden söz eder, muhtemelen Rum Ortodoks bu kilise 1261'den sonra Latin Katoliklere geçmişti. Kilise 1585'ten başlayarak Cizvitlere, 1626'dan sonra Dominikenlere ve Fransız Kapusenlere hizmet etmişti. 1660'ta yanmış ve 1667'de yeniden inşa edilmişti. Kilise 1696'da bir kez daha yanmış ve Kadınlar Manastırı 1731'deki yangında tahrip olmuştu.

* Thermidor: Robespierre ve Jakobenlerin iktidardan indirildikleri darbenin adı. Devrim takvimine göre Thermidor'un 9'una denk geldiği için bu adla anılır. (ç. n.)

1731 yangının hemen ardından kilise ve manastır Fransa Kralı XIV. Louis'den gelen bağış ile yeniden inşa edilmiştir. Günümüzdeki kilise bazı modern restorasyonlar dışında o tarihten kalmıştır. Kapusenler kiliseyi Latin Katolik Ruhani Reisliği'ne satmış, Ruhani Reislik de 1853 yılında Boşnak Fransisken Observantlara satmıştı. 1882'de Avusturyalı Lazaristler binayı satın almış ve yanına kızlar ve erkekler için mevcut Avusturya Okulu'nu kurmuşlardır. Kadınlar Manastırı da bugünkü Avusturya Hastanesi olmuştur.

Kilisenin içinde Apollo'ya adandığı düşünülen çok eski bir ayazma vardır. Erken Bizans çağında ayazma Azize İrine'ye adanmıştı, bunu tarihi yarımadanın ilk tepesindeki kilisenin adandığı Aya İrini (Kutsal Barış) ile karıştırmamak gerekir. Söylenceye göre, Azize İrine Sykaili Hıristiyan bir genç kızdı, bu ayazmada Apollo'ya tapmayı reddettiği için kafası kesilmişti. Modern bir tabloda Azize İrine ayazmanın yanında, kesilen kafası da yerde durur resmedilmiştir.

Şimdi Midilli Sokak'a geldik, sağımızda Bankalar Caddesi'ne inen Kamondo Merdivenleri'ni görüyoruz.

Midilli Sokak'ta sola dönüyor, kısa bir mesafe sonra sağda Felek Sokak ile kesiştiği yere varıyoruz. Felek Sokak 1 numaradaki bina daha önce Terziler Sinagogu ve özgün cemaatin Edirneli olması sebebiyle Edirne Sinagogu diye bilinen Schneidertempelm Synagogue'dur. 1894'te Aşkenaz Yahudiler tarafından kurulan sinagog şimdi sanat merkezi olarak kullanılıyor.

Midilli Sokak'ta yürümeye devam ediyor, sağda Avusturya Hastanesi'ni geçiyoruz; daha önce belirttiğimiz gibi bu yapı aslen Sankt Georg Kilisesi'nin kadınlar manastırıydı. Onun ilerisinde, caddenin aynı tarafında 1855'te Kırım Savaşı sırasında inşa edilen İngiliz Bahriye Hastanesi (British Seamen's Hospital), şimdiki adıyla Beyoğlu Hastanesi var. Hastane İngiliz mimar Percy Adams tarafından yeniden inşa edildikten sonra bugünkü biçimine kavuştu. Burası İngiliz Hükümeti tarafından Kızılay'a devredildiği 1924 yılına kadar İngiliz Bahriye Hastanesi olarak faaliyete devam etti. Hastanenin önündeki avlu siyah ve beyaz çakıl taşlarıyla dümen, sağlık tanrısı Asklepios'un asa-

sı, kadüse dahil olmak üzere denizcilik ve tıp sembolleri içeren hoş bir mozaikle kaplanmıştır.

Hastanenin solundaki bina, konsolosluk çalışanları 1923'te Galatasaray'daki günümüz İngiliz Konsolosluğu'na taşınıncaya kadar İngiliz Konsolosluğu'na aitti. Bina şimdi Beyoğlu Hastanesi'ne dahildir.

Şimdi adımlarımızı takip ederek geri, Kart Çınar Sokak'a ve Galata Kulesi Sokak'a dönüyor, Galata Kulesi Sokak'tan sağa dönüyoruz.

Sokağın üçte birine vardığımızda, solda günümüze kadar gelmeyi başarmış Galata Ortaçağ Latin kiliselerinden birinin girişi var. Burası Latin Katolik San Pietro ve Paolo Kilisesi, manastırı da tam arkasında, Galata Kulesi Sokak'tadır.

Dış kapı, birkaçı antik Yunan yerleşimi Sykai'den kalma, diğerleri Osmanlı dönemindeki kilisenin mezarlığından eski mezar taşları sıralı dar avluya açılır. Sonraki dönemden mezar taşlarında 19. yüzyılda, yeni İngiliz Konsolosluğu binasında ve Kırım Kilisesi'nde çalıştırılmak üzere Malta'dan getirilmiş taş ustalarından kalma Maltalı isimler kazınmıştır.

Kilise beyaz urbaları üzerine siyah cübbe giydikleri için Kara Keşiş de denen Dominiken keşişlerce kurulmuş. Dominikenler İstanbul'a ilk defa 1204-1261'de Konstantinopolis'in Latin istilası esnasında gelmişler, Galata'ya yerleşmişler, tepenin aşağısında San Paolo ve San Dominik Kilisesi'ni (günümüzde Arap Camii) kurmuşlardı. Kilise 1475'te camiye çevrildiğinde, Dominikenler tepenin yukarısına, şimdi gördüğümüz araziye, San Pietro'ya adayarak yeni bir kilise kurdular. Bu kilise 1603'te genişletilmiş, ama 1660'da yangında tahrip olmuştu. Bunun yerine yapılan kilise de 1731'de yanınca Dominikenler bir kez daha yeni bir kilise inşa etmek zorunda kaldı. Daha sonra 1841'de aynı araziye yeni ve daha büyük bir kilise inşa etmeye karar vererek binayı tasarlaması ve inşa etmesi için Gaspare Fossati'yi tuttular. Bu gün gördüğümüz bu yeni kilise San Pietro ve Paolo'ya adanmıştır.

Altarın arkasındaki duvar 1348 ile 1387-1397'de surlarla çevrilen alanları ayıran Ceneviz surlarının kulelerinden birine dayalı inşa edilmiştir.

Nefe sağdan Cenevizli heykeltıraş Drago'nun yaptığı alacalı

mermer bezemeli taç kapıdan girilir. Orta sahın iki tarafta, kristal avizelerle aydınlatılan orta eksen boyunca kemerleri taşıyan gömme ayaklarla eşleşen Korint tarzı sütunlarla desteklenmiştir. Altı küçük mermer sütun bir tarafında "Adalet"i (*Eski Ahit*) diğer tarafta "Tanrı'nın Sevgisi"ni (*Yeni Ahit*) temsil eden melekler bulunan apsisteki yarım kubbeyi destekler.

Yüksek altar sunak Carraralı heykeltıraş Giovanni Isola tarafından yapılmıştır, Isola sunak masasını Roma lahiti biçiminde tasarlamıştı. Apsisin iki tarafında Efkaristiya'yı*, Ahit Sandığı ve İsa'nın ıstırapları ve dirilişini sembolize eden rölyefler vardır. Sunağın iki tarafında neredeyse gerçek boyutta mermer heykeller bulunur; soldaki İman'ı sembolize eden Haç'ı, diğeri On Emir'i gösteren Adalet'i tutar. Yüksek altarın arkasında, 1847 yılında Dominiken Serafino Gudotti tarafından yapılmış Aziz Petrus ve Aziz Pavlus'un karşılaşmasını anlatan bir tablo yer alır.

Koro alanı sekiz metre çapında çok sayıda altın yıldızla süslenmiş gök mavisi kümbetle örtülüdür. Dört tarafında Dominiken papaların portreleri yer alır: Aziz V. Pius, V. Innocent, XIII. Benediktus ve XI. Benediktus. Büyük Sunağın üstündeki yarım kubbede Meryem Ana'nın ayaklarında Aziz Dominicus ve Azize Sienalı Katerina'yla bir resmi bulunur. Dört küçük altar vardır, birinin üzerinde Serafino Gudotti'nin Aziz Dominicus'un ölümünü tasvir eden resmi vardır. Karşısında Francesco Mauro'nun Aziz Vincent Ferrer'i gösteren eseri bulunur. Meryem Ana'nın ahşap çok renkli heykeli Drago tarafından yapılmıştır. Giriş kapısının yanındaki tahta çarmıh ismi bilinmeyen 19. yüzyıl İtalyan heykeltıraşa aittir. Karşısında kuddas dolabı biçiminde altıgen vaftizhane vardır.

Giriş kapısının üzerinde süsleme amaçlı ahşap parmaklıklı iki mahfil bulunur; birinci mahfil orga ayrılmıştır, üstteki daha küçük mahfil bir zamanlar İtalyan Okulu'nun öğrencileri tarafından kullanılırdı.

Kilisenin en büyük hazinesi Odighitria, "Yol Gösteren Meryem" ikonasıdır. Söylenceye göre, Meryem Ana'nın özgün Odighitria ikonası Aziz Luka tarafından boyanmıştı. Bu ikonanın

* Efkaristiya: Ekmek-şarap ayini. (ç. n.)

Bizans Konstantinopolis'inin koruyucusu olduğuna inanılırdı; şehir kuşatıldığında Theodosios surları boyunca kafilelerce taşındı. 1453'teki Türk kuşatmasında ikona Theodosios surları yakınındaki Khora Mesih Kilisesi'nde (Kariye Camii) tutuldu. Rumlara göre, ikona fetihten sonra kayboldu ama Latinler aksini savundular ve sonunda bugünkü kiliseye geldi. Şimdi sadece Meryem Ana ve Çocuk İsa'nın yüzü seçilebiliyor; ikonanın kalanı gümüş ile kaplanmıştır, üzerinde Meryem Ana'yı Dominikenleri koruyucu mantosu altına alırken gösteren rölyef vardır.

Şimdi Galata Kulesi Sokak boyunca yukarı çıkıyoruz, halen faaliyet gösteren San Pietro ve Paolo Manastırı'nın solumuzdaki girişini geçiyoruz.

Manastırın tam karşısındaki bina İngiliz Konsolosluğu Galatasaray'a taşınmadan önce konsolosluğa ait olan eski İngiliz Hapishanesi'ydi. Bina Türk mimar Mete Göktuğ tarafından çok güzel restore edilmiştir.

Galata Kulesi Sokak boyunca devam ediyoruz; sola baktığımızda 1348'de ve 1387-1897'de surlarla çevrilen alanları ayıran Ceneviz surlarının iki kulesinden kalıntılar görüyoruz. San Pietro ve Paolo Kilisesi'nin arka duvarı en güneydeki kuleye yaslanıyor.

Sokağın başına vardığımızda Ceneviz Galatası'nın ana kara surlarının en tepesindeki Galata Kulesi'ni görüyoruz, turumuz da burada sonlanıyor.

5. BÖLÜM
Galata Kulesi'nden Tünel'e

Daha önce belirttiğimiz gibi, "İsa'nın Kulesi" özgün adıyla Galata Kulesi, 1348'de Cenevizliler tarafından, son halinde bu noktadan bir taraftan Haliç'e, bir taraftan Boğaz'a uzanan dış surlar ve bunları keserek kapalı alanlar oluşturan surlar formundaki savunma sistemlerinin tabyası olarak inşa edilmişti. Dış surların dışında Galata Kulesi'nden hem Haliç'e hem Boğaz'a uzanan 15 metre genişliğinde bir hendek vardı. Kulenin kendisi, dıştan yarım dairesel tek bir yaya kapısı olan gözetleme kulesiyle korunuyordu.

1453'teki Türk fethi esnasında savunma surlarının bir kesiti yıkılmıştı, o zamandan beri de San Pietro ve Paolo Kilisesi'nin arkasında ve Tophane'de kalıntılarını gördüğümüz iki kule ve Azapkapı Camii'nin yakınında gördüğümüz deniz surlarından kısa bir kesit haricinde, Ceneviz surlarının kalanının çoğu yok olmuştur. Ancak Ortaçağ Ceneviz Galata şehir-devletinin görüntüsel imgesi Galata Kulesi, neredeyse hiç bozulmadan günümüze gelmiştir.

Kule, Osmanlı zamanında, özellikle 1791'de ve 1832'de Galata'nın çoğunu tahrip eden yangınlardan sonra birkaç kez elden geçmişti. Bu yangınlardan ilkinden sonra Sultan III. Selim, ikincisinden sonra Sultan II. Mahmud tarafından restore edildi. Kulenin ayırt edici konik külahı 1875'teki kasırgada uçmuş, ancak müteakip restorasyonlarda yenilenmemişti. Külah 1964-1967'deki restorasyonda sonunda yerine konmuş, böylece Osmanlı döneminden açıtlara ve diğer yapısal unsurlara rağmen,

Büyük Hendek Sokak'tan Galata Kulesi'ne bakış

hemen hemen Cenevizliler zamanındaki görüntüsüne kavuşmuştur.

Galata Kulesi'nin boyutlarının Ceneviz dönemiyle özünde aynı olduğu düşünülmektedir. Kule 67 metre yüksekliğindedir, tabanı denizden 35 metre yükseklikteki bayırdadır. Kulenin dış çapı 26,45 metre, iç çapı 16,90 metredir, duvarların kalınlığı ise 3,75 metredir.

Giriş kulenin güney tarafındadır, Marmara mermerinden kıvrımlı çift merdivenle çıkılır. Bezemeli girişin üstündeki yazıtta Şair Pertev'e ait Sultan II. Mahmud'un 1248'deki (Milâdi 1832) restorasyonunu öven on altı mısra yer alır. Giriş ve girişe

giden bezemeli merdivenler Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı restorasyondan kalmadır. Bundan önce girişe tahta kalaslarla ya da asma köprüyle ulaşılmış gözükmektedir. Kapının üstündeki pencere muhtemelen garnizonda nöbet tutan askerlerin gözetleme yeriydi.

Azametli giriş salonunun üstünde dokuz kat vardır. İlk katlardaki pencereler sayıca az, sadece küçük ve dar açıtlardır, altıncı ve yedinci katlarda boyutları belirgin derecede büyür. Sekizinci katta yuvarlak kemerli pencereler vardır, dokuzuncu katta ise daha küçük sivri kemer pencereler yer alır.

Osmanlı döneminin ilk yüzyılında, Galata Kulesi'nde bir yeniçeri kıtası bulunuyordu, kumandanları Galata'nın askeri yöneticisiydi. 16. yüzyılda kule genellikle Haliç, Kasımpaşa'daki Osmanlı tersanesinde kürek mahkûmluğuna gönderilen savaş suçlularını hapsetmek için kullanılmıştı. Bu kölelerden biri, 1582-1586 tarihlerinde burada hapsedilen Brettenli Michael Heberer, kuleyi bize şöyle anlatır: "Galata'nın en yüksek noktasında, hendeğin başında, yüksek duvarlarla çevrelenmiş büyük avlunun ortasında çok yüksek ve sağlam bir kule var. Sultanın çeşitli işlerde çalıştırılan bin beş yüz kölesi burada barındırılıyor." 1964-1967'de gerçekleşen restorasyon sırasında kulenin altındaki zindandan çok miktarda insan kemiği çıkartılmıştı; şüphesiz bunlar orada barındırılan kölelerden kalmadır.

Sultan II. Selim'in (s. 1566-1574) zamanında Galata Kulesi, ana gözlemevi tepenin daha yukarısında, Pera'da bulunan ünlü gökbilimci Takuyiddin tarafından gözlem kulesi olarak kullanılmıştı. Sultan II. Mustafa (s. 1695-1703) zamanında Şeyhülislam Feyzullah Efendi bir Cizvit rahibinin yardımıyla kulede gözlemevi kurmaya çalışmıştı. Ama padişahın tahttan indirildiği ve Şeyhülislam'ın öldürüldüğü 1703'teki ayaklanma sonucunda çabaları yarım kalmıştı.

Galata Kulesi 1874'te yangın gözleme kulesi olmuş, turistik çekim merkezine dönüştürülmek üzere kapatıldığı 1964'e kadar bu faaliyete devam etmişti (biz 1960'ta kuleyi ilk kez ziyaret ettiğimizde en üst kata çok sayıda basamaktan sonra ahşap bir merdivene tırmanarak varılıyordu; itfaiye istasyonu hâlâ oradaydı, uğrayan az sayıdaki turiste çay bardaklarında çay ya da rakı

ikram ediliyordu). Gece gündüz nöbetçiler konmuştu, bir alev gördüklerinde "Yangın var!" diye bağırarak tulumbacılara haber verirlerdi. Edmondo de Amicis, *Constantinople* (1896) adlı eserinde şehirde bulunduğu sırada sabah erken saatte Galata'da çıkan yangını etkileyici şekilde anlatır. Pera'daki Hotel de Byzance'ın önünden geçen caddedeki kargaşayla sabahın beşinde uyandığını söyler. Koridora çıkmış, bir garson kendisine yangın var, demiş ve bağırmıştır: "Galata Kulesi'nin tepesine bak!"

> Pencereye koştuk, boyunlarımızı Galata'ya uzattığımızda kulenin üst kısmının parlak kırmızı ışıkla aydınlandığını gördük, alev ve kıvılcımlar hortumunun içindeki komşu evlerden çıkan yoğun kara duman hızla yıldızlarla aydınlanan gökyüzüne yayılıyordu...

"Grand Rue de Pera" (İstiklal Caddesi)

> Giysilerimizi üstümüze geçirip Grand Rue de Pera'nın aşağısına doğru bacaklarımız izin verdiği ölçüde hızla koştuk, ancak, ne mutlu ki, bu olayda merakımızı tatmin edemedik. Biz Galata Kulesi'ne vardığımızda, yangın hemen hemen sönmüştü; sadece iki ev hâlâ yanıyordu, insanlar dağılıyordu, pompalardan akan sularla sokakları su basmıştı ve her yere yatak yorgan ve mobilyalar dağılmıştı; soğuktan ve korkudan titreyen kadın ve erkekler, gecelikleriyle etrafta dolaşıyor, bir düzine farklı dilde konuşuyor, ağlayıp sızlıyorlardı, gürültüden ve karmaşadan hiçbir şey anlaşılamasa da büyük bir tehlikenin ucundan sıyrılmanın dehşet ve heyecanının acı dolu tınısı duyuluyordu.

Büyük giriş kulenin görkemli ana salonuna gider, burası lobi olarak kullanılmaktadır, yedinci kata çıkan asansörler de buradadır. Lobideki asansörlerin kapısının üzerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın saray ressamı Matrakçı Nasuh'un 1535'te yaptığı minyatür esas alınarak yapılmış, surları ve kuleleriyle Ceneviz Galatası'nın büyük bronz kabartması vardır. Yedinci katta 17. yüzyıl ortasında bir çift kanat takarak Galata Kulesi'nin tepesinden uçup Boğaz'ı geçerek Üsküdar'a konan ya da en azından Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde böyle yaptığı anlatılan Hezârfen Ahmed Çelebi'nin kahramanlığını gösteren mermer kabartma bulunur.

Yedinci kattan restoran ve gece kulübünün bulunduğu dokuzuncu kata ahşap merdivenlerle çıkılır. Dokuzuncu katı çevreleyen balkondan 6. yüzyıl tarihçisi Procopius'un "şehrin sulardan çelengi" dediği, beraberce Marmara Denizi'ne akan Boğaz ve Haliç'in çevrelediği İstanbul'un büyüleyici manzarası görülür.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri'nin şehri işgali esnasında kule İngiliz Askeri Polisi'nce hapishane olarak kullanılmıştır. Nisan'dan Kasım'a kadar duvarlardaki oyuklar, günbatımında kulenin etrafında neşeyle cıvıldayarak uçan karasoğan kuşlarına yuva olur.

Kuleden indikten sonra gözetleme kulesinin duvarından kısa bir kısmın restore edildiği kuzey tarafına doğru dönüyo-

ruz. Gözetleme kulesi Kule'nin kuzeyindeki bu yarım dairesel sur ile güneydoğudaki surun düz kesitinin Aziz Nikola Kulesi diye bilinen burçla birleşiminden oluşur. Gözetleme kulesinde iki kapı vardı; kuzeydoğudakine Kuledibi Kapısı, güneydoğudakine Küçük Kale Kapısı deniyordu. Eskiden ana savunma surunda Galata Kulesi'nin batısında yer alan, yine Kuledibi Kapısı denen bir kapı daha vardı. Gözetleme kulesi Kule'nin etrafında 16. yüzyıl manzaralarında da görülebileceği gibi küçük bir kermen oluştururdu. Bu kapılar ve savunma çemberindeki diğerleri 1856'da bile kullanılıyordu; aynı tarihli *Murray's Guide to Constantinople,* turistlere halen bu antik kapıları koruyan bekçilere bahşiş vermelerini tavsiye ediyordu.

Küçük kermenin her iki yanında hendek vardı, bu hendek ana surların dışından dolaşarak bir taraftan Haliç'e, bir taraftan Boğaz'a uzanırdı. Bu hendek doldurulduğunda güzergâhı üzerine kurulan iki caddeye ismini vermiştir: Galata Kulesi'nden batıya uzanan Büyük Hendek Caddesi ve doğuya uzanan Lüleci Hendek Caddesi.

Kulenin arkasındaki Kule Meydanı'nda küçük kermenin kalıntılarına sabitlenmiş ünlü bir sokak çeşmesi var. Mevcut çeşme 1732 yılından kalma, ama özgün çeşme hemen fetih sonrası Galata'nın ilk Türk yöneticisi Bereketzade Hacı Ali Ağa tarafından yaptırılmıştı. Çeşme aslında kuleden yaklaşık elli metre aşağıda yer alan Bereketzade Camii'nin yakınlarındaydı, ancak 1950'de cami yıkılırken bugünkü yerine taşınmıştı.

Birazdan geçeceğimiz Kuledibi denilen alanda (Rumların Azize Theodere tepesi dedikleri kulenin arkasındaki bayırda), özellikle Galata'nın surlarının dışındaki kısımlarda, şimdi Büyük Hendek Caddesi boyunca uzanan alanın gelişmeye başladığı 1813'e kadar çok nadir yerleşim vardı; bunlar çoğunlukla Müslümanlık'a dönmüş gemi kaptanlarıydı. Ancak Galata'nın surlarının yıkıldığı 1850'lerin sonuna kadar bu gelişme hız kazanmadı ve Yahudilerin Balat ve Fener'den buraya taşınmaya başladığı 1860'ların ortalarına kadar da nüfus yoğunlaşmadı. Daha sonra Fener'den taşınan Rumlar da onlara katıldı. Ahşap ve kerpiç yerine taş evlerin ve tek bir ailenin yaşadığı evler yerine çok sayıda ailenin yaşadığı binaların yapılması da bu alanda başladı.

20. yüzyıl başında Galata Kulesi ve Kuledibi.

Bu bölgenin çoğunlukla Musevi ve bir miktar Hıristiyan ve Müslüman'dan oluşan demografik yapısı Yahudilerin İsrail'e göç etmeye başladığı ya da Nişantaşı gibi başka semtlere taşındığı, Rumların Yunanistan'a gitmek için ülkeden ayrıldığı 1950'lere kadar büyük oranda değişmeden kaldı. Şahkulu Mahallesi'nin uzun yıllar muhtarlığını yapmış Sayım Çavuş, Yahudi apartmanlarındaki kapıcıların genelde Erzincanlı Türkler olduğunu söylüyor. Apartmanlar boşalınca, kapıcılar buralara akrabalarını yerleştirmiş, sonunda Erzincanlıların sayısı Yahudileri geçmiş.

1960'larda Doğu Karadeniz'den İstanbul'a büyük bir göç dalgası yaşandı; o zaman bu alanda çoğu Rize'den gelen göçmenlerin sayısı Erzincanlıları geçti. Aynı zamanda, bazıları Bi-

zans zamanında burada yaşayan Romanların torunları olduklarını iddia eden yerli Roman topluluk Çukurova bölgesinden gelen soydaşlarının akınıyla çoğaldı. 1970'lere gelindiğinde bölge belirgin derecede Anadolu karakteri taşıyordu.

1970'lerin sonunda yaşanan anarşi döneminde, Beyoğlu'nun pek çok yeri gibi bu bölge de yozlaştı ve kanun tanımazlıkla nam saldı. Daha sonra, 1990'ların sonunda, bazı Türk entelektüelleri ve sanatçıları ile eş sayıda yabancı buradan mülk edinmeye başladı, 2005'lere gelindiğinde burası bir kez daha hızla değişmeye başladı. Burada halen yaşayan Yahudi çok çok azdır. Ancak Erzincanlı yaşlılardan bazıları (İstanbul Yahudilerinin pek çoğunun konuştuğu İspanyolca diyalekt) Ladino'yu hâlâ hatırlar, yeni İspanyol ve Güney Amerikalı komşularıyla sohbet edebilir.

Şimdi Kule Meydanı'ndan Büyük Hendek Caddesi boyunca küçük bir gezintiye çıkıyoruz ve solda, yolun sonuna doğru Neve Shalom Sinagogu'na varıyoruz. Tüm şehirden gelen büyük bir cemaatle burası modern Galata'nın ana sinagogudur. Mevcut bina 1952'de inşa edilmişse de, bu arazide henüz 15. yüzyılda bir sinagog vardı. Sinagog 6 Eylül 1986'da dehşet verici bir vahşete sahne oldu; Şabat ayini esnasında teröristler buraya girdi ve ibadet eden 21 kişiyi öldürdü. 1992'de şans eseri kimsenin ölmediği bombalı bir saldırı oldu. Daha sonra 15 Kasım 2003'te saat 9.29'da, sokak alışveriş yapanlarla ve sinagog tapınanlarla doluyken, kırmızı kamyonetli bir intihar bombacısı 400 kilo patlayıcıyı giriş kapısının önünde patlattı. İnfilak sinagogun cephesini tahrip etmiş, caddede iki metre çapında bir çukur bırakmış, altısında yıkılmalarını gerektirecek kadar ağır olmak üzere yakınlardaki bir cami dahil 70 binaya zarar vermişti. Neredeyse aynı zamanda, Şişli'deki Beth İsrael Sinagogu'na kamyonla bombalı saldırıda bulunulmuştu. Bu iki bombalama esnasında 30 kişi ölmüş ve 300 kişi yaralanmıştı.

Ziya Paşa Caddesi'ni geçtikten sonra, Büyük Hendek Caddesi, Şişhane Meydanı'na varır. Soldaki büyük bina Galata'nın ilk modern lüks apartmanlarından Ferj Apartmanı'dır. Bu bölge bir süre İstanbul avize ticaretinin merkezi olmuştu, ancak burası nezihleştikçe ve bunun sonucunda kiralar arttıkça, avize dükkânlarının bazıları başka yerlere taşınmaya başladı.

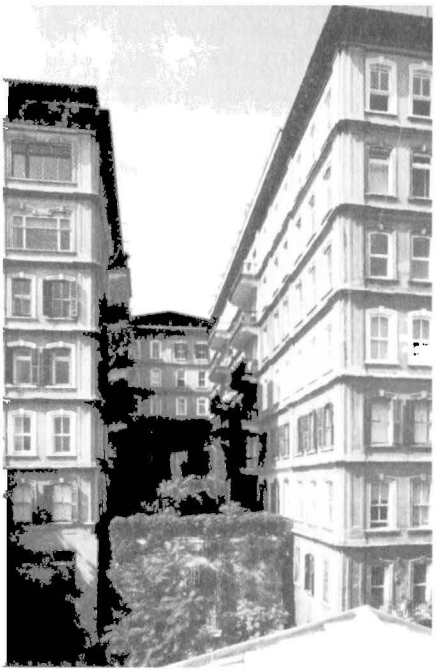
Şimdi köşeyi dönerek Okçu Musa Caddesi'nde yürümeye başlıyoruz. Kısa bir süre sonra, sağdan ikinci kavşaktaki kısa bir dolambaçın ardından Tutsak Sokak ve Yüksek Minare Sokak'ın kesişimine varıyoruz. Burada 1590'da Hüsameddin Efendi tarafından yaptırılmış Ekmekyemez Mescidi'ni görüyoruz. Mescit 1884'te tamamen yeniden yapılmıştır ve şimdi mimari açıdan ilgi çekici değildir.

Okçu Musa Caddesi boyunca devam ederek, caddenin ismini aldığı Okçu Musa Mescidi'ne varıyoruz. Fatih Sultan Mehmed'in (s. 1451-1481) zamanında Okçu Musa adlı biri tarafından yaptırılmış. Mescit 1939'da tamamen yenilendiğinden artık mimari açıdan ilgi çekici bir tarafı yoktur.

Kısa Midilli Sokak'ın ucunda, Şair Eşref Sokak'a varıyoruz, buradan sağa dönüyor ve birkaç adım sonra Ziya Paşa Caddesi'ne varıyoruz. Ziya Paşa Caddesi'nde biraz ileride, diğer tarafta 1887'de kurulan ve halen faaliyet gösteren İtalyan Sinagogu'nu görüyoruz. Kurulması 19. yüzyılın ortalarında Yahudi cemaatinin önderleriyle İtalyan cemaatin başı Daniel Farandi arasındaki anlaşmazlığa dayanıyor. İtalyan hükümetinin isteği üzerine Sultan Abdülaziz 1866'da İtalyan Yahudilere Galata'da bir arazi bağışlamış, onlar da buraya mevcut sinagogu inşa etmişler. 1960'lara kadar Ziya Paşa Caddesi'nin bu kısmı, çok sayıda Yahudi yaşadığı için "Yahudi yokuşu" diye bilinirdi.

Şimdi Ziya Paşa Caddesi'nde ilerlemeye devam ediyor ve bir sonraki kavşakta Şehsuvar Mescidi'ne varıyoruz. Bu mescit Fatih Sultan Mehmed zamanında Fatih'in donanma kumandanlarından biri tarafından inşa edilmiş. Burası 1453'teki Türk fethinden sonra Galata'da inşa edilen ilk camilerden biri olmalı. Galata Kulesi'ne yakınlığı, aslen garnizondaki yeniçerilere hizmet ettiğini gösteriyor. Mescit 1954'te yeniden yapılmış ve mimari açıdan ilgi çekici bir özelliği yok.

Kule Meydanı'na geri dönerek Yüksek Kaldırım'ın üst uzantısı Galip Dede Caddesi'ni kesen Şah Kapısı Sokak'ta gezintimize devam ediyoruz. Sağdaki ilk dönemeçte Şah Kapısı Sokak'ın adı Serdar-ı Ekrem Caddesi oluyor, ünlü Doğan Apartmanı bu sokakta, sağ kolda yer alıyor. Burası, bir süreliğine Prusya sefirinin ikametgâhı olmuş iki katlı Mehmed Paşa Konağı'nın ara-

Doğan (Helbig) Apartmanı (solda ve altta).

zisiydi. Mehmed Paşa Konağı 1870 yangınıyla harap olmuş ve Galata'nın bu ilk şatafatlı apartmanı 1892-1895'te Helbig Apartmanı adıyla yapılmıştı. Pek çok kere sahipleri ve ismi değişti, Nahid Bey Apartmanı, Botton Apartmanı ve Victoria Han oldu. 1942 yılında Yapı Kredi Bankası'nın kurucusu Kâzım Taşkent bu binayı satın aldı. Binanın eski tenis kortu şimdi otopark olarak kullanılıyor.

Serdar-ı Ekrem Caddesi'nde yürümeye devam ediyoruz. Caddenin sonuna yakın, yol sağa kıvrılırken şehirdeki en büyük ve en güzel Batı kilisesine geliyoruz. Türkiye'den çok İngiltere'ye aitmiş gibi duran bu yapı, 1858-1868'de Büyük Britanya'nın Osmanlı sefiri Lord Stratford de Redcliffe himayesinde inşa edilmiş Kırım Kilisesi'dir. Kilise Londra Adliye Binaları'nın mimarı George Edward Street tarafından tasarlanmış; Adliye Binaları gibi mağara benzeri sundurmalı ve neo-gotik tarzda tasarlanmış. Kilise bir süre terk edilmişti, ancak yakın zaman önce Rahip Ian Sherwood'un çabalarıyla güzelce restore edildi; şimdi Anglikan Kilisesi olarak hizmet veriyor.

Eğer Serasker Çıkmazı'nda biraz tırmanırsak, İsveç Şapeli'ne varırız. İsveç Konsolosluğu'nun arazisinin arka tarafındaki, kendi girişine sahip bu küçük şapel ilk olarak 1748'de inşa edilmiş ve çıkan bir yangında zarar gördüğü için 1818'de restore edilmişti. Şapel limana gelen denizcilere kurtuluş sunma umuduyla İsveçli Luteryen misyonerlerce kullanılmıştı. Meyhane ve genelevleri tercih etme eğilimindeki denizcilerle pek başarı elde edemeseler de, Rum nüfusta beklemedikleri bir başarı yakalamışlardı: 1880'lerden 1950'lerin sonlarına kadar kilise, Yunanca konuşan Evanjelik Protestan cemaatlerce kullanılmıştı. 1960 ve 1970'lerde Ermeni Protestan cemaati burada toplandı. 1980'lerin başlarından itibaren, aralıklarla daha çok İslam'dan dönme Türk Protestan cemaatlerince kullanılmış, Pastör Rahip Engin Yıldırım Ocak 2008'de Cebelitarık Piskoposu tarafından rahipliğe atanarak 1850'den beri atanan ilk Türk Anglikan rahibi olduğunda, bir süreliğine küçük Türk Anglikan Kilisesi'nin toplanma yeri olmuştu.

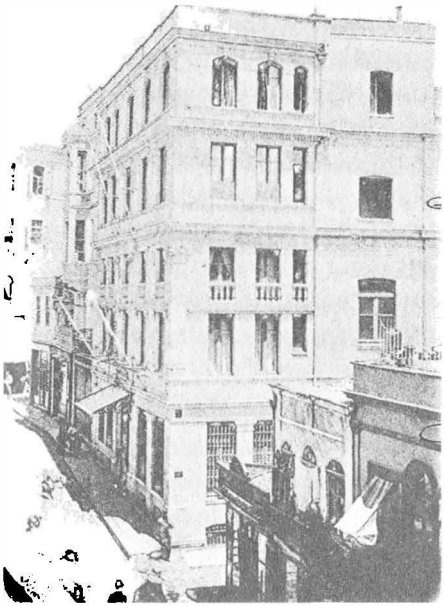
Şimdi Galip Dede Caddesi'ne geri dönüyor, buradan Pera'nın yukarılarına çıkmak için sağa kıvrılıyoruz. Yürürken

sağımızda Galata'nın en eski camilerinden birini görüyoruz. Burası daha önce Yazıcı Camii diye bilinen, modern cephesi dışında özgün yapısını koruyan 16. yüzyıl sonlarından kalma Müeyyidzade Camii'dir. Cami 1582'de görev yaptığı Sultan I. Ahmed (s. 1603-1617) zamanında ölen Kadı Müeyyidzade Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Evliyâ Çelebi, bir kelime oyunu ile "ölümün oğlu" anlamına gelen "Meyyid Zade" diye bahsettiği kurucu hakkında garip bir hikâye anlatır:

> Babası Eğri seferine gittiğinde annesi hamile imiş. Babası, "İlahî gazâya gidiyorum. Bu ehlimin karnındakini sana emanet eyledim" deyip sefere gidince karısı ölür ve defnederler. Allah'ın emriyle mezarda doğurunca bebek ölü annesinin memesine yetişip emer. Babası seferden selâmetle gelip ehlini sorar. "Öldü" derler. Hemen inançlı gazi, "Ben onun karnındakini işyeri sahibine emanet verdim, tez ehlimin kabrini bana gösterin" der. Derhâl kabrine vararak kulak tutar, görse ki bir bebek sesi duyulur. Derhâl mezarın kapağını açar. Bir can-pâresi annesinin sağ memesini emer, asla çürümemiş. Babası hamd edip ciğerköşesini bağrına basıp evinde terbiye eder. Fâzıl âlimlerden bir kimse olup Ahmed Han zamanında vefat eder. Yine annesinin yanına gömdüler. Üzerinde yüksek bir kubbesi vardır. Meyyidzâde diye herkesin ziyaret yeridir.

Caddede, caminin tam karşısında, 1970'lerin başlarına kadar, Beyoğlu'nun en kötü şöhretli sinemalarından Sancak Sineması vardı. Giovanni Scognamillo (annesinin "bitlenirsin, gitme" uyarılarına karşın) 1960'larda bu sinemada nasıl film izlediğini anlatır. "Yanımızda ayakkabılarını çıkarıp etrafa kokular saçan hamallar, arkamızda esrar içenler, biraz ötede kafayı çekenler, müşteri peşinde yaşlı fahişelerle birlikte izledik o iki filmi." Filmler Fritz Lang'ın *Doktor Mabuse, der Spider* ("Kumarbaz Doktor Mabuse", 1922) ve Joseph von Sternberg'in *Der Blaue Engel*'di ("Mavi Melek", 1929).

Galip Dede Caddesi boyunca devam ediyoruz, solda mahalleye adını veren Şahkulu Camii'ni geçiyoruz. Cami Sultan III. Mehmed (s. 1595-1603) zamanında sultanın yakın arkadaşı

Galip Dede Caddesi'ndeki Alman Küllür Kulübü Teutonia.

Mehmed Çelebi tarafından kurulmuştu; ancak mevcut yapı yakın zaman önceki binanın tümüyle yeniden yapılışına tarihlenir.

Caddenin hemen karşısında, çok yakın zaman önceye kadar Mösyö Pepo'nun şapkacı dükkânı vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından 1950'lere kadar, bu cadde şapkacılarıyla ünlüydü. Mösyö Pepo bunların en ünlüsüydü, ölümünden sonra dükkânı yardımcısı Erzincanlı Osman Ibıl devraldı ve uzun yıllar işletmeye devam etti. Dükkân 2009'da kapandı, yerine turistik bir dükkân açıldı.

Caddenin ilerisinde 1847'de kurulan ve halen faaliyet gösteren Alman Kültür Kulübü, Teutonia vardır. Mevcut bina 1875'te yapılmıştır. Burayı ziyaret edenler arasında Kayser II. Wilhelm ve Hitler'in propaganda şefi Joseph Goebbels vardır.

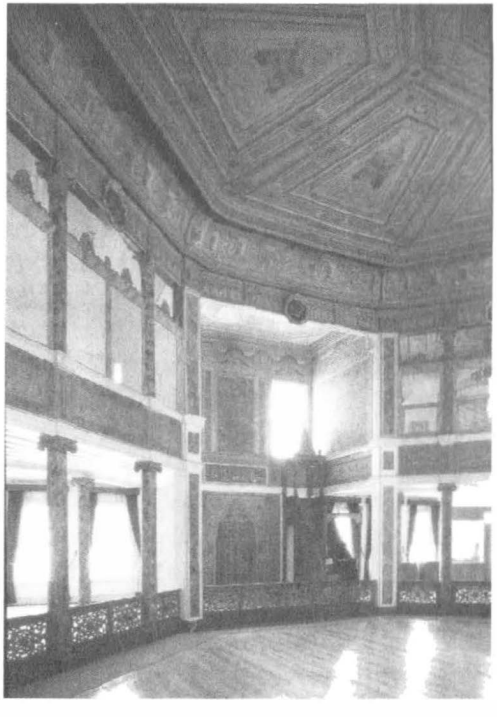
Burası 1848 yılında açılan ve Beyoğlu'nun ilk kitapçısı olduğu sanılan J. J. Wicks'in bulunduğu yerdi. 19. yüzyılın son yarısında ve 20. yüzyılın ilk yarısında Galip Dede Caddesi'nin üst kısmı kitapçılarıyla ünlüydü, şimdi sadece bir iki kitapçı kalmıştır. 1950'lerin sonlarında burası müzik aletleri satan dükkânların merkezi olmuştu. Bunun sonucunda yakınlardaki apartmanlar-

dan çoğu Beyoğlu'nun sayısız barlarında ve gece kulüplerinde çalan müzik gruplarının alıştırmalar yaptığı, repertuarlarını prova ettikleri müzik stüdyolarına dönüştürülmüştür.

Caddenin üst ucuna yakın, sağda Galata Mevlevihanesi'ne geliyoruz. Divan Edebiyatı Müzesi'ni de barındıran tekke 09.30-16.30 arası açık, Pazartesi kapalıdır.

Tekke 15. yüzyılın sonunda 13. yüzyılda müderris ve mistik şair Mevlanâ Celaleddin Rumi'nin soyundan Şeyh Muhammed Semai Sultan Divanî tarafından kurulmuştur. Tekke 19. yüzyılda yabancı turistlere gezdirilen yerlerden biriydi; John Cam Hobhouse 1809-1810'da Yunanistan ve Türkiye'ye Byron ile yaptığı gezilerin günlüğünde şöyle anlatır: "Konstantinopolis

Galata Mevlevihanesi, Divan Edebiyatı Müzesi'ni de barındırıyor.

halkı (başka bir gerekçe bulunamayacağına göre) eğlenmek için dönme gösterisine akın ediyorlar... Tüm yabancılar, Hıristiyan şehirlerde tiyatro ve diğer yerlere götürüldükleri gibi, dervişlere götürülüyor."

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, 1920'lerde tüm tekkeler kapatılırken bu tekke de kapatıldı; müze halinde yeniden açıldığı 1975 yılına kadar kendi haline terk edilmişti, aradan geçen sürede iyi bir restorasyondan geçmiştir. 1940'lara kadar tekkenin bir kısmı ana işlevi Galata kabadayılarını Beyoğlu'ndan uzak tutmak olan polis karakolu olarak kullanılmıştı. Kırım Savaşı ve İttifak Devletleri'nin işgali sırasında, burada aynı amaçla İngiliz askerler nöbet tutmuştu. Külliyenin ana yapısı şimdi, Osmanlı zamanından ve hatta Anadolu'da derviş hareketinin ilk çiçeklendiği 13. yüzyıl Selçuklularından, Mevlevi ve diğer sufi şairlerin ve felsefecilerin tasavvuf eserlerine ayrılmış Divan Edebiyatı Müzesi'ni barındırır.

Girişin solundaki süslü demir ızgaralı dairesel kemerli pencereleri bulunan bezemeli mermer yapı, Halil Efendi adlı birinin, oğlu Haled Said Efendi tarafından 1816'da yaptırılmış türbesidir. Girişin sağındaki, Halil Efendi için oğlu Haled Said Efendi tarafından kurulan külliyenin parçası olan iki katlı yapı da 1818 yılındandır. Zemin katta bir zamanlar müritlerin gelip geçenlere su dağıttığı sebil bulunuyor. Sebil "yol" anlamına da gelir, İslami gelenekte sebil yaptırmak cennete giden yolu döşemeye yardım eder. Sebilin yanında, hemen giriş yerinin içinde tekkenin ikinci katında sade bir sundurmada kütüphanesi vardı. Sebilin üstünde vazifeli gökbilimcinin evi ve çalışma odası bulunan muvakkithane vardı. Gökbilimcinin görevleri namaz saatlerini tespit etmek ve ay takviminde hilalin günbatımından sonra batı ufkunda görülmesiyle anlaşılan ayların başlangıcını, özellikle de Ramazan'ın başını belirlemekti.

Giriş yolundaki geçit tekke külliyesinin ana avlusuna gidiyor. Avlunun sağdaki bize yakın köşesinde, bir zamanlar muslukların mermer yalağa sularını akıttığı yerde mermer kaş kemer girinti bulunan klasik Osmanlı çeşmesi var. Yalağın üstündeki yazıtta çeşmenin 1649'da Hasan Ağa tarafından yaptırıldığı yazmaktadır.

Haled Said Efendi Sebili'nin biraz ilerisinde tekkenin 17. yüzyıl sonundaki şeyhi ve sokağa ismini veren ünlü tasavvuf şairi Galib Dede'nin türbesini görüyoruz. Türbenin mevcut biçimi 1818'den kalmadır ve burası da Haled Said Efendi'nin hayır işlerindendir.

Derviş tarikatının diğer üyeleri ana avlunun sol tarafındaki pitoresk mezarlığa gömülmüştür; mezar taşlarının üst kısmı Mevlevilere özel, siperi çok az kalkık, uzun ve tepeye doğru hafifçe incelen, tepesi yuvarlak, silindir başlıklar biçimindedir. Mevleviler kadınları da kabul etmiştir, onların mezar taşlarında vazo içinde çiçekler ya da çiçek desenli kabartmalar vardır. Böyle bir mezar taşının üstündeki yazıtta mezarda yatanın Derviş Emine Hatun olduğu ve H. 1280'de (Milâdi 1864) öldüğü yazar.

Mezarlığın sol köşesinde Türklerce, Kumbaracı Osman Ahmed Paşa diye bilinen Kont Bonneval'ın mezarı vardır. Fransız soylusu Bonneval, Sultan I. Mahmud (s. 1730-1754) zamanında Osmanlı ordusunda görev yapmış, topçu birliği kumandanı (humbaracıbaşı) olmuştu. Müslüman olup Humbaracı Osman Ahmet ismini almış, hayatının geri kalanını Osmanlı hizmetinde geçirmişti. Hayatının son yıllarında Galata Mevlevihanesi'nde dervişlik yapan Bonneval, 1747 yılında ölmüştü. Bonneval'ın bir çağdaşı onun "Savaş alanında çok yetenekli, zeki, letafet ve zarafetle güzel konuşmayı bilen, çok mağrur, bol keseden harcayan, son derece zampara ve büyük bir yağmacı" olduğunu yazmıştır.

Avlunun arka tarafında, solda tekkenin kalbi semahaneye geliyoruz. Bu güzel sekizgen mekân 1970'lerin başında çok güzel restore edilmiş. Semahane ve bitişiğindeki oda şimdi Divan Edebiyatı Müzesi olarak hizmet veriyor. Koleksiyon Galib Dede ve diğer mistik şairlerin el yazmaları dışında Osmanlı hat sanatından örnekler ve bir zamanlar burada yaşamış Mevlevi dervişlerinden kalan eşyaları içeriyor. Tekkede ve her yıl Şeb-i Aruz'da, Mevlânâ'nın öldüğü gece (17 Aralık) Konya'da ney müziği eşliğinde sema gösterileri yapılmaktadır. Arkeolog Gertrude Bell, 13 Mayıs 1905'te Mevlânâ'nın Konya'daki türbesini ziyaret etmişti, tanık olduğu ayini anlatırken bu ruhani görüntüleri gözlerde şöyle canlandırır:

Türbenin arkasında yerleri cilalı iki büyük sema salonu vardır ve hepsi hücrelerle birlikte çeşmeler ve çiçeklerin bulunduğu bahçe ile çevrelenmiştir. Celaleddin Rumi burada yatar ve kanımca bu sessiz hava dizelerinin müziğiyle doludur: "Ney'i dinle; nasıl hikâye ediyor, ayrılıklardan şikâyet ediyor." "Beni sazlıktan kopardıklarından beri, erkek, kadın (herkes) feryadımdan inlemektedir." (Farsça tam bir neydir, kelimelere dökülmüş feryat eden neydir ve ruhu bu kadar ele geçiren başka bir şey yoktur.)

Şimdi Galip Dede Caddesi'nin son kısmına geldik, burada iki kolda müzik aletleri ve Mevlevi müziği de dahil her tür plak ve CD'nin satıldığı dükkânlar sıralıdır. Galip Dede Caddesi'nin sonunda Tünel (yeraltı metrosunun) yukarıdaki durağının önündeki Tünel Meydanı'na varıyoruz. Bir sonraki turumuz buradan başlıyor.

AHYA
KAMER HATUN
HÜSEYİNAĞA
KULOĞ
Kasımpaşa Stadyumu
Refik Saydam Caddesi
Refik Saydam Caddesi
Refik Saydam Caddesi
Refik Saydam Caddesi
Refik Saydam Caddesi
Meşrutiyet Caddesi
Meşrutiyet Caddesi
Meşrutiyet Caddesi
Tepebaşı Caddesi
Asmalı Mescit Caddesi
İstiklal Caddesi
Yeni Çarş
EVLİYA ÇELEBİ
ASMALI MESCİT
TOMTOM
ŞAHKULU
Fatih
Ölçe

6. BÖLÜM
Tünel'den Galatasaray'a

Bu turumuz bir önceki turumuzun bittiği Tünel Meydanı'ndan başlıyor. Şehirde 6. yüzyılda baş gösteren ilk veba salgınının kurbanlarının çoğu, tepeye ismini veren Theodoros'un emriyle buraya gömülmüştü. Toplu mezarları kazması için adamlar tutan Theodoros, ölüler gelmeye devam edince, daha çoğunu sığdırabilmek için ölülerin üstünde zıplayarak sıkıştırmalarını emretmişti. Geç Bizans döneminde burası Elaias adlı mezra ile Aziz Arhippos ve Aziz Filemon Kilisesi'nin bulunduğu yerdi, yakınlarda Konstantinopolis'in en büyük düşkünler evi vardı. İleride çiftlikler, meyve bahçeleri, bağlar, mezarlıklar, orada burada mezralar ve neredeyse İstiklal Caddesi ile aynı güzergâhta, patika sayılabilecek dar bir yol vardı. Bu bölge 16. yüzyılın sonuna kadar, Türk fethinden sonra Galata surları dışındaki bayırda ve bugünkü Tarlabaşı'nda beliren birkaç küçük Müslüman yerleşim ile Tarlabaşı, Dolapdere ve Aya Dimitrios Kilisesi civarındaki Tatavla (Kurtuluş) diye bilinen bölgedeki çoğu Rum işçi ve hizmetçilere ait birkaç yerleşim haricinde, hemen hemen değişmeden kaldı.

Galata limanı işlekleştikçe ve kalabalıklaştıkça, varlıklı tüccarlar evlerini depolara çevirip tepedeki daha geniş ve daha havadar evlere taşınarak hastalıklardan, pis kokulardan, meyhanelerden ve genelevlerden kaçtı. 16. yüzyılın sonunda, Galata surlarının dışına, önce Boğaz'a bakan sırtlara, daha sonra tepeye, Grand Rue de Pera diye bilinecek yol boyuna taşınmaya başladılar.

16. yüzyılın sonunda Galata Limanı sakinleri surların dışına, önce Boğaz'a bakan sırtlara, daha sonra tepeye, "Grand Rue de Pera" diye bilinecek yol boyuna (üstte) yaşınmaya başladılar.

Galata'dan ilk taşınanlar arasında artık İtalyanca ve Yunanca karışımı bir diyalekt konuşan Cenevizli Adorno, Doria, Ocase, Boteghe; Venedikli Boroni, Lorenzi ve Andria aileleri vardı. Cenevizliler Karadeniz'deki kolonilerini, Venedikliler Ege'deki hâkimiyetlerini kaybettikten ve Fransızlar bu bölgedeki ana tüccar zümresini oluşturduktan sonra, büyüyen Fransız topluluğunun üyeleri de surların dışına taşınmaya başladı. Fransız Sefiri Jaques de Germigny ilk taşınanlardan biriydi; mektuplarını "Pera'nın bağlarından" diyerek imzalardı. Levant Company'nin kurulmasından sonra İngilizler de burada evler inşa etmeye başladı, onları Hollandalılar, Almanlar ve İskandinavlar takip etti.

17. yüzyılın başına gelindiğinde, Grand Rue de Pera'nın şimdiki Tünel ve Galatasaray arasındaki alanı, şimdiki Asmalımescit Sokak ve Kumbaracıbaşı Yokuşu kavşağında, Dörtyol (Yunanca *Stavrodromi*) denilen yerde merkezli müstakil bir mevcudiyet kazandı. Semt beş mahalleye bölünmüştü: Dörtyol, Tomtom, caddenin sağındaki daha sonra Polonya diye bilinen semt, solda Asmalımescit ve yolun sonunda Galatasaray. Caddenin sol tarafındaki şimdi Tepebaşı diye bilinen alandaki gelişim Petites Champs des Morts Mezarlığı nedeniyle sınırlanmıştı; şimdiki Taksim Meydanı'nda, Grands Champs des Morts adında daha büyük bir mezarlık vardı. Asmalımescit ve Galatasaray'daki küçük Müslüman yerleşimleri haricinde mimari, gelenek ve atmosferiyle İstanbul'un diğer semtlerinden farklı, tamamıyla Avrupalı ve Hıristiyan bir oluşumdu.

Avrupa büyükelçilikleri (sefaretleri) şimdi bulundukları yerlere 16. ve 18. yüzyıl arasında, genellikle sultan tarafından bağışlanan arazilere kurulmuşlardır ve her biri, o ülkeden ikamet eden tüccar ve resmi görevlilerden oluşan toplulukların, o zaman dendiği şekliyle kendi "millet"inin merkezi olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu güç kaybettikçe bu sefaretlerin imparatorluk üzerindeki etkileri artmış ve hep birlikte Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar Pera'daki hayatı belirlemişlerdi. Sefaretlerin yanlarına, az ya da çok korumaları altında, çeşitli kiliseler kurulmuştu ve bunlardan bazıları modern bir biçimde günümüze ulaşmıştır. Bunların tamamı İstiklal Caddesi'nde Tünel ve caddenin ortalarındaki Galatasaray Meydanı arasındadır,

bu kiliselerinin bazıları bir zamanlar milletine önderlik ettikleri eski elçiliklere yakındır.

Ancak Pera kaynaşmış bir oluşumdan çok, birbiriyle sürekli ve acımasızca rekabet eden ve hatta sık sık birbiriyle savaşan devletlerin tüccarları, rahipleri ve diplomatlarından meydana gelmişti (Osmanlılar İngiliz ve Fransız gemilerinin limanda birbirlerine saldırmamaları için birkaç defa baskı uygulamak zorunda kaldı). Her topluluğun statüsü bir diğerine göre sürekli değişiyordu. Bir zamanların varlıklı ve güçlü Cenevizlileri, tabi oldukları cumhuriyetlerinin dinen şans rüzgârlarından zor duruma düşüyor, bazıları esnaflık ya da tercümanlık yapmak zorunda kalıyorlardı (bir zamanın Venedik aristokratlarından Marini, Silvestris, Paradi, Orlandi ve Gritti aileleri Avusturya, Fransız ve Alman vatandaşlığına geçerek, zaman içinde ünlü "dragoman" – çevirmen– aileler olmuşlardır). Bazen de, İngiliz İç Savaşı'nda İngiliz topluluğunda ve Fransız Devrimi'nde Fransız topluluğunda görüldüğü gibi, topluluklar anayurtlarındaki anlaşmazlıklar nedeniyle iç bölünmeler yaşıyordu. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Avusturyalı tarihçi Joseph von Hammer, Grand Rue de Pera için alayla, "Burası yaşayanların havsalaları kadar dar, kumpaslarının tenyaları kadar uzundur" diye yazmıştı.

O zamanlardaki Pera bugünkü Beyoğlu'na pek az benzer. Cadde cadde değil, kışları çamurlu, yazları toz toprak içinde dar, patika benzeri bir yoldu. Büyükelçilikler ve varlıklı tüccarların haricinde, evlerin çoğu kerpiçten ve tahtadan yapılmıştı, bu sıkışık evler kışları doğru düzgün ısınmazdı, yazları havasızdı. Sık sık yangınlar ve salgınlar baş gösterirdi. 1673'te baş gösteren veba salgınında bölge nüfusunun neredeyse tamamını kaybetmişti.

Ancak semt her felaketten ayağa kalkmış, her seferinde bir şekilde daha iyi bir planlamayla yeniden inşa edilmiştir. 19. yüzyılın başında, henüz tam anlamıyla şehirleşmemişse de, yabancı tüccarlara hizmet etmek için yabancı saatçiler, doktorlar, eczacılar, terziler, esnaflar ve zanaatkârlar gelince ve oteller, dükkânlar, tiyatrolar ve restoranlar açılıp kiliseler inşa edilince bir Avrupa şehrine benzemeye başlamıştı. İyimserler için "Küçük Paris", kötümserler için "İkinci Sınıf Paris" olmuştu.

Bu Pera, 1830'daki yangınla harap olmuştur. *Gentleman's Magazine and Historical Chronicle* dergisinin o zamanlar yazdığı gibi:

> Konstantinopolis'in yörekenti Pera 2 Ağustos'ta büyük bir yangınla tahrip oldu. Fransız ve İngiliz sefaretlerinin sakinleri alevlere yem oldu. Avusturya Sarayı ve Rus Mahkemesi haricinde her şey yerle bir oldu. Pek çok yabancı tüccar tüm mallarını kaybetmenin umutsuzluğuyla kendilerini ateşe attı. Yangın aynı anda pek çok yerde başladı; 18.000 ev tahrip oldu, 60.000'den çok kişi evsiz kaldı.

Yangından sonra, yabancı Hıristiyanların, daha açık söylemek gerekirse, sefaretlerin koruması altındaki kişilerin nüfusu 13 bindi, 1848'e gelindiğinde 25 bine ulaşmıştı. Bu nüfusa Fener'den taşınan 15 bin Rum ve Balat ile Hasköy'den şimdiki Şişhane'ye taşınan binlerce Yahudi eklendi.

Albert Richard Smith'in 1849'daki ziyaretinde yazdığı Grand Rue tasviri, başlayan değişimi gösterir. İlk izlenimleri olumlu değildir:

> Sefil, dar, kötü döşenmiş caddenin telafi edici tek bir özelliği –pitoresk bir kasveti bile– yok. Yol yüzeyi eşitleme kaygısı gütmeden her türlü pütürlü taşı sıkıştırarak döşenmiş; ölü sıçanlar, kavun kabukları, köpekler, paçavralar, tuğla parçaları ve ıkına sıkına yürüyen katırların sepetlerinden düşen çöplerle dolu... Evler ahşap –eski ve çürümüş–, bir zamanlar kırmızıya boyandıklarına dair izler taşıyor. Orada burada, yanmış ya da yıkılmış bir evin harabeleri olduğu gibi duruyor. Daha üst sınıf evler bile –küflü, salgın hastalıkla dolu, yıpranmış görüntüleriyle– bakımsız.

Ancak daha sonra şunları ekler: "Pera'nın anacaddesinin genişletilmesi lazım; bazı kısımlarda tamamen taş ya da ilk katı taş, güzel ve büyük Avrupaî yapılar yükseliyor. Orada burada Paris bulvarlarındaki evlerle eş seviyede olabilecek henüz inşa aşamasında evler var."

Avrupa senfoni orkestraları ve opera kumpanyaları Sul-

tan II. Mahmud'un 1828'de müzik yöneticisi olması için yaptığı daveti kabul eden ve daha sonra paşa yapılan Giuseppe Donizetti tarafından İstanbul'a getirilmişti. Ünlü besteci Gaetano Donizetti'nin ağabeyi Donizetti Paşa imparatorluk bandosuna alafranga müzik eğitimi vermişti. Donizetti daha sonra Pera'da İstanbul'un ilk opera evini kurmuş, yabancı müzisyenlerin ve ses sanatçılarının burada sahne almasını sağlamıştı. Şehirdeki ilk Avrupa tarzı tiyatro 1840'ta Osmanlı hükümetinin ve yabancı sefaretlerin ortak desteğiyle Pera'da kurulmuştu. Tiyatro, Giustiani adlı bir Cenevizli tarafından inşa edilmişti, halefi İtalyan sihirbaz Bosco, kendi illüzyon gösterilerinin yanı sıra Avrupa'dan oyunlar ve operalar getirmişti. Kısa zamanda Pera'da başka tiyatrolar açıldı; sultan sıklıkla galalara teşrif etse de, hepsi prensipte yabancılara ve Müslüman olmayan azınlıklara hizmet etmekteydi.

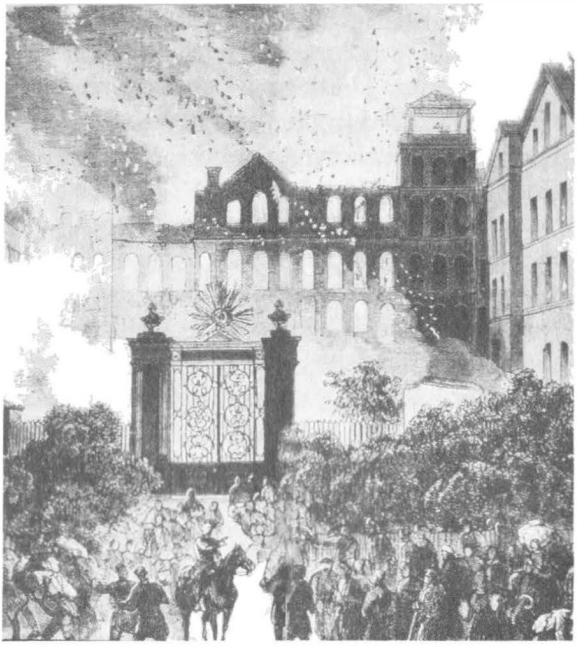
Nur Akın, zamanın gazetelerini inceleyerek ortalama Peralı ailenin haftanın üç gecesini tiyatro ya da konserlerde, kalan dört geceyi ise balolara, salonlara ve resmi olmayan sosyal toplantılara katılarak geçirdiğini göstermiştir. Tüm inançlardan ve zümrelerden insanların kostümler giyerek sokaklarda içki içip eğlendiği Apokrias-Rum karnavalı yılın en eğlenceli zamanıydı. Tüm Rum ve Ermeni ailelerin kırlarda pikniğe gittiği ve evlerini süsleyecekleri kır çiçeklerinden çelenklerle döndükleri 1 Mayıs'taki Bahar Bayramı gibi, Latin ve Ortodoks Paskalya da herkesçe çok ciddiye alınırdı. Sultanın doğum günü ve tahta çıkışının yıldönümlerinde kutlamalarında da bu bölge coşkun kutlamalara sahne olurdu. Sokaklar bayraklarla süslenir, tüccarlar ışık gösterileri ve çiçek düzenlemelerinde birbirleriyle yarışırdı. Ancak yazın, tüm sefaretler ve varlıklı evler Boğaz'daki yazlıklara taşındığında Pera'da terk edilmişlik havası belirirdi. Tüm tiyatrolar, balo salonları, kaliteli restoranların ve kafelerin çoğu kapanırdı, ancak geride kalan daha şanssız kitleyi eğlendirmek için açık hava sirkleri ve atçılık gösterileri olurdu.

1855'te Beyoğlu Belediyesi kuruldu, ilk başta İstanbul'da kurulan ilk yerel belediye olsa da, Paris'in altıncı bölgesine istinaden, kendisine Altıncı Daire-i Belediye ismini almıştı. Belediye Başkanı, o zamanki ismiyle müdür ve yedi kişilik heyet sadra-

zam tarafından atanmıştı; heyet üyelerinin en az 100 bin kuruş değerinde mal sahibi olmaları ve semtte en az on yıldır ikamet etmeleri şart koşulmuştu. Hükümet yabancıların heyette yer almasını desteklemişti, çünkü şehir geliştirme projeleri için yeterli fon bulunmadığından, yabancıların bu fonları sağlayacağını ve katkıda bulunacaklarını ümit etmişlerdi. Böylece (saygın Server Efendi gibi birkaç dikkate değer istisna dışında) yöneticilerin çoğu yabancılar ya da Levantenlerdi. Kamu düzeni ve sokak temizliğiyle ilgili düzenlemeler çıkarılmış, seyyar satıcılar yasaklanmış, anacaddeler genişletilmiş ve taş döşenmişti (anlaşılan 1855-1856 kışı, kazılan sokaklar, toprak yığınları, çimento ve parke taşları nedeniyle, Beyoğlu sakinleri için kâbus olmuştu. O zamandan beri Beyoğlu bu kâbusu aşağı yukarı her on yılda bir yaşar. 2005-2006 yıllarında anacaddelere taş döşenmesi henüz bittiğinde Türk değil, Çin graniti kullanıldığı için halk protesto etmiş, bunun üzerine Kadir Topbaş, Çin granitini söktürerek yerine Türk graniti döşetmişti).

Bunlara ek olarak, sokaklar (sarayı aydınlatmak için kurulmuş Dolmabahçe yakınındaki gazhaneden beslenen) gaz lambalarıyla aydınlatılmış, Galata surları yıkılmış, Grands des Morts ve Petits Champs des Morts mezarlıkları ilerideki gelişmelere yer açmak amacıyla ortadan kaldırılmış, atlı tramvay hizmete girmiş, opera evleri ve büyük oteller inşa edilmiş, caddeler Avrupa'dan getirilen faytonlarla dolmuştu (bu hizmetler ve gelişmeler Tarlabaşı, Tophane, Kasımpaşa ve Pangaltı'da yaşayan fakir Rum, Ermeni ve Türklere fayda sağlamamıştır. Bu Pera'da rahatsızlık verici derecede artan suç oranına katkıda bulunmuş olabilir). 1850'lerde (henüz Tünel açılmamışken) şimdiki Tünel Meydanı'nda, Mevlevihane'deki semazenlerin gösterilerini görmeye gelen turist kalabalıklarına hizmet vermek için bir Fransız restoranı açılmış, kısa zaman sonra bunu yakınlarında açılan İtalyan sirki ve Fransız tiyatrosu takip etmişti. Bir İngiliz kriket kulübü kurulmuş, zaman zaman Naum Tiyatrosu'nda opera izlemeye gelen Sultan Abdülaziz tiyatronun gazla aydınlatılmasını buyurmuştu.

Bu esnada kiralar ve emlak fiyatları aşırı derecede arttı. 1838 ile 1847 arasında yüzde 75 artan fiyatlar, takip eden yirmi yılda

5 Haziran 1870 Beyoğlu yangınında semtin üçte ikisinden fazlası tahrip olmuş, binlerce kişi ölmüştü.

da yükselmeye devam etmişti. 1868'de yabancıların mülk edinmesine izin verilmiş ve akabinde Müslüman nüfus azalmıştı. Bu zamanlara gelindiğinde Pera'nın dili artık Fransızcaydı.

1851'de sokaklara isim vermek ve haneleri numaralandırmak için bir heyet atanmış, görevin tamamlanması yedi yıl sürmüştü (Perşembe Pazarı haricinde, hemen hemen bütün sokaklara Fransızca isimler verilmişti). 1867'de artık 1607 metre uzunluğunda, yer yer 3,75 ile 10,5 metre genişliğinde ve 470 binanın sıralandığı cadde resmen Grand Rue de Pera ismini almıştı (daha önceleri caddenin farklı kısımları ayrı ayrı adlarla bilinirdi).

Osmanlı devletinde Sultan II. Mahmud (s. 1808-1839) ve oğlu-halefi Sultan Abdülmecid (s. 1839-1861) tarafından gerçekleştirilen yenilikler Osmanlı'nın dış ticaretini büyük oranda artırmış, bunun sonucunda İstanbul'a çok sayıda yabancı

İstanbul'un ilk itfaiye ekibi. Macar modeli örnek alınarak kurulmuştu.

gelmişti. Zeynep Çelik bunun Pera'da pek çok Batı tarzı otelin açılmasını hızlandırdığını anlatır. İlk otellerden biri şıklığı ve konforu 1855 tarihli *Journal de Constantinopol*'de övülen Hotel des Ambassadeurs'dü; yemek salonunun *le plus grand luxe** olduğu belirtilmişti.

Ancak 5 Haziran 1870'te, kırk yıl öncekinden daha da büyük bir yangınla bir kez daha felaket yaşandı. Semtin üçte ikisinden fazlası tahrip oldu, binlerce kişi öldü (bundan kısa zaman sonra şehrin ilk itfaiye ekibi Macar modeli örnek alınarak, Kont Sachany önderliğinde kuruldu).

Sultan Abdülaziz hemen semti yeniden inşa etme düşüncelerine odaklandı, Avrupa başkentlerine rakip olacak modern bir şehir hedefiyle, büyük meydanları, geniş bulvarları, anıtsal yapılarıyla *nouvelle ville*** için büyük bir plan üretmek üzere mimarlardan ve mühendislerden bir ekip kurdu. Sundukları ilk

* *le plus grand luxe*: En lüks (ç. n.)

** Daha önce gelişmemiş bir bölgede planlayarak kurulan kent (ç. n.)

planın hükümetin mali kaynaklarının ötesinde olduğuna karar verildi, ancak daha mütevazı ikinci planın uygulanmasının bölgenin topografyasını gözardı etmesi sebebiyle imkânsız olduğu ortaya çıktı. İstanbul'u hiç görmemiş mühendis ve mimarlar, arazinin vadi ve bayırlarla balık kılçığına benzer değil, düz olduğunu varsaymışlardı. Büyük meydanlardan birisi bir koyağa (Bülbül Deresi), geniş bulvarlardan bazıları aşırı dik yokuşlara (örneğin Kazancı Yokuşu) yerleştirilmişti. Mülk sahipleri de arazilerini bu meydanlar ve bulvarlar için vermeye razı değildi. Böylece caddenin genişletilmesi, bazı yan yolların düzeltilmesi ve birtakım çıkmaz sokakların kaldırılması haricinde, doğanın dayattığı dışında plansız, kendi başına büyümeye terk edildi ve kısa zamanda bugün bildiğimiz şekline benzemeye başladı.

Bu dönemde Avrupai çok-katlı apartmanların sayısında artış görüldü. Zeynep Çelik, 8 Şubat 1875 tarihli *La Turquie* adlı yayının Pera'da "kullanışlı planlanmış, cepheleri özenle hazırlanmış, konforlu" dairelerin az sayıda olduğuna, ancak yetenekli Fransız mimarların Avrupa'dakilere benzer apartmanlar tasarlamak üzere geleceklerine dikkat çektiğini söylemektedir. Bu dönemde (ve aslında bugün hâlâ), tekrarlanan uzun süreli su kesintileri sorun olmuş ve en prestijli binalar kendi kuyularına ve sarnıçlarına sahip olmakla övünmüşlerdi.

Osmanlı'nın son dönemlerindeki Pera'nın kozmopolit atmosferi İtalyan yazar Edmondo Amicis'in *Constantinople* (1896) adlı eserinde canlılıkla aktarılır: Yazar, Galata Kulesi'ndeki Müslüman mezarlığından çıkıp Galip Dede Caddesi boyunca yukarı yürümesini ve daha sonra Grand Rue de Pera'da gezinmesini şöyle anlatır:

> Mezarlıktan çıkınca, bir kez daha Galata Kulesi'nin yakınından geçtik ve Pera'nın anacaddesine uğradık. Pera deniz seviyesinden üç yüz metreden daha da yukarıda, ışıltılı ve neşeli, hem Haliç'e hem Boğaz'a tepeden bakıyor. Avrupa kolonisinin *West End*'i*, hayatın konforlarının ve zarafetinin bulunacağı semt. Şimdi takip ettiğimiz caddenin her iki tarafına İngiliz ve

* West End: Londra'daki turist çekim merkezi (ç. n.)

> Fransız oteller, kaliteli kafeler, parlak aydınlatılmış dükkânlar, tiyatrolar, yabancı elçilikler, kulüpler ve içlerinden Galata, Pera ve Boğaz kıyısındaki Fındıklı'ya hâkim bir hisar gibi Rus büyükelçiliğinin büyük taş sarayının kule gibi yükseldiği, çeşitli büyükelçiliklerin evleri sıralanmış.

Amicis, aşağıda, Galata'da ya da Haliç'in karşı tarafındaki eski şehirde gördüklerinin aksine, Grand Rue de Pera'da gördüğü çoğu Avrupalı ya da Levanten yayaları anlatarak sözlerine devam eder:

> Bu caddeleri kaplayan ve bu caddelerde kaynaşan kalabalık topyekûn Galata'dakilere hiç benzemiyor. Sadece kalıplı şapkalar görülüyor, elbette bayanların başlarını süsleyen çiçek ve tüy kitleleri haricinde: Burada Rum, İtalyan ve Fransız cici beyler, çeşitli elçiliklerden ticari ateşeler, yabancı donanma subayları, büyükelçiliklerin çalışanları ve her milletten müphem çehreler var. Türk erkekleri berberlerin camekânlarındaki balmumu başlara hayranlıkla bakıyor ve kadınları milyonerlerin dükkânlarının vitrinlerinin önünde ağızları açık duruyor. Avrupalılar burada her yerden daha yüksek sesle konuşuyor ve gülüyor, caddenin ortasında şakalaşıyor, Türklerse kendilerini burada yabancı hissediyor, başları İstanbul'un sokaklarındakinden daha eğik duruyor.

Atlı tramvay İstanbul'a 1869'da getirilmiş, içlerinden biri Grand Rue de Pera boyunca işlemeye başlamıştı. Daha sonra 1913'te Grand Rue de Pera boyunca işleyen atla çekilen tramvayların yerine elektrikli tramvay geldi, böylece Peralılar Taksim'e kadar daha rahat seyahat edecekti.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'a çok sayıda Beyaz Rus mülteci olarak gelmişti; pek çoğu bir süreliğine Pera'da konaklamış ve burada lokantacılık, garsonluk, şarkıcılık, dansçılık ve müzisyenlik yapmış, şehre yeni bir hayat zerk etmişti. Artık genellikle Beyoğlu denen semtin kozmopolit karakteri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar sürmüştü. 1923 yılında Ankara Türkiye'nin başkenti olduktan sonra dış güçler bü-

Grand Rue de Pera boyunca işleyen ve atla çekilen tramvayların yerini 1913'te elektrikli tramvay aldı.

yükelçiliklerini İstanbul'dan Ankara'ya taşımıştı. İstanbul'daki eski büyükelçilikler ise elçilik seviyesine düşmüştü ama binaları öylesine büyük ve görkemlidir ki, bugün bile onlardan "büyükelçilik" diye bahsedilir.

Dolayısıyla bugün Beyoğlu nüfusu baskın derecede Türk'tür, yine de Müslüman olmayan azınlıkların varlığı ve yabancıların giderek artan sayısı, semte eski kozmopolit havasını bir miktar yeniden kazandırdı. Son on yılda Beyoğlu büyük bir canlanma yaşadı; şimdi pek çok açıdan kültürel etkinliklerinin kapsamı ve çeşitliği ile gece hayatının enerjisiyle eski Pera'yı anımsatmaktadır. Türk yazar Sait Faik'in 1954'te söyledikleri bugün de geçerliliğini korumaktadır: "Beyoğlu bir âlemdir. Beyoğlu yaşayan, cıvıldayan, kaynaşan, rahatlayan, gülen, eğlenen, yalnızlığa çare bulan hem şıkır şıkır, hem koku gibi buram buram ışıklı nefis bir caddedir. Beyoğlu'suz bir İstanbul düşünülemez."

Şimdi İstiklal Caddesi'nin tamamı yayalara aittir, Tünel'den caddenin üst tarafındaki Taksim Meydanı'na, Galatasaray'da bir durak yapan nostaljik tramvay işler. Bu turumuz bizi önce cad-

denin sağ (doğu) tarafından Galatasaray'a götürecek, bu noktadan sonra caddenin sol (batı) tarafından Tünel'e döneceğiz; sonra İstiklal'in sağ (batı) tarafındaki sokaklardan tekrar Galatasaray'a gideceğiz. Bir sonraki turumuz ise bizi yine benzeri ileri geri bir güzergâhla Galatasaray'dan Taksim'e götürecek.

Şimdi dikkatimizi meydanın güney tarafındaki geniş binada, Metro Hanı'nda bulunan Tünel raylı taşıma sisteminin istasyonuna yöneltiyoruz. Bina Belçikalı bir firma tarafından İstanbul Elektrik Şirketi için 1912-1913 yıllarında inşa edilmiş, 1930'larda yedi kat ilave edilmişti.

Tünel, yeraltı raylı taşıma sistemi yolcularını Haliç kıyısından Pera'ya çıkartma amacıyla tasarlanmış, Fransız mühendis Eugéne-Henry Gavand tarafından 1871-1876 yıllarında yapılmıştır; Londra ve New York metrolarından sonra, dünyanın üçüncü metrosudur. Hikâyeye göre Mösyö Gavand, Mayıs 1867'de İstanbul'a gezmeye gelmiş ve sıcak bir gün yokuş yukarı çıkmaya uğraşırken aklına füniküler gelmiş. Yıllarca Paris, Londra, İstanbul arasında mekik dokuyup projenin teknik ayrıntıları üzerinde çalışıp mali kaynağı bulmakla uğraştıktan sonra modernizasyon taraftarı Sultan Abdülaziz pek çok Avrupa şehrinden önce yeraltı metrosuna kavuşma fikrinden memnun olmuş ve hemen projeyi onaylamış (Sirkeci Garı yapılırken, yolun Topkapı Sarayı, topraklarından geçmesine itiraz edildiğinde, Sultan'ın "Şimendifer hattı geçsin de isterse sırtımdan geçsin" dediği söylenir). Bunun yerine The Metropolitan Railway of Constantinople from Galata to Pera adlı şirket kurulmuş.

İlk başta metroya "fare deliği" denilip "Bir insan ölmeden neden yeraltına girsin?" sözleriyle itiraz edilmiş. Gerçekten de şimdi Metro Han'ın bulunduğu alandaki küçük mezarlığın kaldırılmasına yapılan itirazlar (anlaşılan ismi uzun yıllar önce unutulan yerel bir halk ermişinin buraya gömüldüğüne inanılıyormuş) ve tünelin önerilen güzergâhı üzerindeki binalarının temellerinin zayıflayıp çökebileceğinden korkan mülk sahiplerinin protestoları sebebiyle çalışma bir süre aksamış.

Tünel inşası esnasında beklenmedik bir sorun ortaya çıkmış. Anlaşılan çıkarılan tonlarca toprak ve kayanın ne yapılacağını kimse düşünmemiş ve birkaç sene caddenin ortasındaki

büyük yığına boşaltılmış. Bu durum yöre halkına büyük rahatsızlık vermiş, özellikle yağmur yağdığında, çevredeki sokaklara çamur dereleri akmış. Sonunda kısa zaman öncesine kadar Petits Champs des Morts mezarlığına ait, (yıllarca Les Jardins des Petits Champs diye bilinen) şimdiki Tepebaşı Parkı ve Tel Sokak'ın arazisini doldurmak için kullanılmış.

Metronun yapımı 1874 baharında tamamlanmış ve altı ay hayvan taşınarak güvenliği ve çalışması sınanmış. Sonunda 18 Ocak 1875'te sultanın ve Pera'daki önde gelen herkesin bilfiil katıldığı görkemli bir törenle işletmeye açılmış. Tören seçkin konukların Pera ve Galata arasında yukarı ve aşağı taşınmasıyla başlamış. Her trene Batı müziği çalan orkestra eşlik etmiş. *Levant Herald* töreni şöyle anlatmaktadır:

> Saat biri geçtikten kısa bir süre sonra, toplanan davetliler Pera istasyonunun her iki tarafına zarafetle kurulmuş masalarda Pera pastacıları Mösyö Vallaurilerin ikram ettiği şampanya ve diğer şaraplarla, gösterişli *dejeuner à la fourchette*'e* oturdular. Tatlıya gelindiğinde genel müdür, Mister Albert, Haşmetleri Sultan Abdülaziz'in sağlığına kadeh kaldırdı. Bunu sultanın yollar ve demiryollarının gelişimine bağlılığını yücelten ve yeni raylı sistemin "Konstantinopolis'te buluşan Doğu ve Batı unsurlarının dostluğunu perçinleyecek bir kardeşlik bağı" olacağı umudunu ifade eden bir konuşma izledi. Bando o dönemin padişah marşı olan, Aziziye Marşı'nı çaldı ve daha sonra şirketin temsilcilerinden Baron Foelckershamb Sultan'ın en eski müttefiki İngiltere Kraliçesi'nin sağlığına kadeh kaldırdı. Bando İngiliz Milli Marşı "God Save the Queen"i çaldı. Baron orada temsilcisi bulunan tüm hükümdarların sağlığına da kadeh kaldırdı.

Başta bu vagonlar oldukça ilkeldi (ve anlaşılan içlerinde biraz hayvan kokusu kalmıştı) ancak sonunda Londra'dan getirilen koltuklar, camlı pencereler ve gaz lambalarıyla döşendi. Başlangıçta hattın her iki tarafında iki vagonlu tren vardı. Vagonlardan biri yolculara ayrılmıştı ve iki sınıfa bölünmüştü: Her sınıfında biri erkekler biri kadınlar için olmak üzere iki kompartıman

* Öğle yemeği daveti (ç. n.)

vardı. İkinci vagon eşya, hayvan ve atlı arabaları taşımak içindi. Tünel kısa zamanda Yüksek Kaldırım diye bilinen merdivenli sokaktaki uzun ve meşakkatli tırmanıştan kurtardığı Peralılar arasında popüler oldu.

1911 yılında işletme Dersaadet Mülhakatından Galata ve Beyoğlu Beyninde Tahte'l-arz Demiryolu Şirketi'ne devroldu ve 1939 yılında ise devletleştirilerek İETT'ye (İstanbul Elektrik Tramvay ve Tüneli) dahil edildi ve buhar motorlarının yerini elektrik motorları aldı. 1971'de özgün tahta vagonların yerine metal vagonlar kondu ve 2007'de büyük bir yenileme daha yapıldı. Meydanın karşısında, solda yer alan yüksek bacalı bina, trenleri çeken buhar motorlarını barındırıyordu, yıllarca vagonların onarımı ve bakımı için kullanıldı. Halen füniküler idaresini barındırmaya devam etmektedir.

Sola baktığımızda altı katlı güzel Beyoğlu Belediye Binası'nı görüyoruz. Bu bina 1880 yılında Edouard Blacque Bey tarafından, belediye başkanı olduğu dönemde ısmarlanmıştı. İtalyan mimar Barborini tarafından tasarlanan ve yapımı 1883'te tamamlanan bina şehirdeki ilk belediye binasıdır. İki simetrik kanattan hafifçe çıkıntı yapan cephe neoklasik tarzdadır. Said Duhani'ye göre, "Mösyö Barborini'nin kızının söylediklerine inanmak gerekirse, babası binaya ana giriş kapısı açmayı unutmuş, sonra da bu unutkanlığını, iki yana iki kapı açarak telafi etmiştir". Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir noktada ana giriş eklenmiştir. Uzun yıllar boyunca binanın dördüncü katından o zamanki Karanfil Sokak'a, yıllar önce kaybolup gitmiş, Stavros'un sevgiyle anılan meyhanesinin kapısına demir bir köprü uzanmaktaydı. Köprüye açılan kapı halen yerinde durmaktadır. 1984'ten beri bina Beyoğlu Belediye Merkezi olmuştur ve şu anda restorasyondadır.

Sağda, şimdi umumi tuvaletlerin bulunduğu yerde, bir zamanlar Maçka-Tünel, Kurtuluş-Tünel ve Şişli-Tünel tramvay hatlarının son durağı vardı (ve yakın zamana kadar Şişli-Şişhane dolmuşlarının duraklarından biriydi). Ensiz Sokak'ta Paul Lange'ın 1884 yılında kurduğu ünlü müzik okulu ve Ensiz Şapka dükkânı vardı. Ensiz Sokak'ın sağındaki ikiz binalar ilk başta İngiliz ailelere aitti ve hepsinde *Letters* yazan posta kutu-

ları vardı (bir zamanlar, Pera'daki her yabancı topluluğun kendi posta ağı vardı). Sokağın karşısında İtalyan çocuk doktoru Dr. Violi'nin evi ve muayenehaneleri bulunuyordu; doktorun Pera Palas Otel'deki yıllık yardım baloları Pera sosyal hayatının heyecanla beklenen olaylarındandı.

Meydandaki geniş bina Tünel Apartmanı'dır, bu lüks bina füniküler ile aynı zamanda inşa edilmiştir. Süslemeli dış kapı Tünel Geçidi denilen, iki yanında restoran, kafe ve bir de sahafın yer aldığı pitoresk geçide gider. Cohen Sisters Kitabevi adlı bu sahaf, Beyoğlu'ndaki en eski kitapçıdır, özgün yeri Grand Rue de Pera'nın güney ucuna yakındı.

1960-1970'lerde Tünel Geçidi ihmal edilmiş ve yarı terk edilmiş bir hale düşmüştü, ama 1990'larda burada pahalı ve bir anlamda seçkinci kafeler açıldı, bunlar son yirmi yılda burada gittikçe hız kazanan "jantileşmenin", daha doğrusu yeniden jantileşmenin ilk işaretleriydi.

Duhani *Vielles Gens, Vielles Demeures* (Eski İnsanlar, Eski Evler) adlı kitabında 19. yüzyıl sonunda, Sultan II. Abdülhamid zamanında, Tünel Meydanı'nda bulunan bazı kurumları anımsar. Bunlar arasında Yıldız Sarayı'nın yemek listelerinin basıldığı Loefflerin baskı mağazası, Mösyö Baudin'in sahaf dükkânı ve Verdoux'nun gözlükçüsü yer alır. Verdoux'nun dükkânının yanında Sultan II. Abdülhamid'in fotoğrafçısı Kargopoulos'un fotoğraf stüdyosu vardı. Kargopoulos, sultanın ve sarayın fotoğraflarını çekmesine izin verilen az sayıda kişiden biriydi. Ancak bu durum, bir casusun tahttan indirilen Sultan V. Murad'ın portresini duvarından kaldırmayı unuttuğunu fark etmesiyle uzun ve can sıkıcı bir soruşturmaya uğramasına engel olmamıştı.

Behzat Üsdiken meydanda 1930 ve 1940'larda mevcut kurumları anımsar: Tünel Geçidi'nin girişinde dondurmasıyla ünlü Arif Aydın'ın muhallebi dükkânı, Jean Russel'in korse dükkânı, Saatçi Samuel, Süreyya fotoğraf stüdyosu (daha sonra Four Seasons Restoran ve sonradan Gloria Jean's Kahve); Vasili Guliadis'in kasap dükkânı ve girişi Sümbül Sokak'ta (şimdiki General Yazgan Sokak), pencereleri meydana bakan, Alman asıllı Arjantinli Rudolph Fischer tarafından 1931'de açılan ünlü Fischer restoranının özgün yeri bunlar arasındadır. 1930'da Ru-

dolph ailesiyle birlikte Tierra del Fuego'dan Bağdat'a göç etmeye karar vermişti; İstanbul'da sadece kısa bir mola verme niyetindeyken hayatının geri kalanını bu şehirde geçirdi. Fischer restoran İngiliz Konsolosluğu'nun karşı köşesine taşındığı 1960'a kadar Tünel'de hizmet vermeye devam etti; 1978'de kapandı ama 1983'te Gümüşsuyu'nda, Alman Konsolosluğu'nun karşısında Rudolph'un kızı tarafından yeniden açıldı. Bugün halen onun tarafından işletilmektedir.

Çok daha yakın zamanlarda, 1990'ların başından 2008 civarına kadar Tünel'de hizmet veren Gramofon Caz-barı ve General Yazgan Sokak'ın köşesindeki döner kebabın elektrikli ocaklarla değil, kömürle yapıldığı belki de İstanbul'daki nadir yerlerden olan Dürüm Kafeterya'yı pek çok kişi hatırlar.

Said Duhani, 20. yüzyıla geçinceye kadar Tünel Meydanı'nın ortasında bir de havuzlu çeşme bulunduğunu hatırlamaktadır. Bir zamanlar çeşmenin bulunduğu noktada şimdi "dövme demirden bir tür dikilitaş" diye tanımlanan bir heykel durmaktadır. Ayşe Erkmen'e ait, üstü örtülü bir şekilde "Karşılıklı Yardımlaşma" adı verilmiş eser 1993 yılında yapılmıştır. Anlaşılan heykelde kullanılan altı örüntü yakınlardaki dövme demir balkon parmaklıkları, pencere ızgaraları ve parmaklıklarından toplanmıştır. 2007'de vandallar heykele o kadar büyük hasar vermişlerdi ki tamir için kaldırılması gerekmişti. Vandalların neden bunu yaptıkları halen bilinmemektedir.

Şimdi Galip Dede Caddesi'nin üst ucunda başlayan Tünel Meydanı'ndan İstiklal Caddesi boyunca geri yürüyoruz.

İstiklal Caddesi'nde ilk sağda Şahkulu Bostanı Sokak var. Bu sokak 1920'de, burada bulunan küçük Katolik mezarlığının üstüne inşa edilmiş ve buraya Yeni Yol ismi verilmiş. Sokağın sağında Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi bulunuyor. Mevlevi Tekkesi'nin mezarlığının parçası üzerine 1947'de inşa edilen bu bina yıllarca Beyoğlu Evlendirme Dairesi'ni barındırdı; 1993'te çok amaçlı kültür merkezine dönüştürüldü, merkeze seçkin hukukçu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi eski dekanı Tarık Zafer Tunaya'nın ismi verildi. Onun ilerisinde sağ tarafın çoğunu, 1868'de kurulan, İstanbul'un en eski ve en prestijli yabancı okullarından Alman Lisesi'nin binaları ve bahçesi kap-

lar. İlk yıllarında okul kiralık bir binada hizmet vermiş, 1872'de Alman mimar F. M. Cumin tarafından Galata Kulesi yakınında okul binası inşa edilmişti. Kısa zamanda okul binası yetersiz kalmış (daha sonrasında bu binada uzun yıllar bir Türk ilkokulu faaliyet gösterdi, şimdi park alanıdır) ve mevcut okul 1897'de Otto Kapp tarafından tamamlanmıştır.

İstiklal Caddesi'nde sağdaki bir sonraki blokta eski İsveç Büyükelçiliği'ne, şimdiki İsveç Elçiliği ve İsveç Kültür Enstitüsü'ne açılan demir parmaklıklı kapıyı görürüz. Bab-ı Âli'ye gelen ilk İsveç sefiri İstanbul'a 1750'de ulaşmış, bu arazideki mevcut ahşap konağa yerleşmişti. Bu konak 1818'de yandı. Alevlerden kurtulan müştemilat, Avusturyalı mimar Pulgher tarafından tasarlanan mevcut yapı 1870'te tamamlanıncaya kadar elçiliğin geçici ikametgâhı oldu. Elçiliğin kabul salonlarındaki mobilyalar 1790-1810 döneminden kalmadır.

1934'e kadar, arazinin ön tarafında İsveç hükümetinin kiraya verdiği dükkânlar sıralıydı. Bu dükkânların arasında daha önce bahsettiğimiz gibi, daha sonra Tünel Geçidi'ne taşınacak olan Kohen Kitap Evi de vardı. Said Duhani'ye göre diğerleri Terzi Vodovinch (en şöhretli müşterisi Sultan II. Abdülhamid'in kardeşi ve ardından, 1909'da Sultan V. Mehmed adıyla tahta çıkan Mehmed Reşad Efendi'ydi; 11 Kasım 1914'te Halife sıfatıyla müttefiklere Cihat ilan etmişti), kitapçı Heidrich ve meşhur erkek ayakkabıcısı Burguy idi.

Hemen İsveç Konsolosluğu'nun yanında Botter Apartmanı'nı görüyoruz. Bina 1900'de İtalyan mimar Raimondo D'Aronco tarafından sarayın kadın terzisi J. Botter'in ev ve işyeri olarak tasarlanmış ve inşa edilmişti (dükkânı zemin kattaydı). Burası *art nouveau*'nun İstanbul'daki en iyi bilinen örneklerinden biridir; cephedeki süsleme amaçlı taş oymacılığı ve ferforjeler, elips şeklindeki merdiven boşluğu, kıvrık merdivenler ve merdiven sahanlığı en belirgin özellikleridir.

Botter Apartmanı'nın yanında Tessa Apartmanı vardır; zemin katında, İstanbul'a ilk kinematograf yansıyıcısı getiren Pathé şirketinin temsilcisi Sigmund Weinberg'in dükkânı yer alırdı. Bu aletin İzzet Paşa'nın evindeki ilk özel gösterimi felaketle sonuçlanmıştı (film alev almış ve Paşa'nın konağı yanmıştı

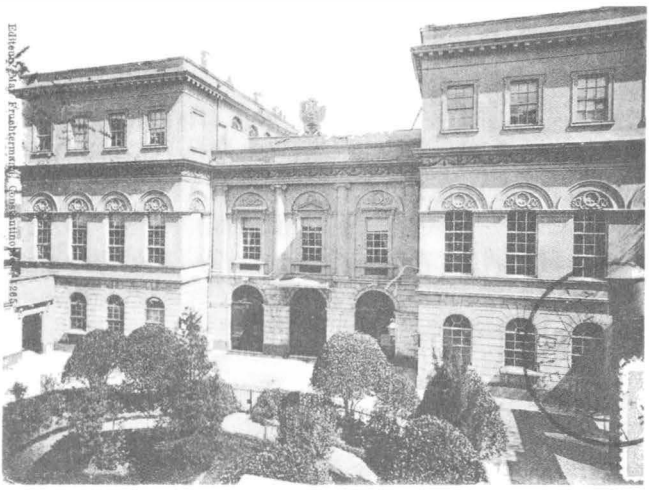
ama Weinberg büyük başarılar elde etmeye devam etti; kendisinden daha sonra yine bahsedeceğiz). Bu binalarda daha sonra sırasıyla Mondiale ve ABC Kitapevi faaliyet göstermiş, sonrasında da bir Starbucks şubesi açılmıştır.

Bu bloktaki son bina Hidiviyal Palas'tır. 1841'de J. Missire tarafından açılan Pera'nın ilk Avrupaî oteli ünlü Hotel d'Angleterre bu binada faaliyet göstermişti. Otelin ismi birkaç kez değişmiş ve sonunda Hidiviyal Palas adını almıştır. Otelde kalan ünlüler arasında Fransız yazar Pierre Loti de bulunmaktadır. Bu binanın zemin katının bir kısmında, bu bölüm içerisinde ileride daha fazla bahsedeceğimiz, Lebon Pastanesi bulunmaktadır, özgün yeri caddenin karşısındaki binadadır, orada daha sonra Markiz Pastanesi faaliyet göstermiştir.

İstiklal Caddesi'nin sağında yer alan bir sonraki ara sokak Kumbaracı Yokuşu'dur. Sokağa adını veren Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Bonneval) Galata Mevlevihane'sine bağlı olduğu yıllarda bu sokakta köşkü vardı.

Kumbaracı Yokuşu'nun hemen ilerisinde, İstiklal Caddesi'nin sağında modern Richmond Hotel yer alır. Onun hemen ilerisinde ise Rus Konsolosluğu'nun giriş kapısı bulunur. Konsolosluk, Grand Rue de Pera'da ya da çevresinde yer alan sefarethaneler içerisinde en görkemlilerinden biri olan eski Rus Sefarethanesi'nde faaliyet göstermektedir. Yapı, 1837-1845 yıllarında Giuseppe Fossati tarafından 1831 yangınında tahrip olan özgün sefarethanenin yerine yapıldı. 1894 depreminde ve 1905'teki fırtınada daha da fazla hasar gören bina, ardından İtalyan mimar G. Semprini tarafından restore edilmişti. Yapı 1924 yılından beri Rus Sefareti olarak kullanılıyor. *Cornucopia* dergisinin Kış 1933-34 tarihli sayısında yazan Patricia Daunt, Giuseppe Fossati tarafından yapılan yeni sefarethaneyi şöyle anlatır:

> Rus sefarethanesi üzerine çalışmalar ancak 1837'de başladı. Muazzam neoklasik sarayın planları, San Petersburg'da Asilzade Meclisi tasarımıyla kendini ispat eden İsviçreli genç mimar tarafından hazırlanmış. En iyi Rus ustalar getirilmiş, demir kapılar, imparatorluk kapıları ve pencere ızgaraları Lugansk'taki ünlü Rus demirhanelerinde özel olarak dökülmüş ve İtalyan

Rus Sefareti

sanatçılardan bir ekip tavan ve duvarları süslemek için kiralanmıştır. Ahşap halefinin küllerinden muhteşem olacağı su götürmez bir saray yükselmektedir, sütunlu balo salonunun tavan yüksekliği on üç metredir, bitişiğindeki loca rahatlıkla tüm Pera'yı kabul edebilecek kadar geniştir.

Elçilik binası yakınlarda muhteşem bir yenileme geçirmiş ve eski görkemini yeniden kazanmıştır.

Rus Elçiliği'nin biraz ilerisinde, caddenin aynı tarafında beş katlı Santa Maria Hanı'na geliyoruz. Burası ismini ana girişi fasadın ortasındaki arkatta bulunan Santa Maria Draperis Latin Katolik Kilisesi'nden alır. Bu girişten inen merdivenler kilisenin, üzerinde iki kerubinin taşıdığı bulutların üzerinde ayakta duran Meryem Ana'nın büyük bir mozaiği bulunan giriş kapısına gider.

Santa Maria'nın tarihi, Fransiskenlerin, Bizans Konstantinopolis'inde, Sirkeci Garı'nın bugün bulunduğu yere yakın Meryem Ana'ya adanmış bir kilise inşa ettikleri 1453'ün başlarına dek uzanır. 29 Mayıs'taki Türk fethinden sonra Fransiskenler kiliseyi terk etmiş ve karşıya, Galata'ya taşınmışlar. 1585'te Clara

Draperis isimli Cenevizli hayırsever bir kadın onlara bugünkü Cité Française'de ya da yakınlarında, Meryem Ana'nın kutsal ikonun bulunduğu bir şapel de içeren bir bina vermiş. Ev ve şapel 1659'da yanmış ancak ikon Draperis ailesinin üyelerinden biri tarafından kurtarılmış. Sonrasında Fransiskenler 1678'de Pera'da bugünkü yerinde bir kilise inşa edip Meryem Ana ikonunu buraya yerleştirmişler. Bu kilise 1697'de yanmış, yerine dikilen kilise 1727 depreminde harap olmuş ve üçüncü kiliseyi, 1767 yangını tahrip etmiş. 1789'da yeni ve daha büyük bir kilise inşa edilmiş, ancak mevcut mabet 1904'te G. Semprini tarafından gerçekleştirilen bütünüyle yeniden inşadan günümüze kalmıştır.

Meryem Ana'nın kutsal ikonu bütün bu felaketleri atlatmayı başarmıştır; Meryem Ana ve Çocuk İsa'nın yüzleri dışında gümüş kaplama ile korunan ikon bugün kilisenin ana altarının üzerine asılıdır. Ana altar ve onu çevreleyen apsis ve koro alanı İtalyan heykeltıraş Lorenzo Cerotti tarafından 1769'da yapıldı. İtalyan mimarlık tarihçisi Paolo Girardelli, mevcut rahip ofislerindeki Osmanlı Barok özelliklere dikkat çeker:

> Santa Maria'nın bugünkü rahip ofisinin kesinlikle "Osmanlı Barok" görünüşlü özgün açık arkatın üç açıklığını içeren ve dolduran iç duvarı 18. yüzyıl yapı evresinden sonra inşa edilmiştir. Çok-merkezli kemerleri, metalik bilezikli kabartma pervaz yastıklı yüksek sütun tabanları üzerindeki ince dört köşe sütunları ve yivli hurma yapraklı sütun başlıkları, 1745'te inşa edilen Seyid Hasan Paşa Medresesi'nden aynı dönemden Beşir Ağa'nın küçük külliyesine ve hatta kilisenin tamamlanmasından sadece on iki yıl sonra yapımı biten Nuruosmaniye külliyesinin bazı kısımlarına dek, pek çok Osmanlı yapısının üslup özelliklerini paylaşır. Sultan III. Ahmed (s. 1703-1730) (Lâle Devri) zamanında başlayan üslubun yeniden belirlenmesi ve yenilenmesi 18. yüzyılın ilk yarısında olgunluğa varmış, 16. yüzyıl ortası ve 17. yüzyıl Osmanlı klasik söz dağarcığını neredeyse tamamen gölgede bırakmıştır. Santa Maria yeniden inşa edilene kadar, bu yeni duyarlılığın kent simgeleri çeşmeler, sebiller, kütüphaneler, okullar ve selatin camiler şeklinde imparatorluk başkentinde yayılmıştı.

1763'te kilisenin kayıtlı cemaati 261 kişiydi. Bunlardan 60'ı ev sahibi "yerli Katolik", 134'ü "yabancı Katolik" ve 67'si "yabancı Katolik hizmetçi" diye sınıflanmıştı. Ev sahibi olmayan "yerli Katolikler" de dahil olmak üzere tüm cemaatin 73'ü Pera'da, 17'si Almanya'da, 33'ü Fransa'da, 13'ü İtalya'da, 4'ü Kudüs'te, 4'ü Ragusa'da ve 50'si Yunan adalarında doğmuştu.

Kriptada gömülenler arasında Türkiye'deki modern tıp eğitiminin babası sayılan Avusturyalı doktor Karl Ambros Bernard (1808-1844) da vardır.

Santa Maria Hanı'nın zemin katında, özgün yeri Grand Rue de Pera'nın Tünel ucuna yakın Narmanlı Yurdu'nda bulunan, Türkiye'deki en eski günlük gazete, Ermeni gazetesi *Jamanak* yer alırdı. Bir zamanlar Türk Posta Ofisi de burada faaliyet göstermişti.

Santa Maria Hanı'nın biraz ilerisinde 17 Ekim 1997'de açılan, Borusan Kültür ve Sanat Merkezi'ne denk geliyoruz (Günümüzde merkez caddenin karşı tarafında yer alırken, 2013'te bu binada Macar Kültür Merkezi açılmıştır). Türkiye'nin ilk özel müzik kütüphanesine sahip merkezde konserler ve sergiler düzenlenmektedir ve de bir yayınevi bulunur. Borusan İstanbul Filarmoni Orkestrası ve Borusan Oda Orkestrası burada düzenli konserler verir.

Sağdaki bir sonraki köşede birkaç eski Avrupa sefarethanesine ve kilisesine giden Postacılar Sokak vardır; daha önceki adı "Rue des Postes"tir (bir zamanlar burada Fransız Postanesi yer aldığı için bu adı almıştır).

Sokağın biraz aşağısında, solda Dutch Chapel'in girişi var. Burası ilk başta Grand Rue de Pera'da 1612 yılında kurulan Hollanda Sefareti'nin şapeliydi. Özgün şapel sefarethane 1831'de yanınca tahrip oldu. Bunun yerine pek çok farklı ülkeden İngilizce konuşan cemaatin kilisesi Union Church of Istanbul'a ev sahipliği yapan mevcut Dutch Chapel yapıldı. Şapelin geçmişte hapishane olarak kullanılan bodrum katlarında şimdi Pazar Okulu vardır. Bina esasında taş örme masif tek bir beşik tonozdan meydana gelir, yakın zamanlarda açığa çıkartılan cephenin tuğla işçiliği özellikle güzeldir.

Özgün Dutch Chapel'i ilk yıllarında sık sık ziyaret edenler-

den biri altı kez Konstantinopolis Patrikliği ve bir kez de İskenderiye Patrikliği yapmış Cyril Lucaris'tir. Lucaris, Dutch Chapel'de Hollandalı teologlarla yaptığı konuşmalardan etkilenerek 1629 yılında Kalvenizm'in temel ilkelerine inancını açıklayan İman Bildirgesi'ni yayımladı. Bu, Rum Ortodoks Kilisesi'nde skandala yol açtı ve sonunda Sultan IV. Murad'a Lucaris'in Rus casusu olduğu ihbarında bulunuldu. Papa Urban'ın "Karanlığın oğlu, cehennemin koşucusu" dediği Lucaris'in dikkat çekici kariyeri, 25 Haziran 1638'te Yeniçeriler tarafından idam edilmesiyle sonlandı.

Bloğun sonunda, sokak sağa doğru keskin açı yapar, buradan bir ara sokak Fransız Saint Louis Latin Katolik Kilisesi'ne gider. Burası başlangıçta Fransız sefarethanesinin şapeliydi, ilk şapel 1581'de Grand Rue de Pera'da inşa edilmişti. Fransız sefarethanesinin özgün şapeli de 1831'deki yangında tahrip oldu ve mevcut kilise hemen ardından inşa edildi. Bab-ı Ali'ye atanan Fransız sefirlerinin çoğu buraya defnedilmiştir.

Kilisenin yanında 1890'larda Cenova'dan, Sakız Adası üzerinden gelen nüfuzlu Glavani ailesi tarafından yaptırılmış Glavani Apartmanı vardır. Bu yürüyüşlerde bize eşlik eden Giovanni Scognamillo uzun yıllar burada oturmuştu. Burada bir süre Vampir Müzesi faaliyet göstermiştir. Ünlü Hristaki Meyhanesi de Postacılar Sokak'taydı.

Keskin açının aşağısında sokağın ismi Postacılar'dan Kaptan Tomtom Sokak'a dönüşüyor. Bu sokağın biraz aşağısında, sağda artık faaliyet göstermeyen İspanyol Konsolosluğu'nu görüyoruz, yanında küçük bir şapel var. Yedi Yeis'in Hanımı'na adanmış özgün şapel İspanyol Fransisken Observantlarca kurulmuştur, mevcut bina 1871'den kalmadır.

Sokağın en dibinde, iki yanında iki geniş eski bina bulunan ufak bir meydan var. Solda, meydanın başında Osmanlı zamanında "Fransız Ulusu"nun yasal işlerinin yürütüldüğü, 19. yüzyıl yapısı, eski Fransız Adalet Sarayı var. Meydanın sağ tarafındaki güzel eski bina Venedik Sarayı, Palazzo di Venezia, şimdi İtalyan Konsolosluğu'dur. Mevcut binanın 1695 yıllarından kaldığına inanılırsa da, 1750 civarında tamamıyla yeniden inşa edilmişti. Osmanlı zamanlarında burası şehirdeki en güçlü yabancı sefirlerden birinin, Venedik Cumhuriyeti'nin sefiri

Balyos'un ikametiymiş. Hatıratından öğrendiğimiz kadarıyla Giacomo Casanova 1744 yazında burada misafir edilmiş; bu büyük âşık şehirde geçirdiği üç ay içinde tek bir gönül fethetmemiş ancak İsmail Efendi adlı biri onu baştan çıkarmaya çalışmış.

Napolyon 1797'de Venedik'i ele geçirdiğinde, onun Bab-ı Ali sefiri, Korsikalı General Horace François Bastien Sébastiani de La Porta (bu esnada Fransız sefarethanesi İngilizlerce işgal edildiğinden) Palazzo di Venezia'ya yerleşmiş. Napolyon'un yenilgisinin ve Avusturyalıların Venedik'i işgal etmesinin ardından bina uzun yıllar Avusturya Sefarethanesi hizmetinde bulunmuş. Daha sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından müttefikler İstanbul'u işgal ettiğinde İtalyan askerler Avusturyalı askerleri tahliye ederek binayı yeniden ele geçirmişler.

Sokağın sağ tarafının çoğunu İtalyan Lisesi işgal ediyor, burası daha önce 1895'te kurulan Scuola Media e Liceo Scientifico İtalia'ydı.

İstiklal Caddesi'ne geri dönüyor, birkaç adım sonra Hollanda Konsolosluğu'na varıyoruz; bu güzel neoklasik bina küçük Fransız şatolarını andırıyor. Şimdi burada Hollanda Konsolosluğu bulunuyor.

1612 yılında Doğu Hint Flemenk Kumpanyası'nın (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) mal depolarının yerinde yükselen özgün Hollanda Konsolosluğu iki kez yanmıştır, ancak daha önceki binalardan kalan temeller korunmuş, mevcut konsolosluğa katkıda bulunmuştur. Mevcut bina Fossatti kardeşler tarafından tasarlandı ve 1855 yılında tamamlandı; bahçede görülen temeller en az iki yüzyıl daha eskidir. İtalyan, İsviçre kökenli Fossatti kardeşler Moskova'da yıllarca Çar I. Nicolas'ın saray mimarlığını yaptı, çar onları İstanbul'a Pera'daki yeni konsolosluğunu yapmak üzere gönderdi. Burada yirmi yıl kadar kalıp sultanın saray mimarları olan Fossatti kardeşler, 1847-1849 arasında Ayasofya'yı restore etmiş, Rus ve Hollanda Konsoloslukları ile Galata'daki San Pietro ve Paolo Kilisesi dahil pek çok yapı inşa etmişlerdir.

Hollanda Konsolosluğu'nun ilerisinde, sağdaki tiyatronun adıyla anılan Muammer Karaca Çıkmazı yer alır. Tiyatro 1955 yılında saygın oyun yazarı, oyuncu ve Atatürk'ün silah arkadaşı tarafından kurulmuş, tiyatroya onun adı verilmiştir. Sokağın

sonundaki kapı, daha önce İstiklal Caddesi'ndeki bir sonraki bloğu işgal eden Fransız Sefarethanesi'nin bölgesine gidiyordu.

Fransız Sefarethanesi Boğaz ve Marmara manzaralı hoş bir Fransız bahçenin içinde yer alıyor. Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler geliştiren ilk Avrupa devletiydi; diplomatik ilişki I. François tarafından 1525'te Sultan Süleyman'a gönderilen elçilerle başladı. Özgün Fransız Sefarethanesi, yani Fransız Sarayı (Palais de France), mevcut yerine 1851'de Fransız sefiri Chevalier de Germigny, Baron de Germoles tarafından inşa ettirilmiştir. Sefarethane 1831 yangınında tahrip olmuş, 1839-1847 yıllarında Pierre Laurecisque tarafından mevcut bina inşa edilmiştir. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra elçilik elemanları Ankara'ya taşınmış, sefarethane kısmı İstiklal Caddesi'nde, Taksim yakınlarındaki eski Fransız Hastanesi'ne taşınmıştır. Fransız Sarayı şimdi elçinin ikametgâhıdır, ayrıca Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'ne ev sahipliği yapar. Grand Rue de Pera boyunca uzanan eski Avrupa elçilikleri içinde en gösterişli tefriş edilmişi burasıdır. Patricia Daunt, görkemini *Cornucopia* dergisindeki bir makalesinde şöyle anlatır:

> İkinci kattaki Fransız kral ve Türk sultan portreleri, tarihi resimler, fermanlar ve ender mobilyalar koleksiyonunu barındıran büyükelçinin dairesine muhteşem merdivenler uzanıyor. Sütunlu çizim odasına Fransız ve Navarra armaları taşıyan Gobelin atölyelerinde saray için özel olarak dokunmuş goblenler asılmış. Aynalı balo salonu almaşık kuğu ve müzik aleti oyulmuş frizle dekore edilmiş. "İmparatorluk Mavisi" özel odaların her ikisi de XVI. Louis mobilyalarla ve Sevr'deki fabrikadan porselenlerle süslemiş. Bahçeye bakan terasa açılan yemek odasına Lebrun'un çizimlerine dayanan goblenler asılmış.

Fransız Sefarethanesi Pera'daki Fransız topluluğun bölündüğü ve karışıklık yaşadığı Fransız Devrimi'nden sonraki birkaç yıl kullanılmamıştı. Akylas Millas'a göre:

> Bastille'in sonunda düştüğünün haberi Pera'ya ulaşınca Fransız Cumhuriyetçiler ve onlarla aynı fikirleri paylaşan Levanten-

ler Fransız Sefarethane Sarayı'nın önünde toplandı. Bağırıyor, Fransız Sefiri Kont Choisel-Gouffier'i kralcılıkla suçluyorlardı. Sonunda onu kovmayı başardılar (Kont Moskova'ya kaçtı) ve aynı Fransa'daki gibi, terk edilmiş sefaret bahçesine Cumhuriyetçilerin çevresinde toplanıp kutlama yapabileceği özgürlük ağacı diktiler. Pek çok Fransız, özellikle de Cumhuriyetin düşmanı ilan edilen rahipler ve keşişler ve Kralcı görüşlerini değiştirmeyen tüccarlar, diğer sefaretlerin korumasını kazanmaya çalıştı. Cumhuriyeti destekleyenler diğer yabancı toplulukların çoğunca tehlikeli atfedildi ve bir kısmının onlarla ilişkiye geçmesi açıkça yasaklandı. Bu dönemde caddede tiyatro açan bir Alman, üç renkli rozeti takanları içeriye almaması için Alman sefiri tarafından baskıya maruz kaldı. Avusturya Sefareti'nin baş dragomanı bu üç renkli rozetin takılmasını yıldırmaları için Hariciye Nazırı Raşit Efendi'ye başvurmuştu. Raşit Efendi şöyle cevap verdi: "Hükümet Frenklerin giydiklerinin taktıklarının ne anlama geldiğiyle ilgilenmiyor. Hükümetin misafiri kabul ediliyorlar ve isterlerse kafalarına bir sepet üzüm takıp dolaşmakta serbesttirler." Fransız ticareti sekteye uğramıştı, geçimlerini Fransız tüccarlara çevirmenlik yaparak kazanan yerli Levantenler ve Rum Katolikler kendilerini güç durumda buldular.

Descorches isimli (Jakoben idealleri Marquis de Ste-Croix unvanını reddetmesine yol açmış) "Yurttaş Büyükelçi"nin (bir süre Bosna'da alıkonulduktan sonra) İstanbul'a gelmesine izin verilmiş, ancak Sefarethane'ye yerleşmemiş ve Bab-ı Âli tarafından resmen tanınmamıştı. İş ilişkilerini devam ettiren Fransız tüccarlar Osmanlılarla kendi ilişkilerini yürüttüler. Garip bir şekilde Osmanlı ve Fransız orduları arasında Fransız Devrimi öncesi yapılmış anlaşma değiştirilmedi; bunun sonucunda Fransız subaylar boş zamanlarını Galata meyhanelerinde ve Pera kafelerinde geçirmeye devam etti.

Bu esnada, Descorches ve meslektaşları, sadrazam ve pek çok büyükelçiyi telaş ve hayrete düşürerek Türkçe ve Yunancayı da içeren çeşitli dillerde devrim kitapçıkları ve gazeteleri basmaya başlamıştır. Descorches içlerinde ilk Türk matbaasını kuracak

İbrahim Müteferrika'nın da bulunduğu genç Türk ve Rum entelektüellerle temasa geçmiş, Yunan Devrimi'nin ilk tohumlarını atmış (ve de söylentiye göre, Osmanlı ordusunun Yunanistan'daki donanımı hakkında pek çok bilgi toplamış) gözükmektedir. Descorches'in casusları vardı, bunlardan en faydalısı kimsenin yanında konuşmaktan çekinmediği sağır ve dilsiz casusuydu. Ancak aslında bu adam dudak okuma uzmanıydı, öğrendiklerini Descorches'e işaret lisanıyla anlatırdı. Descorches'in başka bir destekçisi İsviçre Sefareti Baş Dragomanı ve daha sonra Maslahatgüzarı Mouradgea d'Ohsson'du (özgün ismi Muradcan Tosunyan), ancak Mouradgea'nın aslında o esnada biyografisini yazdığı Sultan III. Selim'e Descorches aleyhine casusluk yaptığı söylentileri vardı.

Pera'daki Fransızların durumu Napolyon iktidarının başında hafifçe iyileşmişti. Ancak Napolyon Mısır'ı işgal edince Fransızlar kaçmak zorunda kaldı (Fransız Sefarethanesi bu dönemde İngilizlerce işgal edilmiştir). Kaçmayı beceremeyenler, Fransız diplomatik personelle çalışan çevirmenler dahil Yedikule'ye hapsedilmişti. Böylece, bir süre "Küçük Paris"te tek bir Fransız görülmedi.

İstiklal Caddesi'ne geri dönüyoruz ve kısa süre sonra Beyoğlu İş Merkezi'ne geliyoruz; bu modern yapı birinci kattaki muhteşem manzaralı terası haricinde ilgi çekici değil.

Sağdaki bir sonraki ara sokak Nur-i Ziya Sokak'tır. Daha önce Polonya Sefareti burada bulunduğundan, Polonya Sokak da denilirdi (Nur-i Ziya isminin Nur Locası diye de bilinen ve sokağın solunda yer alan Beyoğlu'ndaki iki ayrı Mason locasından biri olan Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası ile ilişkili olduğu düşünülmektedir). Sokağın sağındaki bina, 1858'de eski Polonya Sefareti ile Fransız Sefarethane arazisinin bir kısmına Beyoğlu'nun başka bir yerinde 1849'da kurulmuş İngiliz Kız Okulu için yapılmıştı. Kırım Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı esnasındaki kısa dönem haricinde, okul 1979'a kadar faaliyette kalmış, bu tarihte İngiliz Kız Ortaokulu adıyla devletleştirilmiştir. 1980'de erkek öğrenci de kabul etmeye başlayan okulun adı Beyoğlu Anadolu Lisesi olmuştur.

Beyoğlu Anadolu Lisesi'nin hemen ilerisindeki binada bir

zamanlar Ragusa Cumhuriyeti'nin (şimdiki Dubrovnik) sefareti yer alırdı. Bu Cumhuriyet ortadan kalktıktan sonra, Profesör Copello adlı biri tarafından işletilen dans okulu burada faaliyet gösterdi. Profesör Copello'nun yerini (vals derslerine kendisine piyanoda Maestro Selvelli'nin eşlik ettiği) Profesör Psalty ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında çok popüler olan tangonun bölgedeki ilk hocası atfedilen Profesör Panosyan aldı (Bir zamanlar cemiyet takvimi balolarla dolup taşan ve şimdiyse sayısız dans bara ev sahipliği yapan Beyoğlu'nun uzun ve kesintisiz bir dans okulu geleneği vardır. Bugün onlarca dans okulu faaliyet göstermektedir, haftanın herhangi bir günü akla gelen herhangi bir dans türünde dans sınıfı bulmak mümkündür). Bu bina yıkılmış ve 1940'larda yerine başka bir bina yapılmıştır. Hemen aşağısında, Beyoğlu İş Merkezi'nin zemin katındaki indirimli giysi pazarından geçilen, sık sık işletme ve dekor değiştiren, terası Fransız Sarayı'nın (Fransız Sefareti) bahçelerine bakan kafe-bar vardır.

Sokağın karşısında, solda 11 numarada (daha önce 19 numaradır; 2008 yılında Beyoğlu sokakları yeniden numaralandırılmıştır ve bu, ciddi bir karmaşaya sebep olmaktadır), modern bir bina görürüz. Bu binada Sultan Abdülmecid'in konuğu olarak 1847'de İstanbul'a gelen ünlü Macar besteci ve piyanist Ferenc (Franz) Liszt'in kalışının anısına asılmış bir levha yer alır. Ev piyano yapımcısı Alexandre Commendiger'e aittir (kendisinin İstiklal Caddesi'ndeki dükkânından bu bölümde bahsedilecektir). 1849'da sokaktaki diğer pek çok evle birlikte bu ev de yangında tahrip olmuş, yerine daha büyük bir bina yapılmıştır. Said Duhani, Naum Paşa'nın 28 Temmuz 1911'de, saat 09.25'te, (yüksek dereceli diplomatlar kulübü) Cercle de l'Union'da bir buluşmada ABD'nin Sen Petersburg Elçisi, Romanya'nın Fransa Ortaelçisi ve Gramont düküyle briç oynarken, tam kupa ası çıkardığı sırada aniden öldüğünü yazar. Naum Paşa'yı taşıyan cankurtaran Chez Maxim's gece kulübünün önünden geçerken Lionel-Herpin orkestrasının şefi çubuğunu kaldırarak paşanın anısına saygı göstermek için orkestrayı susturmuş. Sonra, hemen ardından orkestra *"Tout Paris qui chante et qui s'amuse"* adlı şarkıyı çalmaya başlamış.

Cadde üyelerinin büyük çoğunluğu varlıklı Rumlardan meydana gelen Cercle Byzantin adlı kulübe de ev sahipliği yapmıştır.

Soldaki bir sonraki bina, daha sonra Tomtom Kaptan Sokak'a taşınan İtalyan Kız Ortaokulu ve Lisesi'nin özgün yeridir. Kısa bir süre İtalyan Konsolosluğu'nu barındırmış, 1928'de ise Hür ve Kabul Edilmiş Mosanlar'ca alınarak Büyük Loca'ya çevrilmiştir. Loca, Atatürk'ün bütün mason grupları yasaklamasıyla 1935'te kapatılmış, 1948'de yeniden açılmıştır.

Nur-i Ziya Sokak'ın ilerisinde, sağda Fransız Sarayı'nın yan kapısını ve güzel bahçesini geçiyoruz. Büyük Türk gökbilimci Takiyüddin rasathanesini 1570'te buraya kurmuş, ancak rasathane 1579'da şeyhülislamın fetvalarıyla yıkılmıştı. Pars kürk dükkânının sahibi Ohannes Alacaoğlu, arkadaşlarıyla bu sokakta top oynadıklarında topun sık sık Fransız Sarayı'nın bahçe duvarını aştığını anımsar: Topu alırken incir ağaçlarını fark etmişler, incirler olgunlaşınca da toplayıp incir reçeli yapan semt sakini Rum ev kadınlarına satmışlar (bu incir ağacı *Sykai* isminin geldiği incir ağaçlarının sonuncusu olabilir).

Nur-i Ziya Sokak'ın sonuna kadar gidip sağa, Yeniçarşı Caddesi'ne, sonra da hemen sola Hayriye Sokak'a dönersek sağdan aşağı inen, dik merdivenli Cezayir Sokak'a varırız. Sokaktaki pek çok bina Karaköy'deki dokların yapımını üstlenen Marius Mitchel Paşa tarafından yaptırılmıştır; 1960'lara kadar çoğunlukla Yunanca konuşan Venedik Katolikleri, Sakız adasından Ceneviz asıllılar (Frankiotis) ve Dolmabahçe Sarayı'nın yapımı için getirilen Ceneviz taş ustalarının aileleri burada oturmuştur. Korpi kürkçüsünün sahibi Cem Örter her Cumartesi Rum ve İtalyan yemeklerinden müştereken yemek için sokağa masalar koyduklarını, anneannesi Evangelia Genneri'nin makarnalarının ve rostosunun herkesin gözdesi olduğunu hatırlar. 2004'te tüm sokak Beyoğlu'nun Fransız mirasını yansıtacak kafe ve restoranlar sokağı yaratma fikriyle bir grup girişimci tarafından satın alındı. Mehmet Taşdiken başkanlığındaki Türk ve Fransız mimarlar projeyi tamamlamak için iki yıl harcamış, 19. yüzyıl Paris'inin Disneyvari karikatürünü üretmek için hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. Bu yeni "eğlence sokağı" 2006 yı-

lında açıldığında, buraya Fransız Sokağı ismi verilmiştir. Çok geçmeden diplomatik bir olay Fransa ve Fransızlara karşı kamu öfkesini çektiğinde yeniden özgün ismine kavuşmuş, Cezayir Sokak olmuştur.

İstiklal Caddesi'ne dönüyor, soluklanmak için Nur-i Ziya Sokak'ın girişinde sağda yer alan Ziraat Bankası şubesi önünde duruyoruz. Bu alanda bir zamanlar Duhani'nin, keklerinin ünlü Tokatlıyan ve Lebon pastanelerinden çok daha fazla tutulduğunu söylediği Mösyö Mulatier'nin pastanesi vardı; çikolatalı kekleri Fehim Paşa'nın gözdesiydi, sık sık emir erini kapitone faytonuyla gönderir, çikolatalı kek yığınları aldırırdı (Fehim Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in korkulan ve nefret edilen gizli polis şefiydi; 1907'de kendisine "haydut ve namlı hırsız" diyen Alman sefirin isteği üzerine Bursa'ya sürgün edilmiş, orada kısa süre sonra kızgın bir kalabalık tarafından linç edilmişti. Başka bir yerde "bebek yüzlü psikopat" diye tarif edilir; kendisi ve emrindeki kabadayılar sık sık cinayet, tecavüz ve haraç suçları işlemişlerdi. Fehim Paşa zaman zaman bunu yapabileceğini ve bundan yırtabileceğini göstermek için sokaktan geçenlere rastgele ateş edermiş). Daha sonra burada antika mobilyalar satan Dekorasyon adlı dükkân açılmıştır, İngiliz Kız Okulu öğrencilerinin pek çoğunun burada tezgâhtarlık yapan genç mimarlık öğrencisine deliler gibi âşık olduğunu hatırlayanlar vardır.

Bir sonraki bina yakınlarda restore edilen Merkez Han'dır; burada Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi ve Hollanda Araştırma Enstitüsü bulunur.

Sağda bir sonraki sokak eski adıyla Linardi, şimdiki adıyla Eski Çiçekçi Sokak'tır. Giuseppe Garibaldi, İstanbul'u ilk ziyaretinde, 1830'larda, Pera'nın o zamanki gelişmiş kısımlarının kenarındaki bu sokak hâlâ kibar ve saygın yoksulluğun sokağıyken, burada Fransızca öğretmeni Madam Sauvagio'nun kiracısı olmuştu. Ancak Kırım Savaşı'ndan sonra kurulan Beyoğlu Belediyesi, Galata'yı temizlemek için İngiliz polisler kiralamış, yerlerinden edilen fahişeler, pezevenkler ve genelev sahipleri buraya taşınmış ve aşağı yukarı 1910'a kadar burada kalmışlardı. Bu dönemden Eski Çiçekçi ve Yeni Çarşı Caddesi'nin köşesindeki Çiçek isimli koltuk meyhanesi hâlâ hatırlanır. Sokakta içen

fahişeler buraya takılırdı, pezevenkleri de "Doktor" diye bilinen Stelios isminde biriydi. Burası Doktor'un, cinayetten soruşturulmasının ardından sınırdışı edildiği 1900 civarında kapanmıştır.

Ancak o zaman bu sokakta cinayet epey yaygınmış, özellikle "Çiçekçi Sokak Cinayeti" diye bilinen bir tanesi, Beyoğlu folkloründe yüzyıldan fazladır yaşamaktadır. Elbette hikâyenin pek çok farklı anlatılışı vardır, ancak özü şöyle gözükmektedir:

Yanni adlı 17 yaşındaki "hoş" delikanlı ve aynı odayı paylaştığı Pericles adlı kayıkçı sokaktaki genelevlerden birine gitmişler. Yanni kendinden iki kat yaşlı Violeta isimli (sokakta Denizkızı Despina diye tanınan) fahişeyle eğlenmeye karar vermiş; gece ilerledikçe birbirlerine sırılsıklam âşık olmuşlar. Ancak üç ay sonra birbirlerine hayatlarını anlatmaya başladıklarında gerçekte kardeş olduklarını anlamışlar (Violeta Arnavutköy'deki evlerini Yanni doğmadan ya da bebekken utanç içinde terk etmiş). Violeta Yanni'nin "arkadaşı" Pericles'in utanca ve fahişeliğe düşmesine yol açan kişi olduğunu anlamış. Böylece Yanni ve Violeta bir gece Pericles'i sarhoş edip sızınca onu kendi kemeriyle boğmuş. İki yıllık soruşturmanın ardından Yanni cinayetten hüküm giymiş ve yedi yıl hapse mahkûm olmuş. Violeta'nın ismi mahkemede bile anılmamış...

Hakkı Sabacanalı, sokağın aşağı yukarı 1910'ların başlangıcından 1920'lerin ortalarına kadar, oyuncuların, varyete sanatçılarının, en ünlüleri Şamran Hanım olan kantocuların, kanto besteci ve güftecilerinin mekânı olduğunu anlatır. Genelevlerin çoğu gitmişse de o tarihte birkaç randevuevi halen mevcuttu; randevuevleri 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın bir kısmı boyunca Beyoğlu'nda faaliyet gösteren, gayrimeşru ilişkiler için oda kiralanabilen yerlerdi.

Nüfusunun yoksul İtalyanlar, Rumlar, Ruslar ve Türklerin karışımından oluştuğu 1930'lar, 40'lar ve 50'ler boyunca sokağın kötü şöhreti devam etmişti. Yeni Çarşı Caddesi ve İstiklal Caddesi arasındaki en kısa yol olmasına rağmen, insanların çoğu zaman daha uzun, daha dik Nur-i Ziya Sokak'ı tercih ettikleri, çünkü Eski Çiçekçi Sokak'ı gençlerinin geçenleri usturayla tehdit edip cüzdanlarını, saatlerini aldıkları söylenirdi. Bu dönemde bu sokakta faaliyet gösteren bir çete Beyoğlu'ndaki tüm

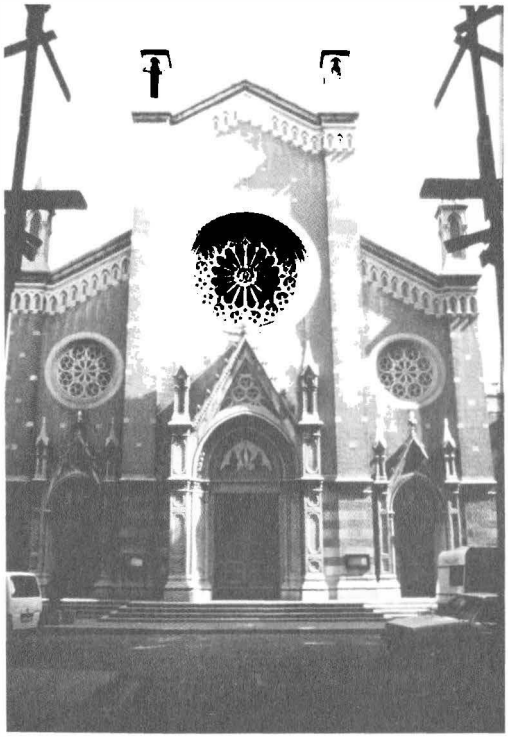
sinema ve tiyatro biletlerini alır, sonra karaborsa satardı. Eskiden oturanlar San Antuan Kilisesi'nin arka kapılarından birinin buraya açıldığını, bu kapıdan rahiplerin yoksullara yiyecek dağıttığını ve kilisenin komünyon şaraplarını üretmek için sipariş edilen üzümlerin buraya getirildiğini hatırlar.

Evinde kozmetikler imal edip kapı kapı dolaşarak bunları zengin mahallelerde satan çar yanlısı generalin dulu Madam Şura; şaraplarını horozlarıyla paylaşan Arap Zehra ve kocası Selahattin (komşular horozun ötüşünden sarhoş olup olmadığını hemen anlarmış); caddede gelip geçenlerin attığı bozuk paralar için çalmaya başlayan, daha sonra seçkin gazinolarda sahne alan ve hatta İstanbul Radyosu'nda müzik grubuyla canlı performanslar veren akordeoncu Takis Gennarini, bu zamanın hatırda kalan şahsiyetlerinden bazılarıdır.

Şimdi Eski Çiçekçi Sokak'ta profesyonel DJ Okulu vardır, DJ'lik bugünlerde Beyoğlu'nda çok talep edilen bir meslektir.

Eski Çiçekçi Sokak'ı geçince şehirdeki en büyük Latin Katolik kilisesi olan San Antoino di Padova, San Antuan Kilisesi'nin girişine geliyoruz. Buranın kökeni Galata'da 1626 yılında inşa edilen San Francis (Aziz Fransua) Kilisesi'ne gider. O kilise 1696'da yanınca arazisi padişah tarafından ellerinden alınmış. Sonrasında Fransiskenler Pera'ya taşınıp önce Grand Rue de Pera üzerindeki evlerinde küçük bir şapel kurmuşlar. 1724'te Aziz Antuan'a adanan ahşap bir kilise inşa etmişler. Bu kilise de yanınca bir sonraki sene bu kez taştan bir kilise inşa etmişler. Taş kilise 1831 yangınından sonra restore edilmiş, ancak 1911'de cadde genişletilirken yıkılmış, aynı arazide daha arkaya mevcut kilise inşa edilmiş ve 16 Kasım 1913'te kilise kutsanmış. İstanbul doğumlu İtalyan mimar Giulio Mongeri tarafından tasarlanan kilise kırmızı tuğlalarıyla İtalyan neo-gotik mimarisinin iyi bir örneğidir. Şapelin güneydeki (sağ) koro yerinin duvarında Papa VI. Paul'un ayini sunduğu 1967 tarihli İstanbul ziyareti anısına bir levha vardır. Pazar günleri İngilizce, İtalyanca, Lehçe, Aramice ve Türkçe ayin yapılır.

1970'ler ve 80'ler boyunca bu kilisedeki cemaat küçülmüş, bir avuç yaşlı Levanten'den ibaret kalmıştır, ama bugün ayine katılanlar için nerdeyse zar zor yer bulunur. Şimdi cemaat ço-

San Antuan Kilisesi'nin kökeni Galata'da 1626'da inşa edilen San Francis Kilisesi'ne gider.

ğunlukla Afrikalı, Filipinli ve Türkiye'nin güneydoğusundan Arapça ve Aramice konuşan göçmenlerden, Iraklı Hıristiyan mültecilerden meydana gelir.

San Antuan'ın kilise avlusunu meydana getiren süslü yapı, 1911-1913 yıllarında neo-Rönesans tarzında inşa edilmiş Saint Antoine Apartmanı'dır. İki katta ortak arkat ile birleşen iki adet beş katlı kuleden meydana gelir, kemer altlarının sivri kemerleri ve pencereleri yapıya Venedik *plazzo*ları havası verir.

Saint Antoine Apartmanı operakomikler, operetler, varyeteler ve Fransızca, İtalyanca ve Yunanca oyunlar sergileyen Concordia (Omonia) Tiyatrosu'nun arazisine inşa edilmiştir.

Concordia aynı zamanda müşterilerinin masalarına sahne alan kadınları davet edebildiği ve garson aracılığıyla onlardan randevu alabildiği kafeşantanlardan (*café chantant*) biriydi. Daha önce bahsedilen çikolatalı kek meraklısı Fehim Paşa, burada sahne alan Morgan akrobat ailesinin 17 yaşındaki yıldızı Margareth Morgan ile skandal yaratan bir ilişki yaşamıştı. Ancak Margareth'in varlıklı ve soylu bir adamla evlenme umutları Paşa'nın Bursa'ya sürgün edilmesiyle tükenmiş ve ailesinin kollarına geri dönmüştü. Said Duhani, Concordia ve sokağın karşısındaki Crystal'in (Palais de Crystal, ama ileri zamanlarda daha çok Crystal'in), arka odalarında yasadışı kumarhaneler işlettiğini söyler. Polis bu kumarhanelere sık sık baskın yapsa da kumar oynanmasını durduramıyordu çünkü işletme sahipleri yabancı uyruklu olduğundan yabancı elçiliklerin koruması altındaydı.

Kilisenin arkasındaki anıtsal yapı, bir zamanlar Mısır Hidivi Abbas Halim Paşa'nın ikametgâhıydı. 1910'da mimar Hovsep Aznavur tarafından inşa edilmiştir; özgün yapı altı katlıdır, daha sonra iki kat daha eklenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından apartman dairelere ayrılmış ve Mısır Apartmanı adıyla anılmıştır. Yakın zaman önce işyerleri, özellikle ofisler için kullanılmaya başlanan binanın en üst katında bir restoran vardır. Bu arazide daha önce o günlerin ünlü isimlerin çoğunun sahneye çıktığı Trocadero adlı bir varyete tiyatrosu vardı.

Mısır Apartmanı'nı geçince Acar Sokak'a geliriz, daha önceki adı Ada Sokak'tır ve sadece bir blok uzunluğundadır. 1890 civarından 1920'lerin ortalarına kadar soldaki son bina Beyoğlu'ndaki en seçkin ve en pahalı genelev, meşhur Amerikan Evi (Yankee House) idi. Daha sonra buraya sırasıyla Melodi Kabare ve Boem Lokantası-Tavernası açılmıştır. Caddenin sağında yakın zaman önce kapanan Olimpia Cabaret, Beyoğlu'nda 1970'lerde hayat bulan striptiz kulüplerinin sonuncusuydu. Son yıllarda bu sokak popüler kafe, restoran ve konser merkezlerini barındırmaktadır.

Bir sonraki bloğu Yapı Kredi Bankası'nın kültür merkezini barındıran yedi katlı bina işgal eder. Merkezin zemin katında bir kitabevi ve sanat galerisi, ikinci katta sergi salonu ve daha

üst katlarda Yapı Kredi Yayınları'nın ofisleri vardır. Bu arazide daha önce Olivio Han yükselirdi (caddenin karşısındaki bugünkü Olivio Han'la karıştırmamak lazım); bir avluyla ayrılmış iki binadan oluşurdu. Burada malzeme ve iplik satan Üç Fil gibi çeşitli dükkânlar ve işletmeler vardı. Giovanni Scognamillo burada babasının İkinci Dünya Savaşı esnasında düzenli bir şekilde Alman Nazi propaganda dergisi *Signal* ve İtalyan faşist propaganda dergisi *Tempo*'yu satın aldığı, iki Yahudi kız kardeşin işlettiği gazeteciyi hatırlar.

Şimdi Yapı Kredi binasının yükseldiği bu alanın bir kısmında daha önce, 1849'da inşa edilen ve 1940'ta yıkılan Galatasaray Polis Karakolu vardı.

Osmanlı döneminde Beyoğlu polisliği karmaşık bir işti. Türk polisi nüfusun büyük çoğunluğunu meydana getiren yabancı milletler üzerinde pek az yetki sahibiydi; elçiliklerin kendi mahkemeleri ve hatta bazılarının kendi hapishaneleri vardı. Türk polislerine en iyi ihtimalle bazen kendi elçilikleriyle ilişkisi olmayan yabancı suçluları sınırdışı etme izni veriliyordu. Polisin yetki alanına giren Osmanlı vatandaşları o kadar farklı diller konuşuyordu ki, Polis Amirliği çevirmen ekibi olmaksızın faaliyet gösteremiyordu. İşin gerçeği, baş çevirmen emniyet müdüründen daha fazla güç ve nüfuza sahipti.

İstanbul'u müttefikler işgal ettiğinde durum daha da karışık hale geldi, çünkü her işgal kuvvetinin kendi askeri polis gücü vardı. Teoride yabancı polisin Osmanlı vatandaşı üzerinde yetkisi yoksa da özellikle İngiliz askeri polisi (Beyoğlu İngiliz bölgesindeydi) sık sık böyle bir yetkileri varmışçasına davranıyordu (Louis Francis 1936 tarihli *La Niege a Galata* adlı işgal yıllarında geçen romanında, İngiliz polisinin kasapların mallarını tellerle korumalarını mecbur tuttuğunu, etlerine konan her sinek için 25 lira ceza kestiğini anlatır). Durum, pek çoğu teknik açıdan ülkesiz kalmış mültecilerin kitlesel akını ve İngiliz yetkililerle Türk polisinin sık sık yakın ve coşkulu işbirliği içinde olduğu Türk milliyetçilerinin yeraltı direnişi arasındaki mücadele ile daha da karmaşıklaştı.

Charles Trowbridge Riggs *Pathfinder Survey of Constantinople*'da (1922) polis karakolunun arkasındaki hapishaneye zi-

yaretlerini anlatır. Çoğu mahkemeye çıkmayı bekleyen ya da mahkemeleri süren tutuklular, ışıksız ve havasız küçük, çıplak odalarda tutuluyordu:

> Hapishanede banyo yok; tutuklular bir aydan fazla burada kalınca doktorun emriyle bir muhafız eşliğinde yakınlardaki hamama gönderiliyorlar. Tuvaletler makul koşullarda, ancak genel kokusu çok fena. Bu hapishaneden yılda yaklaşık iki bin tutuklu geçiyor. Biz ziyaret ettiğimizde burada bulunan 59 tutuklunun 25'i Türk, 13'ü Yunanlı, 10'u Ermeni, 4'ü Rus, 2'si Yahudi ve 5'i dağılmış milletlerdendi. Ancak gardiyan bize genelde hapishane nüfusunun en fazla Yunanlılardan meydana geldiği bilgisini verdi, bu bilgi Pera nüfusunda Yunanlıların ağır basmasıyla uyumluydu, sakinlerin nüfusuna oranla en düşük yüzde Yahudilere aitti. Burada bulunanların çoğu hırsızlıkla suçlanıyordu, saldırı ya da cinayetten gözaltında bulunan yaklaşık 8-9 kişi vardı. Vakaların yaklaşık yarısında tutuklulara neden orada bulundukları sorulduğunda ya kimlik yanlışlığı ya da haksız tutuklamayı sebep gösterip masum olduklarını söylediler.

Sermet Muhtar Alus, karakolun Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki halini şöyle anlatır: "Binanın kendine ait bir karakteri vardı, hem içeride hem dışarıda her zaman gürültü patırtı olurdu. Yıkılıncaya kadar tuhaf köhneliğini korudu. Çatısı çöküktü, boyaları dökülüyordu, kırık camları tahta çakılarak ya da paket kâğıtlarıyla örtülmüştü."

1950'lerin sonuna kadar Yapı Kredi binasının ilerisinde başka bir bina daha vardı. Burası hemen hemen Galatasaray Lisesi'nin süslü demir kapısı hizasında doğrudan meydana çıkıntı yapan, ayakkabıcı Makras, lüks yiyecekler satan Teofanides ve Hristos'un peruk dükkânının bulunduğu Galatasaray Hanı adında üçgen bir yapıydı.

Şimdi, İstiklal Caddesi'nin ortasını belirleyen, Tünel-Taksim tramvayının durak yaptığı Galatasaray Meydanı'na geldik. Bu noktada caddenin batı tarafından Galatasaray'dan Tünel'e doğru geri yürüyeceğiz.

İstiklal Caddesi'nin batı tarafında, sağdaki ilk bina bir zamanlar Metropol Oteli'ydi, biraz ilerisinde uzun yıllar Pera'nın üst tabakasının kilerlerini dolduran kaliteli ithal şarapların satıcısı ünlü Due Fratelli vardı. Sağdaki ilk ara Tütüncü Çıkmazı'dır. Biraz ileride 1890'da Herr Bruchs adlı birinin açtığı Pera'nın ilk birahanesi, Londra Birahanesi (Brasserie de Londres) vardı. Herr Bruchs Yunanistan'daki Karpenisis yöresinden, çalışma hayatları boyunca *foustanella* adlı fistan benzeri yöresel giysiler giyen garsonlar getirtmişti (hepsi patronlarıyla ve müşterilerle konuşabilmek için Almanca ve Fransızca öğrenmek zorunda kalmıştı. Daha sonra bu garsonlardan altısı semtte kendi yerlerini açmıştır, turlarımızda hepsiyle karşılaşacağız). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Brasserie de Londres, Londra Barı olmuş, akşamları caz orkestralarıyla ön plana çıkmıştı. 1930'larda Londra Barı bir çeşit kimlik krizi yaşamış, hem Anadolu geleneksel saz müziği hem de Amerikan caz performansları sunmuştu. 1950'ler ve 60'larda daha çok bir kabareye dönüşmüş, (daha sonraki turumuzda ziyaret edeceğimiz Yeşilçam Sokak ve çevresinde yerleşik, 1970'lere kadar Türkiye'nin Hollywood'u) Yeşilçam'ın yıldızları ya da eski yıldızları sahne almıştı. 1970'lerde ise el değiştirerek kimliğini kaybetmiş, Şanzelize (Champs Elizeés) adında kalitesiz göbek dansı barına dönüşmüştü. 2001 yılında caddedeki tüm tabelaların tahta zemin üzerine pirinç harflerle tek tipli olması kuralı getirilinceye kadar, uzun yıllar Şanzelize'nin girişinde bir tür nirengi noktası haline gelmiş, büyük, aynalı disko topu vardı (bu kural ancak bir yıl kadar uygulandı). Daha yakın zamanlarda eski Brasserie de Londres, Türk pop müziğine meraklı gençlerin takıldığı bara dönüştü.

Bunun biraz ilerisinde Aznavur Pasajı vardır, böyle denilmesinin sebebi pasajın bir zamanlar öne çıkan Ermeni ailelerinden Aznavur ailesine ait binanın altında yer almasıdır. 20. yüzyılın başlarından kalan bina İstanbul'daki *art nouveau* tarzının dikkate değer örneklerinden olan cephesindeki zarif demir işçiliği süslemesiyle göze batar. Aznavur Pasajı bir zamanlar bilardo salonunda Jön Türklerin buluştuğu Café Commerce'e ev sahipliği yapmıştır. Meşrutiyet Caddesi'ne açılan arkadaki daha küçük süslü demir kapı 1980'de yıkılmıştır. 1993 yılında yenile-

Hacopulo Pasajı.

nen geçit, şimdi ucuz takı, aksesuar ve ev dekorasyon malzemeleri satan küçük dükkânları barındırır.

Aznavur Pasajı'nı biraz geçince 1898'de Pollak ailesinin açtığı ve Doğu'nun ilk otomatik birahanesi dediği Kizizana bira salonu vardı: Bozuk parayla işleyen otomat bira, konyak, uzo, mastika, kahve, kakao, çay ve punç sunardı (daha sonra Taksim Meydanı yakınlarında da Otomatik Birahanesi adıyla başka bir birahane açılmıştı). Kizizana'nın kadınlara özel salonu da vardı.

Sağdaki bir sonraki dönemeç, küçücük iki katlı bir yapı olan Danışman Geçidi'nden geçerek eski zaman Pera'sının yadigârı görkemli Hacopulo Pasajı'na açılıyor. Civardaki en eski binalardan bir kısmının çevrelediği geçit taş döşeli; eski bir gaz lambasından kalanlar hâlâ duruyor. 15 Nisan 1871'de açılan geçit dükkân ve diğer ticari işletmeleri pasajda bulunan, üst katlardaki lüks apartman katlarının sahibi Rum terzi Hacopulo tarafından yaptırılmıştır. Şair Namık Kemal'in kurduğu *İbret* adlı gazete o zamanki 13 numaralı dükkânda basılırdı, bu nedenle Genç Türkler burada buluşurlardı. Ünlü fotoğrafçı Ara Güler'in babası Dacat Güler'in eczanesi ve Sabuncakis'in çiçekçi dükkânı da buradaydı.

Soldaki geçit, Hacopulo Pasajı'nı İstiklal'den uzanan Emir Nevruz Pasajı ve Olivio Pasajı'na bağlar. Geçit Panayia İsodion Rum Ortodoks Kilisesi'ne (Meryem'in Mabede Takdimi) giden merdivenlerle sonlanır. Pera'nın Hanımı Meryem diye de bilinen kilise 1807'de kutsandı ve 1855'te bugünkü biçimiyle yeni-

den inşa edildi. 1893'te kapsamlı bir restorasyon geçiren kilise mükemmel ikonostazıyla beş nefli bazilikadır. İkonostazın sağ tarafında 10. yüzyıldan kalma Meryem Ana ve Çocuk İsa ikonu bulunmaktadır.

Bu kilisenin çevresindeki ve arkasındaki, Grand Rue ve şimdiki Meşrutiyet Caddesi arasındaki arazi, 15. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonlarına kadar Pera Balık Pazarı tarafından işgal edilmişti.

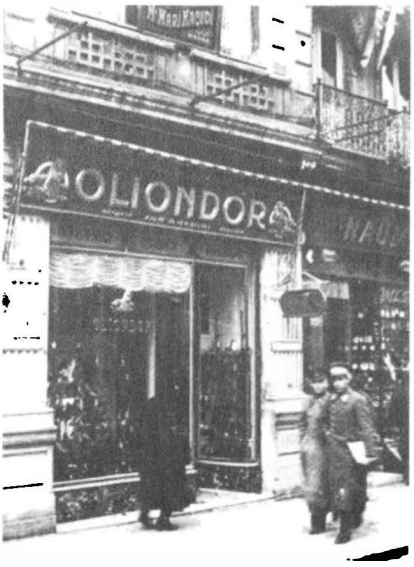
Kilisenin ön tarafındaki merdivenler Emir Nevruz Pasajı'nın iç taraftaki ucuna iner buradan sağdaki geçide döndüğümüzde Olivia Pasajı'nın iç taraftaki çıkışına varırız. Bu yol bizi eski Rus lokantası, Beyoğlu'nun nirengi noktalarından, Rejans'a götürür. 1934'te Beyaz Rus mülteciler tarafından kurulan Rejans'ın menüsünde limonlu votka eşliğinde yenen 'borç', 'piroşki', 'böfstroganov' ve 'tavuk kievski' gibi pek çok Rus yemeği bulunurdu. Burada önceleri 1924 yılında Mihail Mihailovitch tarafından açılan Turquoise isimli bir restoran bulunurdu. Mihailovitch daha sonra Rejans'ın ortaklarından biri oldu. Rejans binanın kendi restoranlarını açmak isteyen mal sahipleri tarafından tahliye edilince, 2011 yılında kapandı.

Alman Postanesi de buraya yakındı. Said Duhani bize Sultan II. Abdülhamid'in saltanatında; Alman Postanesi'nin özel posta kutuları kiraladığını anlatır, bu posta kutularının mektuplarının Fehim Paşa'nın gizli polisi tarafından okunmasını önleyeceğini umut edenlerden oldukça fazla talep gelmişti (ancak bunun işe yaradığının şüphe götürdüğünü söyler).

İstiklal'e dönüyoruz ve Olivio Pasajı'nın hemen ilerisindeki Elhamra Hanı'na geliyoruz. 1827 yılında açılan ve 1830 yangınında tahrip olan Fransız Tiyatrosu'nun arazisindedir. Giustiniani adlı bir Levanten tarafından daha büyük ölçekte inşa edilmişti; 200 metrekare dans pisti ve tümüyle camdan fuaye 1861'de eklenmiş ve "Palais de Crystal" olmuştu. Ancak 1906'da kapanmış, yerine Osmanlı-Avusturya Mobilya ve Halı Şirketi açılmış, bina ise 1920'de yıkılmıştı. Yerine 1922'de bugünkü mevcut bina yapıldı, neoklasik tarzdaki büyük ve görkemli bina Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından tasarlandı. Bir sonraki sene buraya Elhamra Sineması açıldı; Atatürk'ün de düzenli geldiği bu sinema bir za-

man Beyoğlu'ndaki en konforlu ve en şık sinema kabul edilmişti. Yıllar içerisinde işletmecisi ve ismi pek çok defalar değişmiş, bir süre İstanbul Opereti ve bazı tiyatro ve komedi topluluklarını barındırmıştı. 1970'lerde yeniden Elhamra Sineması'na dönüştü; ancak bu sefer kötü şöhretli, açık saçık filmler oynatan bir sinema oldu. Burası, 1999 yılının 15 Şubat gecesi çevresindeki pek çok binayı da tehdit eden ve ancak dört komşu belediyenin itfaiye ekiplerinin yardımıyla söndürülebilen yangında kül oldu. Daha önceki girişinde şimdi bir bar bulunmaktadır. Sinemanın restore edilerek 1500 kişilik bir gece kulübüne dönüştürüleceğine dair söylentiler dolanmaktadır.

Şimdi Kallavi Sokak'ı, eski ismiyle Rue Olavani'yi geçiyoruz (Duhani buradan "şu rutubetli ve karanlık sokak" diye bahseder); bu sokak Meşrutiyet Caddesi'ne ve Kallavi Çıkmazı'na dek uzanır. Pera'daki ilk modern Avrupai restoranlardan Chez Georges 1860'ta burada açılmıştı. İstanbul'daki ilk özel sanat galerisi Maya da 1951'de bu sokakta açılmış ve beş yıl boyunca Türk sanatçılarının ve yazarlarının buluşma noktası olmuştu. Daha yakın zamanlarda burası, 2005 yılının ilk saatlerinde aramızdan ayrılan, keyifle hatırladığımız, sevgili arkadaşımız Aziz Köksal tarafından işletilen Kallavi meyhanesinin yeri olmuştur.

Oliondor erkek giyim ve ayakkabı mağazası.

Kallavi Sokak'la İstiklal Caddesi'nin köşesinde bir zamanlar Oliondor (Lion D'or ya da Altın Aslan) erkek giyim ve ayakkabı mağazası vardı, 1870-1991 yılları arasında farklı isimler altında çalışmaya devam etti. Onun yanında, Polonya Sokak'taki evinde Franz Liszt'i konuk

eden Alexandre Commendinger'in müzik aletleri mağazası bulunuyordu. Alexandre emekli olduğunda oğlu Ernest mağazayı devraldı; haremde eğlence ve neşe kaynağı olduğu söylenen mekanik piyanoyu saraya satarak "Sultan'ın piyanocusu" unvanını kazandı. Buranın ilerisinde, Saka Salim Çıkmazı'nın köşesinde, Brasserie de Londres'in garsonlarından biri tarafından açılan Kutulas Brasserie vardı.

Sonrasında Odakule'ye geliyoruz, bu modern yüksek binanın altındaki geçit Meşrutiyet Caddesi'ne çıkıyor. Burası 1850'lerle 1920'ler arası Bartoli Biraderlerin büyük Bonmarşe (Bon Marche) mağazasının yeriydi. Said Duhani "Burada yok yoktu" der; "Yirmi yaşına kadar gözlerimi ayıramadığım" dediği kurşun askerleri, barut atan bronz topları ve yelkenli, buharlı, zemberekli gemileri hatırlar. Bonmarşe'nin yerine Karlmann ailesine ait bir mağaza açılmıştı. Giovanni Scognamillo, Karlmann mağazasında da lüks mallarda yok yok gibiydi, diye hatırlar.

1926'da, daha sonra Rejans'ın ortaklarından biri olacak Mihail Mihailovitch binanın en üst katını kiralayarak Turquoise'ı buraya taşıdı; artık bir barı, pastanesi, (hoş Rus garsonların servis yaptığı) 250 masalı restoranı ve geceleri 11.00'den 04.00'e caz orkestrasının sahne aldığı balo salonu vardı. Kral XIII. Alfonso 1931'de İspanya'dan sürgün edildikten kısa bir süre sonra burada bir akşam geçirmişti. 1930'dan kapanıncaya kadar Turquoise, Türkiye Güzellik Yarışması'na ev sahipliği yaptı. O bina, 1976'da tamamlanan mevcut binaya yer açmak için yıkıldı.

Bir sonraki köşede Perukar Çıkmazı var. Çıkmazın sonunda Surp Yerrortutyun Ermeni Katolik Kilisesi'ni (Kutsal Üçleme) görüyoruz. Buradaki ilk kilise Ermeni Katolik cemaat tarafından 1699'da yapılan ahşap binaydı. Kilise 1762 yangınında tahrip oldu; 1774 yılında yeniden ancak bu kez taştan inşa edildi. 1802-1854 yılları arasında Latin patrik vekillerinin merkezi oldu ve bir süre Avusturya cemaatinin Latin Katolik şapeli olarak kullanıldı. III. Napolyon 1855'te İstanbul'u ziyaret ettiğinde, Sultan Abdülaziz'i kiliseyi 1830'da Sultan II. Mahmud tarafından ayrı bir millet kabul edilen Ermeni Katolik cemaate geri vermeye ikna etti. Kilise halen Ermeni Katoliklerce kullanılmaktadır.

Şimdi Deva Çıkmazı'na geldik; buradaki 2 numaralı bina

İtalyan İşçi Yardımlaşma Derneği'dir. Bu dernek, 11 Mayıs 1863'te, İtalya'yı cumhuriyet biçiminde bir idarede birleştirme amaçlı Risorgimento hareketinin liderleri Giuseppe Garibaldi ve Giuseppe Mazzini tarafından kurulmuştu. Derneğin kuruluş amacı İstanbul İtalyan topluluğundaki dul, öksüz-yetim ve yoksulların bakımıyla ilgilenmek; konserler, tiyatrolar ve balolarla şehirdeki İtalyan kültürünü desteklemekti. Garibaldi'nin İstanbul'u ikinci ziyaretinde, o ve yandaşları Societa Operaia Italiana'yı (İtalya İşçi Cemiyeti) da kurmuşlardır.

Giovanni Scognamillo, "Buradaki sayısız danslı çaylar, müzikli yemekler de aklımda kalmıştır. Genelde, ulusal bir hava içinde, valslar ve tangolar ile başlardı eğlence, sonra bir *fox-trot*'a geçilirdi, belki bir rumbaya. Birden, toplu bir masadan bir şarkı yükselirdi ve koro halinde sürdürülürdü. Halk şarkıları idi bunlar ya da popüler şarkılar, nedir ki sık sık, toplantının bir sirtaki ile bittiği de oluyordu, kolonininin mensupları ırksal olarak biraz karışık olduğundan" der.

Scognamillo Deva Çıkmazı'ndaki 78'lik taş plaklar satan Sahibinin Sesi (His Master's Voice) plak deposunu da hatırlar.

Şimdi iki çıkmaz daha geçiyoruz; Korsan Çıkmazı ve Terkoz Çıkmazı. Bir sonraki köşede, şimdi Turkcell ofislerini barındıran modern binanın yerinde Brasserie de Londres'in garsonlarından Nikoli Lalas'ın açtığı Brasserie Suisse vardı (bu bira salonu Nikoli ve Lala diye de bilinirdi). Nikoli ünlü Münih Paulanesbrau Salvatorbrauerei birasının İstanbul'daki tek temsilcisiydi. Müşterilerin çoğu İsviçreli ve Alman'dı, içlerinde en ünlüsü Anadolu Demiryolları'nın yöneticisi Herr Heguenin'di (Nikola aynı zamanda Haydarpaşa Tren İstasyonu'ndaki büfeyi de işletiyordu). İki katlı binası gaz lambalarıyla aydınlatılırdı; çeşitli Bavyera biraları ve Fransız şarapları sunulurdu. Akylas Millas şöyle anlatır: "Seçkin müşteri tüm yabancı ve ulusal gazeteleri okuma fırsatına sahipti: *Journal de Constantinople*, *Echo de Smyrne*, *Portfolio Maltese*, *Courrier d'Athens*, *Mönitor Ottoman*. Hem de *L'Annuaire Oriental*, *Didot Bottin* ve *London Directory* gibi dergileri de karıştırabilirlerdi."

Brasserie Suisse'nin hemen ilerisinde, şimdi Paşabahçe'nin bulunduğu yerde Alman Pazarı vardı; daha sonra Mösyö Palu-

"Bazar dü Levan"

ka isimli biri tarafından işletilen "Bazar dü Levan" oldu. Said Duhani, bu dükkânda "Hemen her kalite ve fiyattan bir yığın şey satılırdı. Ama özellikle müşterileri binbir tiktak'la selamlayan duvar saatleri ve guguklu saatler. Maymunlar, adalardan getirilmiş kuşlar ve diğer kanatlı türler, egzotik hayvanlar mağazanın en zengin raflarını doldururdu. Bu nadir hayvanların en sadık müşterisi Sultan Abdülhamid'di. Mösyö Paluka da bu ünlü müşterisini her zaman memnun etmek istediğinden, hayvan koleksiyonunu eksiksiz tutmak için çırpınırdı" diye anlatır.

Şimdi Meşrutiyet Caddesi'ne giden Balyoz Sokak'a, eski Venedik Sokak'a (Rue de Venice) geldik. Sokağın biraz ilerisinde solda Wilhelm Kuchs adlı birinin işlettiği Thuringien adlı işletme vardı. Biranın yanı sıra, Thuringien'de pek çok çeşit Alman sosisi, Vestfalya jambon ve şarküteri sunulurdu. Thuringien'in müdavimleri oldukça kavgacıydı; tezgâhın arkasında Herr Kuchs'un çizgiyi aşanlara, hesabı ödemeyen ya da ödeyemeyenlere vurmakta tereddüt etmediği büyük bir sopası vardı. Şaşkın ya da yarı baygın kurbanlarının işletmenin önünde sokağa serildiği söylenirdi. Ancak bir gün Herr Kuchs, Fehim Paşa'nın gizli polislerinden birini dövmek talihsizliğinde bulunmuş, ardından paşa ve Alman Sefiri (aynı sefir daha sonra paşanın sürgün edilmesine tesir etmişti) arasında anlaşmaya varılarak Herr Kuchs sınırdışı edilmişti.

Balyoz Sokak'ın ötesindeki bir sonraki binada Pera'nın ilk lüks oteli, 1850 yılında açılan Hotel des Ambassadeurs vardı. Burası daha sonra, tahttan çekilişinin ardından Sırp Kralı I. Milan'ın bir süreliğine yerleştiği, Hotel Byzance (Bizans Oteli) oldu. Daha sonra zemin katında bir süre İtalyan Postanesi faaliyet gösterdi. Postanenin yanında ünlü Brasserie Viennois vardı (Brasserie de Londres'den başka bir garson, Sirkeci Tren İstasyonu'ndaki büfeyi de işleten, Yannis Kakavopoulos tarafından açılmıştı, Yani I Birahanesi diye de bilinirdi). Arkada büyük bir bahçesi bulunan Viennois Löwenbrau, Spatenbrau, Dreker, Nektar ve Yakodina biraları sunardı (bunlara kışın Boğaz'ın şimdi ne yazık ki tükenmiş ünlü istiridyesi eşlik ederdi) ve genelde Avusturyalılar, Macarlar ve Almanların uğrak yeriydi. 1930'larda, civardaki en güzel konsomatrislerin çalıştığı söylenen ve Fehmi Ege orkestrasının her gece sahne aldığı popüler Turan Bar burada faaliyet gösterdi. 1950'lerde ise Los Colorados isimli Güney Amerikalı bir topluluğun sahne aldığı Vagon Blö (Mavi Vagon) isimli gece kulübü bulunuyordu. Vagon Blö, 1956'da Beyoğlu Emniyet Müdürü'nün şoförü Hayrettin Sinem, Ahmet Faruk isimli birini beş lira borcu sebebiyle öldürünce sansasyonel bir cinayete sahne oldu. Hayrettin Sinem 7 yıl, 9 ay, 10 gün hapse çarptırıldı ve kurbanın ailesine 2 bin lira tazminat ödedi.

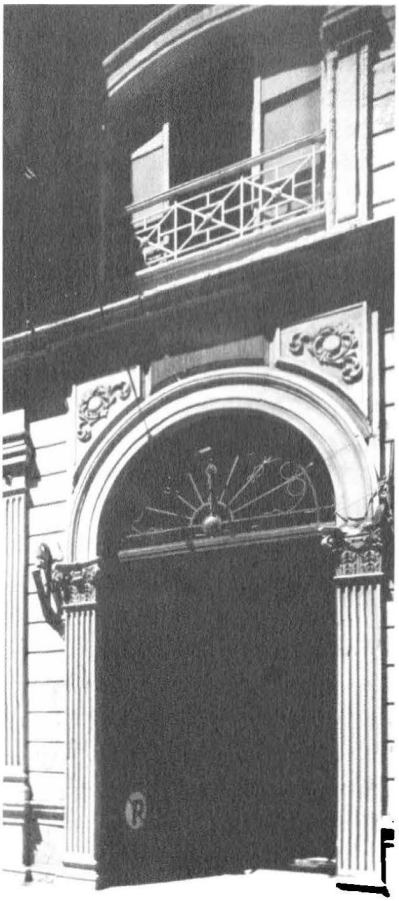
Sağdaki bir sonraki sokağa, yakın zaman önce Orhan Aldı Apaydın adı verildi, daha önce Piremeci Sokak adıyla anılıyordu. Piremeci "peremeci" kelimesinden bozmadır. Bizans zamanından beri Haliç'in iki kıyısı arasında yük ve yolcu taşımada kullanılan gondol benzeri pereme adlı kayığın kayıkçılarına peremeci denirdi. Yunanca pereme kelimesi "karşı kıyıya geçmek" anlamına gelir; 'karşı kıyı' anlamındaki Pera ile aynı köktendir. Bunun ilerisindeki blokta daha önce "Cite de Syrie" denilen, altı katlı güzel bir bina olan Suriye Hanı bulunur. Buranın özgün hali üç bitişik yapıdan meydana gelen bir kompleksti; 1908'de han zemin katında Suriye Pasajı isimli kapalı geçit ile birbirine bağlanmış tek bir yapı biçiminde yeniden inşa edildi. Bu geçitte faaliyette bulunan kurumlar arasında 1925 yılında kurulan Yunanca çıkan *Apogevmatini* gazetesi de vardı. İstanbul'da en uzun süre yayımda kalan Fransızca gazete *Stamboul* da 1875'ten 1965'e

kadar burada faaliyet göstermişti. Geçit, Beyoğlu'nun ilk sinemalarından birine de ev sahipliği yapmıştı; Ciné Centrale (Santral Sineması) küçük, havasız, rahatsız tahta sıralarda oturulan bir sinemaydı. Ayrıca mevcut yapının inşasından önce burada, Rusya'dan ithal havyar, tuzlama balık gibi mallar ile kendi üretip şişelediği votkayı satan Smirnoff isimli birinin dükkânı varmış. Şimdi geçitte bulunan kurumlar arasında neredeyse tüm zemin katı işgal eden, reklamını "dünyadaki ikinci en büyük ikinci el giysi mağazası" diye yapan Retro giysi dükkânı vardır.

Sağdaki bir sonraki sokak Gönül Sokak'tır; burası daha önce Timoni Sokak adıyla bilinirdi. Sokakta biraz içeri doğru yüründüğünde solda, yakın zamanlara kadar China Bar (Çin Barı) vardı, belki de 20. yüzyılın çoğu boyunca Beyoğlu'nda mevcut çok sayıdaki pavyonların en uzun ömürlüsüydü (pavyonlar Galata'daki turlarımızdan birinde bahsi geçen balozlarla aynı nitelikteydi ve bir anlamda onların devamıydı. Müzikli eğlence, konsomatris ve bazen varyete gösterileri ya da erotik danslar içerir, sadece pamuk ağalarının ya da koyun tüccarlarının ödeyebileceği astronomik hesaplar çıkarırlardı. Bugün Beyoğlu'nda az sayıda pavyon kalmıştır ve bunlar da çoğunlukla Tarlabaşı'nda ya da Tarlabaşı civarında küçük, pejmürde ve köhne yerlerdir. Muhtemelen China Bar kendini bunlardan çok daha klas görürdü). Biraz daha ileride solda, Asmalımescit Sokak'a açılan Nil Pasajı vardır, üst katında 1950'lerde Csárdás (Çardaş) isimli Macar lokantası bulunuyordu.

Gönül Sokak'ı geçtikten sonra gördüğümüz binada bir zamanlar Hotel de la Paix et de France yer alıyordu, zemin katında (Brasserie de Londres'in başka bir garsonu tarafından açılan ve Yani II Birahanesi diye de bilinen), Brasserie Strasbourg yer alırdı. Müşterilerinin çoğunluğu Fransızlardı. Onun yanında Dimitrakopoulos bakkaliyesi ve şarap dükkânı vardı (Dimitrikopulos şarapları halen üretilmektedir ve bazı dükkânlarda bulunabilir; ancak kalitesi hakkında yorum yapmaktan uzak duracağız).

Şimdi Şark Pasajı adlı geçide geldik, özgün adı Oriental Pasajı'ydı. Oriental Pasajı 1840'larda açılmıştı, restorasyon geçirdikten sonra 2003'te yeniden açıldı. Özgün arkattaki kurumlar arasında mimar Alexandre Vallaury idaresinde 1901 yılında açı-

1840'larda açılan Şark Pasajı'nın girişi.

lan Beyoğlu'nun ilk sanat galerisi Pera Galeri vardı. Avusturya Postanesi ve Fransız Postanesi'nin bir şubesi de bu geçitteydi. Birkaç yıl önce geçit, elektronik ve elektrikli ev aletleri satan Darty zincirinin bir şubesi burada barınmıştır.

Geçit girişinin solunda Şark Pasajı'nın restorasyonundan sonra 2003 yılında yeniden açılan ünlü Markiz Pastanesi'ni görüyoruz. Burası ilk başta Café Lebon'du, Oriental Pasaj tamamlandıktan sonra 1940'larda açılmıştı. 1940'ta Avedis Ohanyan Çakır tarafından satın alındıktan sonra Markiz adıyla yeniden açıldığında Beyoğlu'nun en ünlü kafesi olarak işadamları, politikacılar, gazeteciler, yazarlar, sanatçılar ve hanımlarının uğrak yeri oldu (Mösyö Lebon pastanesini karşıya taşımıştı, turumuzun başında gördüğümüz gibi, bugün de halen oradadır). İlkbahar ve Sonbaharı güzel bir kadın ile tasvir eden iki art nouveau fayans pano Alexandre Vallaury tarafından tasarlanmıştı ve Arnoux imzası taşıyordu. Aslında dört pano tasarlanmıştı, ancak Yaz ve Kış panoları Paris'ten gemiye verilirken hasar görmüş, yerlerine Mazhar Resmor'un iki vitrayı konmuştur. Markiz 1970'lerin sonunda kapanıp bu yüzyılın başına kadar da kapalı kalmış, kısa bir süre için yeniden açılmış ve tekrar kapanmıştır. Şimdi burada ofis çalışanlarına hitap eden ve hazır yemek sunan lokanta vardır.

Markiz'in önünde bir kez daha, daha önce Galata pezevenklerinin ve tulumbacılarının arasında gördüğümüz, daha sonra Sir Basil Zaharoff diye tanınacak, Vassilis Zacharias ile karşılaşıyoruz. Anlaşılan Markiz'in önünde volta atar, müşteri kollarmış, burada hizmetlerinin karşılığı olarak ona 100 altın pound miktarında cömert bir ödeme yapan Kont Orloff ile karşılaşmış (bu hizmetlerin içeriği hakkında bilgimiz yoktur). Bu olaydan sonra Vassilis, Rus gibi davranmaya başlamış ve şansını aramak için Londra'ya gitmiş; gider gitmez de "Konstantinopolis'ten düzen dışı ithalat" kanunuyla başı belaya girmiş.

Şimdi Asmalımescit Sokak'ı geçiyoruz – sokağın aşağı kısmına bu turumuz esnasında daha sonra döneceğiz. Bir sonraki bloğun sonunda, tam İsveç Konsolosluğu'nun karşısında Dorik sütunlu giriş kapısı ve iç avlusuna giden yuvarlak kemerli kapısıyla belirginleşen Narmanlı Yurdu'nu görüyoruz. Büyük olasılıkla 18. yüzyılın sonundan kalan bu yapı İstiklal Caddesi üzerindeki en eski binalardan biridir. 1830'ların başında, bugünkü Rus Konsolosluğu caddenin biraz ilerisinde inşa edilirken, Narmanlı Yurdu, Rus mahkeme ve tutukevini, elçilik bürolarını barındırdı; Sofyalı Sokak'taki müştemilat ise hastane olarak hizmet verdi. Türkiye'deki en eski günlük gazete, *Jamanak*, yıllarca burada basılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elli yıllında yazar Ahmet Hamdi Tanpınar, ressam Bedri Rahmi Eyüpoğlu ve Aliye Berger-Boronai gibi tanınmış simalar burada yaşamıştı. Aliye Berger'in üst katta, soldaki balkona sahip dairesi sanatçılar, yazarlar, gazeteciler, bohem entelektüeller ve Beyoğlu eksantriklerinin buluşma yeriydi. Troçki 1929'da İstanbul'a geldiğinde bir süre burada kaldı. 1933 yılında son Rus sakinler Neft Syndicat ve Intourist de binadan ayrılınca, bina Avni ve Sıtkı Narmanlı'ya satıldı. Bir zamanlar avluda, noterliğin bulunduğu küçük binanın yerinde bir havuz, girişteki geçidin sağında ve solunda ise ahırlar varmış.

Biraz aşağısında, sağda bir zamanlar Kont Orloff'un eviyken şimdi Beyoğlu'nun diğer Mason Locası'nın barındığı yapının yer aldığı Müeyyet Sokak'ı geçtikten sonra İstiklal Caddesi'nin güney ucuna geliyor ve buradan sağa, General Yazgan Sokak'a dönerek Tünel Hanı'nın girişine geliyoruz; Sofyalı Sokak sağı-

Günümüzde çoğunlukla kafe ve barlara evsahipliği yapan Tünel Geçidi.

mızda kalıyor. Şimdi bu civarda çoğu 2008'den bu yana açılan kafe-barlar yoğunlukta. Bunların ilki 2000 yılında Bade Uygun tarafından açılan Badehane'dir, bir süre bu civardaki bu türden tek yer olmuştur. Badehane'de karşılaşılabilecek pek çok renkli şahsiyetin içinde belki de en çok hatırlanan kişi resimlerini masa masa dolaştırarak bir içki parasına satan, yoksul ve çoğu zaman evsiz ressam Erdem Uçkan'dır. Erdem 2009 yılının Aralık ayında öldü.

Bizi General Yazgan Sokak'tan sağdaki bir sonraki dönemeçte Yemenici Abdüllatif Sokak'a çıkaran kısa bir gezintiden sonra buraya tekrar döneceğiz.

Yemenici Abdüllatif Sokak'ta sağda, 20. yüzyılın başlarından beş katlı büyük bir binaya, Türkiye Hahambaşılığı'na geliyoruz. Burası 1453 yılında İstanbul'u fethettikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli unsurları milletlere ayıran Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuş bir makamdır. Hahambaşı imparatorluktaki tüm Musevilerin başıdır; Ekümenik Patrik Ortodoks Yunanlıların, Ermeni Patrikhanesi Gregoryen Kilise'nin başıdır. Bina aynı zamanda cemaat kurulunun genel merkezidir, yani burası Türk Yahudilerinin hem dini hem siyasi merkezidir. Hahambaşının odası binadaki en geniş odadır; diğer odalar kurul üyeleri ve kâtiplik tarafından kullanılır, kütüphane ve arşiv hizmeti sunar,

odaların duvarlarında ünlü rabbilerin portreleri ve Türk Yahudilerinin tarihinden önemli olayların temsili resimleri asılıdır.

Hahambaşılığın karşısındaki bina 19. yüzyıl ortalarında İstanbul Musevi cemaatinin en varlıklı ve en nüfuzlu üyesi banker Abraham Camondo'nun eski genel merkezidir.

Şimdi geldiğimiz yoldan Tünel Hanı'nın arka girişine geri dönüyoruz. Buradan sola Sofyalı Sokak'a giriyoruz. Sokağın başında Türkiye hakkındaki kitaplarda rakipsiz bir işletme olan ve genellikle Türkçe kitaplar satan Eren Kitabevi var. Onun yanında, aynı kişiye ait eski gravür ve haritalar satan Ottomania bulunuyor.

Şimdi her iki yanında kafeler ve restoranlar sıralı Sofyalı Sokak boyunca devam ediyoruz. İkinci solda, Şehbender Sokak'ın köşesindeki eski tarz Türk meyhanesi Refik diğerlerinden çok daha eskidir. Sahibi Refik Arslan memleketi Karadeniz-Çamlı Hemşin'den İstanbul'a 15 yaşında gelmiş ve (turumuzun başında belirttiğimiz) Tünel Meydanı'ndaki Fischer Restoran'da bulaşıkçılık yapmaya başlamış. Daha sonra Postacılar Sokak'taki Hristaki'nin meyhanesinde garsonluk, şef yardımcılığı ve şeflik yapmış. Ondan sonra, Rudolph Fischer ile ortak, Asmalımescit Sokak'ta, Nil Pasajı'nın karşısında eskiden Vienna restoranının bulunduğu yere Nil Restoran'ı ve sonunda 1954 yılında mevcut yerini açmıştır. Mekânı seneler boyunca pek çok ünlü Türk yazarının, şairinin ve ressamının uğrak yeri olmuştur.

Sokağın biraz aşağısında solda, Beyoğlu merkezindeki müzik etkinliklerinin ana mekânlardan biri olan ve tüm dünyadan sanatçılar getiren Babylon vardır. Babylon'un 1999 yılındaki açılışı bu civarda ve de Beyoğlu'nun genelinin gece-hayatında köklü değişiklikler başlatmıştır. Çok yakın zamana kadar sokağın karşısında, Esra Uygun tarafından işletilen Little Wing Kafe adında son derece bohem bir mekân vardı; gecenin geç saatlerinde yerel müzisyenler, daha erken saatlerde Babylon'da sahneye çıkan uluslararası şöhrete sahip müzisyenlerle doğaçtan *late night jam session** yaparlardı.

* Late night jam session: Müzisyenlerin, özellikle caz müzisyenlerinin konser ya da performans sonrası gittikleri mekânlarda rastgeldikleri müzisyenlerle beraber yaptıkları dinleti.

Sofyalı Sokak'ın sonunda sola, Asmalımescit Sokak'a dönüyoruz. Bu sokağın uzun yıllardır burjuva ve bohem, saygın ve uygunsuz uçlarında dolaşan karışık bir şöhreti vardır. Sokağın gizeminin çoğu Fikret Adil'in 1933'te yazdığı *Asmalımescit 74* adlı romandan kaynaklanır. Roman bir grup yabancı kadın ve erkeğin numara 74'e geliş gidişlerinden meraka kapılan genç bir adamın hikâyesini anlatır. Kapıda iki kadının öpüştüğünü gördüğünde merakı daha da artar ve ressamlar, şairler ve yazarların bohem hedonist dünyasına çekilir; Lily ve Georgette arasındaki fırtınalı aşkı izlerken kendisi de bazı gönül maceraları yaşar. *Asmalımescit 74*'ün *roman à clé** olduğuna inanılır. Yazarın aslında 74 değil, 47 numarayı anlattığı düşünülmektedir; yeni numaralandırma sistemine göre bu 25 numaradır. Bu binada şu an restorasyon sürmektedir.

Fikret Adil "Marsilyalı bir *souteneur*, Napolili bir *lazarone*, Şikagolu bir gangster kendini Asmalımescit'te yabancı saymaz" der, ama Giovanni Scognamillo 1930'larda burada geçen çocukluğunu anlatırken sokağı başka türlü resmeder. Ona göre burası ciddi, saygın ve kiliseye giden burjuva Levanten ailelerin dünyasıdır.

25 numaranın yanındaki 23 numaralı Asmalı Apartmanı, 1864'te İrlandalı yazar ve gazeteci James Carlisle McCoan tarafından kurulmuş ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar aralıksız yayında kalmış *Levant Herald*'ın ofislerinin yer aldığı binadır (şehrin ilk ve en uzun süreli yayımlanan İngilizce gazetesi). Bunun yanındaki binanın zemin katında daha önce belirttiğimiz ünlü Nil Lokantası yer alıyordu. 1970'te Nil'in yerini Yakup II; aldı; sahibi Yakup Arslan daha önce Tünel Meydanı'nda Yakup adlı başka bir restoran işletiyordu. 1980'ler ve 90'larda, Yakup II pek çok ünlü Türk yazar ve şairinin gözde mekânlarındandı.

Yakın zaman içerisinde sokakta oldukça rağbet gören yeni restoranlar ve kafeler açıldı. Hemen Yakup II'nin karşısında yer alan biri, 2004 yılında, Yakup II'nin eski başgarsonu (ve bir zamanlar Miami'deki Aşk Gemisi'nde çalışmış, Norwegian Cruise Line'ın şef şarap garsonluğunu yapmış) arkadaşımız Cavit Saat-

* Roman à clé: Kurguyla gizleyerek gerçek olayları anlatan roman.

çi tarafından açılan Asmalı Cavit restorandır. Bu sokağa (daha sonraki bir turumuzda ziyaret edeceğimiz) Nevizade'den taşınan Boncuk da belirtmeye değer mekânlardandır.

Sokağın aşağı ucunda solda Minare Sokak'ı ve sağda Mezarlık Sokak'ı geçiyoruz. Minare Sokak ismini bir zamanlar burada bulunan Asmalı Mescit'in minaresinden alır, Asmalı Mescit adı da bu camiden gelmektedir. Mezarlık Sokak'sa ismini tepenin yamacından Haliç'e kadar uzanan Petits Champs des Morts (Küçük Mezarlık) Fransız Mezarlığı'ndan almıştır.

Birkaç adım sonra Asmalımescit Sokak, Meşrutiyet Caddesi'ne kavuşur. Caddenin karşısında, solda eski Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu binası vardır. Burası 1873-82 yıllarında Cenevizli gemi sahibi Ignozio Corpi tarafından İtalyan mimar Giacomo Leoni'ye yaptırılan Palazzo Corpi'dir. Thomas J. Coralan Jr şöyle anlatır:

> Binanın malzemelerinin çoğu İtalya'dan ithal edildi –Piemonte'den pelesenk ağacından kapı ve pencereler, Carrara'dan mermer yer döşemeleri ve kaplama. Zemin kat kabul salonu mitolojik sahneleri temsil eden freskleriyle dikkat çekerdi, şeref merdiveni ve üst kattaki Büyük Salondaki freskler Baküs ve diğer klasik konuları temsil ederdi. Muhteşem fresklere son derece güzel kazınmış vitraylar, mozaik parkeler, zarif şömineler ve saymakla bitmeyecek diğer sanatsal/mimari özellikler eşlik ederdi. Tüm freskleri mimar Leoni tarafından Konstantinopolis'e getirilen İtalyan sanatçılar yapmıştı. Ne yazık ki, 1937 yılındaki yenilemede, zemin kattaki duvar ve tavanlar alçıyla kaplanmış ve/veya boyanmıştır. Üst katta yer alan Büyük Salondaki tavana dokunulmamıştır, ama Diana, Neptün, sekiz Müz, Kharisler, Baküsler ve diğer mitolojik figürler İstanbul'un yıldan yıla biriken kir tabakalarına maruzdur.

İgnazio Corpi bina tamamlandıktan kısa süre sonra öldü. Bina yeğenlerine miras kaldı, onlar da 1882 yılında ABD'ye kiraya verdi. 1906'dan 1937'e kadar ABD Sefareti, 2003'e kadar Amerikan Başkonsolosluğu olarak hizmet verdi. Elçilik 2003 yılında Boğaz'ın Avrupa kıyısındaki İstinye'ye taşındı.

Palazzo Corpi 1907 yılında Amerikan Büyükelçisi John G. A. Leishman tarafından 28 bin Osmanlı altın lirasına satın alındı. Leishman parayı geri alabileceğini düşünmüştü, ama hükümet ödemeyi reddetti. Harry Dwight'a göre, Leishman Washington'a geri döndüğünde pek çok nüfuzlu kongre üyesi ve senatörün davet edildiği büyük bir parti verdi. Gecenin geç saatlerine dek süren bir poker oyunu sonunda, Leishman iktidar sahibi bir beyefendiye önemli bir meblağ kaybetmişti. Sefarethane için oynamayı önerdi. Eğer kaybederse o ödeyecekti, kazanırsa hükümet parayı ödeyecekti. Leishman kazandı, "Namus borcu Kongre tarafından ödendi, Konstantinopolis Sefarethanesi Amerika'nın Avrupa'daki ilk diplomatik mülkü oldu".

Sağdaki bloğun sonunda eskiden Hotel Kroeger vardı. Birinci Dünya Savaşı sonrası müttefikler İstanbul'u işgal ettiğinde, Hotel Kroeger İngiliz askeri polisinin ve askeri istihbaratının genel merkezliğini yapmıştı. Otelin bodrumundaki odalarda milliyetçi Türk direnişçilerin sorguya çekilişine ve yaşadıkları işkencelere dair hikâyeler anlatılmaktadır. Bu hikâyelerin başkahramanı o zamanlar İngiliz askeri istihbaratının başında bulunan Yüzbaşı J. G. Bennett'tir; daha sonra matematikçi, bilim insanı, mistik yazar, Gourdjieff-Ouspenski müridi ve deneysel bir okulun kurucusu olarak tanınmıştır.

1923 yılında Hotel Kroeger ikiye bölünmüştü. Köşedeki bina Hotel Kohut olmuştur, şimdi burada Sanayi Odası vardır. Diğer bina önce YMCA (Young Men's Christian Association, Genç Hıristiyan Erkekler Birliği), sonra İstanbul Konservatuvarı ve daha sonra kız akşam sanat okulu olmuştu, şimdi ise burada Beyoğlu Öğretmen Evi vardır.

Caddenin diğer tarafında Palazzo Corpi'nin karşısındaki binada bir zamanlar, İstanbul'un Fransızca konuşan topluluğunun cemiyet merkezi Union Française vardı. Cephesi neoklasik tarzda tasarlanan bina mimar Alexandre Vallaury tarafından inşa edilmişti. 1938'de ve 1970'te yangından hasar gören bina, ikinci yangından sonra Esbank'a satılmış ve restore edilmiştir.

Sağımızda 1893-95 yıllarında Fransız mimar Alexander Vallaury tarafından yapılan ünlü Pera Palas'ı görüyoruz. Otel, Paris-İstanbul seferini 1888 yılında gerçekleştiren ünlü Şark

1893-95 yıllarında Fransız mimar Alexander Vallaury tarafından inşa edilen Pera Palas Oteli.

Ekspresi (Orient Express) ile gelen gezmenlerin lüks otel ihtiyaçlarına cevap vermek için yapıldı. İşgal sırasında, 1918-1922 yıllarında, otele müttefik kuvvetler tarafından el konuldu, İngiliz General Hamilton burayı karargâhı yapmıştı. Agatha Christie sık sık burada kalırdı. 1979 yılında Hollywood ünlülerinin medyumu Tara Rand, Agatha Christie'nin ruhunun, Pera Palas Otel 411 numaralı odanın yer döşemelerinin altındaki günlükte, 1926'da İngiltere'de 11 gün ortadan kayboluşunun sırrını barındırdığını kendisine bildirdiğini ileri sürdü. 7 Mart 1979'da tüm dünyadan gazeteciler Tara Rand'ın telefondan verdiği talimatlar eşliğinde odaya doluştular. Ne hikmetse, döşemenin altında, tam tarif ettiği yerde 8 santimetre uzunluğunda paslı bir anahtar bulundu. 1986 yılında, hemen 411 numaralı odanın üst katında yer alan 511 numaralı odada döşemenin altında başka bir anahtar bulundu.

Eric Ambler *Dimitrios'un Maskesi*'nde, Graham Green *İstanbul Treni*'nde, Ian Fleming *Rusya'dan Sevgilerle*'de ve Alfred Hitchcock *Kaybolan Kadın* isimli filminde burayı mekân seçmiştir. Otel gerçek hayatta da dehşet verici bir olaya sahne olmuştu:

Teröristler İngiltere'nin Bulgaristan büyükelçisi Randall'ı öldürmek amacıyla otelin lobisine bomba koymuş, bunun sonucunda altı kişi ölmüş, on dokuz kişi yaralanmıştı. Ancak Randall, varır varmaz lobide beklemek yerine bir içki için bara yöneldiğinden hedeflerine ulaşamamışlardı.

Atatürk İstanbul'a geldiğinde Kral Dairesi, 101 numaralı odada kalmıştı; şimdi burası müze yapılarak koruma altına alınmıştır. Arnavutluk Kralı Zog da 1941 yılında ülkesi İtalyanlar tarafından istila edilince 101 numaralı odada kalmıştı. Bu odada kalan diğer devlet başkanları arasında İran Şahı Rıza Pehlevi, İngiltere Kralı VIII. Edward, Bulgar Kralı Ferdinand, Romanya Kralı Karol, Sırbistan Kralı Peter, Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakanı Adnan Menderes vardır.

Salonlar, özellikle XVI. Louis yemek odası ve neo-Osmanlı bar çok görkemlidir. Hem gerçek hayatta hem kurguda pek çok entrikaya sahne olan, ünlü casuslar Kim Philby ve Mata Hari'nin içki içtiği Orient Bar özellikle ünlüdür; belki de onların adları kokteyllere verilmelidir. Otelin kapsamlı restorasyonu 1 Eylül 2010'da tamamlanmıştır.

Pera Palas'ın hemen ilerisinde, Tepebaşı Parkı'nın köşesinde 1911'de açılan ve özellikle 1920'de Pera'da mutlaka gidilmesi salık verilen bir yer vardır: Sabaha kadar Rus balerinlerin varyete şovları, caz orkestraları ve dansıyla (buz gibi votka, *nostrovye* bağırtıları, patlayan şampanya şişeleri ve bazılarına göre açık açık tüketilen kokain eşliğinde) eğlencenin sürdüğü ünlü Garden Bar... Garden Bar 1935'te kapanmış ve 1940'larda yıkılmıştır. Fikret Adil yıkılmadan hemen öncesini şöyle anlatır:

> Gardenbar'ın bulunduğu yerde, şimdi, bir dans pisti ile bir sürü enkaz var. Enkazı, küfeli birtakım insanlar karıştırıp duruyorlar. Acaba ne arıyorlar?
>
> Yaklaşıp birisine soruyorum. Önce benim bir rakip olmadığım kanısına varıyor, sonra anlatıyor:
>
> "Burada para yenirdi, beyim. Şimdi yıktılar. Aralıklardan, deliklerden falan düşmüş olabilir diye arıyoruz."

Pera Palas'ı geçerek Meşrutiyet Caddesi boyunca ilerlemeye devam ediyoruz. Cadde bir sonraki köşede hilal biçimli, sol tarafında (güney) Haliç üzerinden eski şehrin siluetinin muhteşem manzarasının görülebildiği bir meydana dönüşüyor. Burası Tepebaşı. Burası, bir tarafında hilal biçiminde sıralanmış oteller, restoranlar ve kafeler, diğer tarafında parkı ve tiyatrosuyla bir zamanlar Pera'nın en moda caddesi olmakta Grand Rue de Pera ile yarışırdı (park Tünel füniküler sistemi yapılırken çıkartılan taş ve toprakla doldurulmuştu). Yaz aylarında parkta sirkler ve benzeri gösteriler olurdu. Akylas Millas *Nea Epitheorosis*'in bir sayısında "Tanınmış İspanyol sprinter Bay Ortegos Pazar öğleden sonra Petits Champs Parkı'nda atlı bir bayan ve dört bisikletçi ile yarışacaktır" der. Millas "Bay Ortegos'un performansından elde edilecek gelir hayır kurumlarına gidecektir" diye de ekler. Yarışma günü park "bayraklarla süslenmiş ve son derece iyi aydınlatılmış", "meraklı seyircilerden oluşan büyük bir kalabalık toplanmıştı". İlgilenenler için belirtelim; yarışmanın sonucunda Bay Ortegos at sırtındaki İngiliz kadını geçmiş, ama "çılgınca alkışlarla" "yarışmanın galibi ilan edilen" bisikletçilerden birine geçilmişti.

Ermeni mimar Hovsep Aznavou tarafından 1880'de inşa edilen 438 koltuklu tiyatro (1870'te doldurulmasından beri parkta yer alan açık hava "yazlık" tiyatrodan ayırmak amacıyla) Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu diye bilinirdi. (Burada henüz 1860'larda hem Theatre des Petits Champs hem de Theatre Français adıyla bilinen bir tiyatro bulunduğu fakat 1870 yangınında tahrip olduğu düşünülmektedir). Sarah Bernhardt'ın 1860'ta bu tiyatroda sahne aldığı kaydedilmiştir. Tiyatronun ismi ve karakteri birkaç kez değişmişti: 1908'de İstanbul'un ilk halk sineması Cinema Pathé'ye dönüşmüş, 1911'deki tadilatın ardından Amfi Tiyatrosu, sonra Belediye Tiyatrosu ve daha sonra Şehir Tiyatrosu olmuştu. Said Duhani tiyatronun sık sık balolar ve diğer sosyal etkinlikler için kiralandığını anlatır. Tiyatro 1970 yılında kapanmış ve iki yıl sonra yangında tahrip olmuştu. Burada sergilenen son oyun (Aralık 1969) Daphne du Maurier'in *September Tide* (Sonbahar Fırtınası) adlı eserinin Türkçe uyarlamasıydı. 1984'te yeraltı otoparkına yol açmak için park kapatılmış, tiyatronun yerine çirkin

Bir zamanlar Pera'nın popüler ve en işlek caddelerinden biri olan Tepebaşı'nda oteller.

epebaşı Kışlık Tiyatrosu ve bahçesi.

bir sergi salonu dikilmiştir. Sergi salonunu yıkıp yerine kültür merkezi yapma planları dillendirildiyse de, günümüzde burada TRT İstanbul Stüdyoları vardır.

Hilalin güney ucunda 1871 yılında İtalyan mimar A. Breseni tarafından inşa edilen neo-Rönesans tarzı hoş, Casa d'Italia'yı görüyoruz. 20. yüzyılın ilk başlarında İtalyan Sefarethanesi burada bulunuyordu; son elli yıldır İtalyan Kültür Merkezi'ni barındırmaktadır. 1920'lerin ortalarından 1940'lara kadar düzenli toplantılar, danslar ve propaganda film gösterimleri düzenleyen Faşist Parti'nin yerel şubesinin genel merkeziydi burası. O zamanlarda binanın bahçesine bir salon inşa edildi, şeref merdiveni eklendi, yoğun tadilat ve dekorasyon çalışmaları vardı. Giovanni Scognamillo'ya göre Faşist Parti, Beyoğlu'ndaki İtalyan kökenliler arasında dikkate değer bir destek bulmuştu; hatta Habeşistan'a savaşa gitmek için gönüllü olanlar bile vardı. Said Duhani'ye göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem binanın içinde hem de dışında binayı süsleyen faşist sembolleri ortadan kaldırmak hayli güç olmuştu.

Bir sonraki bina önceleri Hotel Français'ydı, daha sonra Continental Hotel oldu; içinden şimdiki Terkoz Çıkmazı ile İstiklal Caddesi'ne bağlanan Dandria Pasajı geçiyordu. Biraz ilerisinde şimdi Turkcell ofislerinin bulunduğu büyük geniş bina ile birleşmiş Fresko-Pinto binası vardı. Bu binanın da şimdiki Deva Çıkmazı'ndan İstiklal Caddesi'ne bağlanan Fresko-Pinto Pasajı vardı, geçit geniş bilardo salonlu Café de la Paix'nın meskeniydi.

Hilalin ortasında şimdi Pera Müzesi'ne dönüştürülmüş, eski Bristol Oteli'ni görüyoruz. Bristol Oteli Rum mimar Manoussos tarafından yapılmış ve 1896'da hizmete açılmıştı. Ernest Hemingway 1919'da Toronto Star gazetesi tarafından İstanbul'a gönderildiğinde burada konaklamıştı. Bina özgün halinde beş katlıymış, sonradan iki kat daha çıkılmış. Neo-klasik tarzda tasarlanan binada, iki büyük Korint tarzı sütun çiftinin çerçevelediği balkonun alınlığı bir çift heykel-sütun ile destekleniyor. Yakın zaman önce çok iyi bir restorasyondan geçirilerek Pera Müzesi'ne dönüştürüldü.

Bristol Oteli 2002 yılında Suna ve İnan Kıraç Vakfı tarafından satın alındı, vakıf binada restorasyon ve tadilat çalışmalarını ta-

mamlandıktan sonra, 3 Haziran 2005'te Pera Müzesi adıyla halka açıldı. Koleksiyon Kıraç ailesinden ve Sevgi-Erdoğan Gönül'den bağışlar içerir. Vakfın sanat projeleri genel müdürü Özalp Birol açılışta, "Aileler kültürel ve sanatsal koleksiyonlarını kamuyla paylaşmak istemektedir, müzenin ana amacı budur" demiştir.

Müzenin zemin katında Pera Café adında cazip bir kafe-bar ile kitap ve müzedeki koleksiyonlarla alakalı nesneler satan Perakende Artshop vardır. Birinci kat müzenin Kütahya çinileri ve seramikleri koleksiyonunu ve Anadolu ağırlık ve uzunluk ölçüleri sergisini içerir. İkinci kat Sevgi ve Erdoğan Gönül'ün 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına uzanan tarihlerde, imparatorluktan oryantalist resimler koleksiyonuna ayrılmış. Bunların en ünlüsü İstanbul Arkeoloji Müzesi kurucusu Osman Hamdi Bey'in "Kaplumbağa Terbiyecisi" ismiyle anılan eseridir. En üstteki katlar süreli sergiler için ayrılmıştır.

Hilalin kuzey ucunda, Kallavi Sokak'ın köşesinde (bir zamanlar Glavanni ailesinin evi olan) Büyük Londra Oteli'ni görü-

İtalyan Rönesans tarzında bir malikâne olan Pera House-İngiliz Sefareti 25 Aralık 1855'te Noel Balosu'yla açılmıştı.

rüz. 1891'de Hotel Belle Vue adıyla kurulan bu otel İstanbul'daki en eski oteldir; lobisi geç Osmanlı Pera tarzında döşenmiştir, yan pencerelerine yerli papağanlar barındıran pek çok kafes asılıdır.

Hilalin sonunda Beşir Fuat adlı kısa sokak Meşrutiyet Caddesi'nden sola doğru giderek Atatürk Köprüsü'nden gelen anayola bağlanır. Hemen sağındaki alanın büyük bir kısmını 15. yüzyıl sonundan şimdiki yerine taşındığı 19. yüzyılın son on yılına kadar balık pazarı işgal etmişti. Meşrutiyet Caddesi sol tarafından eski İngiliz Sefareti'ni çevreleyen duvarları takip eder; şimdi elçiliğin girişi Beşir Fuat Sokak'ın ötedeki ucundadır.

İngiltere, Türkiye ile siyasi ilişkilere 16. yüzyılın son çeyreğinde başlamış, bu ilişkiler İngiliz tüccarların 1580 yılında Levant Şirketi'ni kurmasına öncülük eden Kraliçe I. Elizabeth ve Sultan III. Murad arasındaki anlaşmayla sonuçlanmıştı. Şirket ilk İngiliz Bab-ı Âli sefiri William Harbone tarafından kuruldu. Harbone'dan sonra 1588'de Levant Şirketi'nin acentesi olan Edward Barton 1591 yılında sefir atandı. İngiliz elçiliği Pera'da önce "büyük bir arazide duvarla çevrelenmiş güzel bahçeli hoş evi tutarak" Fransız ve Venedik Sefareti'nin yakınına yerleşti. Mevcut arazideki ilk İngiliz Sefareti 1800'de Sefir Lord Elgin tarafından inşa ettirildi, ancak burası 1830 yangınında tahrip oldu ve sonunda yerini bugün gördüğümüz yapı aldı.

Pera House diye bilinen günümüzdeki binanın özgün hali Londra'daki Parlamento binasının mimarı Sir Charles Barry tarafından tasarlanmış, ancak 1845 yılında Thomas Smith tarafından biraz daha farklı hatlarla bitirilmişti. Pera House, Tennyson'ın "İngiltere'nin Doğu'daki sesi" dediği Büyükelçi Sir Stratford Canning, Lord Stradford de Redcliffe tarafından sipariş edilmişti.

Pera House, İtalyan Rönesans tarzında bir malikânedir, önde geniş bir avlusu, arkada ferah ve çok güzel bir İngiliz bahçesi vardır. Binanın içerisindeki en dikkat çekici unsurlar hemen girişin içindeki Palm Court salonu ve ana kattaki büyük balo salonudur. Pera House'un açılışı 25 Aralık 1855'te Canning'in verdiği Noel balosu ile kutlandı. Konuklardan biri Florence Nightingale'di; Kırım Savaşı esnasında yaralanan ya da hastalanan İngiliz askerlerin bakıldığı Üsküdar'daki askeri hastane-

yi yönetirken yakalandığı hastalık sebebiyle zayıf düşmüştü. Yemek masalarındaki keten peçeteleri gördüğünde Canning'e, hastanedeki hastalarının yaralarını sarmak için bu peçeteleri alıp alamayacağını sordu.

Leydi Hornby anılarında, "Saray çok güzeldi, beyaz taştan ferah koridorları zengin ve sıcak şekilde halı döşenmişti... Mükemmelliğin havası çok çarpıcıydı" diye yazar.

Azize Helena'ya adanan sefaret şapeli avlunun kuzeydoğu ucundadır. Şapel sefiri William Harbone ile İstanbul'a bir rahip gönderen Kraliçe I. Elizabeth (s. 1558-1603) zamanında kurulmuştu. Şapeldeki parke taşında "Rahip Thomas King, Konstantinapol Kilisesi Önderi, 1618" şeklinde bir ithaf vardır. Mevcut kilise daha önceki ahşap şapel yangında tahrip olduktan sonra 1882'de yapıldı. Kilisedeki bir levhada buna dair kayıt vardır: "Bu şapel 1882 yılında Belfastlı W. L. Lynn'in planlarından Britanya Majestelerinin Bab-ı Ali Büyükelçisi, Ekselansları Earl of Dufferin'in himayelerinde inşa edilmiştir." Şapel, son zamanlarda dışişlerinin burayı gece kulübüne dönüştürmek isteyen bir girişimciye satma planı söylentisi nedeniyle tartışma konusu olmuş, yerel Anglikan cemaati buna çok öfkelenmiştir. Aralık 2009'da Cebelitarık Piskoposu tarafından yeniden adanan şapelin avlusunda, 2013 yılında yandaki Rixos Hotel tarafından işletilen Chapelle adlı lüks bir kafe hizmete açılmıştır. Burada zaman zaman klasik müzik konserleri yapılmaktadır.

Biraz daha ileride sağda, Hacopoulos Pasajı'nın arka girişi vardır. Girişte 1990'ların sonunda açılan Hazzo Pulo Restoran yer alır. 1970'lerin ortalarına kadar burada Ananiyas şarap dükkânı vardı; 20. yüzyılın başında Brasserie de Londres'in *foustanella* giyen ünlü garsonlarından bir başkası tarafından açılmıştı.

Şimdi Meşrutiyet Caddesi'nin sağa, Galatasaray Meydanı'na doğru sert bir dönüş yaptığı kavşağa geliyoruz. Soldaki Hamalbaşı Sokak aşağı doğru iniyor. Sol köşede bir zamanlar İngiliz Elçiliği'nin iki tarafında birer bekçi kulübesi yer alan büyük kapılı ana girişi vardı. Bu bekçi kulübeleri 20 Kasım 2003'te, saat 11.00'de, 700 kilo patlayıcı yüklü beyaz bir kamyonet ana kapıya çarpıp hemen içeride patladığında tahrip oldu, dış duvar caddeye doğru dağıldı. Bombanın patladığı yerde 3 metrelik bir delik

kaldı. Patlama 6 binayı tahrip etti, 38 bina hasar gördü. Çevredeki sokaklarda, metrelerce ileride vitrinler paramparça oldu, yüzlerce metre ileride pencereler havaya uçtu. Bu olaydan beş dakika önce, benzeri bir kamyonet-bomba Levent'teki HSBC binasında patlatılmıştı. Bu iki bombalamada İngiliz Başkonsolosu Roger Short dahil toplam 33 kişi öldü, 450 kişi yaralandı.

Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pitto, anılarında İngiliz Elçiliği'nin kapısı önünde durduğu başka bir talihsiz günden, 6 Eylül 1955'ten bahseder. Bir arkadaşını ziyaret ederken kalabalığın sokaklarda koşmaya başladığını ve bağırdıklarını duyar: "Dükkânları yağmalıyorlar, koşun! Koşun!"

> İngiliz Konsolosluğu'nun karşı köşesinde Philco adında beyaz eşya satan bir yer vardı. Oranın camlarını kırmışlar, yukarı çıkan birkaç kişi yepyeni buzdolaplarını ikinci kattan aşağı atıyordu... Hemen koşmaya başladım. İstiklal Caddesi'nden eve doğru koşuyordum. Dükkânların camlarını kırmışlardı. Top top ipek kumaşlar yerlerdeydi. Koşarken renk renk şapkaların, kürk parçalarının üstüne bastığımı fark ediyor ama asla durmuyordum. Bazı gençlerin Türk bayrağının ay yıldızını kapayarak göğüslerine sardıklarını ve ellerindeki sopalarla sağlam kalan dükkânların camlarını kırdıklarını gördüm."

Evde babasını sakinleştirmeye çalışan Pitto, bir grup erkeğin onların sokağına "Yakın, her yeri yakın!" diye bağırarak geldiğini görür. Bu noktada mahallenin imamı dışarı çıkar; "Burada oturanların hepsi Müslüman" diyerek kalabalığı durdurur.

Şimdi Türkiye'de "6-7 Eylül olayları" ve Yunanistan'da "Ta Septembriana" denilen bu tahrip ve yağmalama olaylarının, Türk Gladyosu tabir edilen Özel Harp Dairesi ve iktidardaki Demokrat Parti'nin denetimindeki çeşitli parti-tabanlı örgütlerin işbirliğiyle düzenlendiği bilinmektedir. Binlerce amele ve işçi önceden toparlanarak Anadolu'dan tren, kamyon, otobüs ve taksilerle İstanbul'a getirilmişti. Çoğuna 3 ile 5 dolar ödeme sözü verilmiş, bunlardan bazıları daha sonra paralarını alamadıklarından şikâyet etmişti.

Kıbrıs'taki olaylar nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasın-

da gerginlik yükselmişti. 6 Eylül günü saat gece yarısını biraz geçtiğinde, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde yer alan Türk Elçiliği'nin bombalandığına dair haberler etrafta dolaşmaya başladı (olaylar esnasında başbakanlık yapan Adnan Menderes birkaç yıl sonra yargılanırken, bombanın Türk istihbarat servisi için çalışan elçilik çalışanlarından biri tarafından yerleştirildiği açığa çıkmıştı). Bir sonraki sabah, hasarı abartmak için montajlanmış fotoğraflar gazetelerin ilk sayfasında yer aldı.

Bölgedeki yağmalamanın ilk bildirilişi Pangaltı'dan öğleden sonra beşte geldi (yağmalama ve tahrip sadece Beyoğlu'yla sınırlı değildi, tüm şehirde yaşandı). Kısa zaman sonra Taksim Meydanı'nda büyük kalabalıklar toplanmaya başladı; İstiklal Caddesi'nden Kuledibi ve Galata'ya doğru indiler. Bu olayları anlatırken Spyros Veronis, yağmacıların üç dalga halinde geldiğini söyler. Levye, balta ve şaloma ile donanmış ilk dalga dükkân kepenklerini ve kilise girişlerini kırmaya, ikinci dalga dükkânları ve kiliseleri yağmalamaya ve üçüncü dalga evlere saldırmaya odaklanmıştı. Tahrip ve yağma dokuz saat sürdü; 7 Eylül'ün erken saatlerinde ordu olaylara müdahale etti ve sıkıyönetim ilan edildi. Rumlar ana hedefse de saldırıya uğrayan işyerleri ve evlerin yaklaşık yüzde kırkı Ermeni ve Yahudilere aitti. Bazı Türkler, özellikle Makedonya ve Girit'ten göçen ve Rumca konuşan Müslüman göçmenler de bu kalabalığın kurbanı oldu. Pek çok Türk ve Müslüman kuruluşun Karaköy'deki şubeleri de, örneğin Ali Muhiddin Hacı Bekir Şekerlemeleri de yağmalandı ve yakıldı.

Binlerce işyerine ve eve saldırıldı, kiliseler yağmalandı ve yakıldı, mezarlıklara tecavüz edildi. Olaylarda 37 kişi öldü, yüzlerce tecavüz, darp ve hatta rahiplere zorla sünnet olayı rapor edildi.

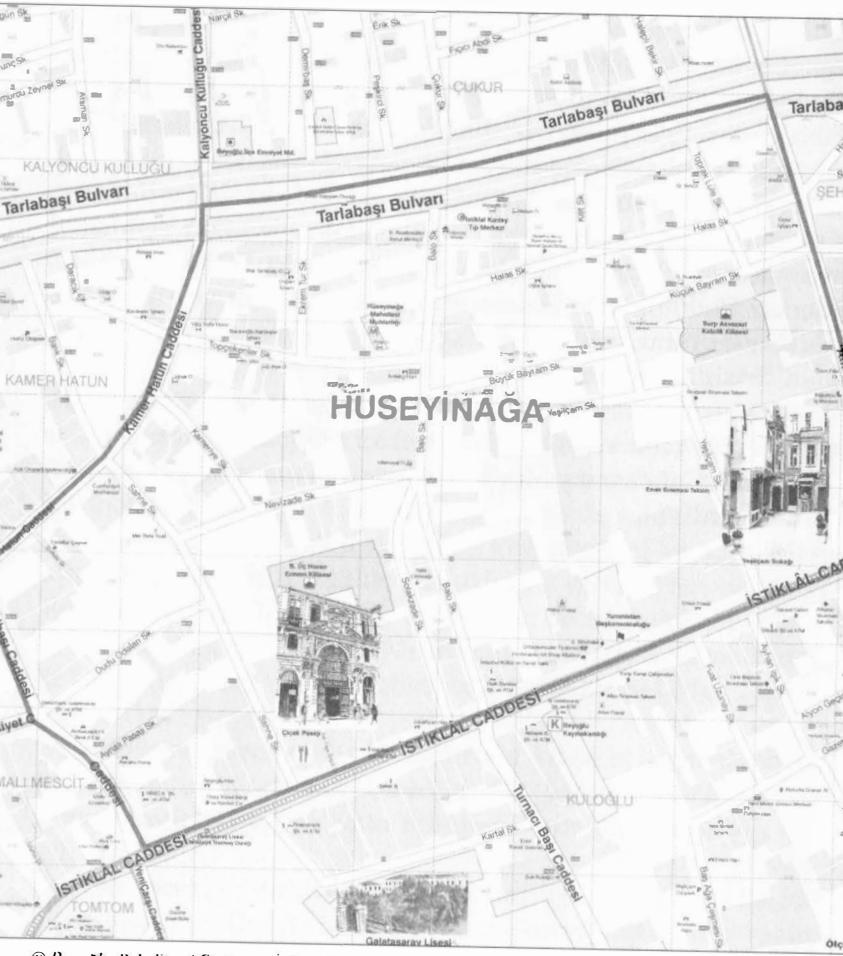
Bu esnada Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren Başkan Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, bu yağma ve tahrip olaylarının sorumluluğunun komünistlere yıkılması için hükümeti teşvik etti. Yıllar sonra verdiği bir demeçte General Sabri Yirmibeşoğlu gururla, "Muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı" demişti.

Şimdi Meşrutiyet Caddesi'ni sağa sert dönüş yaptığı yerden

takip ediyoruz. Burası, 1830 yangınından önce ara sıra gelip geçene saldıran, tehditkâr ve hırçın bir köpek çetesini cezbeden büyük bir mezbahanın yeriydi. Bu bloğun ortalarında, Çek birası sunan ve binada Avrupa'dan ithal edilmiş lüks yiyecekler satan bir bakkaliyesi de bulunan Sponeck bira salonunun bulunduğu yeri geçiyoruz. Üst kattaki salon (İstiklal Caddesi'nin aşağı tarafında dükkânının önünden geçtiğimiz) Polonya Yahudisi Sigmund Weinberg'in 1897'de İstanbul'da ilk halka açık film gösterimini yaptığı yerdir. *Bir Trenin Gara Gelişi* isimli film gösterildi (Sultan II. Abdülhamid elektriği yasakladığı için gaz lambasıyla yansıtıldı). İstanbul'a ilk gramofonu da getiren Sigmund Weinberg daha sonra İstanbul'daki ilk halka açık sinemayı kurdu (Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'ndaki Pathé Sineması), Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin başına getirildi ve Türkiye'de ilk konulu filmi üretti. Pek çok kişiye göre Weinberg Türk film endüstrisinin babasıdır.

Sponeck daha sonra Pandeli bira salonu oldu, öğrencilerin tercih ettiği canlı ve müzikli bu mekân 1950'de kapandı.

Şimdi Galatasaray Meydanı'na vardık; uzun turumuz burada sona erdi.

© Beyoğlu Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü

7. BÖLÜM
Galatasaray'dan Taksim'e

Bir sonraki turumuz bizi Galatasaray ile Taksim Meydanı arasında aşağı ve yukarı götürecek: Caddenin sağ (doğu) tarafından yukarı çıkacağız, sonra diğer tarafa geçerek caddenin sol (batı) tarafından Galatasaray'a döneceğiz.

Bu turda göreceğimiz hemen hemen her şey (Taksim'in batısından Dolapdere'ye inen) Feridiye Sokak'ta 5 Haziran 1870, Pazar günü öğleden sonra, varlıklı sakinler çoktan Boğaz'daki yazlıklarına taşınmış, Avrupalılar dahil hemen hemen herkes öğleden sonra uykusuna yatmışken çıkan korkunç yangından sonraki tarihe aittir. O gün sert esen poyraz (kuzeydoğu rüzgârı) yangını hızla Tarlabaşı ve Grand Champs des Morts'un (o zamanlar Yeni Mahalle) aşağısındaki alana yaymış, sonunda sakinlerin pek çoğunun arkasına sığındığı Galatasaray'ın kapısında durmuştu.

Ancak alan hızla toparlandı 1872'de *Journal de Constantinople* "Pera'nın yıkıntılarından hâlâ duman tüterken biz bir kez daha karnaval kutluyoruz" diye yazıyordu. Oturacak mesken yetersizliği inşaatta, özellikle düşük standartta patlamaya yol açtı. 1876'da belediye çok sayıda, kötü inşa edilmiş çirkin binayı yıkmak için bir kampanya başlattı.

Bunu takip eden yıllarda Grand Rue de Pera'nın bu üst kısmında küçük çiftliklerin arasında varlıklı Levanten, Ermeni Katolik, Süryani ve Lübnanlı Hıristiyan ve Rum ailelerin köşkleri sıralandı. Bu köşklerin çoğunun büyük bahçeleri vardı, alan kısmen kırsal havasını koruyordu. 1890 ile 1910 arasında (Edouard

20. yüzyıl başında Galatasaray civarında bir sokak.

Blaque ikinci kez belediye başkanlığı yaparken) Avrupa tarzı büyük taş apartmanlarda bir patlama yaşandı. 1911'e gelindiğinde ise elektriğin ulaşması ve elektrikli sokak lambalarıyla burası modern şehir bölgesi oldu.

Bu esnada haraç, kumar ve fuhuş işleri büyük oranda Abu Abdullah ya da (Kürt olmasına rağmen) Arap Abdullah diye tanınan bir adam ile onun "on ikiler çetesi" ve Fehim Paşa'nın kiralık katillerinden Çerkez Arif tarafından denetim altında tutuluyordu. Abdullah da kötülüğüyle nam salmış Fehim Paşa için çalışıyordu; Feridiye'de kendine ait bir tür özel hapishanesi olduğu söyleniyordu.

Çok sayıda Osmanlı seçkini de buraya taşınmaya başlayınca, Karnaval ve Paskalya'nın yanı sıra Müslüman bayramları da kutlanmaya, Ramazan akşamlarında genellikle operetlerin sahne aldığı pek çok tiyatroda geleneksel Türk müziği gösterilerini de içeren özel eğlenceler sunulmaya başlandı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, yabancı devletlerin ayrıcalıklı konumlarını ve Talimhane ve Gümüşsuyu gibi bölgelerin gelişimiyle, Türkiye Cumhuriyeti seçkinlerinin akını başladı, buranın Avrupaî karakteri daha da azaldı. Bu değişim süreci 1930'ların Türkleştirme kampanyaları ile ivme kazandı, sonrasında burası artık Pera değil Beyoğlu olmuştu ve Türkçe Fransızcanın yerini almıştı. 1942'de konan Varlık Vergisi kalan gayrimüslim nüfusu iflasa sürükledi. Ermeni, Yahudi ve Rum topluluklar büyük darbe aldı, Beyoğlu'nun Levanten topluluğu hemen hemen kayboldu. Taşınmazlara konan 4304 Yasası görünüşte savaştan kazanç sağlayanlara yönelikti, ama aslında azınlıkları hedef alıyordu. Vergiye tabi olanları seçen heyetler soyadlarına göre karar alıyorlardı, bunun sonucunda seçilenlerin yüzde 87'si Müslüman olmayanlardandı. Ödemelerin 15 gün içerisinde yapılması gerekiyordu, ödeme gerçekleştirilemezse, tutuklama ve mallara el konulması söz konusuydu. Tutuklanan binlerce kişi Erzurum Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderildi. Bunu 1940'ların sonunda genellikle savaş zengini denen yeni zengin Türk seçkinlerinin akını takip etti. 1955'teki yağma ve tahrip olayları ile 1964'te kalan Rum nüfusun sürgünü, Rum Pera'ya son noktayı koydu (1964'te Kıbrıs'taki Türk topluluğuna yapılan saldırılara karşılık Başbakan Lozan Antlaşması'nın 1918'den önce şehre yerleşmiş Rum vatandaşlarına şehirde kalma hakkı veren hükmünü feshetmişti. Çoğuna sadece birkaç saat önceden bildirilerek 17.000-18.000 Yunan ve Rum sınırdışı edildi. Yanlarına sadece 22 dolar ve şahsi eşyalarını içeren bir valiz almalarına izin verilmişti. *Cumhuriyet* gazetesi yarı resmi, yarı gayri resmi bir taciz sonucu Rum asıllı 30 bin Türk vatandaşının da bu sırada ayrıldığını yazmıştı).

Bu dönem müttefiklerin işgali esnasında ve sonrasında Beyoğlu'nda faaliyet gösteren Rum ve İtalyan gangsterlerin de sonunu görmüştü. Yerlerini büyük oranda Arnavut, Arap ve Laz kabadayılar aldı. Eski Emniyet Müdürü Yaşar Danacıoğlu, Arnavut Cafer ve Arap Nasri çeteleri arasındaki "çöplük" savaşını hatırlar.

Kalan burjuvaların göçü ve 1960'larda yerlerini Anadolulu göçmenlerin alması, 1970'lerin siyasi şiddetiyle birlikte bozul-

ma/yozlaşma sürecini başlattı, hatta 1990'ların sonunda bile pek çok kişi Beyoğlu'nu suç batağı olarak görmekteydi. Gece hayatından kalanlar adi pavyonlar ve striptiz kulüpleriydi. Bu yıllarda bölgeyi büyük oranda, 1970'lerin sağ görüşlü militan gruplarından ortaya çıkan suç çetelerinden biri olan Of Mafyası kontrol etmekteydi. Of Mafyası kumar, fuhuş ve uyuşturucuyu elinde tutmakta, hem de bölgeyi geniş çapta haraca kesmekteydi.

1980'lerin sonunda birkaç yeni kafe, bar ve restoranın açılışı, birkaç binanın restorasyonu ile bölgenin yeniden doğuşunun işaretleri belirmeye başladı. Yeniden doğuş 1990'ların sonunda hız kazandı; 2005'ten sonra, burası bir kez daha ciddi şekilde değişirken uçuşa geçti. Yüzlerce bina restore edildi, kira ve gayrimenkul fiyatları fırladı. Kafelerin, barların, restoranların sayısı binlere vardı, kısa zaman öncenin metruk sokaklarında sanat galerileri ve butikler belirmeye başladı.

Of Mafyası Beyoğlu'nu kaybetmişti, ancak yerini Kürt Mafyası almıştı. Şimdi kumar, uyuşturucu ve fuhuş Diyarbakır Mafyasının; park yerleri ve taksi durakları Siirt, Baykanlı Mafyasının; sokak satıcıları ile midye dolma endüstrisi Mardin Mafyasının denetimindedir.

Bu yüzyılın ilk on yılında cepçilik, kapkaççılık ve gece geç saat saldırılarında aşırı artış görüldü. Bunların çoğu yoksul ve ücra köylere elektrik ve su getirdiği için pek çok kişinin *Robin Hood* gibi gördüğü Diyarbakırlı Fırat Delibaş'ın son derece organize çetesinin işleriydi. Köylerden çocuklar devşiriyor, onları Tarlabaşı'ndaki evlere yerleştirip disiplinli ve etkin çeteler haline getiriyordu. Delibaş Çetesi 2006'da aylarca süren takip ve yüzlerce polisin katıldığı baskınlarla çökertildi. Bu operasyonlar bir ordu mensubunun tinerciler tarafından Taksim'de öldürülmesinin ardından (hem üniformalı hem sivil) polis sayısındaki artış suç oranında belirgin bir düşme getirdi.

2009 yılında ülke çapında ilan edilen kapalı mekânlarda sigara içme yasağı beklenmedik şekilde kafe, bar ve restoranlarda dış mekân masa sayısının artmasıyla; bu masaların tüplü ya da elektrikli ısıtıcılarla kışın en soğuk aylarında bile kullanılmaya devam etmesi ile sonuçlandı. Bunun ve kafelerin, barların arka sokaklara doğru yayılmasının başka bir beklenmedik sonucu

daha vardı; hava kararduktan sonra uzak durulması gereken sokaklar artık güvenliydi. Ancak 2010 yazında Beyoğlu Belediyesi, dükkânlardan bu masaların konduğu alanlar için kira almasına rağmen, hiçbir açıklama yapmadan polis eşliğinde sokaklardaki masaları yasakladı; kamyonlarla işçiler göndererek mekânların önündeki masa ve sandalyeleri topladı.

Galatasaray Meydanı ismini Galatasaray Lisesi'nden alır; kavşağın kuzeydoğu köşesinde yer alan büyük demir kapı okulun geniş arazisine açılır. Okulun bugünkü binası 1908 yılından kalmışsa da, Galatasaray'ın kökeni Osmanlı'nın İstanbul'daki ilk zamanlarına kadar uzanır. Sultan II. Bayezid (s. 1481-1512) tarafından imparatorluk içoğlanları için Topkapı Sarayı'ndaki eğitim kurumuna destek olmak amacıyla kurulmuştur. İnişli çıkışlı bir dönemden sonra, 1868'de Sultan Abdülaziz tarafından Fransız modeline temellenmiş, eğitimin kısmen Fransızca kısmen Türk-

Galatasaray Meydanı ismini Galatasaray Lisesi'nden alır.

çe verildiği modern bir lise halinde "imparatorluğa batılılaşma penceresi olması ve Osmanlı hükümetinin yüksek kademe üyelerine yetişecek zemin sunması" için yeniden düzenlenmiştir. İstanbul Üniversitesi'nden sonra Galatasaray şehirdeki en eski eğitim kurumudur. Modern Türkiye'yi şekillendiren çok sayıda devlet adamı ve aydın bu okulda yetişmiştir. Şimdi okulun yüksek eğitim veren bölümü de kurulmuştur: Galatasaray Üniversitesi Boğaz'ın Avrupa yakasında Beşiktaş'ta yer almaktadır.

27 Mayıs 1995'te çoğunlukla kadınlardan oluşan 30 kişilik bir topluluk güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan yakınlarının kayboluşlarını protesto etmek için Galatasaray Lisesi'nin dış kapısının önünde oturma eylemi yaptı. Burada her Pazar toplanmaya başlayan grup, kısa zamanda Cumartesi Anneleri adıyla anılır oldu. Bu protestolar 1999 yılında askıya alındıysa da 2009 yılında yeniden başladı. O zamandan beri Galatasaray Meydanı bir tür *Speakers' Corner** olmuştur, hemen hemen her gün farklı siyasi ve çıkar gruplarından birinin gösterisi olur.

Galatasaray Meydanı'nın doğusundan Galatasaray Lisesi'nin duvarını takip ederek yokuş aşağı inen yol Yeniçarşı Caddesi'dir. Lisenin aşağısında adı Boğazkesen Caddesi'ne dönüşür. Bu ad, 1453 baharındaki Konstantinapol kuşatmasında yaşanan bir olaydan kaynaklanır: Gecenin karanlığına gizlenen Sultan II. Mehmed donanmasını iplerle çektirerek Boğaz'dan tepeye bu yoldan çıkartmış, şafaktan önce diğer bayırdan Haliç'e indirmiş, böylece Bizans limanını koruyan büyük zinciri aşmış, Boğaz'ı kesmiştir.

Yeniçarşı Caddesi'nin biraz aşağısında Homer Kitabevi vardır, özellikle Türkiye ile ilgili tarih, arkeoloji, mimari, sanat ve gezi kitaplarında uzmanlaşmıştır.

Yeniçarşı Caddesi'nin başında sağda zikzak yapan dar sokak Tosbağa Sokak'tır. Sokağın başında solda yer alan bina Güler Apartmanı'dır; ünlü Türk-Ermeni fotoğrafçı Ara Güler'in stüdyosu ve arşivi buradadır, randevu alınarak ziyaret edilebilir. Kendisi Güler Apartmanı'nın yanındaki Ara Kafe'ye de ismini vermiştir. Cartier-Bresson'un "Haliç'in üstündeki yardımcı pilo-

* *Speakers' Corner*: Hyde Park'taki özgürce konuşma ve tartışma yeri.

tum" dediği Ara Güler kariyerine 1950'lerde foto muhabirliği ile başladı, şimdi çalışmaları dünya çapında tanınmaktadır. 1994'te yayımlanan *Eski İstanbul Anıları (1950-1990)* isimli kitabında zamanın acımasız ilerleyişiyle hızla sonsuza dek yitip giden Beyoğlu dahil, eski İstanbul'u unutulması zor şekilde resmeder.

Lisenin hemen bitiminde, sağda Kartal Sokak vardır. Bir zamanlar ıssızken, şimdi çeşitli kafe, bar ve meyhaneler barındırmaktadır; bunların en eskisi solda, sokağın ortalarındaki Urban Kafe'dir. Burada bir zamanlar dantel önlüklü garsonların çay ve kek servisi yaptığı, saygın bir kadının rahatsız edilmeden oturabileceği Trianon Pastanesi vardı. Bir Rum'a ait olan Trianon Pastanesi Sait Faik, Tomris Uyar gibi edebiyat şahsiyetlerinin uğrak yeriydi (ancak akşam içkisine bir an önce başlamaya hevesli Sait Faik'in burada hiçbir zaman uzun uzadıya oturmadığı söylenir).

1955'teki yağma ve tahrip olaylarında Trianon da harap olmuş, sahipleri Atina'ya kaçmıştı. Onun yerine Rivayet adında bir pavyon açıldı, bu pavyonda ünlü yıldız Zeki Müren'in kıskanç âşığı tarafından bacağından vurulduğu söylenir. Daha sonra depoya, yoğurt imalathanesine ve kahvehaneye dönüşen mekânda, 1995 yılında Urban Kafe açıldı.

Sokağın sağ tarafının büyük kısmını işgal eden duvar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında hapishane olarak hizmet veren binaya aittir; şimdi bina Galatasaray Lisesi'ne dahil edilmiştir.

Sokağın sonunda, sağda, sokak seviyesinin altında yıllardır birbiri ardına restoran ve meyhaneler barındırmış bir mekân vardır. 1960'larda burası Adalar Restoran'dı, Yunanlı şarkıcı ve gitarist Todori Negroponte burada sahneye çıkardı. Son yıllarda burada popüler Çukur Meyhane var; cana yakın, düşünceli ve çok becerikli Aret Silahlı servisin başında bulunuyor.

Sağa, Galatasaray ile Çukurcuma, Firuzağa ve Cihangir semtlerinin ana bağlantı yolu, gece gündüz yaya trafiğinin yoğun yaşandığı Turnacıbaşı Sokak'a (eski Su Terazi Sokak) dönünce, solda büyük neoklasik bir yapı görüyoruz. Burası Yunan mimar Pericles Fotiadis tarafından tasarlanan, İstanbul Rum cemaatinin bağışlarıyla yaptırılan ve 10 bin altın liralık en cömert bağış sahibi, Paris-merkezli banker Christos Zographos'un

adıyla anılan Zografyon Lisesi'dir. Zografyon Panayia Kilisesi tarafından 1846 yılında açılan ancak 1870 yangınıyla tahrip olan erkek okulunun yerini alan okul, 1893 yılında resmi açılışını yaptı ve 1899 yılında ilk mezunlarını verdi. Şimdilerde öğrenci sayısı, son elli yılda çok sayıda Rum İstanbul'dan ayrıldığı için oldukça azalmıştır. Tanınmış mezunlarından biri de Rum Ortodoks Kilisesi'nin şu anki Patriği Bartolemeos'tur.

Bloğun sonunda, sokağın sağında, sola kıvrılırken Galatasaray Hamamı'nı görürüz. Burası 1715 yılında Galatasaraylı öğrenciler ve hocalar için kurulmuştu. Reşad Ekrem Koçu kendi zamanında akşamdan kalmaların sabahın erken saatlerinde buraya gelmeyi tercih ettiğini söyler. 1965'te iyi bir restorasyon görmüştür ve halen kullanılmaktadır.

Film yapımcısı ve sanatçı Kutluğ Ataman 1970'lerde Galatasaray'da yatılı öğrenciyken bir keresinde arkadaşlarıyla akşamın keyfini çıkarmak için hamama bitişik duvardan okuldan kaçtıklarına dair hikâyeyi sık sık anlatır. Duvardan atlarken dengesini kaybederek can havliyle o yıllarda İstanbul'un duvarlarını süsleyen birbirine dolanmış telleri yakalar. Teller kopar, mahalle bir anda karanlığa gömülür. Sonra hamamdan boğuk ve kalın bir ses duyulur: "Dokunma!"

Sola dönen Turnacıbaşı Sokak'ı takip ederek kısa bir süre sonra sağda Beyoğlu İtalyan Lisesi'ne geliyoruz. Okul önce 1876'da Immacolata Concezione d'Ivrea'dan* Rahibe Luiga Cenegrati tarafından İtalyan Kız Okulu adıyla kuruldu. Büyük oranda (İtalya'nın birleşmesiyle Avusturya vatandaşlığını terk edip İtalyan vatandaşlığı alan) Abraham Solomon Camondo'nun bağışlarıyla inşa edilen günümüzdeki binaya 1882 yılında taşındı. Türk-İtalyan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kısa bir süre kapalı kalan okulun mezunları arasında tanınmış bir klasik müzik sanatçısı, işkadınları ve bir de Türkiye Güzeli vardır. 2004 yılında ismi Özel Galileo Galilei İtalyan Lisesi olmuştur.

Sokağın karşı tarafında, Baş Ağa Çeşmesi Sokak'ın köşesinde çoğu kısmı kapatılmış barok bir sokak çeşmesi vardır; yazıtta 1732 yılında Galatasaray okulundaki Yeniçeri müfrezesinin komutanı Ali Ağa tarafından yaptırıldığı yazar.

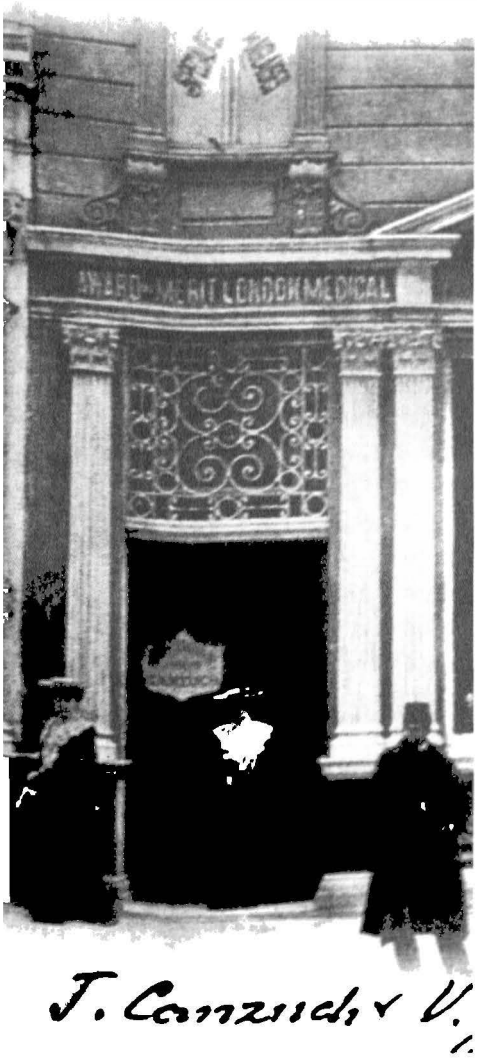
* *Immacolata Concezione d'Ivrea*: Hayatını eğitim işlerine adayan rahibeler topluluğu.

İtalyan Lisesi'nin hemen yanında 19. yüzyıl ortalarından bir binada, Palais D'Ionie'de bulunan Yunan Elçiliği vardır. Bina 1845'ten 1872'de görevden alınışına dek Kudüs Patriği II. Cyril'in İstanbul'daki meskeni olmuştu. Daha sonra Yorgos Konstantinidis isimli biri tarafından satın alınan binada, Yunanlı yazarlar için bir salon düzenlemiş ve bundan "Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi" (DRCE) ya da Rumca ismiyle "Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinupoleus" doğmuştu.

Elçiliğin ilerisinde Rassam Apartmanı'nın *art nouveau* cephesini görüyoruz. Sokağın karşısında, Ayhan Işık Sokak'ın köşesinde, mimar Ahmet Kemaleddin Bey tarafından yapılan ve 1913'te tamamlanan Vakıf Han var. Burası iki popüler TV dizisi ve bir reklam filminin çekimlerinde kullanıldı; ayrıca John Le Carré'nin *Köstebek* adlı romanından uyarlanan 2011 yapımı filmdeki bir sokak sahnesinde görüntülendi. Biraz ileride sağda 1454 yılında inşa edilmiş Ağa Hamamı'nı görüyoruz; sağa doğru kıvrılarak Firuzağa'ya doğru giden Turnacıbaşı Sokak'ın devamı Ağa Hamam Sokak ismini bu hamamdan almaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, yalnız başına ve Avrupaî tarzda banyo yapmak isteyenler için küvetli odalar sunan salonlar görülmeye başlanmıştı (bu dönemde apartmanların çoğunda banyo yoktu ve hemen hemen herkes hamamlarda yıkanırdı).

Şimdi geldiğimiz yoldan İstiklal Caddesi'ne geri dönüyoruz. Caddeye çıkmadan hemen önce solda şimdi bir balık lokantası bulunan binayı görüyoruz; burası 1960'ların başından 1990'ların sonuna kadar cephesinde Beatles'ın dört portresi bulunan Ye-Ye Kafe'ydi.

İstiklal Caddesi'nde solda birkaç bina ileride 20. yüzyılın başından kalma süslü bir bina görüyoruz. Şimdi burası Örs İş Merkezi diye biliniyor. Aslen hayırseverlikleriyle tanınan ünlü Ermeni ailesi Esayanların eviydi. Binanın zemin katı, 1847'de Tarabya'daki İngiliz Sefareti yazlık evinin bahçesinde bahçıvanlık yapmaya gelen George Percival Baker tarafından kurulan ünlü İngiliz firması Baker's mağazalarının bir şubesini barındırmıştı. Yeni sefarethane inşa edilince oradaki bahçeleri düzenlemekle görevlendirilen Baker, bu esnada İngiltere'deki kardeşi James'ten bir parti keten ithal etti ve bunları sefaret çalışanlarına kolay-

Bugün Örs İş Merkezi diye bilinen bina aslen ünlü Ermeni ailesi Esayanların eviydi.

lıkla sattı. 1862'ye kadar keten işine devam etti; o tarihte bahçıvanlık görevini bırakarak Tünel'de bir dükkân açtı. Daha sonra biri Sirkeci'de biri de buradaki olmak üzere iki dükkân daha açtı ve ayrıca Zonguldak'ta bir kömür madeni ile Eğriboz Adası'nda çiftlikler dahil farklı girişimlerde bulundu. Maison Baker 1960'lara kadar faaliyete devam etti. Bina 1859 yılında İngiliz Noel Canzuch tarafından açılan eczaneyi de barındırmıştı. Büyük ölçekli ilaç üretim işi nedeniyle, Canzuch, Osmanlı İmparatorluğu'nun öncü eczanelerinden biriydi. Said Duhani o zamanlar eczaneyi işleten ve karanlık oda malzemeleri için ardı arkası gelmeyen taleplerinden hiç sıkılmayan cana yakın Gianatti Kardeşleri sevgiyle hatırlar. Muhittin Hüsnü 1932 yılında eczaneyi satın almış, soyadını da Kansuk olarak değiştirerek eczaneyi 1965'e kadar İngiliz Kansuk Eczanesi adıyla işletmeye devam etmişti. 1960 yılında Muhittin

Kansuk ve Dr. İsmet Sözen, Kansuk Laboratuvarı isimli bir firma kurmuşlardı, firma halen faaliyet göstermektedir ve en popüler ürünü Kansuk boğaz pastilidir.

Kansuk eczanesinden birkaç kapı ileride Fransız Wagons-Lits'in (Yataklı Vagonlar Şirketi) yazıhaneleri vardı. Burası 1933'te Beyoğlu'nun sosyal dokusunda süregiden büyük değişimi yansıtan bir olaya sahne oldu. O yılın 22 Şubat'ında bir Türk çalışan Fransızca yerine Türkçe konuştuğu için cezalandırıldı ve işinden uzaklaştırıldı. Olay gazetelere çıktıktan birkaç gün sonra Türk entelektüeli Peyami Safa ve matematikçi Cahit Arf'ın örgütlediği öğrenci kalabalığı protesto etmek için yazıhanenin önünde toplandı. Protesto kontrolden çıktı, protestocular yazıhanelere girerek camları kırdı ve masalarla dosya dolaplarını sağa sola fırlattı.

Said Duhani'ye göre, Turnacıbaşı Sokak'ın sağ köşesindeki bina uzun yıllar Sırbistan Ortaelçiliği'nin ikametgâhı olmuştu. İstiklal Caddesi'ndeki, zemin katında Akbank şubesi bulunan bir sonraki modern binanın arazisinde ise bir zamanlar mimar Barborini tarafından 1875'te yapılan, iki katlı Varyete Sirk Tiyatrosu vardı. Burası 1877'de El Dorado isimli kabareye dönüşmüş, 1897'de önce Verdi ve sonra da Odeon isimleriyle yeniden tiyatro olmuştu. 20. yüzyılın başında Éclair Sineması oldu (daha önceki turumuzda rastladığımız, Sponeck'te Beyoğlu halkını filmle tanıştıran) Sigmund Weinberg burada Türkiye'deki ilk "sesli" filmi sundu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Şık Sineması oldu. Giovanni Scognamillo buranın zamanında Beyoğlu sinemalarının en şık ve lüksü olduğunu söyler. Sözlerine zaman içerisinde buranın giderek çöktüğünü eklese de, yine de Julien Duvivier'in *Pepe Le Moko* ("Cezayir Batakhaneleri", 1936), John, Ethel ve Lionel Barrymorre'nin oynadığı *Rasputin and the Empress* ("Rasputin ve İmparatoriçe', 1935) ve Alessandro Biasetti'nin *La Corona di Ferro* ("Demir Taç", 1941) gibi klasik filmleri bu sinemada izlemiştir.

Şık Sineması'nda geçen ilginç bir hikâye Girit-Hanya göçmeni Mehmet Erol Ağakay ile ilgilidir. Ağakay 1920'lerin başlarında, 19 yaşında sinemada biletçilik yapmaktaydı. Sinema afişlerini hazırlayan sanatçı hastalanmıştı, çalışamayacak haldeydi. Sanatçı olmaya can atan Ağakay hemen devreye girdi ve bir sonraki haftanın filmi için sinema afişlerini hazırladı. 1970'lere

Atlas Pasajı, 1870'te, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanat yıllarında bankerlik yapmış Agop Koçeoğlu tarafından inşa ettirilmişti.

kadar Türkiye'de sinema afişlerinde öncü bir tasarımcı ve baskıcı olmaya devam etmişti.

Scognamillo Şık Sineması'nın yanında, şimdi İstanbul Kaymakamlığı ve İş Bankası şubesi bulunan binanın bulunduğu yerde, hayal meyal bahçe içinde iki katlı bir birahane bulunduğunu hatırlar. (Bir zamanlar orada eskilerden hangi Pera ailesinin yaşadığını merak eder ve ekler: "Duhani'de aradım, bulamadım".)

Şimdi, büyük ve gösterişli bir girişi bulunan Atlas Pasajı'na geldik. Burası 1870'te Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz'in salta-

nat yıllarında bankerlik yapan Ermeni Katolik, Agop Koçeoğlu tarafından yaptırıldı. Paolo Girardelli'ye göre Agop Efendi binayı Roma'daki Palazzo Farnesse'yi örnek alarak tasarlatmıştı. Sultan Abdülaziz'in 1870-1876'da bu binada özel bir dairesi vardı. Koçeyan diye de bilinen Koçeoğlu, daha sonra binayı Vosgeperan Ermeni Kilisesi'ne devretti. 1930'ların başlarında bina Aziz ve Ahmet Borovalı kardeşlerce satın alındı ve bir süre Boravalı Han diye bilindi. Bina 1948 yılından beri ilk yıllarında Modern Ballet Theater gibi dans topluluklarına, Jean Cocteau gibi tiyatro topluluklarına ve Alman Operet Topluluğu gibi operet topluluklarına da sahnelerini açan Atlas Sineması'nı barındırır. Josephine Baker İstanbul'a ikinci gelişinde, 1959 yılında Atlas Sineması'nda sahne almıştı. Bu geçit aynı zamanda Küçük Sahne Sadri Alışık Tiyatrosu'nu da barındırır (tiyatro ismini en sevilen Türk sineması oyuncularından Mehmet Sadrettin –Sadri– Alışık'tan alır. Sadri Alışık genellikle komedileriyle hatırlanır ama dramatik rollerde, özellikle bitmiş tükenmiş, sıkı içici tiplerde yeteneğinin gerçek çapı gözler önüne serilir. Çok genç yaşta sahneye çıkmıştır; 1946'da başlayan kariyeri boyunca 200 filmde ve ayrıca popüler televizyon dizilerinde oynamış, çok sayıda ödül kazanmıştır. Şarkıcılık kariyeri de vardır; 45'lik plak kayıtlarının yanı sıra gazinolarda sahne almıştır. Yayımlanmış bir şiir kitabı da bulunan Alışık, ressamlıkta da belli bir başarı yakalamıştır. 1995 yılında, 69 yaşında vefat etmiştir). Küçük Sahne Tiyatrosu 1951'de Muhsin Ertuğrul tarafından kuruldu. Sahnelenen ilk oyun John Steinbeck'in *Of Mice and Men (Fareler ve İnsanlar)* adlı eserinin Türkçe sahne uyarlamasıydı. Sinemaya iki yanında mermer sütunlar dizili neo-klasik girişten geçerek gidilir. Girişin sol öte ucunda 1948'de tiyatronun yönetmeni Galip San tarafından açılan Kulis Bar vardı (ondan önce burada Buket isimli pavyon vardı). Kulis meyhane, pavyon, brasserie ya da kafelerden biri değil, belki de Beyoğlu'nun ilk Amerikan Barı'ydı. İlk müdürü piroşkisiyle ünlü Aleksander isimli bir Rus'tu. Barın eski sahiplerinden yakınlarda vefat eden oyuncu Mücap Ofluoğlu onu şöyle hatırlardı: "Aleksander akşamdan sabaha durmaksızın içerdi, saatler geçtikçe yüzü kızardıkça kızarır sonunda lekesiz ve pırıl pırıl parlayan barın üstünde sızardı."

Aleksander'ın yerini I. George diye hatırlanan kibar beyefendi. aldı, 1957'de öldüğünde yerine II. George geldi, II. George muhtemelen meyhane-bar ayrımını vurgulamak için (hem de Aleksander'e yaptıklarını görüp rakının zehirli olduğuna inandığı için) mekânda rakı satışını yasaklamasıyla hatırlanır. İki yıl sonra patronların isyanıyla bu yasak kalkar. İlk yıllarında Kulis'e sık sık uğrayan ünlü oyuncular, yazarlar ve sanatçılar arasında Aliye Berger, Füreya, Edip Hakkı, Özdemir Asaf, Cahit Irgat, Gülriz Sururi, Engin Cezzar, Dürnev Tunaseli, Erol Günaydın, Bilge Zobu, Turgut Boralı, İsmet Ay, Hamit Belli, Ümit Yaşar, Ümit Deniz, Sadri Alışık, Sait Faik, Çetin Altan ve Yaşar Kemal yer alır. Amerikalı yazar James Baldwin de İstanbul'da bulunduğu zamanlarda burada pek çok gece geçirmiştir.

Kulis 1960'ların sonlarında kapandı. 1973'te Mehmet Ali Değirmenci tarafından yeniden açıldı. 1978'de yeniden kapandı, 1985'te Cevdet Güntürk tarafından Eski Kulis adıyla yeniden açıldı ve 2009 yılına kadar faaliyete devam etti. Bir süre "Avrupa Kültür Başkenti: İstanbul" projesinin genel merkez ofislerini barındıran mekânda şu an için bir dövmeci hizmet vermektedir.

Girişin ilerisindeki şimdi dükkânların bulunduğu alan geçmişte cins atların beslendiği ve barındırıldığı bir ahırdı, daha sonra sirk oldu. 1950'lerde yeniden düzenlendi; şimdi ucuz giysi ve takı dükkânları barındırıyor. 1990'larda İstanbul gençliğinin bir kesiminde popüler olan *"grunge"* modasının merkezi olan mekânın arka tarafta, Turnacıbaşı Sokak'a kestirme inen Baş Ağa Çeşmesi Sokak'a açılan bir girişi daha vardır.

Biraz daha ilerlediğimizde Sultan II. Abdülhamid'in (s. 1876-1909) mabeyincisi Ragıb Paşa tarafından 19. yüzyıl sonlarında inşa edilen Anadolu Han'a geliyoruz. Şehre 15. yüzyılda Eğriboz Adası'ndan gelen ünlü Sarıca ailesinden Sarıcızade Ragıp Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in en uzun süre hizmet eden, en güvendiği danışmanıydı; aslında saltanatı süresince aralıksız hizmet eden tek saray nazırıydı. 1907 yılında İngiliz Sefareti'nin maslahatgüzarı G. Barclay onu "Sultan üstünde en büyük nüfuza sahip kişilerden biri" diye tarif eder; "Saray'daki bağlantılarıyla büyük bir servet edinmiştir" der, "İngiliz çıkarlarına sıcak bakardı" diye de ekler. Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe

Sultan da anılarında "Babam, Ragıb Paşa ile kardeşi Arif Bey'i severdi. Ragıb Paşa'ya büyük güveni vardı" der. Kusurlarının yanı sıra, İmparatorluğun modernleştirilmesine ve ıslahata yürekten inanan, kültürlü ve eğlenmeyi seven bir beyefendi olarak tanınan Ragıb Paşa, çok güzel Yunanca ve Fransızca konuşurdu; Beyoğlu ve Moda'nın önde gelen Rum ve Levanten aileleriyle yakın bağları vardı. Atina'da tıp eğitimi gördükten sonra Sultan II. Abdülhamid'in saray hekimliğini yapan kardeşi Arif Paşa ile reform sonrası imparatorluğun modernleşmiş seçkinlerini barındıracak Avrupaî evler inşa ederek İstanbul'un kültürel odağını eski şehirden Beyoğlu ve Moda gibi bölgelere taşımayı tasavvur ediyordu. Ragıb Paşa'nın iyi bir ticaret kafası vardı; Zonguldak'taki kömür madenlerinin hissesi için yabancı şirketlerle başarıyla mücadele etti, Trakya-Umurca'da bir rakı fabrikası kurdu, bu bir Müslüman'a ait ilk rakı fabrikasıydı. Ürettiği Umurca rakısı İmparatorlukta popüler oldu fakat Osmanlı devletinin daha dindar kısmının düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Sultan II. Abdülhamid tahttan çekilmek zorunda kalınca Ragıb Paşa Midilli Adası'na sürgüne gönderildi. Sağlığının bozulması sebebiyle birkaç yıl sonra geri dönmesine izin verildi; ve 1920 yılında İstanbul'da mide kanserinden öldü. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında aile üyeleri özellikle Gümüşsuyu ve Harbiye semtlerinde apartmanlar inşa etmeye devam ettiler. Torunlarından biri 1960 Anayasası'nı hazırlayanlar arasındaydı. Daha yakın bir zamanda başka torunları, Çağlayan'daki Abide-i Hürriyet Meydanı'nın kendilerine ait araziye kurulduğu ve gayr-i resmi istimlak edildiği gerekçesiyle devleti mahkemeye verdiklerinde haberlerde yer aldı.

Ragıb Paşa Beyoğlu'nda üç büyük han yaptı; bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun yayıldığı üç kıtanın adlarını taşır: Anadolu, Rumeli ve Afrika hanları. Said Duhani şakayla karışık "Sultan Abdülhamid tahtını kardeşi V. Mehmed'e bırakmak zorunda kalmasaydı herhalde Amerika, Avustralya adlı hanların da yükseldiğini görecektik" der.

Yakın zaman öncesine kadar han binasının zemin katında Anadolu Pasajı isimli bir arkat vardı. Uzun yıllar bu arkatta,

daha önceki turumuzda karşılaştığımız Herr Bruch'a ait Brasserie de Londres'de çalışan başka bir Epirislu girişimci garson, Nikolas Balabanis tarafından kurulan ve daha çok Balabani diye bilinen Brasserie de L'Orient vardı. Yüksek tavanları, ötücü kuşları, yeşilliklerle donatılmış süs havuzları ve içinde kızıl balıkların bir ileri bir geri yüzdüğü akvaryumuyla Brasserie de L'Orient, Arnavutköy istiridyeleriyle ünlüydü; müşterilerinin çoğu kendini Osmanlı sayan beyefendilerdi. 1934'te el değiştiren işletme 1950'lerin sonuna kadar yazar ve sanatçıların uğrak mekânı olmaya devam eden, daha ziyade Anadolu Birahanesi diye bilinen Şark Kafe'ye dönüştü. Sait Faik, Burgaz Ada'da 11 Mayıs 1954'te hayata gözlerini kapamadan iki gün önce, Beyoğlu'ndaki son zamanlarını burada içerek geçirmişti.

Said Duhani'nin zamanında ait, Sultan'ın sık sık alışveriş ettiği Etronguilos Biraderlere ait Belfast Shirtmaker's, geçidin girişinin sağ tarafındaydı; sol tarafta ise Pera'nın en iyi giyinen beyefendilerinin takımlarının yapıldığı kumaşları satan Lazaro Franco Mefruşat Mağazası vardı. Anadolu Pasajı 1984-2005 yıllarında (bu turumuzda daha sonra göreceğimiz) ünlü Hacı Salih Lokantası'nı da barındırdı. Kariyerine Hacı Abdullah Lokantası'nda komilikle başlayan Hacı Salih Efendi, ilk lokantasını 1944 yılında yakınlardaki Bursa Sokak'ta açmıştı. Hacı Salih Lokantası, Anadolu Han el değiştirince, 2005 yılında kapandı, 2011 yazında Mis Sokak'ta yeniden açıldı.

Anadolu Pasajı'nın girişinin hemen iç tarafında uzun yıllar el yapımı açık Zambo çikolata satan küçücük bir dükkân vardı. 1950 yılında İsmail Özgey tarafından kurulan Zambo Çikolata, Karaköy'de küçük bir odada üretiliyordu. Dükkân artık yok ama Zambo çikolata daha sonra ulusal bir marka oldu. Şimdi Anadolu Han'ın tüm zemin katı Flo ayakkabı mağazası tarafından işgal edilmektedir. Anadolu Pasajı'nın orijinalliğinden vazgeçilmesi pek çok kişi tarafından protesto edildiyse de proje Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın desteğiyle sürdürüldü.

Şimdi Fuat Uzkınay Sokağı'na geliyoruz. Sokak adını Mekteb-i Sultani'de (bugünkü Galatasaray Lisesi) fizik öğrencisiyken sinemadan büyülenerek Sigmund Weinberg'in asistanlığını

yapan Türk sinemasının öncülerinden Fuat Uzkınay'dan alır. Yeşilköy'deki Rus savaş anıtının yıkılışını anlatan 1914 yapımı filmi Türkiye'de çekilen ilk belgeseldir; 1918'de ise *Himmet Ağa'nın İzdivacı* adıyla ilk uzun metrajlı Türk sinema filmini çekmiştir.

Bu sokağın daha önceki ismi Hava Sokak'tı (adını, konakları İstiklal Caddesi'nin diğer tarafında yer alan ve bu sokakta marul tarlaları bulunan Keldani Hıristiyan Hava ailesinden almıştı). Bu sokağın sonunda Gazeteci Erol Dernek Sokak'a varıyoruz (daha önceki ismi ünlü Galatalı banker Jacques Alleon'a ithafen Alyon Sokak). Bu sokak uzun yıllar Türk film endüstrisinin, altın çağındaki ismiyle Yeşilçam dünyasının bir kısmını meydana getiriyordu. Pek çok film stüdyosu yakınlardaki (daha sonra ziyaret edeceğimiz) Yeşilçam Sokağı'nın aşağısında yer alırken, yapım firmalarının çoğunun büroları Alyon Sokak ya da civarındaydı. Burası aynı zamanda meşhur Figüranlar Kahvesi'nin bulunduğu yerdi; profesyonel figüranlar bir çağrı umuduyla günlerini burada geçirirlerdi. Günümüzde Taksim'de, Atatürk Kültür Merkezi'nin arkasındaki otoparkta benzeri bir mekân vardır; profesyonel figüranlar buradaki çayevinde onları şehrin dış semtlerindeki film ve televizyon stüdyolarına götürecek otobüsleri beklerler.

İstiklal'e geri döndüğümüzde, kısa bir bloktan sonra, çok sevilen bir başka Türk sinema sanatçısının adıyla anılan sokağa geliyoruz: "Taçsız kral' diye anılan, çoğunlukla romantik filmlerin başrol oyuncusu olarak 200'den fazla filmde oynamış, iki çok-satan plak ve ressamlığıyla da bir derece başarı yakalamış Ayhan Işık'ın adıyla anılan, Ayhan Işık Sokak'tayız (Ayhan Işık 1979 yılında 50 yaşındayken hayatını kaybetti).

Sokağın daha önceki ismi Kuloğlu'dur. Bu bloktaki ilk binada ünlü Büyük Eczane (Grand Pharmacie Della Suda) vardı. Burası Pera'daki ilk ticari eczaneydi; 1847 yılında Osmanlı ordusunda eczacılık hizmeti veren ve generallik rütbesine kadar yükselerek Faik Dellasuda Paşa unvanını alan François Della Suda tarafından açılmıştı. Daha sonra güzel ve zarif Rus garson kadınların gümüş tepsilerle müşterilerin arasında mekik dokuduğu, 1920'lerden 1950'lere kadar Türk edebiyat dünyasının buluşma yeri ünlü Niçoise Patisserie (Nisuaz Pastanesi) oldu

(Salâh Birsel buraya "Nisuaz Edebiyat Fakültesi" der). Nisuaz pastanenin yanı sıra lokanta hizmeti de veriyordu. İsteyen pasta yerine piroşki ve borç yiyebilir, çay, kahve yerine votka içebilirdi. Bina yanmış ve sonrasında restore edilmişti; şimdi burada Garanti Bankası şubesi yer almaktadır.

Bloğun ortasında neoklasik tarzda çok dar bir bina görüyoruz. Burası eski Alkazar Sineması'dır. İlk olarak 1920 yılında Cine-Salon Electra adıyla İpekçi Kardeşler tarafından açılmış, 1925'te Alkazar ismini almıştır. Giovanni Scognamillo annesi zamanında rokoko stilinde dekore edilmiş salonu, kartonpiyerli duvarları ve tavanıyla son derece şık olduğunu, film ve konserlerin yanı sıra danslı çaylar verildiğini söyler. Onun zamanında ise harap olmuştur ve çoğunlukla kovboy, korku ve macera filmleri göstermektedir. 1970'lerin başında iyice harabeye dönen sinema, fare sürülerine yuva olmuş ve açık saçık filmler göstermeye başlamıştı. Binanın alt katının birahane ve bilardo salonuna dönüştüğü 1970'lerin ortalarına kadar sinema faaliyete devam etti. 1994'te Onat Kutlar tarafından çoğunlukla bağımsız filmler gösteren bir sanat sineması olarak açıldı (Onat Kutlar bundan çok kısa süre sonra 30 Aralık 1994'te Marmara Oteli'ndeki bombalama olayında ağır şekilde yaralanmış ve 11 Ocak 1995'te hayatını kaybetmiştir). Yeni Alkazar Sineması iflas ederek 2010 yılında kapandı; binanın müzeye dönüştürüleceğine dair söylentiler vardır.

Alkazar Sineması'ndan iki bina sonra ünlü Saray Muhallebicisi yer alır. Saray'ın öncüsü 1860'ta, Fındıklı'da Kerem Çavuş ve kardeşleri tarafından açılmıştı. Kerem'in torunu Hüseyin Topbaş (kendisinin tavukgöğsünün mucidi olduğu söylenir) ilk Saray Muhallebicisi'ni 1935 yılında Kasımpaşa'da açmıştı. İşletme 1949 yılında hemen caddenin karşısındaki o zamanların Luxembourg Apartmanı'na taşındı. Bugünkü yerine ise 2008'de geçti. Çok çeşitli sütlü tatlıları ve pastalarıyla Beyoğlu'ndaki bu tarz yerler içerisinde en ünlüsüdür Saray, ancak Beyoğlulu birinin dediği gibi, garsonlar gülümsememek için yemin etmiş gibidir. Şimdi İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Kadir Topbaş'a aittir.

Sadri Alışık Sokak'a geldik; buranın eski ismi Ahududu Sokak'tı ve daha da önce Bursa Sokak diye bilinirdi. Said Duhani onun zamanında köşede bir kahve bulunduğunu söyler, sa-

hibi kahve değirmeni kullanmayı reddettiğinden iki kaslı adam kiralamış adamlar gün boyu kan ter içinde hiç durmadan çalışır, dev havanda kahve dövermiş... Bunun ilerisinde o zamanki adıyla Bursa Sokak'ta Dumas biraderlerin işlettiği Paris Saraçhanesi, çoğunlukla Rum işadamlarının gittiği Epire Kahvesi, bir fesçi ve bir sarraf varmış. 1960'ların sonuna gelindiğinde Bursa Sokak çok sayıdaki genelevi ve Picadily Cocktail Lounge gibi konsomatris çalıştırılan barlarıyla, suç ve fuhuşta öylesine kötü nam salmış ki, o zamanki İstanbul Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey, Bursalıların böyle kötü şöhretli bir sokağın şehirlerinin ismiyle anılmasından incindiklerini duyunca sokağın ismini Ahududu Sokak'a çevirmiş. Sokağın alt kısmı sağdaki polis karakolunu geçtikten sonra fuhuş merkezidir. Birkaç pejmürde görünüşlü bar ve 24 saat açık, ümitsizlik yayan Aquarius Sauna bulunur; neredeyse yalnızca erkek fuhşu söz konusudur.

İstiklal Caddesi'ne geri dönerek Bahçeli Hamam Sokak'ta sonlanan kısa bloğu geçiyoruz; Bahçeli Hamam Sokak, bloğun arkasında sağa dik açıyla kıvrılarak Sadri Alışık Sokak'a bağlanıyor. Bu sokak ismini Ahududu Sokak ile Bahçeli Hamam Sokak arasındaki blokta yer alan Bahçeli Hamam'dan alıyor. Hamam 17. yüzyılın başında Mimar Sinan'ın halefi, saray baş mimarı Davud Ağa tarafından yapılmış. 20. yüzyılın başında mabeyinci Ragıb Paşa tarafından satın alınmış ve 1925'e kadar hizmet vermeye devam etmiş. Uzun yıllar hamamı iç düzenlemesine dahil eden Akademi İstanbul tarafından kullanılan mekânda şimdi biraz hırpani görünüşlü Hamam Bar bulunmaktadır.

Bloğun biraz ilerisinde Camondo Apartmanı yer alır. Bu geç Osmanlı binası ismini 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'a yerleşen Sefarad Yahudi'si Camondo ailesinden almıştır. Abraham ve İshak Camondo o günlerin önemli bankalarından birini kurdu, Kırım Savaşı esnasında Osmanlı hükümetinin askeri harcamalarını mali bakımdan destekledi. Devlete hizmetinden dolayı Abdülmecit tarafından taltif edildi. İtalya'ya hizmetlerinden dolayı da Kral Victor I. Emmanuel tarafından kontluk unvanı verilerek ödüllendirildi. 1866'da Paris'e taşındı ve 1873'te orada öldü, ancak vasiyeti nedeniyle Haliç'in kuzey kıyısında yer alan Hasköy Yahudi Mezarlığı'na gömüldü.

Camondo Apartmanı adını, İstanbul'a 18. yüzyıl sonlarında yerleşen Sefarat yahudisi Camondo ailesinden alır.

Bir sonraki binada eski şehirdeki Eminönü civarında yer alan ünlü şekerlemecinin şubesi Ali Muhiddin Hacı Bekir yer alır. Eminönü'ndeki yerleri 1777 yılında Sultan I. Abdülhamid'in (s. 1774-1789) baş şekerlemecisi Hacı Bekir tarafından kuruldu. Hacı Bekir lokumu icat etmesiyle ünlüdür ve lokum ilk kez onun dükkânında satışa sunulmuştu. Geç yaştaki ölümünün ardından dükkânı Ali Muhiddin Hacı Bekir devraldı; kendisi İstanbul'da rafine şeker kullanan ilk şekerlemecidir (daha önce şekerlemeciler bal ve pekmez kullanmaktadır).

Hemen onun yanında 1963-2007 yıllarında Vakko mağaza-

sını barındıran bina vardır. Vakko, servetini fesin yasaklanıp erkeklerin ve aslında kadınların da şapka takmaya teşvik edildiği Şapka Inkılabı esnasında, 1930'ların başında Kapalıçarşı'da şapka dükkânı açarak kazanmış Vitali Hakko tarafından kurulmuştur. Daha sonra Beyoğlu Güzelleştirme Derneği'ni kuran Hakko, derneğin ilk başkanı oldu. 2007 yılında 94 yaşında öldü (cenaze töreni Neve Şalom Sinagogu'nda yapıldı, Ulus'taki Yahudi Mezarlığı'na gömüldü) ve kısa bir süre sonra Vakko ana mağazası Nişantaşı semtine taşındı. Vakko ilk yıllarında Türkiye'deki en büyük ve en popüler mağazaydı. Şimdi binada Mango giyim zincirinin bir şubesi barınmaktadır.

Vakko binasının yerini aldığı yapılardan biri 1920 yılında açılmış ünlü Petrograd Café'yi barındıran iki katlı binaydı. Jak Deleon yıllarca Aleksander adlı bir Rus ve kızları Lydia ve Elena tarafından işletildiğini söyler (Lydia daha sonra Balık Pazarı'nda çiçekçi dükkânı işleten Milinsky adlı biriyle evlenir). Petrograd (aralarında Ahmet Hamdi Tanpınar ve Sait Faik'in de bulunduğu) yazarlar, sanatçılar, oyuncular ve seçkin Rus göçmen topluluğunun akşamları zevkle içtiği konyak punçuyla ünlüydü. Petrograd kendi türü içinde Beyoğlu'ndaki ilk 24 saat açık işletmeydi, Kadıköy veya Adalar vapurunu kaçıranların sığınaydı. 1920'lerde üst katta gözde müşterilerin kokain tüketebileceği bir odası bulunduğuna dair söylentiler vardı.

1934'teki Türkleştirme kampanyasında Petrograd'ın adı Ankara Pastanesi oldu. Salâh Birsel *Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu* adlı eserinde sonraki yıllarını şöyle anlatır:

> 1940'larda Petrograd Pastanesi'nin adı Ankara Pastanesi'dir. Ama bütün yazarlar ona sadece Petrograd derler. (...) Petrograd'ın 1940'larda garsonu 30 yaşlarında sarışın ve güzel bir Rus kadındır. Kahveleri, çayları getirirken hiç konuşmaz. Müşterilerin yaklaşmasına da çanak tutmaz. Pastane'ye girilince sağda bir dipfriz vardır. Bu bütün sağ duvarı kaplar. Masalar ise sol yandaki salona dizilmiştir. Büyük bir cam bu bölümü caddeden ayırır.

Sağdaki bir sonraki sokak Büyükparmakkapı Sokak'tır. Said Duhani köşedeki binada Tramvay İdaresi emekli müdürlerin-

den Hoci Efendi'nin oturduğunu söyler; caddeye bakan penceresine gelip geçen herkesin gözüne ilişen minyatür bir tramvay koyduğunu sözlerine ekler (alt katındaki dükkân, meşhur el yapımı Pera çikolatasının satıldığı son yerlerden biriydi).

Karşı köşedeki binanın çoğunda şimdi, 1911 yılında Amerikan misyonerler tarafından Türk kadınını sosyal yaşama ve iş dünyasına kazandırmak amacıyla American School of Languages and Art adıyla kurulmuş Akademi İstanbul barınır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmen tanınan kurum, yıllar içerisinde gelişimine devam ederek 1995'te Akademi İstanbul adını aldı. Akademi güzel sanatlar eğitimi sunar ve Beyoğlu kültürel hayatına katkıda bulunur.

20. yüzyıla girerken Büyükparmakkapı ve çevresi yüksek burjuva Levanten, Osmanlı ve Rum ailelerin barındığı saygın bir mahalleydi. Ancak yüzyılın ilk on yılında bu ailelerin ayrılması düşüşü başlattı. 1940'ların sonlarına gelindiğinde ucuz pansiyonların, ucuz aşevlerinin, döküntü bar ve pavyonların kötü şöhretli alanı olmuştu.

Vefa Zat bu dönemin tipik Büyükparmakkapı pavyonunu anlatır. Çam yarması göz korkutan fedailer tarafından içeri alındıktan sonra,

> ... kendinizi kırmızı lambalarla aydınlatılmış gayet loş ve köhne bir salonda bulurdunuz. Salonda iğrenç ve dayanılmaz nikotin ve adi esans kokusu hâkimdi. Üzerinde sadece küllük bulunan masalar ve masaların etrafında bakımsız iskemleler yer alırdı. Masalar salonun içerisine düzensiz olarak serpiştirilirdi. Salonun duvar kısımlarında içe-dışa açılan kapılar bulunan ya da bulunmayan localar yer alırdı. Bu localarda bulunan masa ve iskemleler de bakımsızdı. Localar salonun kenarlarına öyle bir şekilde yerleştirilirdi ki, localarda oturanlar, oturdukları yerden rahatlıkla sahneyi görebilirlerdi. Sahne ise genellikle giriş kapısının tam karşı tarafında olur ve sahnenin ön kısmında bir dans pisti bulunurdu.
>
> Bu mekânda çalışan konsomatrisler genellikle birkaçı bir arada olmak üzere kenar ve köşe masalarda otururlar, mekâna

müşteri ya da müşteriler geldiği zaman, iskemlelerini düzeltirler ve müşterilere doğru oturmaya başlarlardı.

1990'larda Büyükparmakkapı Sokak üniversite öğrencileri ve diğer gençlere hitap eden barların açılmasıyla kimliğini değiştirmeye başladı. Bunlardan en tanınanları hâlâ faaliyet gösteren Hayal Kahvesi ile Jazz Stop ile artık faaliyet göstermeyen Mojo idi. Sokak bir süre UFO Müzesi'ne de ev sahipliği yaptı. Bu kimlik değişimine rağmen, uyuşturucu satışı söylentileri ve geç saat sokak kavgalarıyla sokağın kötü şöhreti devam etti. Bugün Beyoğlu'nda bar, restoran ve kafelerin en yoğun bulunduğu sokaktır. Pek çok binanın çatı-teras katı dahil, her katında bir bar ya da kafe vardır. Artık herhangi bir suçla değil kalabalık ve gürültüyle ilişkilendirilmesine rağmen, son yıllarda sokakta iki sansasyonel cinayet işlenmiştir: Biri kıskanç barmen sevgilisi tarafından gece geç saatte evine giderken öldürülen Gürcü bir kadındır. Diğeri ise yine geç bir saatte, anlaşıldığı kadarıyla başka bir bölgenin sivil polisi tarafından bıçaklanan genç bir adamın, düşman ya da rahatsız edici bir bakış dışında sebebe dayanmayan katlidir.

5 Nisan 2000 gecesinde Büyükparmakkapı'nın sakinleri bir kez daha Beyoğlu sokaklarında İngiliz polisinin varlığıyla karşılaştı. West Yorkshire polis temsilcileri, yüzlerce yerel polis ile birlikte Leeds United-Galatasaray yarı final maçı için şehirde bulunan gürültücü ve kavgacı Leeds United taraftarlarını denetlemek için görev başındaydı. Polislerin yoğun çabalarına rağmen, iki Leeds taraftarı Galatasaray taraftarları ile aralarında çıkan arbedede bıçaklanarak öldürüldü ve dördü ağır yaralandı.

Sokağın biraz ilerisinde solda, şehirdeki en ünlü kitapçılardan, geniş bir İngilizce seleksiyona sahip Pandora Kitabevi vardır. Pandora'nın sokağın karşı tarafındaki eklentisi 1990'larda Beyoğlu'nun ilk *reggae* barının yeriydi; Sudanlı işletmecisi Osman Ozman 1980'lerin sonlarından başlayarak Beyoğlu gece hayatının canlanmasında önemli isimlerden biri oldu.

Sağdaki ilk sokak (Galatasaray Spor Kulübü'nün ilk üyelerinden, Balkan Savaşı'nda görev almış ve 1915'te Çanakkale Savaşı'nda çarpışırken şehit düşmüş, çim hokeyi ve buz hokeyi

yıldızı Hasnun Galib'den adını alan) Hasnun Galip Sokak'tır. Bu sokağın baş tarafı uzun yıllardır, halen faaliyet gösteren ikinci el kitapçılarıyla bilinir. Biraz aşağıda sağda, 1970'lerden beri popüler olagelmiş Umut Ocakbaşı vardır; ancak 2004 yılında binanın beş katının tümüne ve yandaki binanın terasına genişledikten sonra eski cazibesini yitirmiştir. Özgün yapı daha önce ünlü futbolcu Suat Mamat'a ait bir kahvehaneydi.

Solda, bugün pek çok spor dalında takımlara sahip olsa da 1905 yılında Galatasaray Lisesi öğrencilerince futbol kulübü olarak kurulan Galatasaray Spor Kulübü'nün genel merkezi vardı. 1925'ten 2004'e kadar genel merkez burada barındı, şimdilerde burada, kulübün çeşitli idari bölümleri ve lokali bulunmaktadır. Sokağın diğer ucuna doğru birkaç yıldır canlı müzik sunulan türkü barlar vardır.

Büyükparmakkapı Sokak'a dönüyor ve solda, biraz ileride 1905'te mabeyinci Ragıb Paşa tarafından yaptırılan Afrika Han'ı görüyoruz. İlk yıllarda Beyoğlu'nun en lüks dairelerini barındıran han burjuvaların buradan ayrılışıyla ucuz stüdyo dairelere ve bekâr odalarına evsahipliği yapmaya başladı. Afrika Han yazarlığı ile değilse de eksantrikliğiyle hatırlanmaya değer, bohem Beyoğlu'nun arketipik şahsiyetlerinden biri sayılan, 1970'lerin sonunda genç yaşta hayata veda eden Hayalet Oğuz'un (Oğuz Alpaçin) son ikametgâhıdır. Zemin kattaki dükkânlar ve üst katlardaki birkaç kafe haricinde yıllardır boş olan hanın restore edilerek otele dönüştürüleceği söylentileri vardır. Afrika Pasajı diye bilinen geçitle Küçükparmakkapı Sokak'a açılan hanın zemin katın bir kısmında, daha sonraki turlarımızdan birinde göreceğimiz, ünlü Nizam Pide Salonu'nun şubesi vardır.

Afrika Hanı geçer geçmez solda 1995'te açılan, Beyoğlu'nun ilk vejetaryen lokantasını görürüz. Sağda sokağın karşı tarafında 1970'lerde Beyoğlu'nda yayılan birahanelerin son örneklerinden biri vardır.

Büyükparmakkapı Sokak'ın sonunda Tel Sokak'a, eski Telgraf Sokak'a (Rue Telegraphe) geliyoruz; bu sokak Tepebaşı Parkı ile aynı zamanda, Tünel'den çıkan toprak ve kaya ile doldurulmuştu. Said Duhani bu sokakta oturmuş seçkin diplomat, devlet adamı ve işadamlarını, edebiyat sohbetlerini ve (Bavyera Kralı-

nın eski saray piyanisti, Baron von Reinlein'ın her zaman piyanoda olduğu) müzikli matineleri anlatır: Levanten yazar Willy Sperco'nun 19 numarada oturduğunu, Pierre Loti ve Claude Farrère'in Alfred Caporalların salonunun müdavimleri olduğunu, sık sık verandaları sokağa bakan Düz ailesini de ziyaret ettiklerini sözlerine ekler.

Soldaki ilk bina 1926'dan beri Beyoğlu Spor Kulübü'nün genel merkezi olmuştur. 1880'lerde Hermes Futbol Kulübü adıyla anılan, 1914'te Pera Spor Kulübü olan bu kulüp şimdiki adını 1923 yılında aldı. Bir Fransa turunda takımın yarısı Marsilya'da kalarak Union Sportif Hellenique'yi kurmaya karar verdi. Kısa bir süre sonra takımdan başka bir kesim Atina'ya taşınarak Athletiki Enosis Konstaninopoleos'u (AEK) kurdu. AEK Yunanistan'ın önemli futbol takımlarından biri oldu. Beyoğlu Spor Kulübü binasında daha önce Pera Rum Bayanlar Yardım Derneği barınıyordu. Ondan önce de Alman Protestan Yardım Derneği burada bulunuyordu. Sakız Sokak'tan çıkıp şimdiki yerine taşınmadan önce kısa bir süreliğine Alman Hastanesi de burada hizmet verdi. Binanın, 1992-2012 yılları arasında popüler barlardan Jazz Stop'u barındıran bodrumu, 1950'lerin ortalarında Haldun Dormen'in Cep Tiyatrosu'na ev sahipliği yapmıştı.

Soldaki bir sonraki bina 2003'ten beri evsizler yurdudur. Bunun ilerisindeki bir sonraki bina, Taksim Ticaret Lisesi'dir. Bir zamanlar burada, Sakız Adası'ndan İstanbul'a gelen Cenevizlilerden ünlü Baltazzi ailesinin bir kolunun konakları vardı. Konak daha sonra yolsuzluklarıyla tanınan Lübnanlı Marunî, Sultan II. Abdülhamid'in Orman, Maden ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa tarafından satın alındı. Sultan II. Abdülhamid tahttan çekilmek zorunda kalınca Selim Paşa devlet ödeneklerinden zimmetine geçirerek elde ettiği büyük servetiyle birlikte İtalya'ya kaçmayı başardı. Bina ise kısa süre Danimarka Elçiliği'ni barındırdı. Daha sonra tütün deposu ve ofis binası oldu. Mevcut bina 1932 yılında yapıldı, bugünkü faaliyetine başladığı 1933 yılına kadar bir ilkokula ev sahipliği yaptı.

Tel Sokak'tan sola dönersek, bir iki adım sonra Çukurlu Çeşme Sokak'a geliriz. Hemen önümüzde, Taksim Kuyu Sokak'ın köşesinde, bir zamanlar Naum Paşa'nın konağının bulunduğu

araziye 20. yüzyıla girerken yapılmış bir bina görürüz. Kökleri Halep'e giden, Latin Katolik Tütüncü ailesinden Galatasaray Lisesi mezunu Naum Paşa, Petersburg Sefareti Birinci kâtipliğini, Cebel-i Lübnan mutasarrıflığını üstlendi. Paris'te Osmanlı sefirliği yaparken, daha önce bahsettiğimiz gibi İstanbul'da bulunduğu sırada, bir briç oyununda as çekmiş ve düşüp ölmüştü (Amcaları Mikail ve Yusuf Nazım daha sonra üzerinde konuşacağımız ünlü Naum Tiyatrosu'nun sahipleriydi).

Naum Paşa'nın oğlu bu turlarda bize eşlik edenlerden Said Duhani'den başkası değildir. Said gençliğini Paris'te *Belle Epoque** devrinde, şehrin sunduklarının tadını çıkararak geçirdi, harcayacak çokça parayla doğru dürüst bir öğrenim görmedi ama iki şeyi iyi öğrendi: Yaşama sanatını ve Fransız dilini. Babasının ölümünden sonra Fransız sahne sanatçısı göz alıcı eşiyle İstanbul'a döndü, Naum Paşa Apartmanı'nın ilk katında bir daireye yerleşti ve 1920'lerde caddenin gedikli seçkinlerinin sorumsuz hayatını yaşadı. Ancak trajedi 1930 yılında kapısını çaldı, istikbali parlak oğlu Sadi, bilinmez niye, canına kıydı. Ardından eşi Paris'e döndü, Said Duhani dairesini kiraya verip çatı katındaki küçük ve konforsuz odasında rahip hayatı yaşamaya başladı. Günde birkaç saat Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda çalışıyor, *Le Figaro* ve *Le Canard Enchainé* gazeteleri eşliğinde Lebon'da birkaç saat geçiriyordu. 19. yüzyıl sonlarındaki Beyoğlu üzerine Fransızca *Vielles Gens, Vielles Demeurs Topographie Social de Beyoğlu au XIXéme siècle (Eski İnsanlar Eski Evler–19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası)* ve *Quand Beyoğlu s'appelait Pera (Beyoğlu'nun adı Pera iken)* başlıklı iki harika kitap yazdı, kitaplar özgün dilinde ve Türkçe çevirisi ile Turing tarafından basıldı. Kötü şöhretli Abanoz Sokak üzerine *Une Rue Denominé Abanoz ou Tout n'est pas Noir* ("Abanoz Denilen Sokak'ta Her Şey Siyah Değil") isimli bir kitabı daha olduğuna inanılır, ancak hiç basılmamıştır ve bilinen nüshası da yoktur. Said Duhani 1970 yılında Alman Hastanesi'nde ölmüş, Feriköy Katolik Mezarlığı'na gömülmüştür.

* *Belle Epoque*: Fransız ve Belçika tarihinde, 1871'de başlayan ve Birinci Dünya Savaşı ile 1914'te sonlanan iyimserlik, barış, sanatta canlanma, yeni teknolojiler ve bilimsel buluşlar dönemi.

Said Duhani kendi zamanında, karşı köşede mesleği Mihalis Raftakis'ten öğrenmiş bir Rum marangoz bulunduğunu söyler. Raftakis, Sultan II. Abdülhamid'in çırağıymış. Abdülhamid iyi bir marangozdu; yıllarca Mihalis Raftakis ve Stamatis Vulgaris adlarındaki iki çırağıyla çalıştı, çıraklarının her ikisi de daha sonra kendi dükkânlarını açtı.

Sokağın biraz ilerisinde sağda, Taksim Atatürk Lisesi'ni görüyoruz. Bu okul 19. yüzyıl sonlarında St. Jean Baptiste Katolik İlkokulu adıyla kuruldu; 1937'de Taksim Ortaokulu, 1940 yılında Taksim Erkek Lisesi oldu. 1984 yılında kız öğrencileri de kabul etmeye başladı ve şimdiki ismine kavuştu.

Çukurlu Çeşme Sokak'a geri döndüğümüzde sağımızda masif St. Pulcherie Fransız Lisesi'ni görüyoruz. Bu bina 1890 yılında İtalyan Cizvitlerce erkek lisesi olarak yapıldı. Daha sonra Fransız Lazarist rahipler burayı devralarak kendi erkek okullarını kurdular. "Şefkat Rahibeleri" 1846 yılında St. Pulcherie kız okulunu kurdu. Önceleri Fransız Hastanesi'nin binasında faaliyete geçti, 1984 yılında Bursa Sokak'a (Ayhan Işık Sokak) taşındı. Okul Birinci Dünya Savaşı esnasında kapandı. Rahibeler 1919 yılında döndüklerinde binayı harap halde bulduklarından o zamanlar boş duran Lazarist okuluna taşındılar. St. Pulcherie 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmen tanındı, 1998 yılında liseye dönüştü ve 2000 yılında erkek öğrenci kabul etmeye başladı.

Sokağın karşısındaki modern gri bina İnsan Hakları Derneği'nin İstanbul şubesini barındırır. Şube, pek çok polis baskını, sokak çatışması ve bir de bombalama olayına sahne olmuştur.

Çukurlu Çeşme Sokak'ın sonunda sağda yer alan Maç Sokak uzun zamandır kapalı duran Rum ilkokuluna doğru iner, Ağa Hamam Caddesi'ne kavuşan sokağın daha aşağısında bir zamanlar Çiçek Pasajı'nda satılan çiçeklerin yetiştirildiği bahçeler vardı (buraya 1969 yılında çirkin bir hastane binası yapıldı). Solda yer alan Billurcu Sokak, Meşelik Sokak ile Sıraselviler Caddesi'nin kavşağına gider. Yakın zaman önce hastanenin yıkılarak yeniden inşa edileceği duyurulmuştur. Belediye yetkilileri hastanenin yerine lüks bir hotel ve alışveriş merkezi yapılacağı söylentisini ısrarla yalanlamaktadır.

Sonunda İstiklal Caddesi'ne döndük. Büyükparmakkapı ve Küçükparmakkapı Sokak arasında yer alan kısa blokta, 1913-1937 yıllarında Rus-Amerikan Sineması faaliyet göstermişti. İlk başta Amerikan filmleri gösterdiği için Amerikan Sineması diye bilinen mekân, Bolşevik Devrimi'nden kaçan Rus mültecilerin buluşma yeri olunca Rus-Amerikan Sineması diye bilinmeye başladı.

Bir sonraki bloktaki ilk bina 1933'te Ciné Étoile diye açılan, 1940'ta Yıldız Sineması'na dönüşen küçük sinemayı barındırırdı. Giovanni Scognamillo, onun zamanında Yıldız'ın çoğunlukla Stewart Granger, Margareth Lockwood, James Mason gibi oyuncuların yer aldığı İngiliz filmleri gösterdiğini, Amerikan RKO şirketinden de filmler sunduğunu söyler. Ayrıca kapısında yaz kış biri şişman ve şaşı, diğeri bir deri bir kemik iki hayat kadının durduğunu hatırlar. Yıldız Sineması 1955'te kapanmıştır.

Birkaç bina ileride, şimdi bir elektronik mağazasının, bir zamanlarsa Noraduncyan Efendi Apartmanı'nın bulunduğu yerde, Fuat Uzkınay'ın kameramanlığını yapmış, önemli film prodüktörlerinden ve stüdyo sahiplerinden Cemil Filmer tarafından 1939'da açılan Lale Sineması vardı. İkinci Dünya Savaşı esnasında bir kez anti-faşist filmler gösterdiği için Alman Elçiliği'nden ajanlarca tehdit edilmiş. Tankları geldiğinde, onu yazıhanesinden sürükleyip caddedeki sokak lambasına asacaklarını söylemişler. O, eğer Alman tankları Türkiye'ye gelirse, zaten onu yazıhanesinde bulamayacaklarını, çünkü direnişte savaşıyor olacağını söylemiş. Sinemanın, Tino Rossi'nin başrolünde yer aldığı Lumieres de Paris gösterimiyle yaptığı galası Beyoğlu'nda büyük ilgi uyandırmış. Giovanni Scognamillo onun zamanında Lale'nin çoğunlukla Paramount ve Warner Brothers yapımlarını gösterdiğini söyler. Lale, girişte yer alan, gösterilecek filmin oyuncularının ya da filmden bir sahnenin yer aldığı sinema fenerleriyle* de ünlüydü.

Meşelik Sokak'tan önceki son bina, cam cepheli modern altı katlı yapı İş Bankası Kültür Yayınları'nı barındırır.

* Sinema feneri: Vizyona yeni giren filmlerin tanıtımı için sinema binasının ön cephesine asılmak üzere, bu işlerle uğraşan ressamlara yaptırılan devasa boyutlardaki ışıklı afiş. (ç. n.)

Şimdi Meşelik Sokak'a dönüyoruz (eski Rum Kabristan Sokak'tır burası; sağda kalan alan, kilisenin ve Zapyon Okulu'nun arazisinin çoğu bir zamanlar Rum Ortodoks mezarlığıydı), sol tarafta yüksek kubbesi ve ikiz çan kuleleriyle dikkat çeken Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi'nin (Kutsal Üçlü) avlusuna giriyoruz.

Bu arazideki ilk kilise 1865 yılında inşa edilmiş çok daha küçük ahşap bir yapıydı. Mevcut yapı Türklerin fethinden sonra İstanbul'da inşa edilen en büyük Rum Ortodoks kilisesidir, Rum mimar P. Kampanaki tarafından neo-Bizans tarzında tasarlanarak 1882'de tamamlandı. Bu kilise Fetih'ten sonra İstanbul'da inşa edilen ilk kubbeli kilisedir, kubbe izni Sultan II. Mahmut (s. 1808-1839) ve Sultan Abdülmecid (s. 1839-1861) tarafından gerçekleştirilen ıslahatlar sayesinde gelmişti. Kilisenin büyüklüğü, bina inşa edildiği zamanda İstanbul'daki Rum nüfusun büyüklüğünü yansıtır: 850 bin kişilik nüfusun yüzde 21'ini, 180 bin kişi ile Rumlar oluşturmaktaydı, Müslüman nüfusu yüzde 53'tü.

Şarl Berger 1960'larda kilisenin bahçesinde Yaşar adlı bir orangutan yaşadığını hatırlamaktadır. Her zaman ceket giyen ve fötr şapka takan Yaşar, onu besleyen ve şişe su getiren mahalli taksicilerin maskotuydu.

Meşelik Sokak daha ileride Osmanlı döneminde İstanbul'da Hıristiyan milletler tarafından yapılan en büyük iki okulun önünden geçer.

Solda hayırsever Konstantinos Zappas'ın maddi katkılarıyla 1883-1885'te kız okulu olarak inşa edilen Özel Zapyon Rum İlköğretim Okulu ve Lisesi yer alır. Rumların son elli yılda İstanbul'dan toplu göçleri sebebiyle şu anda okuldaki öğrenci sayısı çok azdır. Okul 1920'lerde bir süre kapalı kaldı.

Sokağın karşı tarafında 1895'te Mıgırdiç ve Hovhannes Esayan kardeşler tarafından kurulan Esayan Ermeni Okulu bulunur. Başlangıçta sadece ilkokul ve ortaokul kısmı bulunan okula 1930'da lise kısmı eklenir. Okulun arkasında Surp Harutyun Ermeni Kilisesi vardır, özgün ahşap kilise yerine 1895'te Esayan kardeşlerin yardımıyla mevcut bina inşa edilmiştir.

Meşelik Sokak'ta geldiğimiz yoldan İstiklal Caddesi'ne geri dönerken köşede sağda, ünlü Hacı Baba Lokantası'nın girişi var-

dı. 1921 yılında kurulan Hacı Baba, İstiklal Caddesi'ndeki en eski lokantaydı; terası Aya Triada Kilisesi'nin avlusuna bakardı. Lokanta 2013 yılında kapandı. Lokantanın arazisinde daha önce 19. yüzyıl sonlarında inşa edilen masif Evgenidios Aşevi bulunuyordu. Bloğun geri kalanı, (terası tepeden Taksim Meydanı'na bakan, şimdi yerinde Burger King'in bulunduğu) ünlü Eptalofos Kahvesi'ne kadar Balıklı Rum Hastanesi'ne aitti.

Şimdi Taksim Meydanı'na vardık, İstiklal Caddesi'nde karşıya geçip caddenin batı tarafından Galatasaray'a doğru yürümeye başlıyoruz.

Taksim Sokak ve Zambak Sokak arasındaki uzun ve tek katlı yapı Fransız Elçiliği'dir. 1719 yılında Fransız Elçiliği olarak yapılmıştı, caddenin çok daha ilerisinde yer alan eski Fransız Büyükelçiliği ile karıştırılmamalıdır. Burası 1760 yılında İstanbul'u vuran veba salgınında vebalıları barındırmak ve tedavi etmek için kullanıldığından Veba Hastanesi diye de bilinirdi. Bina günümüzdeki biçimine 1898 yılında, Fransız mimar M. Carré tarafından taştan yeniden inşasında kavuştu. 1920'den beri Fransız Elçiliği burada hizmet vermektedir. Aynı zamanda sergi salonları, kütüphanesi ve dil kurslarıyla Fransız Kültür Merkezi de burada bulunmaktadır. Zambak Sokak'ın köşesinden dönünce Surp Ohan Vosgeperan Kilisesi yer alır. Özgün ahşap yapı 1837'de inşa edilmişti. Mevcut yapı Ermeni mimar Andon ve Garabet Tülbentçiyan tarafından 1860-1863'te inşa edildi. Kilisenin ana destekçisi Ermeni Katolik banker Agop Koçeoğlu'dur.

Fransız Elçiliği'nin ilerisindeki bir sonraki blok Zambak Sokak ve Bekar Sokak arasında yer alır. Zambak Sokak'tan sonraki ilk bina Akbank Sanat'tır. Bloğun ortalarında AFM Sinemaları vardır. Bu arazide daha önce yer alan binalar içerisinde Aristidi Kumbari Efendi yönetiminde kurulan Osmanlı Meteoroloji Merkezi vardı (meteoroloji istasyonu aslında binanın bahçesindeydi). 1920'lerde meteoroloji istasyonu kapatıldıktan sonra, bina Kosmograf Sineması'nı barındırmıştı, sinema ismini önce Nuvo'ya daha sonra da Halk Sineması'na çevirmişti. 1930'lardan sonra burası, kapısındaki sokağa çıkıntı yapan büyük neon yel değir-

meniyle reklamını yapan Mulen Ruj adlı gece kulübü olmuştu. Mücap Ofluoğlu ilk yıllarında ünlü şarkıcı ve müzisyenlerin sahne aldığı, pahalı, şık ve işletmesi göz dolduran bir yerdi, der. Halıyla kaplı koridordan vestiyere gidilir, buradan smokinli garsonlar eşliğinde (keten örtüler ve en kaliteli yemek takımları bulunan) masaya geçilirdi. "Gayet iyi hatırlıyorum, beni Mulen Ruj'a on yaşında götürmüşlerdi ve rakının kokusundan, sonradan çok hoşuma gidecek, anason kokusundan sarhoş olmuştum." Daha sonra Mulen Ruj genellikle operet sunan bir tiyatroya ve aynı zamanda gece lokaline dönüşmüştü. Giovanni Scognamillo daracık ve upuzun girişini, hasır koltuklarını hatırlar. Şimdiki bina, Fitaş Pasajı 1960'ta yapılmıştı ve yukarıda Fitaş, aşağıda Dünya sinemasını barındırmaktaydı. Geçit daha sonra çok katlı AFM sinemalarına dönüştürülmüştür.

Sağdaki bir sonraki sokak Beyoğlu'nun son pavyonlarından birinin, Jackie Club'ın bulunduğu Bekar Sokak'tır. Hemen yanında semtte bu tür mekânlardan geriye kalan ender yerlerden biri olan Süper Birahanesi vardır. Sokağın karşı tarafında 1990'lardaki yeniden canlanmanın ilk öncülerinden Pia Kafebar bulunur. Daha aşağıda ise 1970'lerden beri popüler kalmış Beyoğlu Ocakbaşı ve karşı tarafında İstasyon Güzel Sanatlar Akademisi yer alır.

İstiklal Caddesi'ndeki bir sonraki blok İstanbul'daki ilk Yunan Elçiliği'nin yeriydi, elçilik daha sonra Turnacıbaşı Sokak'taki mevcut yerine taşındı. Said Duhani daha sonra binanın ikinci katında Tayfur Bey adlı biri tarafından işletilen Florya Bar'ın açıldığını söyler: Tayfur Bey Paris'ten ithal şarap ve içkiler sunar, Ziya Bey tarafından gayet hoş yönetilen ve zaman zaman *Charge de Malakoff* trompet solosu da atan orkestranın canlı ezgileriyle dans etmeleri için çiftleri piste çıkmaya cesaretlendirirmiş... Sağda bir sonraki ara sokak 1990'lardan beri çok popülerleşen Mis Sokak'tır; burası barlar, kafeler ve lokantalarla doludur (ancak sokak dışarıdaki masaların yasaklanmasından büyük zarar görmüştür). Mis Sokak'tan hemen sonraki bina 1943-1963 yılları arasında Beyoğlu'nun en önemli kitapçılarından birini, Gen Kitap Sarayı'nı barındırıyordu. Zamanında Gen, kitapçılığın yanı sıra kültür merkezi, yayınevi ve sanat galerisi faaliyetlerinde

bulunuyordu. 1963 yılında kitabevi iflas etti. Kısa süre sonra bugünkü mevcut yapıyı, Vakıf Gökçek Han'ı inşa etmek için bina yıkıldı. Bloğun ortasında Kız Teknik Öğretim ve Olgunlaşma Enstitüsü'nü görürüz; 1945 yılında Refia Övünç tarafından genç Türk kadınlarına meslek edindirme amacıyla kurulmuştur. Enstitünün moda tasarımı, tekstil teknolojisi, kumaş üretimi, geleneksel el sanatları, takı tasarımı ve pazar araştırma bölümleri vardır. Bloktaki son bina, İmam Adnan Sokak'ın köşesinde yer alan Ragıp Paşa Apartmanı'dır. Yirminci yüzyılın sonunda *art nouveau* tarzının İstanbul'daki en güzel örneklerini üreten mi-

20. yüzyılın sonunda mimar A. J. Karakaş tarafından başmabeyinci Ragıb Paşa için yapılan apartman.

mar A. J. Karakaş tarafından başmabeyinci Ragıb Paşa için yapılmıştır.

Sağdaki bir sonraki blok diğer ucunda Sakızağacı Sokak ile biter. Bu bloktaki ikinci bina Cité de Roumelie (Rumeli Han), 1894 yılında başmabeyinci Ragıb Paşa tarafından neoklasik tarzda yaptırılmış anıtsal bir binadır. Külliye, zemin katın üstünde toplam 58 daire içeren konut amaçlı üç bina ve zemin katta Rumeli Pasajı denilen alışveriş arkatından oluşur.

Said Duhani, Rumeli Pasajı'ndaki (biri caddeden, diğeri pasajdan iki girişi bulunan) bir muhallebici dükkânından bahseder; adı üçlü bir cinayet olayına karışan adam bu muhallebicide öldürülmüş.

Kamelya isimli genç kadın ve annesi Despina, aşçıları Kirkor ve köpekleri, Taksim Sokak'taki evlerinde bıçaklanarak öldürülmüş halde bulunmuş. Polis başlangıçta katilin aşçıları olduğuna, olaydan sonra intihar ettiğine karar vermiş. Daha sonra şüpheler Yanko isimli berber üzerinde yoğunlaştıysa da hakkında takipsizlik kararı verilmiş. Yabancı basında pek çok spekülasyon yapılmış (çünkü yerel basına sıkı sansür uygulanmaktaydı). Söylentilerden birine göre padişahın damadı Kamelya'yı sevmiş, devletin yüksek çıkarları ve hanedanın mutluluğu için Kamelya ortadan kaldırılmıştı. Başkaları katil muhallebicide öldürülen kişidir, demekteydi. Hatta bazıları Timoni Sokak'taki fahişeyi öldürenle aynı adam olduğunu, Rus Sefareti baş dragomanı Maksimov'un onu teşhis ettiğini söylemekteydi (Maksimov bu kadınla komşudur, sık sık Fehim Paşa'nın gizli polislerinin tacizine maruz kalan komşusunu zaman zaman korumaya çalışmıştı. Bu Maksimov, Osmanlı Bankası'nın işgalinde pazarlıkları yürüten Maksimov'dur).

Cité de Roumelie'nin en eski kiracısı hiç şüphesiz Rebul Eczanesi'dir; önce köşede yer alan, sonra Meşelik Sokak'a taşınan eczane, ilk başta geçidin belli bir bölümüne kadar uzanıyordu. Bu eczane Osmanlı Eczacılar Birliği Başkanı, Fransız Eczacılık Fakültesi mezunu Jean Cesar Reboul tarafında kurulmuş, 1936 yılında Provence-Grasse'de belli bir üreticiden ithal edilen lavantalardan yapılan ve halen popülerliğini koruyan Rebul lavanta kolonyasını üretmeye başlamıştı. Reboul İstanbul'a 1895

yılında Trabzon-Hopa yolunun inşasında mühendislik yapan babasını ziyaret etmek için gelmiş, şehir onu büyülemişti: Burada kalmaya, yeni tamamlanan Cité de Roumelie'de Grande Pharmacie Parisienne'i (Büyük Paris Eczanesi) açmaya karar verdi. 1920 yılında eczanesini çok beğendiğini ve burada staj yapmak istediğini söyleyen Kemal Müderrisoğlu adlı genç bir eczacılık öğrencisi Mösyö Reboul'a başvurdu. Ancak öğrenci Fransızca bilmiyordu ve kendisine Grand Rue de Pera'da çalışan herkesin Fransızca bilmek zorunda olduğu söylendi. Kemal Bey bir sene Fransızca kursuna devam ettikten sonra staja kabul edildi, 1923 yılında diplomasını aldığında burada eczacı olarak çalışmaya başladı. Çocuksuz Mösyö Reboul ve kimsesiz Kemal Bey arasında kısa sürede baba-oğul ilişkisi filizlenmişti, Mösyö Reboul 1938'de emekli olduğunda eczaneyi Kemal Bey'e devretti. Eczane şimdi Kemal Bey'in oğlu Mehmet Müderrisoğlu tarafından işletilmektedir, halen eczanede çalışanların Fransızca bilmesi zorunludur. Rumeli Pasajı'nın köşesindeki yerinde birazdan göreceğimiz ünlü Abdullah Efendi'nin yeri de bulunuyordu.

Cité de Roumeli'yi geçince İstiklal Caddesi'nin tek camisi Ağa Camii ile karşılaşıyoruz. Buradaki ilk cami 1594-95 yıllarında Galatasaray Ağası Hüseyin Ağa tarafından kurulmuştur. Kesme taştan inşa edilen cami 1834 yılında ve tekrar (Atatürk'ün isteği üzerine) 1934 yılında onarılmış ve bugünkü biçimine kavuşmuştur. Arka tarafta avlunun ortasında güzel bir şadırvan vardır, su haznesi mermer sütun çemberiyle çevrelenmiştir ve su musluklari yekpare sütunların arasındaki mermer levhalara yerleştirilmiştir. Aslında şadırvan Kasımpaşa'daki camiye aitti, ama cami yıkılırken buraya taşınmıştır. Caminin temelleri, duvarları ve çatısı Demirören Alışveriş Merkezi yapılırken titreşimden hasar gördü; cami, 2011'den 2014'e kadar kapalı kaldı. Demirören ailesi yenileme çalışmalarının masraflarını üstleneceğine söz vermişti ama kısa zamanda bu amaç için ayrılan 1 milyon TL'nin yetersiz kalacağı anlaşıldı. Beş ay boyunca, aile daha çok maddi katkıda bulunmayı kabul edinceye kadar, çalışma tamamen durdu. Sonunda 14 Şubat 2014'te, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç tarafından yeniden ibadete açıldı; Arınç, törende Nâzım Hikmet'in bir şiirini okudu. Mimar Kornan Gümüş, bunun yenileme değil,

yeniden inşa etme olduğunu söyleyerek yapılanı eleştirdi ve geriye özgün camiden hiçbir şeyin kalmadığını ileri sürdü.

Şimdi kısa süreliğine Sakızağacı Sokak'a doğru sapıyoruz. Biraz aşağıda solda ünlü Ağa Restoran'ın, Demirören Alışveriş Merkezi tarafından yutuluncaya kadar, 1920-2008 yılları arasında faaliyet gösterdiği eski mekânının önünden geçiyoruz. Hemen sonrasında alışveriş merkezi yapılırken temelleri hasar gördüğü için yakın gelecekte yıkılması söz konusu olan, yüzyıldan fazladır İstanbul'u ziyaret edenlere hizmet veren Hacı Abdullah Efendi restorana varıyoruz. Restoran ilk olarak 1888 yılında, Sultan II. Abdülhamid'den alınan özel izinle Karaköy'de açılmıştı; buraya taşınmadan önce uzun yıllar Rumeli Pasajı'nda hizmet vermişti. 5 Eylül 1955'te Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, birkaç yerel memur ile birlikte takip eden günlerde şehri mahvedecek ayaklanmanın ayrıntılarını çözüme kavuşturmak için burada öğle yemeği yemişti. Restoran Beyoğlu'nda zarar görmeyen ender kurumlardan biriydi.

Sokağın solunda, bloğun sonunda Ermeni Katolik Patrikhanesi ve Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi (Günahsız Gebelik) bulunur. Okul olarak kullanılan özgün yapı ahşaptı. Bina yıkılarak 1864'te mimar Andon Tülbentçiyan tarafından kilise binası ve patrikhane inşa edildi. 1870'te Beyoğlu'nda sekizon bin evi tahrip eden yangında patrikhane yandı, ancak kilise çan kulesi haricinde etkilenmedi. Etkilenen binalar 1800-1801 tarihlerinde yeniden inşa edildi.

Bir sonraki bloğun tümünde tartışmalara yol açan yeni Demirören Alışveriş Merkezi yer almaktadır. Bir zamanlar burada Osmanlı Bankası Umum Müdürü Mösyö Emile Devaux'ya ait büyük bir bahçeyle çevrelenmiş konak vardı. 19. yüzyılın sonlarında bunun yerini Grand Hotel de Luxembourg aldı; bu otel Pera Palas'ın açılışına kadar Şark Ekspresi ya da gemi ile Avrupa'dan gelen gezginlerin tercihiydi. Çaykovski şehri ziyarete geldiğinde burada kalmıştı ve "Gayet hoş döşenmiş" demişti. 1897'de otel kapandı, yıllar içerisinde Devaux ya da Lüksemburg diye anılan apartmana dönüştürüldü.

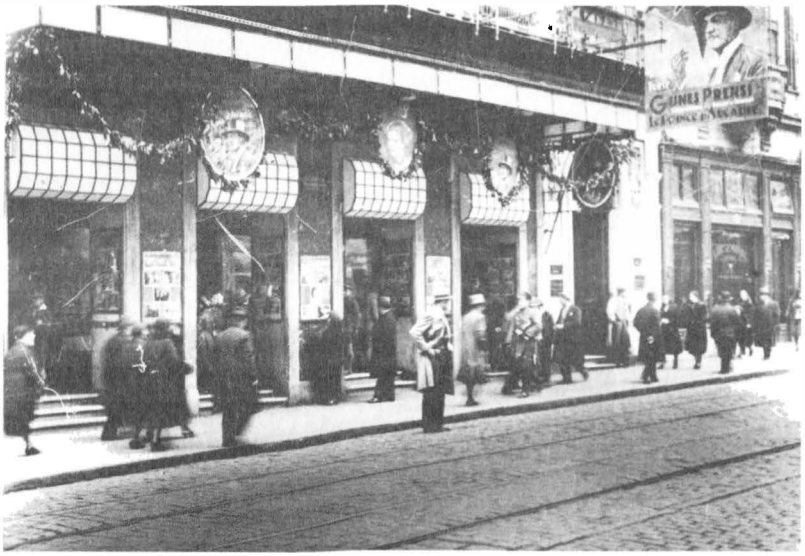
Victor Bossi'nin işlettiği Grand Café de Luxembourg üst kattaki bilardo salonuyla zemin katta faaliyet göstermeye devam

etmişti. 1897'de sadece Matalon olarak hatırlanan kişi, bilardo salonunun yanındaki süitleri kiralamış ve bunları küçük ve oldukça döküntü Luxembourg isimli bir sinema haline getirmişti.

Café de Luxembourg daha sonra Makedonyalı Çangopulos ailesinin eline geçmişti (Bazılarınca Atatürk'e bilardo oynamayı öğreten kişi diye bilinen). Niko Çangopulos şöyle anlatır: "12 yaşımda Manastır'dan İstanbul'a geldim. O zamanlar Lüksemburg kahvesini tutan amcam beni Collége Fort'a verdi. Gündüz derse, gece de bilardoya çalışıyordum. 20 yaşına gelince amcam öldü. Bu suretle bilardo kahve bana kaldı. Fransa'dan altı bilardo daha getirttim. Salonuma bilhassa zengin çocukları geliyorlardı."

Daha sonra Niko, Luxembourg sinemasını alarak bilardo salonuyla ve kafenin bir kısmıyla birleştirir (sinemanın Sakızağacı Sokak'taki arka çıkışında çok popüler başka bir bilardo salonu işletmeye devam eder). 1930'larda hem sinema hem kafe "Glorya" ismini alır. Daha sonra sinema Saray adını alırken, kafenin yerini Saray Muhallebicisi alır (şimdi caddenin hemen karşı tarafındadır). Giovanni Scognamillo 1940'larda Saray'ın

1940'larda konser salonu olarak da kullanılan Saray Sineması.

Jean Renoir, Marcel Carne ve Julien Duvivier gibi Fransız şiirsel gerçekçilik akımından filmler getirdiğini, 1950'lerde ise İngiliz Rank yapımı filmleri gösterdiğini hatırlamaktadır. Saray aynı zamanda konser salonu hizmeti vermekteydi, burada sahne alan müzisyenler arasında Josephine Baker, Louis Armstrong, Dave Brubeck, Modern Jazz Quartet, Fransız şarkıcılar Charles Trenet, Tino Rossi ve Maurice Chevalier ve tango kralı Eduardo Bianco vardı. İstanbul Senfoni Orkestrası ilk halka açık konserini Cemal Reşit Rey yönetiminde 13 Aralık 1945'te Saray'da vermişti.

Leonid Senkopopowski 1930'larda, "Saray'ın girişindeki parfüm kokusu baş döndürürdü. Her hafta film değiştiğinde gala gecesi yapılırdı. Bir gramofondan vals ve tango müziği yayılırdı. Hanımlar resimler kadar güzel, baylar iki dirhem bir çekirdekti. Perde arasında konuklara likör servisi yapılırdı. İstanbul valisi her galaya gelirdi" diye anlatır.

Éclair adıyla açılan (sonradan Şark ve Lüks adlarını alan) sinema binanın başka bir kısmında, 1909'da açılmıştır. Said Duhani sinemayı, "usta bir işletmeci ve aynı zamanda pek çapkın" Vassilaki Papadopulos isimli beyefendinin işlettiğini söyler. Mösyö Papadopulos cömertliğiyle de tanınırmış. Sık sık kentin önemli kişilerini localara davet eder, perde arasında onlara eşlik eden hanımlara Tokatlıyan'dan çikolata ya da Hacı Bekir'den şekerleme sunarmış. Ancak cömertliği ve müsrifliği mahfına sebep olmuş; sinemayı Aleko ve Filotas Çangopulos devralmıştı.

Bina 1950'lerin başında yangında tahrip olduktan sonra Umum Sigorta Müdürlüğü tarafından satın alınarak ofis binasına dönüştürülmüş, böylece Sin-Em Han diye bilinmeye başlamıştı. Sin-Em Han 1980'de Demirören Holding ve İnşaat Şirketi tarafından satın alındı; 2008'e kadar boş tutulduktan sonra, bugünkü AVM'yi yapmak için yıkıldı.

İnşaat şirketi inşaat arazisini yasadışı şekilde iki katına çıkarmış, ikisi birinci derece tarihi eser kabul edilen arka taraftaki binalara zarar vermiş, hem zeminin altına ilave katlar yapılmış hem de fazladan kat çıkılmıştır. Zeminin altında eklenen katlar için yapılan kazılarda, Ağa Camii dahil çevredeki binalara büyük zarar verilmiştir.

Planlama evresinde rekonstrüksiyon diye afişe edilen yeni

binanın önceki binaya post-modern referans yaptığı söylenebilir. Mimarlık eleştirmeni Ömer Kanıpak, buraya İstanbul'da tarihi sosa batırılmış gülünç tasarımların başka bir örneği, diyor. Milliyet gazetesi yazarı Mehveş Evin, "hormonlu kabak" diye niteliyor. Tasarımdan sorumlu mimar Han Tümertekin, inşaat firmasıyla anlaşmazlığa düşerek tamamlanmadan önce projeden çekildiğinde ısrar ediyor.

Bu ve benzeri projelerin destekçisi ve savunucusu Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan, "Ayrıca o bina, yıllarca pislik içindeydi. Şimdi itiraz edenler o halinden mutlu muydu?" diyor ve cephenin birkaç yılın içinde kararacağını, o zaman kimsenin farkı anlamayacağını sözlerine ekliyor.

Şimdi Yeşilçam Sokak'ta (eski Yeşil Sokak ve Rue Devaux) güzergâhımızdan kısa süreliğine sapıyoruz. Sokağın sol tarafının çoğu eskiden Cercle d'Orient'ın arka bahçesine bakardı, üyelerin atlı arabaları burada beklerdi. Cercle d'Orient binasının sahibi Abraham Paşa 20. yüzyılın başında iflas edince, bina ve bahçesi Manuk Manukyan tarafından 108.000 £'a satın alındı; Manukyan daha sonra burayı organizatör Arditi ve Soltiel'e sattı.

Ruşen Eşref Aydın arka bahçenin bir süre Strangali'nin Rum Atletik Jimnastikhanesi ve İdman Meydanı'nı barındırdığını hatırlamaktadır. 1909 yılında Arditi, bu alanı sahibi olduğu atlı akrobasi ağırlıklı Cirque Nouveau'nun gösterileri için kullanmaya başladı. Aynı yıl artistik paten gösterileri, sürat pateni yarışmaları ve paten hokeyi maçları düzenlenen "Skating Palace" (Tekerlekli Patinaj Pisti bazen yanlışlıkla buz pateni sanılır) bahçenin arka sağ köşesine inşa edildi. Bir süre hokey maçları ve sürat pateni yarışmalarını izlemek Beyoğlu'nda çok popüler olmuştu; özellikle Cumartesileri burası heyecanlı ve coşkulu kalabalıklarla doluyordu. Skating Palace balolar için de kullanılırdı, bunların en çok hatırlananları dans hocası Mösyö Psalty'nin düzenlediği balolardı (baloların birinin afişinde "akşam 9'dan 11'e paten, 11'den sabaha kadar dans" yazmaktadır). Skating Palace'ın anısı Emek Sineması'nın yanındaki İsketing Apartmanı'nda korunmuştur.

Skating Palace'ın yerini 1918'de Yeni Tiyatro almıştı. Vedat Tek burayı şöyle tarif eder: "Salaş tiyatroda çoklukla Viyana'dan

gelen operet toplulukları temsil verirdi. O zamanlar çok kimsenin kalbini çalmış olan güzel operet yıldızı Cordi Miloviç de bu salaş tiyatroda çalışırdı." Ayrıca Dr. Radwan adlı bir illüzyonistin burada gösteriler yaptığını biliyoruz.

1924 yılında İhsan İpekçi inşa ettirdiği barok duvarları ve tavan süslemeleriyle uzun yıllar gözde sinemalar arasında kalacak 875 kişi kapasiteli Melek Sineması'nın açılışını yaptı. Salâh Birsel, Beyoğlu'nun sosyal hayatının temposu içindeki kişiler için Melek'in parlak günlerinde, galalarına bilet bulmanın ciddi bir mesele olduğunu söyler. Giovanni Scognamillo onun zamanında Melek'in 20th Century Fox, Metro-Goldwyn Mayer ve Columbia yapım şirketlerinin filmlerini ve *Broadway Melody*, *Strike up the Band* ("Bandoyu Başlat") gibi gözde müzikalleri gösterdiğini hatırlamaktadır. Sinema *Gone with the Wind* (*Rüzgâr Gibi Geçti*) ile tüm yerel gişe rekorlarını kırar.

1926'da ilk Türkiye Güzellik Yarışması, Melek'te düzenlenir. Kazanan, Melek Sineması yer göstericilerinden Araksi Çetinyan'dır.

1945 yılında Arditi ve Soltiel varlık vergisiyle iflas edince Cercle d'Orient, İstanbul Belediyesi tarafından satın alındı. Belediye defalarca tiyatroyu satmaya çalıştı, ancak alıcı bulamadı. Sonunda 1957 yılında Emekli Sandığı 26.5 milyon TL'ye satın aldı. Emek Film adıyla bir şirket kurarak sinemayı işletmeye başladı. 1969 yılında Turgut Demirağ sinemayı devraldı, 1975'ten sonra ise sinema İsmet Kurtuluş ve Süheyla Kurtuluş tarafından işletildi. 2009 yılında Emek Sineması kapatıldı ve Cercle d'Orient'in de bir AVM'ye dönüştürüleceği duyuruldu. Mayıs 2010'da İstanbul 9. İdare Mahkemesi sinemanın ve planda yer alan diğer binaların yıkımını durdurma kararı aldı ama çalışma yine de devam etti. 2010'da protestolar düzenlemek ve yıkımı durdurmak için dilekçe toplanmasını sağlamak amacıyla Emek Sinemasını Yıktırmayalım Platformu bir araya geldi. Ardından Aralık 2012'de, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) sinemayı kurtarabilmek için somut planlar üzerinde çalıştıklarını duyurdu. Zamanın Kültür Bakanı Ertuğrul Günay, Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan ve projenin mimarları İKSV'ye sinemanın yıkılmayacağına ve sadece "bir kat yukarı"

taşınacağına dair teminat verdi. 30 Mart 2013'te yaklaşık otuz eylemcinin yer aldığı bir grup binayı işgal etti. 7 Nisan'da ise, Costa Gavras gibi ünlü yerli ve yabancı yönetmenlerin ve film eleştirmenlerinin de katıldığı daha kalabalık gösteriye polis göz yaşartıcı bomba ve tazyikli su ile müdahale ederek kalabalığı dağıttı. Bina 20 Mayıs 2013'te yıkıldı. Birkaç tiyatro, İsketing Palas Apartmanı ve Türk sinemasının altın çağında stüdyo hizmeti veren binaların aralarında bulunduğu yaklaşık on iki kadar başka bina da yıkıma uğradı.

1924'te İpekçiler girişi Melek'in yan tarafında yer alan Opera Sineması'nı (daha sonra İpek Sineması) açtılar, ancak daha sonraki senelerde giriş İstiklal Caddesi'ndeki Cercle d'Orient Pasajı'ndan sağlanıyordu. İlk yıllarında halı kaplı salonları, frakl ve beyaz eldivenli yer göstericileriyle Beyoğlu sinemalarının en görkemlisi kabul ediliyordu. 1932 yılında Atatürk, Çanakkale Savaşı ile ilgili İngiliz yapımı filmi görmek için buraya gelmiş, söylendiğine göre sinemadan çok etkilenmişti.

Giovanni Scognamillo buradaki duvarların sanatçı Kalmukoğlu (Kalmukov) tarafından resmedilen ve Osmanlı yaşamını canlandıran (önlerinde kayıklar demirli Boğaz yalıları, yemyeşil çiçek bahçelerinde peçeli kadınlar) duvar resimleri ile kaplı olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca perdenin birer yanında yer alan *liberti* tarzında iki büyük melek tablosunu da hatırlar (bu meleklerin Melek'te olduğu, sinemanın ismini meleklerden aldığını söyleyenler de vardır).

İpek Sineması daha sonra Şehir Tiyatroları Komedi Sahnesi oldu, kapandığında mekân yangında tahrip oluncaya kadar makine atölyesi olarak kullanıldı, bu yangından beri bina kullanılmamaktaydı.

Sokağın sağında, sola doğru devam etmeden önce, Sinepop isimli başka bir sinema daha vardı. Kulaktan dolma anlatılanlara göre, burada bir zamanlar Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman askerleri arasında popüler bir bira salonu varmış; daha sonra iki Fransız'ın işlettiği bir sinema da bulunuyormuş. Biz bunların mevcudiyetine dair hiçbir belge bulamadık. Ancak 1943 yılında burada Ar Sineması'nın açıldığını (Aydın Boysan burada aynı yıl piyano virtüozu Walter Gieseking konserini

dinlediğini, yiyecek ve yakıtın az ve karne altında olduğu bu zamanda konser sonrası kar yağarken Laleli'deki evine yürüyerek gittiğini hatırlamaktadır) biliyoruz. 1956'da Yeni Ar adını alan mekân, 1973'te Sinepop olmuştur. İlk yıllarında Sinepop'un, Giovanni Scognamillo'nun "Alman kaynaklı eğitici seks filmleri" dediği filmleri gösterdiği bilinmektedir. Çoğunlukla Hollywood filmleri gösteren, 1991 yılından beri İstanbul Film Festivali katılımcısı olan Sinepop da 30 Kasım 2012'de kapandı.

Yeşilçam, aynı zamanda Türk sinema endüstrisinin 1940'ların sonları ve 1970'lerin ortaları arasındaki altın yıllarındaki ismidir. Henüz 1930'ların başlarında film ithal eden pek çok şirket bu caddede kurulmuştu. 1948 yılında yerli filmler üstündeki vergi büyük oranda azaltılınca, Türk film endüstrisi patlamış, yeni açılan prodüksiyon şirketlerinin çoğu bu sokakta açılmıştı. 1950'ler ve 1960'lar boyunca prodüksiyon şirketleri stüdyolarını sokağın alt tarafına kurdular ve daha önce gördüğümüz gibi ofislerini İstiklal Caddesi'nin diğer tarafına, Alyon Sokak (şimdiki Gazeteci Erol Dernek Işık Sokak) civarına taşıdılar. Türk film endüstrisi 1970'lerde televizyonun yaygınlaşmasından büyük zarar gördü; hayatta kalmayı başaran prodüksiyon şirketleri düşük kalite seks filmleri üretmeye indirgendi. 1980'lerin başında Yeşilçam Sokak'taki bütün stüdyolar kapandı. Uzun yıllar boyunca sokağın alt tarafı terk edilmiş haldeydi.

1990'larda heavy metal, rock müzik meraklısı gençler Yeşilçam Sokak'taki terk edilmiş binaların kapı önlerinde bira içmek için toplandıklarından, bazılarınca buraya "Metal Sokak" denmeye başlandı. Daha sonra sokakta pek çok heavy metal barı açıldı. Satanist tarikatlara dair kamu isterisi patladığı dönemlerde bu barlar yağmalandı ve geçici bir süre kapatıldı. 2006 yılında on altı yaşında bir genç kız aşırı dozdan ölünce sonunda tamamen kapatıldı. Bir süre transseksüel ve travestilerin çalıştığı, bira fıçılarından masalar ve küçük taburelerden oluşan –bir anlamda– sokak barlarına ev sahipliği yaptı.

2008 yılında Kafe Pi bar zincirinin sahibi Engin Yaşar ile Mis Sokak'ta yer alan Ferdane'nin sahibi Nursel Onarır sokağın aşağı kısmının tümünü satın aldılar ve terk edilmiş binaları Kü-

çük Beyoğlu adını verdikleri bir barlar sokağına dönüştürdüler. Küçük Beyoğlu, özellikle öğrenciler ve özel okul hocaları arasında hızla popüler oldu, ancak dışarıdaki masaların ve sandalyelerin yasaklanmasından büyük zarar gördü.

İstiklal Caddesi'ndeki bir sonraki bloğun ilk kısmı boyunca uzanan görkemli yapı Cercle d'Orient'tir. Bina 1882 yılında Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kethüdası Abraham Kaya Paşa tarafından mimar Alexandre Vallaury'a yaptırılmıştı. Bu bina geç Osmanlı Pera'sının en prestijli sosyal kulübünü Cercle d'Orient'i barındırmıştı. Kulübün üyeleri arasında iş ve bankacılık dünyasının önde gelen isimleri, diplomatlar ve Osmanlı hükümetinin yüksek mertebeli yöneticileri (örneğin sadrazamlar ve son yıllarında imparatorluğu yöneten iki Genç Jön Türk, Talat Paşa ve Enver Paşa) vardı.

Cercle d'Orient'in kökeni belirsizdir. Bazıları 1882 yılında İskoç-Levanten İngiliz Sefareti Baş Dragomanı Sir Alfred Sandison tarafından kurulduğunu ileri sürer. Resmi unvanı Oriental Secretary of British Legation (İngiliz Sefareti Şark İşleri Kâtibi) olan Sandison sık sık İngiliz Büyükelçisi ile karıştırılır. Kendisinin en azından 18. yüzyılın başından beri Avrupa'da mevcut bulunan ve İstanbul şubesi henüz Sandison doğmadan faaliyete geçen Grand Orient Masonic Lodge'u (Büyük Doğu Masonlar Locası) da kurduğu söylenir. Diğerlerine göre Yahudi-Alman demiryolu kodamanı Baron Maurice de Hirsch tarafından, Cercle de Pera'dan doğru kurulmuştur. Yine başkaları Abraham Paşa'nın kurduğu Club des Chasseurs de Constantinople'dan (İstanbul Avcılar Kulübü) ortaya çıktığını ileri sürer. Kökeni hakkındaki gerçek ne olursa olsun, Cercle d'Orient'in bu binada 1884 yılında kurulduğu bilinmektedir.

Briç oyununun Cercle d'Orient'te ortaya çıktığına dair hikâyeler vardır (ancak aslında Kahire'deki Hidiv Kulübü'nde de ortaya çıkmış olabilir). O. H. van Millingen, briç isimli bir oyunun kulüpte çok popülerlik kazandığını ve *whist*'i tahtından indirdiğini gördüğünü söyler. Kulüpte bakara ve poker de oynanmakta, büyük paralar dönmekteydi. Amerikan sefiri Henry Morgenthau günlüğünde, "Baron von Wangenheim bir gecede bakarada 25 bin frank kaybetti" diye yazmaktadır.

Kulüpte sunulan yemek efsanevidir. Sidney Whitman şöyle anlatır:

> Sadece diplomatik dünyanın kulübü Cercle d'Orient'te... mutfak, epikürlyenlerin memnuniyetle dört gözle bekleyeceği Parisli temellere sahiptir. Diplomatik dünyanın "gros bonnets"lerinden* birinin hakkıyla popüler akşam yemeklerine davet edilmek büyük zevktir. Böyle bir etkinlikte, yemeğin mükemmelliğiyle kendimden geçip Ekselanslarına, Majestelerini aşçıya madalya takmaya ikna edebileceklerini önermeye cesaret ettim.

Kulübün yönetim kuruluna daima bir sefir başkanlık ederdi ve üyelik sadece üst düzey diplomatlara ve yabancı toplulukların en zengin ve en nüfuzlularına açıktı. Sultan II. Abdülhamid kulüpteki herhangi bir tebaasının mevcudiyetinin açık açık meydan okuma anlamına geleceğini duyurmuştu; giriş daima Fehim Paşa'nın gizli polisinin denetimindeydi. Ancak bu kural vezirler ve birkaç güvenilen yüksek düzey memur için geçerli değildi; padişah kulübün içinde gözü kulağı olsunlar diye onları kulübe gitmeye cesaretlendirirdi. Aslında vezir unvanı olan herkesin üyeliğe koşulsuz ve tartışmasız kabul edilmesi bekleniyordu.

Said Duhani, Fransız Sefareti ile ihtilafı sebebiyle üyeliğe kabul edilmeyen Necib Efendi adlı birinden bahseder (Necib Efendi, Fransızlar Tunus'u aldıktan sonra yerel gazetede Türk yanlısı bir kampanya başlatmıştı) ama vezir olunca, geri çevrilemeyeceğinden emin, kibirle merdivenleri tırmanmıştı. Padişahın Yıldız Sarayı'nda 1905'te uğradığı suikast girişiminin soruşturmasını Necib Efendi yönetmişti. Üyeleri dehşete ve korkuya sürükleyen, kapıcının ve diğer bazı çalışanların kulübün altındaki kullanılmayan sarnıçlara iki büyük ve güçlü bomba sakladığı keşfini yapan da odur.

Sultan II. Abdülhamid'in 1908 yılında tahttan indirilmesinden sonra Türk üyelerin sayısı artmıştı. Takip eden yıllarda, özellikle Birinci Dünya Savaşı'na doğru gidilirken, batılı dip-

* *Gros bonnet*: Büyük peruklu anlamına gelen söz, mevki sahibi kimseler peruk takarken daha üst düzeydekilerin daha büyük peruk takacağına istinaden, yüksek mevki sahibi anlamında kullanılmaktadır.

lomatlar arasında entrikalar baş gösterdi. Savaşın patlaması bu diplomatların çoğunun ayrılışına yol açtı. Amerikan Sefiri Henry Morgenthau günlüğünde, Alman Sefiri ve çeşitli Jön Türklerle ilişkisinde, çoğu kulüpte gerçekleşen, karmaşık entrikalardan bahseder.

Kulüp, İttifak Kuvvetleri'nin istilası esnasında bir canlanma yaşadı (Atatürk'ün de Samsun'a çıkmadan önce işgalin ilk altı ayında sık sık burayı ziyaret ettiği söylenir), ancak elçiliklerin Ankara'ya taşınmasından sonra kulübün doğası tamamen değişmişti. Yönetim kurulu toplantılarında hem Türkçe hem de Fransızca konuşulmakta, Cumhuriyet'in ideallerine uygun şekilde kadınlar da üyeliğe kabul edilmekte; poker, bakara ve puronun yerini tango geceleri, şiir okumaları ve klasik müzik konserleri almaktaydı. 1944'te Büyük Kulüp adını alan mekân 1975'te Kadıköy'e taşındı, Cumhuriyetçi seçkinlerin son kalelerinden biri olan kulüp bugün hâlâ oradadır.

Said Duhani binanın zemin katında Paris'ten son moda yenilikleri getiren Chavin'in, ünlü terziler Mir ve Cottereau'nun, lüks gömlekçi Tatalyan'ın ve vezirlerin bile başlarını emanet ettiği berber Stavraki'nin geniş ve lüks döşenmiş dükkânlarının bulunduğunu söyler. Abraham Paşa'nın özel daireleri asma kattadır (evi Büyükdere'de bir konaktır). İflas ettikten sonra bu dairesi, Rusların işlettiği Rose-Noir ve Almara gece kulüplerini barındırdı. Aleksandra Roube-Janski şöyle anlatır:

> Rose-Noir geceleri daha canlıydı. Hirschfeld burayı 1919'da diğer Ruslarla birlikte İstanbul'a geldiğinde açmıştı... En klas yerlerden biri olarak kabul ediliyordu ve her milletten insan buraya gelirdi. Onu örnek aldılar ve Maksim, Moscovite, Parissiene gibi yerleri açtılar... Hosteslerin tümü Bolşevik Devrimi ile yoksul düşmüş varlıklı ailelerdendi, aralarında birkaç kontes ve prenses de vardı. Etrafta tepsilerle dolaşmazlardı; zarif giyinir, evlerine gelmişlercesine insanları buyur eder, masalarını gösterir, ne arzu ettiklerini sorar, hepsi eski Çar memuru beyaz ceketli garsonlar eşliğinde arzularını masaya getirirlerdi. Dans etmek istedikleriyle dans ederlerdi, genellikle cüzdanı kabarık gözükenleri seçerlerdi.

Daha sonra zemin katındaki dükkânlar bölünmüş, binanın modern bir alışveriş merkezine dönüştürülmesi hazırlıklarında bu dükkânlar boşaltılmıştı. Çıkmakta direnen yerlerden biri çok uzun yıllardır profiterolüyle ünlü İnci Pastanesi'dir (İnci 1944'te Lukas Zigoridis tarafından kurulmuş ve o tarihten bu yana iç dekorasyonunu değiştirmemiştir. Hatta çalışanları bile sanki geçen yıllar içinde hiç yaşlanmamış, aynı kişilermiş gibi gözükür, içeri girdiğinizde sanki yıllar öncesine bir an içinde adım atmış gibi olursunuz). Yönetim tahliyeyi durdurmak için mahkemeye gitmiş, ancak sonuç alamamıştır. 7 Aralık 2012'de tahliye edilen İnci, 70 gün aralıktan sonra Mis Sokak 18 numaradaki yeni yerinde, 14 Şubat 2013'te halk ile aralarındaki sevgi bağına vurgu yapmak için özellikle Sevgililer Günü'nde kapılarını yeniden açmıştır.

Binanın bir kısmında Artistik Sineması vardı. 1934'te Sümer Sineması oldu ve 1958'de Küçük Emek adını aldı. 1970'lerde burası seks filmleri gösteren Rüya Sineması'na dönüştü; 2009'da Cercle d'Orient binası boşaltılmaya başlayıncaya kadar faaliyet göstermeye devam etti.

1991'de İstanbul 1. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu binanın içinde ya da dışında hiçbir değişiklik yapılamayacağını karara bağladı, 1993'te ise binayı Kentsel Sit Alanı ilan etti. Aynı yıl binanın sahibi Sosyal Güvenlik Kurumu, Kamer İnşaat Şirketi ile binayı yenileme çalışmaları için anlaşmaya vardı. Anlaşmaya göre bina firmaya yap-işlet-devret modeliyle 25 yıllığına kiralanıyordu. Daha sonra 2006'da Beyoğlu Belediyesi SGK ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ortak Yeşilçam Sokak Sürdürülebilir Kentsel Gelişim ve Yenileme Projesi'ni açıkladı ve 10 Ekim 2009'da Kamer İnşaat'ın projeye başlaması hususunda anlaşmaya varıldı. Cercle D'Orient binasının fasadı dışında bütün merkez 2013 yazında yıkıldı. Proje sorumluları yeni binanın/merkezin ne amaçla kullanılacağı konusunda çelişkili açıklamalar yaptı; zaman içerisinde otel, alışveriş merkezi, eğlence merkezi ve hatta müze olacağı bile dile getirildi.

Bir sonraki bina Rumların "Sismanoglu Megaro" dediği Şişmanoğlu Konağı'dır. 1909 yılında Sismanoglu ailesinin evi olmak üzere yapıldı. Constantine ve Athanaseos kardeşler Paris'e göç etmeden önce binada çok kısa süre yaşamış, en sonunda Korfu'ya

yerleşmişlerdi. 1939 yılında Constantine Sismanoglu binayı Yunan devletine konsolosluk olarak kullanmaları şartıyla bağışlamıştı, ancak maddi ve siyasi nedenlerden bu koşulun yerine getirilmesi uzun yıllar aldı. 1952-1968 arasında bina Amerika Birleşik Devletleri İstihbarat Servisi'ne kiralanmış, bir kütüphane, marangozhane, televizyon ve radyo stüdyosu barındırmıştı (zemin katta dükkânlar vardı). 2000 yılında Yunan hükümeti 2003 yılında tamamlanacak restorasyon projesini başlattı. Bugün bina sergilerle ve dil kurslarıyla kültür merkezi hizmeti vermektedir. Ayrıca Veroia Kütüphanesi ve konsolos meskenleri de bu binadadır.

Bir sonraki binaya geldiğimizde 1885 yılında M. Hacar Aleppo tarafından yaptırılan Halep Çarşısı'na varıyoruz. İlk yıllarında Halep Pasajı'nın (daha sonra Süreyya Pasajı ve son yıllarda Beyoğlu Pasajı) arkasında küçük tahta bir yapıda Ramon Ramirez isimli bir İspanyol tarafından işletilen, hünerli ve korkusuz Tourniere ailesinin çarpıcı atlı cambazlık gösterilerini sundukları Cirque de Pera burada bulunuyordu (yazları sirk Tepebaşı'ndaki parkta faaliyet gösterirdi, çünkü binanın yetersiz havalandırması at kokusunu katlanılmaz kılıyordu).

İspanyol ortaelçinin yardımıyla Ramirez semtte heyecan yaratan Çarşamba Diplomatik Suareleri'ni düzenlemişti. Bu gecelere sadece diplomatlar ve Pera'nın kaymak tabakası değil, hükümetteki herkes katılabiliyordu. Bu gecelerde illüzyonist Door le Blanc (*le maitre de la magie*) gibi en iyi illüzyon ustalarının, akrobat ve jimnastikçilerin gösterileri; ünü Paris'e kadar yayılan Leonidas Amiotis'in eğittiği sokak köpeklerinin "Muhteşem Köpekler" isimli köpek gösterisi, trapezci Charles le Follet'nin ve ismi bilinmeyen bir Afro-Amerikalı'nın step dans gösterileri yer alırdı (İsmi ne yazık ki unutulup gitmiş bu dans sanatçısı Sultan II. Abdülhamid tarafından Saray Gösteri Sanatçılarına katılmaya çağrılmıştı. Sultan'ın "The Honeysuckle and the Bee" şarkısıyla dans etmesinden pek hoşlandığı söylenirdi).

Özgün yapı 1889'da değiştirilerek tiyatro ve opera evine dönüştürülmüştü; 1904'te yandı ve Lamberger biraderlerin işlettiği Varieté Tiyatrosu olmak üzere yeniden inşa edildi. Açılış gecesinde akrobat ve palyaço gösterilerinin yanı sıra Folies Bergers de Paris dansçıları sahne almıştı. Takip eden yıllarda tiyatro özel-

likle Fransa ve Yunanistan'dan Avrupalı drama, opera ve operet topluluklarını ağırladı. Ramazan ayında Türk drama toplulukları gösteri yapmıştı. Tiyatro, 1907'den 1960'a kadar aralıklarla, (çeşitli isimler altında) sinema salonu olarak hizmet vermişti.

Tiyatro 1918 yılında Muhsin Ertuğrul tarafından satın alındı ve 1923 yılında *Otella* ile ilk kez bir Türk kadın oyuncu halka açık bir oyunda sahneye çıktı. 1929'da yabancı ve Türk drama topluluklarına ev sahipliği yapan Fransız Tiyatrosu'na çevrildi. 1942'de Ses Tiyatrosu oldu ve burada Avni Dilligil yönetiminde Ses Tiyatrosu ve Opereti faaliyet gösterdi. 1962'de Haldun Dormen tarafından satın alındı ve Dormen Tiyatrosu oldu; 1972'de çağındaki pek çok sinema gibi düşük kalite seks filmleri oynatan Ses Sineması adında bir sinemaya dönüştürülmüştü. 1989'da Ferhan Şensoy burayı satın aldı ve yeniden tiyatroya dönüştürdü; tiyatroda Ortaoyuncular adındaki Ferhan Şensoy Drama Topluluğu'nun gösterileri sergilenmektedir.

1971 yılında pasajın ikinci katında Ertuğrul Bora efsanevi Papirus Barı açtı. Papirus entelektüeller, yazarlar ve tiyatro ile Yeşilçam dünyasından insanlar için gözde bir uğrak yeriydi. Ölü doğmuş binlerce devrimin planlandığı söylenen Papirus'ta, girişin tam karşısındaki yuvarlak masayı şakayla karışık Kızılçam denen komünist grubun işgal ettiği hatırlanır. Binanın bir kısmı 1977'de yangınla tahrip olduğunda Papirus, Ayhan Işık Sokak'a taşındı ve 1990'ların sonunda tamamen kapandı.

1984 yılında cephesi dışında tüm bina yıkıldı ve yeniden inşa edildi (arka taraftaki binalar da yıkılmış ve özgün binadan çok daha büyük yeni bir bina inşa edilmişti). 1989'da çoğunlukla sanat filmleri gösteren Beyoğlu ve Pera Sineması yeni Halep Çarşısı'nın alt katında açılmıştı. 2001 yılında, deneysel drama, müzik ve performans sanatı gösterileri sunan Maya Sahnesi, binanın ikinci katında açıldı.

Bundan sonraki iki binanın yer aldığı arazide bir zamanlar ünlü Mavrokordato ailesinin bir kolunun konağı vardı. Bu binalardan ilki, bir zamanlar zemin katında 1923'te Arnavutluk'tan göç etmesinin üzerinden çok geçmeden Philip Lenas tarafından açılan Café l'Orient'in bulunduğu eski Beler Hotel, Luvr Apartmanı'ydı. 1934'teki Türkleştirme kampanyasında kafenin ismi

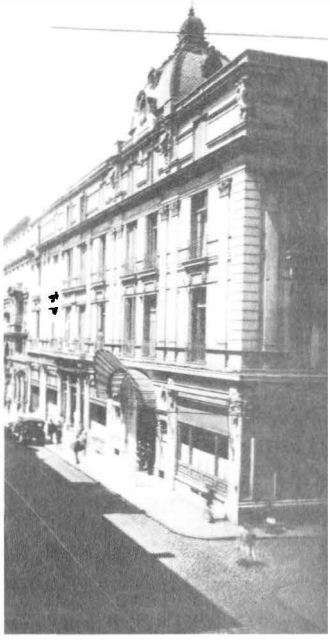
Baylan olarak değiştirilmişti. Burası İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk edebiyat sahnesinin önde gelen figürlerinin pek çoğunun buluşma yeri olmuştu. Binanın üst katlarında 1973 yılından Tepebaşı'ndaki Deniz Palas'a taşındıkları 2009 yılına kadar, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın ofisleri barınmıştı.

Sıradaki bina, ilk yıllarında Nakamura adlı bir Japon tarafından işletilen Japon Pazarı'dır. Giovanni Scognamillo çocukluğunda burayı egzotik kokulu bir dünya olarak gördüğünü hatırlamaktadır. Vitrinin sağ tarafında boydan boya oyuncaklar vardı (askerler, kaleler, arabalar, tanklar, yelkenliler, gemiler, tabancalar, kovboy şapkaları, miğferler, itfaiyeci üniformaları, bebekler, minyatür mutfaklar, vb.) ve sağ vitrinin girişe yakın köşesinde kimonolar, yelpazeler, şemsiyeler bulunurdu. Sol vitrinde ise züccaciye çeşitleri, biblolar ile Çin ve Japon porselen takımları duruyordu. İkinci katta karnaval maskeleri satılırdı. Bloğun geri kalanında daha önce Süryani Hıristiyan Hava ailesinin konağı vardı; kızlarının 1893'teki ölümünden sonra Marsilya'ya taşınmışlardı.

Şimdi Balo Sokak'a geldik (bu sokağın ilk kesiti daha önce Sağ Sokak ve diğer ucu Mektep Sokak adını taşıyordu). Bu sokağın tarihi de Beyoğlu'nun bu kısmındaki önce Ermeni, Rum ve Levanten burjuva ailelerinin yaşadığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk burjuva ailelerinin onlara katıldığı, kötü şöhretli Abanoz Sokak'a rahatsızlık verecek derecede yakın bulunan diğer pek çok sokağa benzer. 1930'lar ve 1940'lar boyunca (Galatasaray'dan taşındıktan sonra) Beyoğlu Merkez Karakolu (Tarlabaşı Bulvarı ve Kulluk Sokak köşesindeki mevcut yerine taşınmadan önce) burada Nevizade Sokak'ın köşesinde, şimdi yeni inşa edilmiş Inter-Royal Hotel'in bulunduğu arazide yer almıştı (burada daha önce Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, daha sonra Posta ve Hariciye Nazırlığı görevlerinde bulunmuş Yusuf Franco-Cussa Paşa'nın evi bulunmaktaydı). 1950'lerde burjuvaların göç etmesinin ardından, sokak pespaye pavyonlarla yozlaşmaya gömülmüş, adı kötüye çıkmıştı. 1980'lerde Beyoğlu'ndaki yasadışı kumar batakhanelerini ve genelevleri kontrol eden Karadeniz çetelerinin üssü olmuştu. Ünlü mafya babası Dündar Kılıç'ın Balo Sokak'taki bir kahvehanede belli zamanlarda insanları kabul ettiği söylenirdi. Beyoğlu'nun yeniden can-

landığı 1990'ların sonunda bile bu sokağa hava karardıktan sonra pek girilmemesi gerektiği söylenirdi.

20. yüzyılın ilk yıllarında, barların açılışıyla Balo Sokak hızla değişmeye başladı: Şimdi çok sayıdaki barların bir kısmı tüm binayı kaplıyor ve farklı müzik zevklerine, hayat tarzlarına ve cinsel tercihlere hitap ediyor. Bugün, özellikle hafta sonları kalabalık nedeniyle bu sokakta dolaşmak pek zordur. Balo Sokak şimdi Beyoğlu'nun gereksiz pahalı ve yapmacık James Joyce adlı ilk İrlanda Pub'ını barındırmaktadır. Birkaç yıl Osman Ozman'ın efsanevi ve çok renkli Nayah Bar adlı yeri de buradaydı (şimdi Mis Sokak ve Kurabiye Sokak'ın köşesindedir, ama artık pek de renkli değildir).

160 odalı Tokatlıyan Oteli restoran ve pastanesi kadar asansörüyle de ünlüydü

Çok yakın zamanlara kadar sokağın aşağı ucunda 1970'lerin Beyoğlusu'ndan bir hava vardı. Ocak 2011'de halen orada faaliyet gösteren pavyonlardan birindeki silahlı kavgada iki kişi öldü. Sokağın bu kısmı şimdi Türk sanatçıları Burhan Doğançay ve Adil Doğançay'ın eserlerini süresiz sergileyen Doğançay Müzesi'dir. Sokağın karşı tarafında kurslar, atölyeler ve sergiler düzenleyen Beyoğlu Akademililer Sanat Merkezi yer alır.

İstiklal Caddesi'ne geri dönerken, Balo Sokak ve Solakzade Sokak (eski Sol Sokak) arasında yer alan tek binada, Beyoğlu'nun dans okulları geleneğini sürdüren, bölgenin şimdiki en eski tango okulu Baila Tango yer almaktadır. Baila Tango aslen 1993 yılında Münih'te, İstanbul'da tangonun yeniden canlanışının öncüsü Metin Yazır tarafından kurulmuştur. Baila Tango'da düzenli

tango geceleri yapılır. Bina aynı zamanda Anadolu halk müziği ve danslarının popüler mekânı Otantik Kafe'yi de barındırır.

Bir sonraki blok Solakzade ve Sahne Sokak arasında yer alır. Bloktaki ilk bina Tokatlıyan İş Hanı'dır (daha önce Hotel Tokatlıyan). Adı, 1859 yılında burada Café-Restaurant de Paris isimli bir pastane açan Mıgırdıç Tokatlıyan'dan gelir. Arazideki bu ve diğer işletmeler yangında tahrip olunca Tokatlıyan, mülk sahibi konumundaki Ermeni Gregoryen Kilisesi ile otel inşa etmek için bir anlaşma yapmış, 1895'te oteli Hotel Splendide adıyla açmış ve kısa zaman sonra adını Hotel M. Tokatlıyan olarak değiştirmişti. 1919'da oteli Sırp damadı Medovitch devralmış ve Tarabya'da bir Tokatlıyan şubesi açmıştı. 160 odalı Tokatlıyan Batı Avrupa'dan ithal aksesuarları, tesisatları, mobilyaları ve dekorasyonuyla İstanbul'daki en prestijli otellerden biriydi; restoran ve pastanesi kadar asansörüyle de ünlüydü. Zamanındaki diğer pek çok Pera oteli gibi, hatırlarda kalan balolara, entrikalara ve biri Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) kuruluşunu belirleyen önemli toplantılara sahne olmuştu. 1930'ların sonunda Avusturyalı müdür girişin önündeki Türk bayrağının yanına Nazi bayrağı asınca ihtilaf odağı olmuş ve Yahudiler tarafından boykot edilmişti. Otelde kalan seçkin konuklardan biri Narmanlı Han'dan ayrıldıktan sonra, Büyükada'ya yerleşmeden önce 1929 yılında burada kalan Troçki'dir (kendisini öldürmeye yemin eden pek çok Rus'un dikkatini çekmekten sakınmak için gece geç saatte arka kapıdan gelmiştir). Agatha Christie İstanbul ziyaretlerinin birinde burada kalmıştı (*Şark Ekspresi'nde Cinayet* adlı kitabında Hercule Poirot adlı ünlü kahramanı trene binmeden önce Tokatlıyan'da konaklar). Josephine Baker da İstanbul'a ikinci gelişinde burada kalmıştı. Diğer ünlü konuklar Arabistanlı Lawrence ve edebiyat eleştirmeni Leo Spitzer'dir. Otel 1945 yılında Türk idaresine geçmiş ve (herkes tarafından Tokatlıyan diye bilinmeye devam etse de) Hotel Konak ismini almıştı. 1961'de kapanan otel, zemin katında dükkânların yer aldığı bir iş hanına çevrildi. Birkaç yıldır üst katlara girilmesinin tehlike arz ettiğine hüküm verilmiştir.

Giovanni Scognamillo, "Tokatlıyan eski Beyoğlu'nun bir başka kalbi idi, Pera Palas gibi, artık var olmayan Park Otel gibi" der ve 1940'larda ya masaların birinde oturan ya da otelin önün-

de bir aşağı bir yukarı dolanan zarif giyimli, ince bıyıklı bir zattan bahseder. Bu adamın kim olduğunu, babasının onu görünce neden dudaklarını büküp başını salladığını merak eder. Yıllar sonra adamın muhabbet tellalı olduğunu öğrenir, kartvizitinde uğraşını *courtier de plaisir** diye açıkça belirtmektedir.

Said Duhani atlı tramvay zamanında, Şişli-Pera hattının Tokatlıyan Oteli'nin önünde son bulduğunu söyler: Becerikli sürücüler ancak karmaşık pek çok manevradan sonra tramvayı bu dar caddede döndürebilirmiş.

Tokatlıyan İş Hanı'nın biraz ilerisinde ünlü Çiçek Pasajı'nın girişine geliyoruz; İstiklal Caddesi'ndeki bir sonraki ara sokaktan, yani Sahne Sokak'tan bir girişi daha bulunan L şeklindeki pasajın iki yanında meyhaneler sıralı. Buranın özgün adı Cité de Pera idi, Yunanlı mimar Kleanthes Zano tarafından tasarlanmış, Yunanlı işadamı Hristaki Zographos Efendi tarafından 1870'te hepsi Paris tarzı, zemin katta arkat boyunca uzanan dükkânlarla (toplam 18 daire ve 24 dükkân bulunan) lüks apartman olmak üzere yaptırılmıştı. Daireler bölgenin, musluktan akan su ve gazla aydınlatma gibi lükslere sahip ilk mekânlarındandır. İlk otuz yılında arkatta yer alan dükkânlardan bazıları Paris'teki son modayı satan Maison Parret, Vallaury Patisserie, Çiçekçi Dulas, Schumaker'ın fırını, Terzi Keserciyan, Hristo's Café ve Tütüncü Acemyan'dı. Apartmanda kalan ilk sakinlerden biri uzun yıllar harem kadınlarını giydiren ünlü terzi Madam İfijenia Epenetos'tu. İlk yıllarında arkat genellikle Hristaki Pasajı diye anılıyordu; mülk 1908 yılında Sadrazam Küçük Said Paşa tarafından satın alındıktan sonra, dükkânların çoğuna çiçekçiler yerleşince Çiçek Pasajı diye bilinmeye başladı (bu ismin Müttefiklerin işgali esnasında çiçekçi Rus kızların Fransız ve İngiliz askerlerinin nahoş niyetlerine karşı buraya sığınmalarından kaynaklandığına dair süregiden bir şehir efsanesi de vardır). Degutasyon isimli İtalyan lokantası 1928'de arkatın İstiklal Caddesi'nden girişinin sağında, daha önce Maison Parret'nin bulunduğu yerde açılmıştı. Giovanni Scognamillo buranın İtalyan-Levanten ailelerin Pazarları kiliseden sonra spagettili ya da

* "Muhabbet Tellalı".

raviolili öğlen yemeklerini yedikleri gözde mekânları olduğunu hatırlamaktadır. Onun zamanında sahipleri Morigi biraderler İtalyan'sa da garsonları Rum, aşçı da Bolulu bir Türk'tü. 1950'lerde Degutasyon Türk edebiyat ve Yeşilçam dünyasının uğrak mekânlarından olmuştu. 1940'larda arkattaki çiçekçilerin yerini meyhaneler ve bira salonları almaya başlamıştı, bunlardan en çok hatırda kalanı Nektar birahanesidir.

1950'lerde geçidin her iki tarafında, bira fıçıları üstündeki mermer tablalardan oluşan masalarıyla tamamen meyhaneler sıralanmıştı. Yapının bir kısmı 1978'de çökmüş ve pasaj bir süre terk edilmişti. Ancak 1988'de, restorasyon sonrası, yine meyhaneler sıralanmış halde yeniden faaliyete geçti. İstiklal'den girince sağda yer alan numara 8'deki Sev-İç, Bayram'ın Yeri bizim gözde mekânımızdı. Şimdi Çiçek Pasajı'ndaki meyhaneler daha saygın ve eskisinden daha sessizdir, yine de eskiler sokak satıcılarını, müzisyenleri, sokak şarkıcılarını, dilencileri, sihirbazları ve zaman zaman gelen ateş yiyen ve kılıç yutanları, yasadışı sınıfın da yer aldığı Beyoğlu gece hayatının geçit törenini özlemektedir. Bütün bu göstericilerin içinde restore edilen geçide girmesine izin verilen tek kişi Madam Anahit'tir. Bu Ermeni akordeoncu yıllar içerisinde hem buranın hem de yakındaki Nevizade Sokak'ın ikonik şahsiyeti olmuştu (Anahit Yulanda Varan müzik kariyerine 16 yaşında Esayan Lisesi okul orkestrasında başlamış, Rum müzisyen ilk eşinin ölümünden sonra iki çocuğunu geçindirmek için meyhanelerde akordeon çalmıştır. Pek çok gazete ve televizyon röportajına konu olmuş, hayat hikâyesi Hollanda televizyonunda yayınlanmıştı. Birkaç Türk filminde kısa roller almış ve ünlü Türk müzik gruplarının kliplerinde görünmüştü. Hayatının hayali Çiçek Pasajı'nda idolü, Tarzan rolüyle tanınan ünlü aktör Johnny Weismuller ile dans etmekti. Ancak Çiçek Pasajı'nı ziyaret ederken kalabalığın bir şarkı ricasını kırmayan şarkıcı Joan Baez'e eşlik etmişti. Madam Anahit mide kanserinden tedavi görürken bile meyhanelerde akordeon çalmaya devam etti. 2003 yılında 86 yaşında öldü. Pek çokları onu hayvanseverliğiyle, özellikle baktığı pek çok kediyle ve Hayvanları Koruma Derneği'ndeki çalışmalarıyla hatırlar). Çiçek Pasajı 2005 yılında yeniden restore ve dekore edildi. Duvarlar Madam

Anahit ile halen Cuma öğleden sonraları Sev-İç'i ziyaret eden mimar ve yazar Aydın Boysan dahil olmak üzere geçmişin en çok hatırlanan kişilerinin fotoğraflarıyla süslendi.

Cité de Pera 1840'ta Mikail Naum Duhani tarafından kurulan Naum Tiyatrosu'nun yerinde yükselir. Tiyatronun ilk müdürü besteci Gaetano Donizetti'nin kardeşi Donizetti Paşa'dır. Etienne Rey bu tiyatroya 1843 yılında yaptığı ziyareti anlatır. "Akşam *Norma*'yı sahneleyen İtalyan opera topluluğunun açılış gecesine gittik. Seçkin ve geniş bir izleyici kitlesi vardı, müzik iyiydi ve küçük tiyatro salonu harika dekore edilmişti." (Gösteriden sonra padişahın bir memuru kendilerine kibarca gece sokakta fenersiz yürürlerse tutuklanacaklarını ve geceyi polis karakolunda geçirmek zorunda kalacaklarını hatırlattı).

Özgün ahşap yapı 1846'da yanmış, aynı yıl İngiliz Sefarethanesi'nin yapımına da nezaret eden İngiliz mimar Thomas Smith tarafından daha büyük ölçekte yeniden inşa edilmişti. (Albert Richard Smith bize sahnenin prosenyumda 10,5 metre genişliğinde olduğunu, Drury Lane Theater'dan sadece 1,5 metre kısa olduğunu söylemiştir). Yeniden açılışı 4 Kasım 1848'de Guiseppe Verdi'nin *Macbeth*'i ile yapılmıştı, yönetmen Guatelli ve orkestra şefi Angelo Mariani'ydi. 1868 yılında Galler Prensi Edward (daha sonra Kral VII. Edward) Naum Tiyatrosu'nda Sultan Abdülaziz eşliğinde iki temsil izlemişti.

Sultan Abdülmecid buraya opera izlemeye geldiğinde, cadde hükümdarın altı atlı arabasının geçişi için halıyla kaplanırmış. Sultanın arabasından imparatorluk locasının giriş kapısına kadar ayakları altına serilen halı Said Duhani'nin annesinin babası Nasri Franko Paşa'ya aitmiş; yıllarca bir anı olarak saklamışlar. Tiyatro 1870'teki büyük yangında tamamen yanınca Said Duhani amcalarının artık onu yeniden yaptırmaya güçlerinin kalmadığını söyler; nitekim yerine Cité de Pera yapılmıştır.

Sahne Sokak'ı geçerek yolumuza devam ettiğimizde, bir zamanlar Azariyan Konağı'nın ve Hotel Central'in bulunduğu yeri görürüz; biraz ilerisinde anılarda hoş bir yer tutan Lübnanlı Necib Biraderlerin kurduğu Patisserie Parisienne (1934'ten sonra Hatay Pastanesi) vardı.

Galatasaray Meydanı'nda, Meşrutiyet Caddesi'nin İstiklal

Caddesi'ne kavuştuğu köşede, eski Galatasaray Postanesi'ni görüyoruz. Cephesi tamamen mermerden inşa edilen bu güzel bina 1875 yılında Theodor Sıvacıyan isimli varlıklı bir Ermeni tarafından 26 bin lira maliyetle yaptırılmıştı. Zemin katında Apolonatos isimli Rum'a ait eczane varmış. 1907 yılında Posta-Telgraf Nezareti tarafından 13.000 liraya satın alınmış. Akabinde zemin katına Galatasaray Postanesi yerleşmiş, ikinci kat İngiliz Stern Telgraf Şirketi'ne, üçüncü kat ise Alman Telgraf Şirketi'ne kiralanmış ve dördüncü kat iletişim araçlarını barındırıyormuş.

1943 yılında, her gün 18.00-23.00 arası yayın yapan İstanbul Radyosu, on ay ikinci kattaki dört odada faaliyet göstermiş. İkinci Dünya Savaşı boyunca hem BBC hem de Alman devlet radyosu bu binadan yayın yapmış (ister istemez merdivenlerde gerçekleşen tuhaf karşılaşmalar akla geliyor).

Bina 1977'de çıkan yangında çok kötü hasar görmüş, 1982'ye kadar postane binası yeniden açılmamıştır. 1990'ların ortasında acil onarım gerektiğinden yeniden kapanmıştır. 1998 yılında binayı restore edip müzeye dönüştürme kararı verildi. Restorasyon pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Beyoğlu'ndaki pek çok diğer "restorasyon" gibi, özgün binadan geriye kalan sadece fasattır, gerisi tamamen yıkılmıştır. Cepheli mermerlerin daha ucuz mermerlerle değiştirildiği suçlaması da olmuş, ancak suçlama doğrulanmamıştır.

Şimdi birkaç adım geri yürüyüp Galatasaray balık pazarı boyunca uzanan Sahne Sokak'a dönüyoruz. 1810'da yazan Fransız konsolosu Tameoigne, "Galatasaray'a ulaşmak için ilk önce balıkçıların, manavların ve kasapların bulunduğu Pera pazarından geçmek gerekir" der. 1870'teki yangından sonra yapılan yeniden inşada, özel ürünler satan birkaç şarküteri ve lüks mallar satan birkaç dükkân, balık satıcıları, manavlar ve baharatçılar arasında yerlerini almıştı. Yakın zamana kadar pazar başka yerde bulunmayan kaliteli mallar satan dükkânlarıyla tanınırdı. Bunların en akılda kalanı Katanos kardeşlerin işlettiği, Giovanni Scognamillo'nun "süpermarket kavramının var olmadığı yıllarda Beyoğlu'nun ilk öncü süpermarketi" dediği Nea Agora'ydı.

Kısa zaman öncesine kadar burası sokağıyla, sokağa açılan dükkânlar sıralı geçitleriyle, balıkçıların, manavların tezgâhları

ve tablalarıyla, esnafıyla, sokak satıcılarıyla, kaldırım kenarındaki ayak üstü yeme-içme mekânlarıyla ve eski moda meyhaneleriyle Beyoğlu'nun en renkli yeriydi. Yakın zamanda dükkânların ve meyhanelerin pek çoğunun yerini turistik eşya dükkânları ve turistik restoranlar aldı (Balık Pazarı'nda geriye sadece beş balıkçı dükkânı kalmıştır). Sokak taşları yeniden döşendiğinde ve sokağı örten tente kaldırıldığında cazibesini bir miktar kaybetti. Ancak bazı şarküteriler ve spesiyal yiyecekler satan yerler hâlâ açıktır; zaman zaman halen yolun kenarındaki masalarda oturup bira, midye ya da kokoreç eşliğinde gelip geçen kalabalığı seyretmenin tadına varabiliriz.

Çiçek Pasajı'nın yan girişini geçtikten sonra solda, Sahne Sokak'tan Meşrutiyet Caddesi'ne uzanan Avrupa Pasajı'nı görüyoruz. Burası mimar Pulgher tarafından 1870 yılında Paris'teki bir geçit model alınarak inşa edilmişti; bir zamanlar geceleri aydınlatan gaz lambalarının ışığını yansıtan aynalarına istinaden Aynalı Pasaj denmiştir. İlk başta çoğu dükkân çiçekçiydi, bunlardan biri de İstanbul'da hâlâ şubeleri bulunan ünlü Sabuncakis'ti. Pasaj yakın zaman önce restore edilmiş ve yeniden alışveriş arkatı hizmeti sunmaya başlamıştır. Said Duhani'ye göre burası daha önce "Jardin de Fleurs" (Çiçek Bahçesi) adlı kafenin yeriydi.

Birkaç adım ileride solda Aslıhan Çarşısı'nı görüyoruz, özgün adı Passage Crepin'dir, sonra Krepen Pasajı olmuştur (1934'teki Türkleştirme kampanyasında resmi adı Krizantem Pasajı'na çevrildiyse de hemen hemen herkes Krepen Pasajı demeye devam etmiştir). Geçit 19. yüzyıl sonlarında, iki yanı dükkânlarla sıralı biçimde inşa edilmişti. Said Duhani iki piyano yapımcısının, Herr Commendiger (dükkânı İstiklal Caddesi'nde yer alan piyano yapımcısı Commendiger ile aynı kişi değildir) ve Herr Lehner'in bir zamanlar burada dükkânları bulunduğunu söyler. Ayrıca ayakkabıcılar Amiralis, Bone ve Dimitris Detzzos (Parisli ünlü bir ayakkabıcıya çıraklık eden Detzzos, "diplomatik ayaklar" için ayakkabı yapmakta eşsizmiş, ama ne yazık ki nevrasteniden mustaripmiş ve "Geldim, gördüm, gittim" yazan Yunanca bir not bırakarak sonunda kendini kalbinden vurmuş) ile terziler, manifaturacılar varmış. Meyhaneler burada 1930'larda belirmeye başlamış (1960'ların sonunda üçü Rum, dördü

Türk, toplam yedi meyhaneye ulaşılmış), zaman içerisinde Tomris Uyar'ın sözleriyle "yaşamlarını profesyonelce, yani dünyadan ne istediklerini, neyi seçtiklerini bilerek, belli bir tükenme çizgisi içinde bitirmek isteyenlerin barınağı" olmuş.

Buradaki ilk meyhane 1934 yılında açılan Krizantem'dir. Onu Spiros Havutsas ve Thanasi Gialis tarafından 1941 yılında açılan İmroz takip etmiştir. 1952'de Yorgo Okumuş adlı genç bir adam burada komilik yapmaya başlamış, zaman içerisinde ortak, daha sonra meyhanenin tek sahibi olmuş, 1982 yılında işletmesini Nevizade Sokak'a taşımıştı. Eski Krepen Pasajı'ndaki meyhanelerden hâlâ faaliyet gösteren bir diğeri, 1953 yılında Zaharapolulos'un tavernasında bulaşıkçılıkla başlayan, sonra baş garsonluğa yükselen, 1972 yılında o zamanki sahibi Vilado Todorovitch ile ortak olan ve sonunda mekânın tek sahibi olmayı başaran ve işletmesini 1982'de Nevizade Sokak'a taşıyan Kadir Karmak'ın adıyla anılan Kadir'in Yeri'dir. Buradaki son meyhanelerden biri ise çalışma hayatına 1948'de Çiçek Pasajı'ndaki Sev-İç'de başlayan Bayram Aydındoğan tarafından 1965'te açılan Neşe idi. Bayram Aydındoğan Çiçek Pasajı restore edilince Sev-İç'i yeniden açmak için Çiçek Pasajı'na döndü. Modern binada eski Krepen Pasajı'ndaki geçitle aynı güzergâhı izleyen bir yol açılmıştır ve buradaki dükkânlarda çoğunlukla ikinci el kitap satıcıları vardır.

Sahne Sokak'ın daha aşağısında, bu pasajların biraz ilerisinde sağda Ermeni Üç Horon (Kutsal Üçlü) Kilisesi'ni görüyoruz. Bu yapı ilk olarak 1807'de ahşaptan yapılmıştı, yangında tahrip olduktan sonra 1838 yılında sarayın baş mimarı Garabet Balyan tarafından taştan inşa edildi. Kilise ve binaları 1907'de kapsamlı bir onarım geçirdi.

Kilisenin hemen ilerisinde sokaktaki restoranlar içerisinde en eskisi, 1957 yılında Mehmet Hüsamettin Tamkaynak tarafından açılan Mercan vardır.

Sahne sokaktan sola ilk sapak Dudu Odalar Sokağı'dır; burası, Galatasaray Balık Pazarı'nın Meşrutiyet Caddesi'ne uzanan bir koludur. Solda, onlarca yıldır akşamdan kalmalığı aldığına inanılan işkembe çorbası içmek için sabahın kör karanlığında sarhoşların uğradığı Cumhuriyet İşkembe Salonu vardır. Burayı geçer geçmez 1918'de Schütte isimli Alman tarafından kurulan

ve 1969'dan beri Jifko Elde tarafından işletilen Şütte Şarküteri vardır (Jifko Elde ve diğer pek çok çalışan Polonezköylü Polaklardır. Şütte şehirde domuz eti ve ürünleri satan ender birkaç dükkândan biridir ve pek çok çeşit ithal ve yerel lezzet sunar). Biraz daha ileride solda 1957'den beri, Tuncer Ergunsü'nün pek çok kişiye göre dünyanın en iyi lakerdasını sattığı Tunç Lakerdacı vardır. Dükkânda, (orada tütsülenmiş) somon tütsü ve diğer çeşit tütsülenmiş etler, kurutulmuş, tuzlama ya da salamura balıklar, havyar ve balık yumurtaları da satılır. Sağdaki son bina bir zamanlar Said Duhani'ye göre "Polonyalıların ve Macarların büyük bir gönül rahatlığıyla sığınabildikleri" Hotel St. Georges'ti.

Sahne Sokak'tan sağa ayrılan ilk sokak Nevizade'dir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, bu sokağın ana faaliyeti at arabaları yapımı, araba tekerleklerinin onarımı ve atların nallanmasıydı. Otomobilin gelişiyle rağbet görmemiş sokak çöküşe geçmişti.

1940'larda sokakta iki efsanevi meyhane açılmıştı. Bunların ilki, solda Kameriye Sokak'ın köşesinin yakınındaki, Orhan Veli, Sait Faik, Mîna Urgan, Peyami Safa ve Cahit Irgat gibi edebi şahsiyetlerin uğrak yeri olan Lambo'nun meyhanesidir (Mücap Ofluoğlu burayı "bir nesil bohem sanatçının eğitildiği laboratuvar" diye tanımlar). Son derece küçük bir yerdi (İlhan Berk "belki de dünyanın en küçük meyhanesidir: Bir tramvay büyüklüğündedir" der): Pencere kenarındaki taburelerde sadece iki kişilik yer vardı, müşterilerin kalanı çinko tezgâha yaslanmak zorundaydı. Lambo'nun meyhanesinde yiyecek fazla bir şey yoktu ve müşteriler genellikle Marmara şarabı içerlerdi.

Yunan asıllı Lambo'nun kibar, rafine ve eğitimli biri olduğu söylenir, Moskova'da tıp eğitimi görürken ailesiyle birlikte Bolşevik Devrimi'nden kaçmıştı. Pek çok kişi müşterilerinin borçlarını yazdığı ünlü defterinden bahseder. Mücap Ofluoğlu'na göre, bir kez kendi hesabının da deftere yazılmasını istemiş, Lambo "Mücap Bey, lütfen bu narin omuzlara böyle ağır yük koymayınız" demişti. Bu deftere komünist komplosu şüphesiyle inceleme yapan polis tarafından el konduğu hikâyesi de anlatılır, o zamanlardan beri insanlar Türk edebiyatının ve sanatının hatıratı olan bu defteri aramaktadır. Bu meyhanenin yerinde uzun yıllar Şen Büfe barındı. Yakın zaman önce buraya Lam-

bo adlı kafe-bar açıldı (özgün Lambo'dan her açıdan farklıdır, oldukça geniş, çok katlıdır, genç şehir profesyonellerine hizmet veren bir mekândır).

Biraz daha aşağıda kendini tüketen yazarların başka bir uğrak yeri, Lefter'in meyhanesi vardı; mezelerinin kalitesi ve çeşitliliği ile bilinirdi, Lefter'in erkek kardeşi Panayoti burada laterna çalardı. Bu meyhane 1964 yılında Lefter ve kardeşi Atina'ya taşınınca kapandı. Lefter'in kızı Zoe şimdi Atina'da fizik profesörüdür; mutfakta takılıp servisten önce tabaklardan tırtıklayarak babasını sinir eden Thannasi adlı birinin hikâyesini anlatır. Thannasi'ye ders vermek için, bir gün Lefter bir fare yakalayıp öldürmüş ve şeften bunu en cazip şekilde hazırlamasını istemiş. Hazır olunca, mutfak çalışanlarına Thannasi'ye kesinlikle bundan tatmaması gerektiğini söylemelerini tembihlemiş. Elbette Thannasi dayanamamış ve hepsini yemiş. Kendisine ne yediği söylenince de bayılmış. Onu kefene sarıp çevresinde mumlar yanan bir masaya koymuşlar, kendine geldiğinde cenazesinde olduğunu zannetmiş...

1980'ler boyunca sokakta meyhane sayısı artarken, popülerliği de arttı (yine de bir bozulma havası vardı; hem iş aramak için şehre gelen gençlerin kaldığı odalar da buradaydı) ve 1990'ların ortasında meyhane sokağı oldu. Bu zamanlarda Mini Meyhane isimli küçük bir yer sokağın öte ucunda açıldı (eski Lambo müdavimleri burada kendilerini evlerinde hissedebilirdi). Birkaç tabureli, ucuz fiyatlı ve pek yiyecek bulunmayan bu mekân kısa sürede öğrenciler arasında popüler oldu. Bu popülerlik onu bir "konsept" yaptı; Nevizade'de ve civardaki sokaklarda ona benzer düzinelerce yer açıldı, bunlar giderek büyüdü, üst katlara yayıldı, fiyatları arttı ve daha kapsamlı menüler sunmaya başladı.

1990'ların sonunda Nevizade ve Kameriye Sokak'taki işletme sahipleri bir birlik oluşturarak ayaktakımını uzak tutmak için güvenlik elemanları tuttu (meyhaneleri ilk başta ünlü yapan zaten bu insanlardı), daha paralı müşteriler çekmek için işletmelerini ve sokağı yeniden dekore etti. Buradaki meyhaneler giderek birbirinden farksız hale geldi, yiyecek ve servis kalitesi düştü. 2012'nin başında birlik belediyenin desteğiyle sokağın ve işletmelerin paket turizme hitap etmek için yenileceğini ve yeniden dekore edileceğini duyurdu. Bazıları bunun sokağın tüm albe-

nisini ve kişiliğini öldüreceğinden korkarken, diğerleri sokağın kaybedecek albenisi ya da kişiliği kalmadığını düşünmektedir.

Sahne Sokak'a dönerken sağımızda bu alandaki işletmelerin en yenisi ve en ucuzu olan Rıhtım Barı görüyoruz. Bu mekân öğrenciler ve özellikle İstanbul'a gelen yabancı değişim öğrencileri arasında çok popüler. Hemen karşısında, solda Beyoğlu'un aralıksız faaliyet gösteren en eski meyhanesi Cumhuriyet'i görüyoruz. İlk olarak 1890'da Rum ve Yunan ortaklarla taverna olarak açılan mekân, mevcut ismini Cumhuriyet'in ilk yıllarında almış. 1940'lar ve 1950'ler boyunca civardaki meyhanelere göre daha saygın kabul edilmiş. 1970'lere gelindiğinde biraz bozulsa da 1980'lerin sonunda restorasyondan geçerek saygınlığını yeniden kazandı. Özgün hali çok daha küçüktü, 1990'da zemin katın çoğunu ve üst iki katı işgal edecek şekilde genişledi.

Sahne Sokak'ın sonunda sağda Tarlabaşı Bulvarı'na, solda Galatasaray Meydanı'na kavuşmadan önce Meşrutiyet Caddesi ile kesişen Hamalbaşı Caddesi'ne uzanan Kamer Hatun Sokak'a varıyoruz (daha eskiden Kalyoncu Kulluğu Caddesi'nin uzantısı). Sola dönersek sağımızda, geniş bir fırıncılar ve pideciler soyundan gelen Nizamettin Kızılkayalı tarafından 1970'lerde kurulan ve o tarihten beri Beyoğlu'nda adeta kurumsallaşan Nizam Pide Salonu'nu göreceğiz.

Sokağın sonunda, sol köşede, 1898 yılında, Panayotis Papadopoulos tarafından ailesinin Samatya'daki mülklerini satarak kurulan ve belki de böylece taverna amacıyla inşa edilmiş ilk bina olan Pano'nun eski yerine geleceğiz. Daima renkli bir yer diye hatırlarda kalan, sabah açılır açılmaz dolmaya başlayan tavernalardan biriyken yıllar içerisinde şöhretini kaybetmiştir. 1960'ların sonunda sadece Emel ismiyle hatırlanan Ermeni kadın tarafından devralınınca, ismi Meral Şaraphanesi'ne çevrilmişti, ancak herkes Pano demeye devam etti. Emel 1970'lerin ortalarında öldüğünde kapandı, o zamana kadar belirgin derecede hırpanileşmiş ve sadece en düşkün alkoliklerin uğrak yeri olmuştu. İşletme 1997 yılında Pano Şarapevi adıyla yeniden açıldı ve kısa zamanda genç profesyoneller ile Yunan ve Rus turistler arasında popülerlik kazandı. 2011'in sonunda yeni Pano, Kameriye Sokak'a taşındı.

Hamalbaşı Caddesi'nde birkaç bina sonra Viktor Levi şarap evinin yeri vardır; buraya Galata'daki özgün yerinden 1914 yılında taşınmıştır. Hikâyeye göre Gelibolu'daki bir balıkçı ailesinden gelen Viktor Levi İstanbul'a sardalye ithal ederek ticarete başlamış, daha sonra İmroz'dan (Gökçeada) şaraplık üzüm de ithal etmiş, sonunda kendi şarabını yapmaya karar vermiş ve bir şarap evi açmıştı. Viktor Levi 1985'te kapandı ve 1999'da şarap evi olarak yeniden açıldı. 2009 baharında yeniden kapanmış ancak camında "Eylül'de yeniden beraberiz" yazılı levha kalmıştır.

Kamer Hatun Sokak'ın sağ köşesinde, Pano'nun tam karşısında, şimdi Belma Eczanesi'nin bulunduğu yerde uzun yıllar Diamandi Şaraphanesi vardı. İskender Özsoy "küçük bir yer" dediği Diamandi'yi şöyle anlatır:

> Patron daima tezgâhın başındaydı ve sakiliği kendisi yapardı. Diamandi'de baş mezeler yumurta ve patatesti. Ayakta içilen iki

1863'te inşa edilen Aya Triada Kilisesi günümüzde Keldani Katolik cemaatini barındırır.

şaraphanede de garsonlar hemen uzun ayaklı masaya dörtte bir gazete kâğıdı koyar. Garsonlar açık şarap içecekseniz 50'lik likör şişesindeki şarapla mezenizi getirir ve parayı peşin almayı asla ve asla unutmazlardı. Diamandi'de ve Beyoğlu'ndaki diğer şarap evlerinde şarap faslından sonra küçük bir bardak likör içilirdi.

Said Duhani Birinci Dünya Savaşı'na kadar aynı binanın bodrum katında (ya da şimdi burada yükselen binadan daha eski bir binada, çünkü mevcut bina 1980'lerden kalmadır) ona Montmarte'nin gece kulüplerini hatırlatan, Henry Yan ve Luce Yol tarafından işletilen Catacoum adlı kabareden bahseder.

Hamalbaşı Caddesi'nde, sağdaki bloğun ortalarında, 1863 yılında bir ilkokulla beraber inşa edilen Yunan Katolik Aya Triada Kilisesi'ni görürüz. Aya Triada Kilisesi şimdi, 17. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi ile birleşmiş Doğu Ortodoks mezhebine ait Keldani Katolik cemaatini barındırır.

Kamer Hatun Sokak'tan geri dönerken Balık Sokak'ın köşesindeki Asmaaltı Bar'ın önünden geçiyoruz. Burası 1969 yılında Panayotis Papadopoulos isimli (Pano'nun sahibi ile herhangi bir bağlantısı olmayan) biri tarafından önceleri meyhane olarak açılmış. Geçen yıllar içerisinde defalarca sahibi ve karakteri değişmesine rağmen, sokağın karşısındaki manavın meyve ve sebzelerine bakarak zaman geçirmek için gözde bir mekân olmaya devam etmiştir.

Biraz ileride solda, iki yanına Tarlabaşı Caddesi'nde işe çıkan (hepsi olmasa da çoğu travesti) fahişelerin müşterilerini eğlendirdikleri döküntü binalar sıralanmış dar ve küçük Daracık Sokak'ı görüyoruz. Sokakta pek çok küçük bar ve pavyon vardır.

Şimdi sağa Topçekenler Sokak'a, eski Silog Sokak'a dönüyoruz. Sokağın ortalarına doğru sağda gördüğümüz boş alan, 19. yüzyıl sonunda Hristakis Zographos tarafından Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi (Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinupoulos) için yaptırılan büyük neoklasik binanın arazisiydi. Arşiv, büyük bir kütüphane ve Sillogos müzesini barındıran bu binaya 1925 yılında Türk hükümetince el konmuş, bir süre binaya Beyoğlu Sulh Hâkimliği yerleşmişti. Bina 1965'te yıkıldı.

Sokağın sonunda önce sola, Balo Sokak'a, sonra hemen sağa Halas Sokak'a (eski Abanoz Sokak) dönüyoruz. 19. yüzyılın son on yılında, bu sokağın iki yanında Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde çalışan yabancı aktör, aktris, şarkıcı, dansçı ve diğer gösteri sanatçılarının yaşadığı pansiyonlar sıralıydı. 20. yüzyılın ilk on yılına gelindiğinde bu pansiyonlarda giderek daha büyük oranlarda konsomatrisler kalıyordu ve bazı evlerin saatlik oda kiraladığı söyleniyordu. O sıralarda komşu sokaklarda ilk genelevler açılmaya başlamıştı (Küçükyazıcı Sokak'ta, Kör Emin'in Yeri ve Topraklüle Sokak'ta havuzlu büyük bahçeşi ile Nikolodis'in Yeri).

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Abanoz Sokak, Karnavola Sokak'ını (şimdi Büyük Bayram Sokak), Topraklüle, Kilit ve Küçükyazıcı sokaklarını da içeren resmen onaylanmış ruhsatlı genelev bölgesinde yer alıyordu (Küçükyazıcı Sokak ve Kilit Sokak'la Topraklüle Sokak'ın bir kısmı 1980'lerin başlarında Tarlabaşı Caddesi'ni genişletmek için büyük bir alanın yıkılmasıyla yok oldu).

Taksim Meydanı ve arkada Aya Triada.

Pathfinder Survey of Constantinople sokakta müttefik işgal yıllarındaki durumu şöyle anlatır:

> Abanoz sokaktakiler diğerlerinden daha yüksek sınıfta. Hijyenik şartlar mevcut koşullar altındaki beklentilere göre iyi. Evlerin işletmecilerinin tuvaletleri temiz tutma çabaları. Odaların büyük kısmı temiz ve iyi döşenmiş. Abanoz Sokak'taki iki evde alacak parası olan herkese uyuşturucu satıldığını dolaylı yoldan duyduk. Pek çok Amerikalı askerin uyuşturucu kullandığı söylentisi dolaşıyor. Şarap, uziko (rakı) ve bazen şampanya pek çok evde satılıyor.

1930'larda sokağın girişinde polis kulübeleri vardı, daha sonra bir giriş dışında hepsini kapatan duvarlar inşa edildi. Bölge en yoğun günlerinden birini Nisan 1946'da, Amerikan Missouri Zırhlısı Dolmabahçe'ye demirlediğinde yaşamıştı. Geminin gelişinden iki gün önce bölge kapatılarak evler boyanmış ve temizlenmişti. Belediye denizcileri Dolmabahçe'den Taksim'e taşımak için otobüs servisi koymuş, denizciler Taksim'de onları doğrudan buraya getirecek "rehberlerce" karşılanmıştı.

Bölge 1948 yılında birkaç ay kapalı kaldı; yeniden açıldığında her birinde ortalama on kadının çalıştığı 45 ruhsatlı genelev bulunan Abanoz Sokak ile sınırlanmıştı. Eylül 1955'teki yağma ve tahrip olaylarında güruh bu sokağa da girmiş, evleri yağmalamış ve çalışan kadınlara tecavüz edilmişti.

Sokak 1964 tarihinde resmen kapatılmışsa da birkaç genelev yasadışı faaliyet göstermeye devam etmişti. Daha sonra 1970'lerin başında bir kısmının Batı Avrupa, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nden geldiği söylenen travesti ve transseksüel fahişelerin ana faaliyet merkezi olmuştu. Bu faaliyetler 1970'lerin sonunda polis baskısı ve bölgede o zamanlar yaygın görülen şiddetle büyük oranda yok oldu. Bu dünyadan geriye kalan sadece Büyük Bayram Sokak'ta halen faaliyet gösteren tek bir travesti-transseksüel genelevidir. Deniz Anne denilen bir transseksüelin bu sokakta elli yıl çalıştığına dair hikâyeler anlatılır. Burası Türk travesti ve transseksüellerinin kullandığı Rumence, Rumca, Arapça, Ermenice ve Fransızcadan alınan dört-beş yüz kelime ile oluştu-

rulmuş bir tür jargonun, Lubuncanın duyulabileceği son yerlerden biri olabilir. Lubuncanın kökeninin 17. yüzyıla kadar uzandığı, o zamanlarda köçek ve tellaklar arasında kullanıldığı söylenir.

Sokağın sonunda Sakızağacı Caddesi'ni geçerek aynı istikamette Süslü Saksı Sokak'ta devam ediyoruz, sokağın ismi önce Kurabiye, daha sonra Ana Çeşmesi Sokak oluyor. Kısa zaman öncesine kadar sakin bir arka sokakken, son yıllarda barlar, kafeler ve restoranlarla, özellikle de kebapçı ve ocakbaşılarla kalabalıklaştı, ancak çoğu dışarıya masa koyma yasağından zarar gördü ve kimileri kapanmak zorunda kaldı. Sokağın sonunda, son kısımda bodoslama gelen Bakırköy ve Topkapı dolmuşları tarafından ezilmemeye dikkat ederek, sağa Taksim Sokak'a dönüyoruz; sokak Taksim meydanına kavuştuğu noktada bizi İstiklal Caddesi'ne çıkarıyor.

Burada sağımızda Taksim Meydanı'na ve civarına ismini veren göz alıcı sekizgen yapıyı görüyoruz. Bu şehrin dışından, Karadeniz kıyısındaki bentlerden su kemerleriyle getirilen suyun dağıtımı için Sultan I. Mahmud tarafından 1732'de yaptırılan Taksim Maksemi'dir (su dağıtım merkezi). Yapıda iki adet kitabe vardır, biri sadrazamlık da yapmış Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'ya, diğeri Sadrazam Yusuf Paşa'ya aittir. Taksim Maksemi'nden uzanan çeşmenin bulunduğu yerde bir zamanlar çoğunlukla ikinciel kitap satılan sokak pazarı vardı. Geçen onlarca yıl boyunca ve halen, burası çevik kuvvetin bekleme noktası olmuştur. Buradaki çevik kuvvet birkaç sefer polislerin ve gelip geçenlerin yaralanma ve ölümlerine yol açan intihar bombacılarının hedefi oldu.

Daha ilerideki alan bir zamanlar "Grand Champs des Morts" adındaki büyük mezarlığın bulunduğu yerdi. İlk olarak 16. yüzyıldaki veba salgınının kurbanları için kullanıldı ve daha sonra dinlere ve mezheplere göre ayrılarak Pera'nın ana mezarlığı oldu. Protestan mezarlığının özgün yeri şimdi Taksim Parkı'nın bulunduğu arazideydi (1806'da Topçu Kışlası yapıldığında biraz ileri taşındı). Ermeni Gregoryen mezarlığı onun arka tarafında, şimdi Divan Oteli'nin bulunduğu yerdeydi; Latin Katolik ve Ermeni Katolik mezarlıkları şimdiki meydan ve sağa doğru inen bayıra yayılmıştı; Rum Ortodoks mezarlığı Aya Triada Kilisesi ve ilerisin-

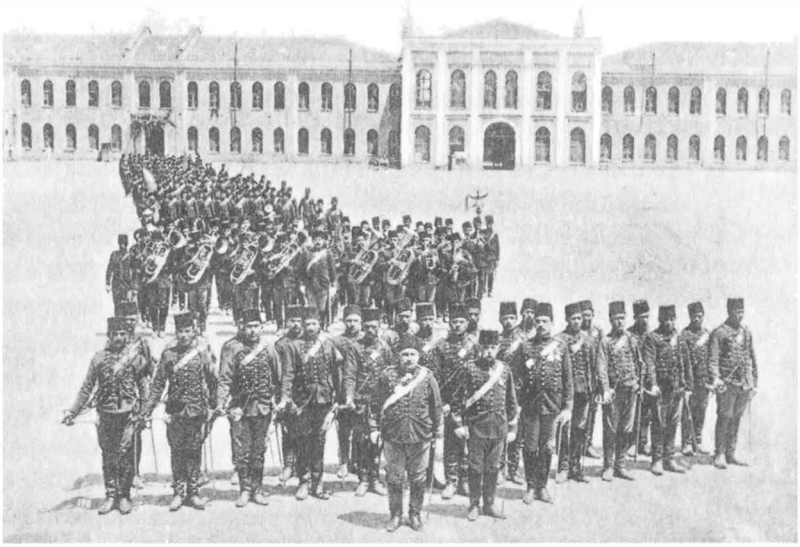
deki arazideydi; Müslüman mezarlığı ise şimdiki Atatürk Kültür Merkezi'nin arkasındaki bayırdan aşağı doğru uzanıyordu.

Julia Pardoe, mezarlığın 1836'daki halini anlatır:

> Kışlayı geçtikten sonra, ilk parsel Frenk mezarlığıdır; burada her yerde Latince yazıtlarla karşılaşırsınız; ölülerin ruhları için dua istekleri, Fransız duyarlılığının süslü sözleri, edebi taşa kazınmış kelime oyunları, gül ve kır çiçekleri işlemeleri; doğum, ölüm, yaş ve hastalığın İngilizce kısa kaydı; pişmanlık ve yeisin İtalyanca ayrıntıları ve sıradan bir mezarlığın tüm beylik lafları.
>
> Hemen Avrupa mezarlığının hizasında Ermeni mezarlığı var. Buranın nüfusu yoğun; hoş kokulu akasya ağaçlarının yapraklı dallarının altında dolaşırken ve mezarlar arasından geçip giderken, yazıtlarının alışılmamışlığı insanı çarpıyor. Soylu Ermeni karakter taşa derinden işlenmiş; isim ve tarih beklendiği gibi yazılmış ama bir Ermeni yazıtını özel ve farklı kılan ölenin ticaret ya da mesleğinin ambleminin mezara kazınmış olması.
>
> Türk mezarlığı kışlanın arkasındaki bayır boyunca uzanıyor ve vadinin diplerine kadar iniyor. Sık dikilmiş servilerin koyu gölgesi altında başlıklı yüksek mezar taşları, beyaz ve dehşetli parıldıyor. Servilikten yaya yolları geçer ve yeşil dallar güneş ışığının aralardan sızıp mezarların üstünde parıldamasına izin verir. Daha kuytu bir noktanın koyu karanlığına dalarsanız, bir an, neredeyse, mahvolmuş bir şehrin harabeleri ortasında durduğunuzu düşünebilirsiniz. Bir anlığına muazzam bir bütünün parçalarıymış gibi gözüken bir şey sizi çevreler ama loşluk sizi aldatmıştır, –Nekropolis'in– Ölüler kentinin ortasındasınız.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Pera'nın nüfusu arttığından ve o zamanlar Yeni Mahalle diye bilinen alan geliştiğinden, mezarlık halihazırda park olarak kullanılmaya başlanmış ve en iyi manzaralı yerlerde çay evleri açılmıştı. Julia Pardoe şöyle anlatır:

> Hıristiyan mezarlığının tümü panayır yeri görüntüsü zanne dilir... Mezar taşları salıncakları destekleyen direkleri tutuyor –minderlerle kaplı rahat divanlar aslında basma kaplı kabirler kebapçılar mezarların gölgesinde lezzetlerini pişirmek için çu

Kirkor Balyan tarafından tasarlanan ve 1806'da tamamlanan Topçu Kışlası, bugünkü Taksim Gezi Parkı'nın ve Taksim Meydanı'nın bir bölümünde bulunuyordu.

kurlar kazmış ve dumanlı çardaklarda ölülerin geniş alanından bol bol oturacak yer ve tezgâh sağlanmış.

Her yüz metre ilerleyişimizde sahne daha da çarpıcı hale geliyor. Küçük çadırlardan oluşan uzun bir hat geçici yemek evleri sokağını meydana getirmiş; kebaplar, pilavlar, turşular, çorbalar, dolmalar, sosisler, kızarmış balıklar, her çeşit ekmek ve her boyutta pastalar...

Orada burada hayal gibi, altın işlemeli mendillerle kaplı düz bir mezarın üzerinde şekerlemeler ve kuru yemişler yayılmış; bu rakip işletmelerin ortasında, nerede biraz gölge varsa, erkekler halka yaparak oturmuş, nargilelerini tüttürüyorlar, küçücük kahve fincanları arkalarında, yerde duruyor. Boğaz'a doğru çıkıntı yapan ahşap pavyon çok kalabalıktı; pek çokları sırtlarını mezarlara yaslamış, güneş ayaklarında titreşirken akasyalar arasında rahatça uygun bir yere yerleşmişti."

1860'ların başında kurulan Beyoğlu Belediyesi bu alanı parka çevirme kararı alır ve Hıristiyan mezarlıklar altı yıllık bir süre içinde mezar mezar taşınır (Katolik ve Protestan mezarlıklar Feriköy'e, Rum Ortodoks mezarlık Mecidiyeköy'e taşınmıştı). Yirmi yıl sonra, de Amicis, bu parkın bir Pazar öğleden sonrasını anlatır:

> Hafta içi bu semt en derin sessizliğe ve yalnızlığa gömülüdür, ama Pazar öğleden sonra insanlar ve kumanyalarıyla dolar, Pera'nın neşeli dünyası bira-bahçeleri, kafeler ve mesirelere yayılmak için buraya akın eder... Bu kafelerden birinde kahvaltı yaptık –kafe Belle Vue (Güzel Manzara), Pera toplumunun çiçeklerinin mesiresi, ve ismini fazlasıyla hak ediyor, çünkü tepenin zirvesinden bir teras gibi uzanan bahçelerinde büyük Müslüman köyü Fındıklı, gemilerle kaplı Boğaz, bahçe ve köylerle beneklenen Asya kıyısı, parlayan beyaz camileriyle Üsküdar önünüze serilir – hepsi ışık banyosu içindeki renk, yeşillik, mavi deniz ve gökyüzü baş döndüren bir güzellik sahnesi oluşturur.

Maksem'den sonra bu alanda inşa edilen ilk bina şimdiki Taksim Parkı'nın alanında kurulan, Kirkor Balyan tarafından tasarlanan ve 1806 yılında tamamlanan topçu kışlalarıdır. Bir yıl sonraki askeri ayaklanmada kısmen hasar gören kışlalar, akabinde yeniden inşa edilmişti.

Nisan 1909'da İttihad-i Muhamedi Cemiyeti ve *Volkan* gazetesinin yayıncısı Kıbrıslı Nakşibendi şeyhi Derviş Vahdeti'nin önayak olduğu silahlı ayaklanma, Taksim Topçu Kışlası'ndaki birliklerce desteklendi. 1908'de yeniden ilan edilen Osmanlı anayasasını ve meşrutiyeti sonlandırmayı hedefleyen ayaklanmanın ilk saatlerinde, birlik pek çoğunun boğazını keserek yirmi beş subayı öldürdü. Daha sonra Meclis'e geçerek Adalet Bakanı'nı ve İttihat ve Terakki'nin sesi olarak görülen *Tanin* gazetesinin editörü ve köşe yazarı sandıkları Lazkiye mebusunu öldürdü. Bu gazetenin ofisleri yağmalanarak ateşe verildi. Bu esnada binlerce ilahiyat öğrencisi "Şeriat isteriz!" ve "Anayasa istemeyiz!" sloganlarıyla caddelerde yürüyordu. Balkanlardaki İttihat ve Terakki'ye sadık askeri birlikler Selanik'te bir araya gelerek anayasayı savunmak için İstanbul'a ilerledi.

Constantinople Old and New adlı eserinde H. G. Dwight, 24 Nisan 1909 Pazar günü sabahı, kışladaki saldırının neticesini anlatır. Çarpışma kısa sürmüş ama şiddetli olmuştur, özellikle kışlayı savunan birlikler çok sayıda kayıp vermiştir. Yoldan geçenlerden ve yakınlardaki evlerin sakinlerinden de yaralanan ve ölenler olmuştur. Öldürülen siviller arasında *New York Graphic* muhabiri Frederick Moore da vardır. Yaralananlar arasında yine bir *New York Graphic* çalışanı, Bay Booth ve *London Times*'tan Bay Graves isimli kişiler bulunmaktadır. Bina en son Müttefik İşgali esnasında Senegalli birliklerin barındırılmasında kullanılmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında iç kısmı temizlenmiş ve stadyuma çevrilmiş, genellikle futbol maçları için, hem de eskrim, boks, tenis ve çim hokeyi gibi çok çeşitli spor dalları için kullanılmıştı. Türk Milli Futbol Takımı ilk resmi maçını, 1923 yılında Romanya'ya karşı bu sahada oynadı. Bina 1940 yılında Lütfi Kırdar tarafından Taksim Parkı'na yer açmak için yıkıldı. Parkın özgün halinde girişte İnönü'yü at sırtında gösteren bir heykel vardı, ancak 1950 yılında Demokrat Parti iktidara geldiğinde heykel kaldırıldı. Parkın arka kısmı 1900-1925 yılları arasında yazları balolar ve çaylar düzenlenen Taksim Bahçesi'nin bulunduğu yerdi. 1940 yılında Taksim Belediye Gazinosu adıyla yeniden açılmıştı, gazinonun bir orkestra alanı ve tropikal balıklarla dolu bir havuzu vardı. Taksim Gazinosu da 1970 yılında kapandı.

2011'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi ihtilaflı Taksim Meydanı ve çevresi yayalaştırma projesi kapsamında Topçu Kışlası'nın replikasının yeniden inşa edilmesi planlarını duyurdu. Yeniden inşa edilen kışlanın ne amaçla kullanılacağına dair belirli planlar kamuya sunulmadı, ama resmi açıklamalarda alışveriş merkezinden, otelden, rezidanstan ve bir kültür merkezi olasılığından bahsedildi. İstanbul Mimarlar Odası'nın açtığı dava sonucunda mahkemenin durdurma kararına rağmen 2013 Mayıs sonunda inşaat başladı; küçük bir protestocu gruba tekrar tekrar yöneltilen polis saldırıları ulusal bir isyana dönüştü. Haziran'da iki hafta boyunca, o bölgede ve şehrin daha uzak noktalarında sokak direnişleri şiddetle devam ederken, binlerce coşkulu protestocu müzisyenlerin, dansçıların gösteriler sundukları ve bağışlanan kitaplardan meydana gelen bir kütüpha-

neye sahip Gezi Parkı'nda kamp kurdu. 15 Haziran akşamı polis göz yaşartıcı bomba, ses bombası, tazyikli su ve coplarla güç gösterisi yaparak parkı halka kapattı. Kışlaya dair planlar şu an için rafa kaldırılmış gözükmektedir.

Taksim, yapımı 1928'de tamamlanan ve Atatürk ve Türk Ulusal Hareketi'nin diğer liderlerini temsil eden, Cumhuriyet Anıtı'nın dikilmesiyle modern şehir meydanlarının şeklini ve kimliğini almaya başladı. Anıt iki İtalyan sanatçının eseridir; yapıyı mimar Giuloi Mongeri tasarlamış ve Pietro Canonica heykelleri yapmıştır.

Maksem'in sol tarafında Cumhuriyet Caddesi'ne dek uzanan alan, kışlada kalan askerlerin talimleri için kullanıldığından Talimhane adını almıştı. Burası 1920'lerin sonlarında parsellendi ve gelişti, yeni Cumhuriyet burjuvası arasında moda oldu. 1950'lerin sonunda prestijini kaybetmeye başladı, 1960'ların ortalarında meskûn semt özelliğini büyük oranda kaybetti ve otomobil yedek parça satıcılarının yeri oldu. 1990'ların sonunda burada oteller açılmaya başladı, 2003 yılında sokaklar yeniden taş döşendi ve trafiğe kapatıldı. Şimdi turistlere hitap eden çok sayıda otel, dükkân ve restoran barındırmaktadır.

Şimdi karşımızda duran apartman bloğunun önünde bir zamanlar sütunlu ve sayvanlı bir yapı yer alırdı: Bu yapı 1980'lerde yıkıldı; uzun yıllar ünlü Kristal Gazinosu'nu, ondan önce de Café de Croissant'ı barındırmıştı.

Meydanın uzak ucunda bir zamanlar iki bina bulunuyordu: Elektrik şirketinin müdürü M. Hansens'in 1911'de yapılmış konağı ve Jandarma Kışlası. Jandarma Kışlası 19. yüzyıl ortalarına tarihlenir, buradaki mevcudiyeti o tarihlerde bu bölgenin şehir dışı kabul edildiğini gösterir (jandarma o zaman da şimdiki gibi, şehirde değil kırsalda görev yapmaktadır). Bu bina 1946 yılında opera evine yer açmak için yıkılmıştı. Opera evinin inşasından kaynak yetersizliği nedeniyle kısa zamanda vazgeçilmiş ve 1956'ya kadar yeniden başlanamamıştı; 12 Nisan 1969'da İstanbul Kültür Sarayı adıyla Verdi'nin *Aida* adlı eseriyle açılış yaptı. 27 Kasım 1970'te, Arthur Miller'ın *Cadı Kazanı* adlı eserinin Türkçe uyarlamasının gösterisi esnasında çıkan yangında binanın çoğu tahrip oldu ve kullanılamaz hale geldi. Restore

edilerek 1978 yılında nihayet Atatürk Kültür Merkezi adıyla açılan bina, 2005 yılından beri yenileme nedeniyle kapalıdır.

Meydanın sağ uzak ucunda bir zamanlar çok prestijli bir İstanbul Kulübü vardı, ancak bu ve pek çok diğer bina 1970'lerin başında Marmara Oteli'ne yer açmak için yıkıldı.

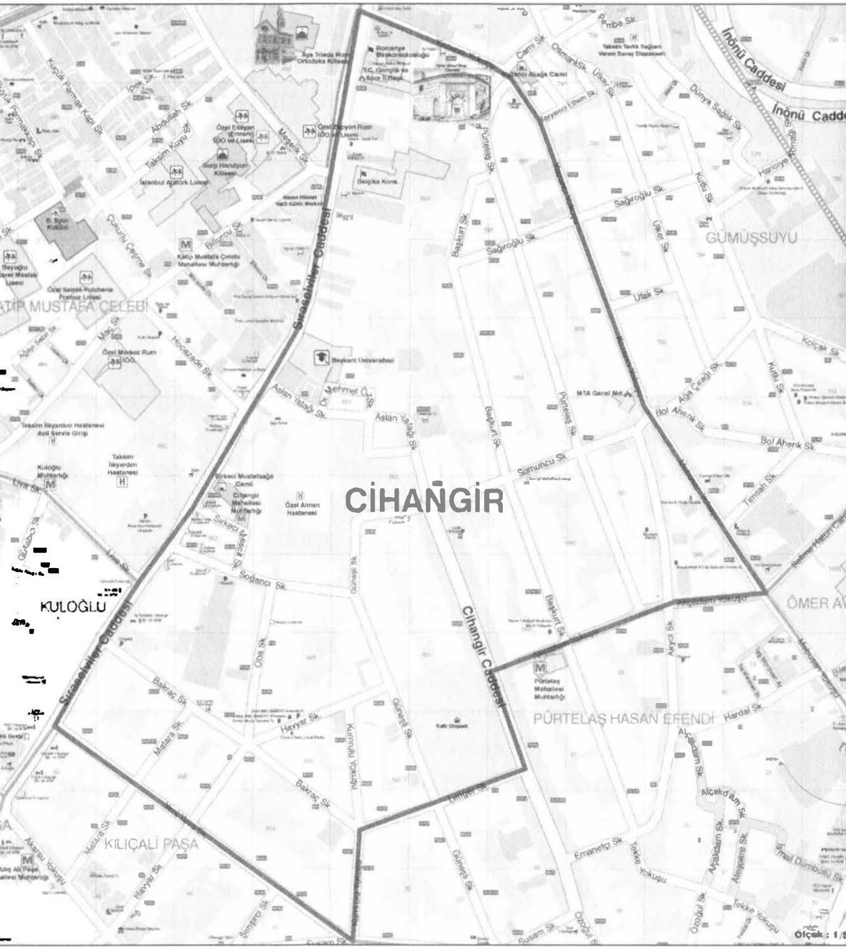
1970'lerde Taksim kitle gösterilerinin, özellikle de 1 Mayıs İşçi Bayramı kutlamalarının yeri oldu. 1 Mayıs 1977 şehrin farklı taraflarından meydana yürüyen tahmini 400 bin kişiyle o güne kadar görülen en büyük gösteriye sahne oldu. Akşam 18.00 sularında, işçi hakları için verdikleri mücadelede hayatlarını kaybedenlerin anısına yapılan saygı duruşu esnasında silah sesleri duyuldu. Bazı tanıklara göre Marmara Oteli'nin üst kat pencerelerinden birinden, başkalarına göre ise Tarlabaşı Caddesi yönünden ateş edilmişti. Neredeyse hemen, askerler ve zırhlı araçlar sirenler ve ses bombalarıyla kalabalığı paniğe sürükleyerek İstiklal Caddesi'nden, Sıraselviler'den ve Taksim Parkı'ndan meydana girmeye başladı. Meydana hızla gelen beyaz bir arabadaki kişiler tarafından da ateş açıldığına dair raporlar vardır. Kalabalık dik ve dar Kazancı Yokuşu'na doğru gitmeye zorlandı ve orada pek çok kişi çiğnendi. Resmi rakam 34 ölü ve yüzlerce yaralıdır.

Takip eden yıllarda işçi sendikaları ve sol gruplar meydanda 1 Mayıs kutlamaları yapmak için sık sık girişimde bulundu. Polis tarafından engellendiler, sonuçta göstericiler ve polis arasında bölgede çıkan sert çatışmalarda Beyoğlu'nu göz yaşartıcı bombalarının dumanı kaplardı. 1 Mayıs 2009'da, sonunda resmi makamlar göstericilerin meydana girmesine izin verdi; kutlamalar 3 yıl boyunca olaysız geçti. Ancak 2013'te hükümet meydanda süregiden inşaatın güvenlik riski oluşturduğu gerekçesiyle 1 Mayıs kutlamalarının Taksim'de yapılmasına izin vermedi. O yıl ve hükümetin 1 Mayıs'ı yasaklamakla kalmayıp Taksim Meydanı'nda herhangi bir gösteriye de izin verilmeyeceğini ilan ettiği 2014 1 Mayıs'ında şiddet içeren çatışmalar yaşandı.

2012 kışında muhalefetle karşılaşan Taksim Meydanı'nı yeniden yapılandırma ve yayalaştırma planları üzerinde çalışmalar başladı; Beyoğlu sakinleri bir kez daha hendekler, çamur yığınları ve kapatılmış sokaklarla karşılaştı. Proje trafiği tünellerle meydanın altından akıtmayı öngörüyordu. Bu tünellerden

sadece Tarlabaşı Bulvarı'nı Cumhuriyet Caddesi'ne bağlayan tünel tamamlandı. Proje 2013 yazında durduruldu, ama o tarihten bu yana belediye, zaman zaman halka "Proje bitseydi nasıl görünebilirdi?"yi gösteren cazip çizimler sunmaktadır. 6 Mayıs 2014'te ise Danıştay projenin iptaline karar verdi.

2012 kışında, meydanı araç trafiğine kapamak için çok tartışılan yayalaştırma projesinin uygulamasına geçildi. Plan trafiği meydanın altından geçen tünellerle akıtmayı öngörmekteydi. Belediye Başkanı'nın plana karşı pek çok protesto gösterisine ve şikâyete tepkisi "Bittiğinde insanlar mutlu olacak" şeklindedir.

© *Beyoğlu Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü*

8. BÖLÜM
Beyoğlu Çevresi

Bu bölüm Taksim'den Boğaz'a inen yokuştan ve onun kuzeyinde yer alan bayırdan başlayarak Beyoğlu'nun çevresinde bir dizi turdan oluşacak.

Taksim Meydanı'nda, hemen İstiklal Caddesi'nin bitiminden güneye, Boğaz'a doğru giden cadde Sıraselviler Caddesi'dir. Taksim Meydanı'nın güneyindeki kulemsi modern bina 1960'larda yapılan Marmara Oteli'dir. Otelin önünden Takı Zafer Caddesi geçer; cadde bir blok ileride sağa doğru kıvrılarak Boğaz'a inen İnönü Caddesi ile kesişir.

Sıraselviler, Takı Zafer ve İnönü Caddesi arasında kalan Pürtelaş diye bilinen semtteki ara sokaklarda dört Osmanlı anıtı vardır. İkisi Sıraselviler Caddesi'nden ilk solda bulunan Kazancıbaşı Sokak'tadır. Bu sokağın ilk bloğunda 1732 yılında yapılmış Hafız Ahmed Paşa Çeşmesi vardır; sokağın daha ilerisinde 17. yüzyılda Kazancıbaşı Hacı Ali Ağa tarafından yaptırılan Kazancıbaşı Camii yer alır.

Kazancıbaşı Sokak'tan sağa Pürtelaş Sokak'a dönersek, birkaç adım sonra yine 1732'de inşa edilmiş Silahtar Mehmed Ağa Çeşmesi'ne varırız.

Pürtelaş Sokak boyunca devam ederek sola Somuncu Sokak'a saptığımızda, bir sonraki kavşakta Bolahenk Sokak'a varırız. Burada yine 1732'de yaptırılmış Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'ni görürüz. Aynı yılda bu semte üç sokak çeşmesi yaptırılması yakındaki, 1732'de I. Mahmud tarafından Karadeniz kıyısındaki bentlerden su kemerleriyle getirilen suyun dağıtımı için yaptı-

rılan Taksim Maksemi'nin mevcudiyetine dayanır. Son gördüğümüz çeşme I. Mahmud'un saltanatında Topkapı Sarayı Kızlar Ağası, bu görevdeki en nüfuzlu kişilerden biri olmuş, Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştı.

İnönü Caddesi ve Boğaz arasındaki semt Ayaspaşa ya da Gümüşsuyu diye bilinir. Caddenin sol tarafı eskiden Grand Champs des Morts'un Müslüman kısmıydı; mezarlık 1938 yılında taşınınca gelişmeye başladı. Sağda kalan alanın büyük kısmı 1916'da çıkan büyük yangında tahrip olmuştu. İnönü Caddesi'nden inmeye devam ediyoruz, caddenin ismi Gümüşsuyu Caddesi'ne dönüyor. Sağımızda ünlü Park Otel'in, ondan önce de Bab-ı Âli İtalyan Sefiri Baron Alberto Blanc'ın evinin bulunduğu yeri görüyoruz. Baron geri çağrıldıktan sonra ev İtalyan hükümeti tarafından devralınıp İtalya Kralı'na verildi ve İtalyan sarayının Boğaz evi oldu. Ancak İtalyan hükümeti, parasını kendi cebinden ödediği bu ev için Baron Blanc'a ödeme yapmadı. Bunun sonucunda Baron, II. Abdülhamid'in huzuruna çıkıp derdini anlattı; sonrasında evi satın aldı ve Hariciye Nazırı (daha sonra Sadrazam olacak) Ahmed Tevfik Paşa'ya armağan etti. Üç katlı albenili neo-rönesans olduğu söylenen bina 1911'de yangında tahrip olmuş, bir kısmı yeniden inşa edilmiş ve bir kat daha eklenmişti. 1930'da Tevfik Paşa'nın oğlu Nuri Okday aile evini yıktırmış ve (u şeklinde, art-deko) oteli yaptırmıştı, otele ilk başta Hotel Miramare adı verilmişti. Bir yıl sonra Nuri Okday, Aram Hıdır ile ortaklığa girdi ve otelin ismi Park Otel'e çevrildi.

Zamanında Boğaz'a bakan geniş terasıyla Park Otel'in barı İstanbul'daki en ünlü bardı. Atatürk sık sık gelirdi; İngiltere Kralı VIII. Edward ve Wally Simpson gibi pek çok yabancı konuğunu burada ağırladı. Şair Yahya Kemal ve gazeteci, yazar ve gazete sahibi Nadir Nadi burada sık sık buluşur, kekikli zeytin ve kırmızıbiber serpilmiş beyaz peynir küpleri eşliğinde rakı içerek sohbet ederlerdi. Yahya Kemal, Park Oteli o kadar severdi ki, hayatının son on yılını ikinci kattaki özel süitinde geçirdi. Bar, cin-fiz ve şehirde başka hiçbir yerde bulunmayan gerçek Java kahvesinden yaptığı *Irish coffee* ile ünlüydü. Barın kendisi pelesenk ve meşeden usta İtalyan marangoza yaptırılmıştı. Mücap Ofluoğlu, Orhan Boran, Bedii Faik, Şevket Rado ve Cahide

Sonku gibi isimler Park Otel'in büyük ve derin art-deko yemek salonunda düzenlenen *thés dansant*'ında tango yaparlardı. Yahya Kemal'in tutkuyla küçümsediği Başbakan Adnan Menderes de Park Otel'in müdavimlerindendi; sık sık bakanlar kurulu toplantılarını da yaptığı ona tahsis edilmiş özel bir süiti vardı.

Beyoğlu'nun geri kalanı gibi Park Otel de 1970'lerdeki ekonomik darboğazdan ve siyasi şiddetten zarar gördü, 1979 yıllında kapandı. 1983'te tarihi anıt kabul edilen ilk otel oldu. Yine de 1988'de o zamanki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan buraya Sürmeli Oteller zinciri tarafından 33 katlı bir otel yapılmasına izin veren kararı imzaladı. Bu yeni inşaat özgün otelden çok daha büyük bir alanı kaplıyordu; komşu binalardan bir kısmı yıkıldı. Aslında Sürmeli Şirketi, Ağa Çırağı Sokak'ın tümünü belediyeden 850 milyon liraya satın almıştı.

Zorla tahliye edilen sakinlerden bir kısmı hasar için dava açtılar. İnşaatın durdurulması ve belli sayıda katın yıkılması emrini kazanan o dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen tarafından desteklendiler. 1993 yılında bina Warren Buffet'a ait Global Holding tarafından 34,5 milyon dolara satın alındı. Binanın geri kalanı 2012'de yıkıldı, yeni lüks otel ve alışveriş merkezinin yapımı tamamlandı. Kasım 2013'te Park Bosphorus Hotel hizmete açıldı.

Yolun biraz ilerisinde Alman Konsolosluğu ve Alman Arkeoloji Derneği'ni barındıran anıtsal yapı vardır. Burası 1874-1877 yıllarında Alman Sefareti olarak yapılmıştır. Kayzer II. Wilhelm, II. Abdülhamid (s. 1876-1909) zamanında yaptığı her üç ziyaretinde de burada kalmıştı. Bu ziyaret esnasında sultan ve kayzer, Türkleri Almanların müttefiki olarak Birinci Dünya Savaşı'na götürecek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açacak, Türkiye-Almanya müttefikliğini pekiştirdiler.

Caddenin daha aşağısında, solda Gümüşsuyu Kışlası'nı görüyoruz, kışla Sultan Abdülmecit tarafından ilk olarak ahşaptan yaptırılmış. Sultan Abdülaziz için Ermeni mimar Sarkis Balyan tarafından 1861-1862'de mevcut biçiminde yeniden yapılmış. 1923 yılında Mühendislik Fakültesi olarak kullanılmak üzere İstanbul Teknik Üniversitesi'ne verilmiş. Bina şimdi üniversitenin Makine ve Tekstil Teknolojileri ve Tasarımı Fakültesi'ni barındırmaktadır.

1874-1977 yılları arasında inşa edilen Alman Sefareti.

Gümüşsuyu Caddesi daha ileride İnönü Stadyumu'nu geçerek Boğaz'a inen Yeni Dolmabahçe Caddesi'ne bağlanır. Stadyum 1939 yılında inşa edilmiştir ve Beşiktaş Futbol Kulübü'nün stadıdır.

Şimdi Sıraselviler Caddesi'ne gidiyoruz. Caddenin baş tarafında sağ köşede yer alan dönercilerin hepsi 1970'lerin başından kalmadır. Bunların en ünlüsü, Taksim'de ilk kez döner kebap satan ve İstanbul'da ilk kez 24 saat hizmet sunan Kızılkayalar'dır. Kızılkayalar aynı zamanda aslında pek cazip olmayan, ama gece yarısından sonra sihirli bir şekilde lezzetli hale gelen ıslak hamburgerin keşfedildiği yerdir. Şimdi Burger King'in işgal ettiği, üstteki terasta bir zamanlar ünlü Eptalofos Kahvesi vardı.

Caddenin hemen karşısındaki yüksek sarı bina bir zamanlar Maksim Gece Kulübü'nün bulunduğu yerdi. Burası Moskova'dan Rus karısıyla kaçarak İstanbul'a sığınan Çarlık Rusyası'nın en büyük ve en ünlü bar-lokantasının sahibi Amerikalı siyahi işletmeci Frederick Thomas tarafından 1918 yılında kurulmuştu. Thomas önce Şişli'de, La Paix Hastanesi yanında Stella adında bir gece kulübü açmış, ancak kısa zaman sonra buraya taşınarak Maksim'i hizmete açmıştı. Maksim caz orkestraları ve fokstrot, shimmey ve çarliston danslarını yapabilen hoş Rus hostesleriyle çok popüler olmuştu. Ne yazık ki müsrif ve iyi

yaşamayı seven Thomas, birkaç yıl içinde beş parasız öldü ve Maksim kapandı.

1928 yılında Yeni Maksim adıyla "Ramblers Five" caz beşlisi ve Arjantin tango orkestrası ile işletmeye bir kez daha açıldı. Yeni Maksim 1940'larda popülerliğini kaybetti ve 1950'lerin sonuna gelindiğinde oldukça pejmürde bir yere dönüştü. 1959'da kapandı, geniş çaplı düzenlemeden sonra 1961 yılında Maksim gazinosu adıyla yeniden belirdi. Bu yüzyılın başında kapanıncaya kadar geçen yıllarda Maksim Gazinosu Zeki Müren, Ajda Pekkan, Bülent Ersoy, Sezen Aksu ve İbrahim Tatlıses gibi Türk popüler müziğinin süper starlarını ağırlamıştı. Burada yaşanan olaylardan biri İbrahim Tatlıses'in sahnedeyken vurulmasıdır. 2011'de Tuna İnşaat bu alanda otel inşaatına başladı. Özgün yapı korunacak, ancak üzerine dokuz, altına sekiz kat daha inşa edilecekti. İnşaatı durdurmak için İstanbul Mimarlar Odası ve yanındaki otelin sahibi tarafından açılan dava sonucunda, 3 Ekim 2013'te 1. İdare Mahkemesi projenin 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nu ihlal ettiği gerekçesiyle inşaatı durdurma kararı verdi. Ancak inşaat devam etmekle kalmadı, daha da hızlandı; Ocak 2014'te ise davacılardan birinin suç duyurusunda bulunacağı tehdidiyle durdu.

Biraz ileride solda Romanya Konsolosluğu'nu (eski Romanya Ortaelçiliği) geçiyoruz. Buranın ilk sahibi önce Londra Osmanlı Sefirliğini yapmış Muzurus Paşa'dır. Muzurus Paşa binanın Faubourg Saint Germain ve Etoile semtlerindeki evlere benzemesi için çok uğraşmıştı. Kilitler, kapı kolları, kapıların demir aksamı Parisli seçkin bir maden oymacısına ve tüm mobilyalar ünlü Parisli marangoz André Charles Boulé ısmarlanmıştı. Binanın bodrum katında zırhla kaplanmış bir oda ve geniş mahzenler bulunmaktaydı. Romanya hükümeti binayı tüm mobilyalarıyla beraber satın almıştır.

Biraz ileride 1980'lerin sonlarında Beyoğlu gece hayatının canlanışının öncülerinden Kemancı Rock Bar'ı geçiyoruz. Önceleri Galata Köprüsü'nün altında yer alan bar, köprü yanınca buraya taşınmıştır. Altın çağında, Kemancı pek çok kata yayılmıştı, ancak şimdi buralar farklı işletmelere ait barlara dönüşmüştür. Bunlardan birinde, Riddim Bar'da Aralık 2008'de üç kişinin ölü-

müyle sonuçlanan bir silahlı çatışma çıktı. Çatışmanın barın ilk sahipleriyle para konusunda çıkan anlaşmazlıktan kaynaklandığına dair söylentiler vardı.

Biraz ileride solda, mimar Kampanakis tarafından yapılan Belçika Konsolosluğu, eski Belçika Ortaelçilik binası var.

Yaklaşık 300 metre sonra cadde Beyoğlu'ndaki en büyük iki hastanenin önünden geçiyor. Sağdaki Taksim Hastanesi'dir. 1850'lerin sonlarında yeni kurulan Beyoğlu Belediyesi tarafından belediye hastanesi düzenlenmiş, yeni Türk Cumhuriyeti'nin Sağlık Bakanlığı tarafından devralınıncaya kadar hastane kadrosunu Fransisken keşiş ve rahibeler oluşturmuştu. Mevcut bina 1960'lardan kalmadır. Belediye yakın zaman önce hastaneyi ve arka tarafında yer alan yerleşimi yıkıp büyük bir alışveriş merkezi yapma planını duyurmuştur. Soldaki Alman Hastanesi 1851'de Alman Evangelist Kilisesi'nin Hayır Cemiyeti tarafından kurulmuştu. İlk yeri Sakız Sokak'taydı, 1853 yılında şimdiki Tel Sokak'a ve 1856 yılında günümüzdeki yerine taşınmıştır. Mevcut bina 1874 tarihlidir.

Sıraselviler Caddesi'nden Alman Hastanesi'nin kuzey tarafına giden ara sokak Arslan Yatağı Sokak'tır. Amerikalı şair James Lovett (1924-2005) 1950'lerin sonlarında bu sokakta yaşamıştı, şiirlerinden birinde bu sokağı anlatır. Sokak, 1980'lerin sonundan beri Roxy Gece Kulübü'nü barındırmaktadır.

Aslan Yatağı Sokak kıvrılarak Cihangir Caddesi'ne bağlanır, bu iki sokak, Sıraselviler ve uzantısı Defterdar Yokuşu, Cihangir semtinin sınırlarını çizer.

Cihangir'e ilk kez 16. yüzyılın başında yerleşilmişti. Fındıklı semtinin uzantısını oluşturan ve çoğunlukla bayırların alt tarafında bulunan ilk yerleşimler neredeyse tamamen Müslüman'dır. Bir derviş tekkesi ve sıbyan mektebinin 16. yüzyılın ortalarından beri Cihangir Camii'nin yakınında mevcut olduğu bilinmektedir. Beyoğlu 19. yüzyılda hızla genişlemeye başlayıncaya kadar Cihangir'in üst taraflarında yoğun yerleşim yoktu ve çoğunlukla Rum, Levanten, Ermeni ve Yahudiler yerleşmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında Beyoğlu'nda inşa edilen binaların çoğu taştan, Avrupai tarzda ve en azından basit bir sokak planlamasına uygun halde yapıldıysa da, Cihangir küçük çiftliklerin arasına ser-

Galata Kulesi'nden bakışla Tophane ve Cihangir

piştirilmiş Osmanlı tarzı ahşap konak ve evlerin yamalı bohçası gibi kalmıştı. Tophane, Fındıklı, Cihangir ve Ayaspaşa'da 1325 evi yok eden 1916 yangınında bu Cihangir nerdeyse tamamen silindi. Bu zamandan geriye kalan konaklardan biri, bir zamanlar sürgün gelmiş ve İslam'a geçerek Mehmed Sadık Paşa ismini aldıktan sonra Balkanlardaki savaşta Osmanlı Kazak Alayı'nı yönetmiş Polonya soylusu Michal Czajkowski'nin Özoğul Sokak'taki evi Sadık Paşa Konağı'dır. Czajkowski'nin İstanbul dolaylarındaki, Boğaz'ın Asya tarafında yer alan Polak köyünün, daha çok Polonezköy diye bilinen Adampol'ün, kurucularından biri olduğuna da inanılır.

1925 tarihli Jacques Prevititch Sigorta Haritaları, nerdeyse tüm alanı *terre incindie* "yanmış arazi" diye niteler. Yani, neredeyse tüm yapılar bundan sonra yapılmış ve mevcut sokakların pek çoğu 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başında sürdürülen yeniden inşa esnasında düzenlenmişti. 1960'lara kadar alan çoğunlukla Rum ve Levanten'di, 1940'ların sonunda Türk sinema endüstrisi etkinleştiğinde Yeşilçam dünyasından pek çok oyuncu, senarist ve yönetmen burada yaşamayı tercih etmişti.

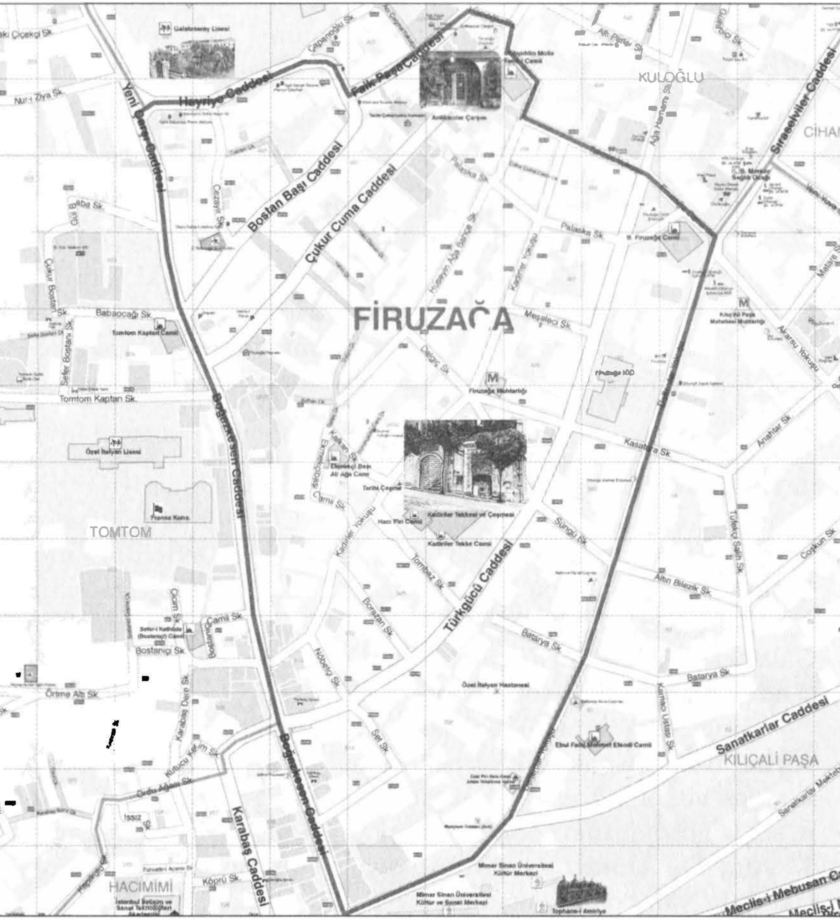
Beyoğlu'nun geri kalanı gibi Cihangir de 1970'lerde düşüşe ve yozlaşmaya geçmişti. Kalan burjuvaların çoğu gitmiş, yerlerine çoğunlukla Sivas ve Kastamonu'dan Anadolulu göçmenler yerleşmiş, ayrıca suç ve fuhuş artmaya başlamıştı. Pürtelaş ve Sormagir gibi üst kısımlar 1990'ların ortalarına kadar travesti fuhuşunun merkezi olmaya devam etmiş, bu tarihte tutukluları hortumla dövmesi nedeniyle Hortum Süleyman diye bilinen o zamanki Beyoğlu Emniyet Amiri Süleyman Ulusoy'un aşırı kararlı çabalarıyla buradan çıkarılmışlardı. Süleyman Ulusoy'un travestilere özel bir saplantısı olduğu bildirilmişti; sık sık travestileri tek başına saatlerce sorguya çekerdi.

Cihangir, 1990'ların başlarında ünlü yazar, müzisyen, yönetmen vb. aşağı taraflara yerleşince Beyoğlu'nun jantileşen ya da yeniden jantileşen ilk semti oldu. Kısa zamanda entelektüeller, şehirli genç profesyoneller ve varlıklı yabancılar arasında popülerlik kazandı. Şu an bölgedeki en yüksek kiralar ve emlak fiyatları bu semttedir.

Güneşli Sokak'ın aşağı ucu bizi sokağın ve semtin adını aldığı Cihangir Camii'ne çıkartır.

1890'da II. Abdülhamid için yapılan mevcut caminin yazıtında padişah yeni yapının yerini aldığı "eskilerinden daha büyük ve daha iyi" olmasıyla övünse de, ilgi çekici bir özelliği yoktur. Ancak Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman için 1553'te yaptığı caminin yerini işgal etmektedir. Cami Süleyman'ın kambur oğlu Cihangir adına yaptırılmıştı; Şehzade Cihangir'in çok sevdiği kardeşi Şehzade Mustafa'nın Kanuni tarafından infaz ettirilmesinin üzüntüsünden öldüğü söylenir. Sinan'ın yaptığı cami 1720'de yanmış, mevcut binaya kadar, birkaç kez yerine başka camiiler inşa edilmişti. Caminin küçük bahçesinin harika Boğaz ve Adalar manzarası vardır; sıcak bir yaz gününde oturmak için idealdir.

Taksim Hastanesi'nden bir sonraki kavşakta Sıraselviler Caddesi daha çok İtalyan Yokuşu diye anılan, Defterdar Yokuşu adını alır. Kavşağın sağ köşesinin biraz ilerisinden caddenin sağ tarafına adını veren Firuz Ağa Camii'ni görüyoruz. Beyoğlu'ndaki en eski cami olan bu yapı 1491'de II. Bayezid'in (s. 1481-1512) Hazinedarbaşı Firuz Ağa tarafından yaptırılmış. Cami mevcut biçimini 1823-24'te II. Mahmud (s. 1808-1839) zamanında yeniden inşa ettirildiğinde almış.

© *Beyoğlu Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü*

Firuz Ağa Camii'nin sağındaki iki yan sokaktan daha kuzeyde kalanı Taktaki Yokuşu'dur; yokuş aşağıda Çukur Cami Sokak'a gider. Sokak ve çevresindeki semt ismini 16. yüzyıl ortalarında büyük mimar Sinan tarafından Şeyhülislam Fenerizade Muhiddin Mehmet Efendi için yapılan Çukurcuma Camii'nden alır. Cami modern zamanlarda yeniden inşa edilmiştir ve mimari açıdan ilgi çekici değildir. Çukurcuma bir zamanlar 19. yüzyıl sonu taş apartmanların Rum ve Levanten mahallesiyle ahşap evlerin çoğunluğu Türk mahallesi arasında sınırı oluşturuyordu. Bu ahşap evler 1916 yangınında tahrip olmuş ve bu alan 1920'lere kadar terk edilmişti. Son yıllarda Çukurcuma pahalı antika dükkânlarıyla tanınmaktadır.

Firuz Ağa Camii'ne dönerek Defterdar Caddesi'nden devam ediyoruz. Caminin ilerisindeki ikinci kavşakta, soldaki Altın Bilezik Sokak Cihangir'e ve Süngü Sokak, Türkgücü Caddesi'nden geçerek Firuz Ağa mahallesine gider. Sonraki kavşakta sağ köşede 1731'de Topçubaşı İsmail Ağa tarafından yaptırılan çeşmeyi görürüz.

Yokuşun daha aşağısı iki hastanenin önünden geçer. Sağdaki büyük İtalyan Hastanesi sokağa anıldığı isimlerden birini vermiştir, solda Cihangir Kliniği vardır. Cihangir Kliniği'nden hemen önceki ara sokakta 1687 yılında yapılmış Defterdar Emin Çeşmesi'ni görürüz, bu Beyoğlu'ndaki en eski sokak çeşmesidir.

Defterdar Caddesi'nin sonunda, Boğaz'daki Tophane'den Galatasaray Meydanı'na çıkan ve üst kısmında Yeniçarşı Caddesi adını alan Boğazkesen Caddesi'ne geliriz.

Şimdi sağa dönerek Boğazkesen'den yukarı çıkmaya başlıyoruz. Yokuşun yaklaşık yarısında, kavşakta, sağda Çukurcuma Caddesi ve solda Tomtom Kaptan Sokak var. Soldaki sokak ismini solda gördüğümüz Tomtom Kaptan Camii'nden alıyor. Camii 17. yüzyılda Ahmed Kaptan adlı denizci tarafından yaptırılmış. Caminin yanındaki sokak çeşmesi 1870 yılında Pirinççi Tahir Efendi tarafından yaptırılmış.

Çukurcuma Caddesi'nde biraz ilerlediğimizde Dalgıç Çıkmazı'na geliyoruz. Burada 2 numarada Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk'un aynı adlı romanından oluşturulmuş andaca ayrılmış Masumiyet Müzesi yer alıyor.

Boğazkesen Caddesi'ne geri dönerek, sağa Bostanbaşı Caddesi'ne dönüyoruz. Biraz ileride sola, daha önceki turlarımızdan birinde ziyaret ettiğimiz Cezayir Sokak'a dönüyoruz.

Cezayir Sokak'ın üst kısmında sola Hayriye Sokak'a ve birkaç adım sonra sağa Yeniçarşı Caddesi'ne dönüyor, caddeyi takip ederek Galatasaray Meydanı'na varıyoruz.

Bir sonraki turumuz bizi Feridiye Caddesi, Tarlabaşı Bulvarı, Ömer Hayyam Caddesi ve Dolapdere Caddesi ile sınırlanan Tarlabaşı'na götürecek. Bu bölgeye ilk olarak 15. yüzyılda çoğunlukla Pera'nın varlıklı tüccar ve diplomatlarına hizmetçilik yapan Rumlar yerleşmiştir, ancak birkaç küçük Türk yerleşimin olduğu da bilinmektedir. Leh şair Adam Mickiewcz burada yaşadığı dönemde yazdığı bir mektupta "Oraya buraya serpiştirilmiş bir iki katlı evlerden bir alan" diye yazmıştı. 19. yüzyılın ortalarında yoğun nüfuslu, çoğunlukla işçi sınıfının yaşadığı bir semt olmuştu.

Bu semt 1870 yangınında tamamen tahrip olmuş ve 1890 ile 1910 arasında yeniden inşa edilmişti. 1910'da yapılan bir araştırmada Tarlabaşı Caddesi iki yanında doktor muayenehaneleri, kuyumcu, gümüşçü, saatçi, eczane, müzik ve dans stüdyoları dizili, oldukça saygın bir yerdi. Bu işletmelerin sahipleri az sayıdaki Ermeni, Levanten ve Yahudi dışında hemen hemen tamamıyla Rum'du. 1960'larda caddenin iki yanında neredeyse sadece otomobil yedek parçacıları sıralanmıştı. 1980'lerde, Belediye Başkanı Bedrettin Dalan döneminde cadde uzatılmış ve genişletilmiş, ismi Tarlabaşı Bulvarı olarak değiştirilmiş, bu esnada Beyoğlu'nun tam merkezinde bir blok genişliğindeki kesit yıkılmıştı. O zamandan beri yer yer döküntü pavyonların bulunduğu, travesti fahişelerin işe çıktığı perişan bir yere dönüşmüştür. Ancak Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan yakın zaman önce Tarlabaşı Bulvarı'nı İstanbul'un *Champs Elysees*'si yapma planlarını duyurmuştur.

20. yüzyılın başlarından 1960'ların ortalarına kadar Tarlabaşı, Sakızağacı'nda yoğunlaşmış Ermeni mahallesi ve bazı Doğu Anadolu Hıristiyan cemaatleri haricinde neredeyse tamamen Rum'dur. 1910 ölçümlerine göre sakinlerin ana işi odun-kömürcülük, marangozluk, mobilyacılık, halıcılık ve ayakkabı ta-

mirciliğidir. Şimdi Pazar günleri büyük ve kalabalık bir pazarın kurulduğu Kordela Sokak'ta Rum tiyatro, sinema yıldızları ve de gece kulübü müzisyen ve şarkıcıları barınıyordu.

Tarlabaşı 1964'te Rumların sınır dışı edilmesi ve göçe zorlanmasıyla neredeyse tamamen boşalmış, akabinde binaların çoğu yakınlardaki yoğun nüfuslu Roman mahallesi Kulaksız'dan Romanlar tarafından işgal edilmiş, daha sonra bunlara Anadolulu göçmenler eklenmişti. 1990'ların başından beri büyük oranda Kürt mahallesi olmuştur, sakinlerin pek çoğu Türk ordusu tarafından "temizlenen" köylerden zorla göç ettirilmiş kişilerdir. Ayrıca yer yer Afrikalı göçmenler, Aramice konuşan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak Hıristiyanları vardır. Tarlabaşı aşırı yoksulluk, sefalet ve yüksek suç oranıyla bilinmektedir.

2006 yılında Tarlabaşı'nda 9 ada ve 278 parsel içeren, 20.000 metrekare alan Beyoğlu Belediye Başkanı Ahmet Misbah Demircan'ın talebi üzerine Türk hükümetince Kentsel Yenileme Alanı ilan edildi. Bu alandaki sakinlerin tahliyesi 2009'da başladı ve son sakinlerin zorla tahliyesi 2012 başında tamamlandı. Aynı yılın baharında devam eden mahkemelere ve binaları boşaltmayı bina sakinlerine rağmen, alan kordon altına alındı ve yıkım başladı. 20 Temmuz 2014'te Danıştay projenin kamu yararına olmadığı gerekçesiyle ev ve işyerlerine yapılan istimlaklarda 164 mal sahibi lehine karar verdi. Bu karara rağmen yıkım devam etti. Diğer taraftan, bölgede boşaltılmış binaları yoksul Suriyeli sığınmacılar mesken amacıyla kullanmaya başladı. Yıkım sonucunda çok sayıda sıçanın bitişik mahallelere dağıldığı yolunda söylentiler vardır...

Galatasaray Meydanı'ndan başlayarak Hammalbaşı Caddesi'nde biraz aşağı yürüyor ve sağdaki ilk köşeden Kalyoncu Kulluğu Caddesi'ne dönüyoruz. Caddeyi takip ederek trafik ışıklarında Tarlabaşı Caddesi'ni ve Beyoğlu Merkez Karakolu'nu geçiyoruz (karakol zaman zaman politik göstericilerin attığı molotof kokteyllerine maruz kalır).

Kalyoncu Kulluğu Caddesi'nin kuzey ucunda, Dolapdere Caddesi'ne kavuşmadan bir blok önce Rum Ortodoks Aya Konstantin Kilisesi'ni görüyoruz. Özgün yapı 1856-57 tarihinde inşa edilmiş ve 1897'de tadilattan geçirilmişti. Kilise 1955 olaylarında yağmalandı ve ağır hasara uğradı.

Kilisenin biraz aşağısında, Kalyoncu Kulluğu Caddesi ve Serdar Ömer Paşa Sokak'ın köşesinde küçük bir müze görüyoruz. Burası Polonya'nın, Litvanya ve Belarus'un ulusal şairi olarak bilinen Adam Mickiewcz'e (1798-1855) ithaf edilmiştir. 1855'te Kırım Savaşı patladığında İstanbul'a Türklerle beraber Ruslara karşı savaşmak için, bir Polonya kuvveti örgütlemek için gelmişti. Ancak 22 Eylül 1855'te öldü ve evinin altındaki mahzen mezara gömüldü. Daha sonra naaşı Paris'e nakledilmiş ve 1900'de buradan alınarak Krakow'daki Wawel Katedrali'ne gömülmüştür. Buradaki ev 1955'te ölümünün yüzüncü yılında müzeye çevrilmiştir.

Kalyoncu Kulluğu Caddesi'nde geldiğimiz yoldan geri dönüyor ve Cezayirli Hasanpaşa Sokak'tan sola dönüyoruz. Sokak'ta biraz ilerlediğimizde II. Mahmud tarafından 1815'te yaptırılan sokak çeşmesini görüyoruz.

Aynı yönde devam edip Zerdali Sokak boyunca ilerliyor, Karakurum Sokak'tan sağa dönüyoruz. Bu sokaktaki ilk bloğun sonunda yine II. Mahmud tarafından, bu kez 1830'da yaptırılmış sokak çeşmesini görüyoruz.

Karakurum Sokak boyunca devam ediyor ve bir sonraki blokta Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi'ne geliyoruz. Bu kilise 1962'de Süryaniler tarafından yaptırılmış. Ayinler Hz. İsa'nın anadili olduğu iddia edilen Aramice yapılmaktadır.

Tarlabaşı Bulvarı'na geri dönüyor ve sola Sakızağacı Caddesi'ne dönüyoruz. Soldaki bloğun yarısına gelmeden eski Rum Ortodoks Aya Panteleymon Kilisesi'ni görüyoruz, kilise şimdi Keldani Hıristiyan cemaat tarafından kullanılıyor.

Sakızağacı Caddesi'nden karşıya geçiyor ve sola L şeklindeki Dernek Sokağı'na dönüyoruz (şu an burada yıkım sürdüğünden turun bu kısmına devam etmek mümkün değildir). Bina ilk başta 1843 yılında kurulan Ermeni Gregoryen Kilisesi'ni ve Anarat Huygutyun Manastırı'nı barındırıyordu, yakın zamana kadar James Joyce isimli bir İrlanda *pub*ı dahil olmak üzere çeşitli ticari girişimler tarafından kullanılmaktaydı. Manastır şu an restorasyondadır.

Sazlıdere Caddesi ve Dolapdere Caddesi'nin kesişiminde bir kilise daha vardır. Burası 1893 yılında kurulan ve halen faali-

yet gösteren Rum Ortodoks Evangelistria Kilisesi'dir. Kilise içerisinde Panayia Theotokos'a (Tanrı'nın Kutsal Annesi) adanmış bir ayazma vardır.

Dolapdere Caddesi ve Hacı İlbey Sokak'ın köşesinde yer alan kilisenin batısındaki blokta, 1843'te Abdülmecid tarafından yaptırılmış sokak çeşmesi vardır. Kilisenin ve çeşmenin yakınında bir benzin istasyonu vardır, onun yanında ise İstanbul'da kalan son domuz eti kasabı bulunur.

Ömer Hayyam Caddesi'nin ilerisinde Aynalı Çeşme denilen semt vardır. Burada 16. yüzyıl kadar erken tarihlerde Müslüman yerleşiminin mevcudiyeti bilinmektedir, 19 yüzyılda Avrupa ve Levanten Pera içerisine katılmıştı. Tam yeri bilinmese de Prusya Sefareti'nin burada bulunduğu bilinmektedir. Emin Camii Sokak'ta masif Alman Evangelik Kilisesi yanında şimdi Beyoğlu Türk Anglikan Cemaati'ni barındıran Ermeni Protestan Surp Yerrorturyan Kilisesi vardır. 1930'larda pek çok Yahudi ve antifaşist Alman ve Doğu Avrupalı buraya yerleşmişti.

Galata, Pera ve Beyoğlu'nda gerçekleştirdiğimiz turlarımızın sonuncusunu noktalıyoruz.

Sonsöz

Bu kitabı yazmaya başladığımız 2010 yılından beri Beyoğlu'ndaki değişim o kadar hızlandı ki, bu hıza ayak uydurmamız mümkün olmadı. Eğer değişim bu hızda devam ederse, birkaç yıl içerisinde bu kitapta bahsedilen bina ve yerleri kitapta anlatıldığı haliyle tanımak mümkün olmayacak. Zaten bir kısmı halihazırda o durumda. Gördüğümüz istikrarsız bir gelişimdir. Yıkılma aşamasındaki pek çok tarihi bina güzelce restore edilirken, daha da fazlası yıkılarak yerlerine bölgenin hatlarını bozan yapılar inşa edildi.

Beyoğlu'ndaki yakın zamanlı yapısal değişim, Ragıb Paşa gibi imarcıların anıtlaşan yapılar ve geçitler inşa ettiği 1890'lardan bu yana yaşanan en kapsamlı değişimdir. Ancak, o zamanın imarcıları ile günümüzdekiler arasında önemli farklar var. Ragıb Paşa her ne kadar kusursuzluktan uzaksa da, o ve onun gibi kişiler Beyoğlu'nda yaşadılar, mirasına değer verdiler ve şehrin Batılılaşmış seçkinleri için mesken bölgesi vizyonunu paylaştılar. Bugün Beyoğlu'nda inşaat yapanların çoğunluğu burada yaşamamaktadır ve bölgenin bütünlüğü ya da geleceğinden ziyade kısa-dönem kâr ile alakadarlar. Vurgu meskenlerden çok oteller ve alışveriş merkezlerindedir. Restore edilen apartmanların çoğu süitlere, hostellere, apart-otellere çevrildi ya da çok katlı barlara dönüştürüldü.

Ancak Galata-Pera-Beyoğlu'nu tarihi boyunca böylesine dinamik bir oluşum kılan her zaman Batı'daki son trendleri yansıtması ve taklit etmesidir. Bu anlamda, bölgedeki yakın zamanlı gelişmeler elbette post-kapitalist Batı'yı yansıtmaktadır ve geniş anlamda karakteriyle tutarlıdır. Ama alışveriş merkezleri,

oteller ve hip hop barlar Batı'daki son trendleri yansıtıyorsa, 2013 yazının başında hızla Türkiye'ye yayılan ateşi tutuşturan "Diren Gezi Parkı" hareketi de öyledir. Beyoğlu, tarihinin çoğunda, tıpkı Batı gibi, derinden burjuva ve paragözdür, ticaret ve bankacılık üzerine kurulmuştur ama her zaman anarşisttir ve özgürlük arayan, özgürlük için savaşanlara sığınak olmuştur.

Beyoğlu'nun geleceği tahminlere açıktır. Bizim tahminimiz eşsiz karakterinin ve kimliğinin bu ya da şu biçimde var olmaya devam edeceğidir, çünkü karakterinin ve kimliğinin temel unsurlarından biri yeniyi kucaklama arzusu, hatta yeniyi kucaklamaya can atmasıdır.

Brendan Freely - John Freely

Kaynakça

Adil, Fikret, *Asmalımescit 74*, İstanbul, 1933

Adil, Fikret, *Gardenbar Geceleri*, İstanbul, 1990

Akın, Nur, *19 Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul, 1998

Amicis, Edmondo de, *Constantinople*, 2 cilt, çeviren Maria Horner Lansdale, Philadelphia, 1896

Babinger, F., *Mehmet the Conqueror and his Time*, ed. W. C. Hickman, çeviren R. Manheim, Princeton, 1978

Belin, M., *Histoire de la latinité de Constantinople*, Paris, 1894

Çelik, Zeynep, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the 19th Century*, University of Washington Press, 1986

Deleon, Jak, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar*, İstanbul, 1990

Dökmeci, Vedia, *Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu*, İstanbul, 1990

Duhani, Said , *Quand Beyoğlu s'appelait Pera*, 1976

Duhani, Said, *Vieilles Gens, Vieilles Demeures*, İstanbul, 1947

Dwight, H. G., *Constantinople, Old and New*, New York, 1915

Eldem, Edhem, *Bankalar Caddesi: Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi*, İstanbul, 2000

Eminoğlu, Münevver ed., *1870-2000: Bir Beyoğlu Fotoromanı*, İstanbul, 2000

Esad, Celal, *Eski Galata ve Binaları*, İstanbul, 1911

Evliya Çelebi, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa* (the *Seyahatnâme*), çeviren Joseph von Hammer, Londra, 1834-46

Eyice, Semavi, *Galata and its Tower*, İstanbul, 1969

Freely, John, *Stamboul Sketches*, İstanbul, 1974

Freely, John, *Blue Guide Istanbul*, 3. basım, Londra, 1991

Freely, John, *Istanbul, The Imperial City*, Londra, 1996

Gilles, Pierre (Petrus Gyllius), *The Antiquities of Constantinople*, John Ball'un 1719 tarihli the *Four Books on the Topography of Constantinople and its Antiquities* adlı yapıtındaki çevirisinden, ed. Ronald G. Musto, New York, 1986

Goodwin, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*. Londra, 1071
Grosvenor, E. A., *Constantinople*, 2 volumes, Londra, 1895
Gülersoy, Çelik, *Tepebaşı-Bir Meydan savaşı*, İstanbul, 1995
İnalcık, Halil, 'Ottoman Galata, 1453-1543', İstanbul-Paris, 1991, s. 17-116
Hasluck, F.W., 'Dr. Covel's Notes on Galata', Atina, 1904
Hobhouse, John Cam (Baron Broughton), *A Journey Through Albania and the Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Istanbul during the years 1809 and 1810*, Londra, 1813
Johnson, Clarence Richard ed. *Constantinople Today or The Pathfinder Survey Constantinople*, New York, 1922
Koçu, R. E., *Istanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958-75
Kuban, Doğan, *An Urban History: Byzantion, Constantinopolis, Istanbul*, İstanbul, 1996
Macfarlane, Charles, *Istanbul in 1828*, Londra, 1829
Millas, Akylas, *Pera, The Crossroads of Constantinople*, 3. basım, Atina, 2006
Notitia Urbis Constantinopolitanae, Berlin, 1876
Ofluoğlu, Mücap, *Bir Avuç Alkış*, İstanbul, 1996
Özdamar, Ali, *Beyoğlu 1930: Selahattin Giz'in Fotoğraflarıyla 1930'larda Beyoğlu*, İstanbul 1991
Pannuti, Alessandro, 'Italian Levantines among other Non-Muslims: a community's fortune and dissolution despite identity preservation', Meaux, 2008
Pardoe, Julia, *The Beauties of the Bosphorus*, Londra, 1838
Pinto, Bensiyon, *Anlatmasam Olmazdı: Geniş Toplumda Yahudi Olmak*, İstanbul, 2008
Rasim, Ahmet, *Fuhş-i Atik*, İstanbul 2007
Sauvaget, Jean, *Notes sur le Colonie Genois de Pera*, Paris, 1934
Schneider, A. M. and Nomidis, *Galata, topograohische archaelogischer Plan mit eralauetende Text*, İstanbul, 1944
Scognamillo, Giovanni, *Bir Levanten'in Beyoğlu Anıları*, İstanbul, 1990
Scognamillo, Giovanni, *Beyoğlu'nda Fuhuş* , İstanbul, 1994
Smith, Albert Richard, *A Month at Constantinople*, Londra, 1850
Sumner-Boyd, Hilary, and John Freely, *Strolling Through Istanbul*, 2. basım. Londra, 2010
Türker, Orhan, *Galata'dan Karaköy'e: Bir Liman Hikayesi*, İstanbul, 2000
Walsh, Paul, *A Residence in Constantinople*, Londra, 1836
White, Charles, *Three Years in Constantinople*, Londra, 1845
Zat, Vefa, *Eski Istanbul Barları*, 1999
Zariyebaf, Fariba, *Crime and Punishment in Istanbul 1700-1800*, University of California Press, 2011.

Dizin

Abanoz Sokak 68, 194, 216, 230, 231
Acar Sokak 68, 138
Adalet Han 81
Afrika Han 192
Agopyan Han 79
Ağa Camii 202, 205, 248, 250
Ahmet Rasim 50
Akbank Binası 79
Alageyik Caddesi 70
Alageyik Sokak 67, 70
Alexandre Vallaury 78, 81, 149, 150, 156, 210
Ali Paşa Değirmeni Sokak 55, 59
Alkazar Sineması 186
Alman Hastanesi 193, 194, 246
Alman Postanesi 75, 143
Alman Sefareti 243, 244
Altıncı Daire-i Belediye 23, 110
Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu 155
Amerikan Evi (Yankee House) 68, 138
Anadolu Finans Binası 80
Anadolu Han 182, 184
Ankara Han 75
Ankara Sigorta Han 81
Antrepo Şirket-i Osmaniyesi 43
Arap Camii 20, 37, 38, 39, 84
Arap Kayyum Sokak 34
Arkadi Gazinosu 50
Arkadios 10
Arkadi Sokak 50
Arkadi (şimdiki Serçe) Sokak 48
Asaf Han 81
Aslan Yatağı 10, 246
Asmalımescit Sokak 107, 149, 151, 153, 154, 155
Assicurazioni Generali Han 76
Aşkenaz Sinagogu 67
Atatürk Köprüsü 24, 32, 33, 35, 163
Atatürk Kültür Merkezi 185, 233, 238
Avrupa Pasajı 223
Avukatlar Caddesi 73
Avusturya Bankası 32
Avusturya Hastanesi 83
Avusturya Lisesi 82
Avusturya Okulu 83
Aya Andrea 60
Aya Nikola 56, 59
Ayasofya 19, 39, 61, 128
Aya Triada Kilisesi 60, 197, 198, 229, 232
Aya Yani Kilisesi 59
Azapkapı Camii 36, 37, 87
Azapkapı Sebili 35
Azaryan Han 75
Aziziye Polis Karakolu 32
Aziz Meryem (Aya Panayia) Kilisesi 56
Aziz Yahya (Aya Yani Prodromos) Kilisesi 56, 57, 59
Aznavur Pasajı 141, 142

Bademi Sokak 67
Bağdat Han 81
Balo Sokak 216, 217, 230
Bankalar Caddesi 73, 74, 75, 78, 81, 82, 83
Bankalar Sokak 39

Bedrettin Dalan 28, 243, 251
Bereket Han 80
Bereketzade Medresesi Sokak 39
Beyoğlu Belediyesi 47, 110, 134, 173, 235, 246
Beyzade Sokak 67, 69
Birinci Dünya Savaşı 44, 52, 58, 79, 91, 115, 128, 131, 154, 156, 176, 194, 195, 208, 211, 229, 230, 243
Borsa Han 31
Botter Apartmanı 122
Bozkurt Han 75
Bristol Oteli 161
Burla Binası 79
Bülbül Sokak 67, 114
Büyük Hendek Caddesi 92, 94
Büyük Londra Otel 162
Büyükparmakkapı Sokak 189, 191, 192

Camondo Apartmanı 187, 188
Cercle D'Orient 207, 208, 210, 211, 213
Cezayir Sokak 133, 251
Cihangir 65, 175, 246, 247, 248, 250
Cihangir Camii 246, 248
Cumhuriyet Anıtı 237
Çiçek Pasajı 219, 220, 223, 224
Çinili Rıhtım 53, 54

Demirbank Binası 78
Demirciler Sokak 55
Dersaadet Rıhtım 43
Dersaadet Tahvilat Borsası 31
Deva Çıkmazı 145, 146, 161
Domuzhane Sokak 32
Dutch Chapel 126, 127
Düyun-u Umumiye 75

Edmondo de Amicis 24, 90, 114, 115, 235, 257
Eflatun Çıkmazı 37
Emek Sineması 206, 207
Emlak Bankası Binası 81
Ermeni Surp Hisus Pırgiç Kilisesi 67
Ermeni Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi 66
Esayan Ermeni Okulu 197
Eski Yağ İskelesi 34, 35
Esmahan Sultan 36
Evliyâ Çelebi 19, 20, 35, 45, 63, 65, 91, 98

Fatih Sultan Mehmet 16, 17, 18, 34, 60, 63, 95, 152
Fermeneciler Çarşısı 32
Firuz Ağa Camii 248, 250
Francini Han 80
Fransız Bon Marche 32
Fransız Geçidi (Cite Française) 41
Fransız Konolosluğu 198
Fransız Sefarethanesi 129, 131

Galata 2, 3, 4, 5, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 66, 67, 68, 70, 73, 74, 75, 80, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 105, 107, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 128, 130, 134, 136, 139, 149, 151, 166, 228, 245, 254, 255
Galata Bedesteni 34
Galata Caddesi 59
Galata Hisarı 13, 54, 55
Galata Köprüsü 23, 24, 32, 41, 53, 60, 245
Galata Kulesi 14, 15, 16, 17, 19, 70, 73, 74, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 114, 122
Galata Mahkemesi Sokak 37, 39
Galata Mevlevi Tekkesi 100
Galata Mumhanesi Caddesi 54, 55, 60
Galatasaray Lisesi 140, 173, 174, 175, 184, 192, 194
Galatasaray Meydanı 107, 140, 164, 167, 173, 174, 221, 227, 250, 251, 252
Galatasaray Postanesi 222
Galip Dede Caddesi 95, 97, 98, 99, 103, 114, 121
Giovanni Scognamillo 98, 127, 139, 145, 146, 154, 161, 179, 186, 196, 199, 204, 207, 208, 209, 216, 218, 219, 222
Giuseppe Garibaldi 134, 146
Grand Rue de Galata 47, 50, 51, 53
Grand Rue de Pera 7, 9, 19, 23, 24, 47, 50, 51, 53, 91, 105, 107, 108, 109, 112, 114,

115, 120, 123, 126, 127, 129, 136, 143, 159, 169, 202
Gümrük Sokak 54
Gümüşlü Han 75
Gümüşsuyu 121, 171, 183, 242, 243, 244
Güven Sigorta 81
Güzin Han 80

Hacı Ali Sokak 74, 75
Hacı Baba Lokantası 197
Hacopulo Pasajı 142
Halep Çarşısı 214, 215
Haliç 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 24, 27, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 54, 55, 70, 87, 89, 91, 92, 114, 115, 117, 148, 155, 159, 174, 187
Hamalbaşı Caddesi 227, 228, 229
Hamdi Paşa Han 81
Has Han 78
Hasköy 18, 40, 109, 187
Havyar Han 30, 31, 32
Hezaren Han 81
Hidayet Han 79
Hipodrom 27, 36
Hoca Tahsin Sokak 55, 59, 60
Hollanda Konsolosluğu 128
Horoz Kapı 70
Hotel des Ambassadeurs 113, 148
Hürrem Sultan 34
Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası 131
Hüsnü Gök Han 81

II. Abdülhamit 46, 52, 77, 120, 134, 143, 167, 195, 203, 211, 243, 248
II. Beyazıt 18, 40, 60, 63, 173, 248
III. Murat 36, 61, 163
III. Mustafa 55, 82
III. Osman 55
III. Selim 63, 87
II. Mahmut 64, 87, 88, 89, 110, 112, 145, 197, 248, 253
II. Mehmet 16, 174
II. Mustafa 39, 89
II. Selim 36, 61, 89
I. Mahmut 35, 55, 63, 102, 232, 241, 242
IV. Mehmed 18
IV. Murat 35, 54, 55, 127

İbn-i Battûta 15
İkinci Dünya Savaşı 1, 40, 53, 79, 139, 161, 196, 222
İmar Bankası Binası 74
İngiliz Sefareti 162, 163, 177, 182, 210
İsa'nın Kulesi (Galata Kulesi) 14, 87
İstiklal Caddesi 4, 7, 9, 105, 107, 116, 121, 122, 123, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 140, 141, 144, 151, 161, 165, 166, 167, 177, 179, 185, 187, 196, 197, 198, 199, 202, 208, 209, 210, 217, 219, 221, 223, 232, 238, 241
İsveç Konsolosluğu 97, 122, 151
İş Bankası Binası 76

Jeneral Han 75

Kalafat Yeri 28
Kallavi Sokak 144, 162
Kamondo Han 76
Kamondo Merdivenleri 78, 83
Kanuni Sultan Süleyman 34, 36, 63, 248
Karabaş Mescidi 63
Karaköy Balık Pazarı 28, 53
Karaköy Caddesi 73
Karaköy İskelesi 13
Karaköy Meydanı 29, 32, 33, 40, 41, 51, 53, 69, 71, 73
Karaköy Palas 73
Karaoğlan Sokak 67
Kardeşim Sokak 33
Kart Çınar Sokak 78, 82
Kavafyan Han 75
Keçecizade Apartmanı 81
Kemankeş Caddesi 54
Kemankeş Mustafa Paşa Camii 54
Kemeraltı Caddesi 56, 60, 66, 67, 69, 73
Kılıç Ali Paşa Camii 60, 61, 62, 63
Kirkor Balyan 64, 234, 235
Komisyon Han 31
Konsolide Han 31, 32
Konstantinapol 13, 16, 25, 33, 41, 45, 55, 75, 164, 174
Konstantinopolis 9, 11, 14, 15, 16, 19, 27, 38, 39, 84, 86, 100, 105, 109, 118, 124, 127, 151, 155, 156
Kral Ferdinand 18

Kraliçe İsabella 18
Kuledibi 67, 92, 166
Kulekapısı yolu 20
Kumbaracı Yokuşu 123
Küplü Meyhanesi 48
Kürekçiler Kapısı Sokak 28
Kürkçü Kapısı 34

Lale Sineması 196
Laverintos Meyhanesi 46
Laziridi Han 80
Leblebici Sokak 48
Liman Lokantası 53
Loranda Han 75
Lord Byron 46
Luvr Apartmanı 215
Lüleci Hendek Sokak 66

Macri Han 75
Maksim Gece Kulübü 244
Markiz Pastanesi 123, 150
Marmara Denizi 41, 91
Melek Sineması 207
Merzifonlu Camii 32
Meşrutiyet Caddesi 141, 143, 144, 145, 147, 155, 159, 163, 164, 166, 221, 223, 224, 227
Mevag Binası 80
Mısır Apartmanı 138
Mihrimah Sultan 34
Mimarlar Caddesi 73
Mimar Sinan 35, 60, 61, 187, 248
Minerva Han 74
Mis Sokak 184, 199, 209, 213, 217

Narlıyan Han 78
Naum Tiyatrosu 111, 194, 221
Nazlı Han 81
Necatibey Caddesi 47, 53, 59, 60
Nevizade 155, 216, 220, 224, 225, 226
Nimfayon Anlaşması 14, 28, 80
Nisuaz Pastanesi 185
Nordstern Han (Oyak Sigorta binası) 33
Nusretiye Camii 65

Odakule 145
Oğlak Sokak 67
Ortahisar 20
Osmanlı Bankası ve Merkez Bankası binaları 76

Palazzo Communal 14, 80, 82
Pamukbank Binası 80
Papa Eftim 56, 57, 58
Park Otel 218, 242, 243
Pera 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 28, 40, 70, 81, 89, 90, 91, 97, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 150, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 169, 171, 180, 184, 185, 190, 193, 194, 202, 203, 210, 214, 215, 218, 219, 221, 222, 232, 233, 235, 251, 254, 255
Pera Palas 120, 156, 157, 158, 159, 203, 218
Perçemli Sokak 40
Perşembe Pazar Hamamı 39
Perşembe Pazarı Caddesi 39, 81
Petrus Gyllius 19, 33, 34

Reşad Ekrem Koçu 46, 68, 176
Rıhtım Caddesi 53
Rumeli Pasajı 201, 202, 203
Rus Konsolosluğu 123, 124, 151
Rüstem Paşa 33, 34
Rüstem Paşa Han 33

Said Duhani 119, 121, 122, 132, 138, 143, 145, 147, 159, 161, 178, 179, 183, 184, 186, 189, 192, 194, 195, 199, 201, 205, 211, 212, 219, 221, 223, 225, 229
Saint-Pierre Han 76
Salâh Birsel 186, 189, 207
Saliha Valide Hatun 35
San Andonia Latin Kilisesi 54
San Antuan 7, 136, 137
San Benoit 66, 67
San Benoit Latin Katolik Kilisesi 66
San Francis Katolik Kilisesi 39
San George Kilisesi 82
Sankt Georg Kilisesi 82
San Michael Latin Kilisesi 33
Saray Sineması 204

Selanik Han 32
Sen Piyer Han 82
Seropi 48
Seyahatnâme 19, 91
Sıraselviler Caddesi 195, 241, 244, 246, 248
Sigorta Caddesi 73
Sofyalı Sokak 151, 153, 154
Sokullu Mehmet Paşa 36
Stambol [Eski Şehir] 24
Sultan Abdülaziz 50, 63, 75, 95, 111, 113, 117, 118, 145, 173, 181, 221, 243
Sultan Süleyman 34, 36, 60, 63, 91, 129, 248
Surp Hisus Pırgiç 67
Süleyman Han 63
Sümerbank Binası 76
Sykai 13, 19, 27, 33, 84, 133

Şark Han 78
Şark Pasajı 149, 150
Şeftali Sokak 67, 69
Şerbethane Sokak 67, 68, 69
Şişhane 94, 109, 119
Şişmanoğlu Konağı 213

Taksim Hastanesi 246, 248
Taksim Maksemi 232, 242
Taksim Meydanı 107, 116, 142, 166, 169, 198, 230, 232, 234, 241
Talimhane 171, 237
Tarlabaşı 105, 111, 149, 169, 172, 216, 227, 229, 230, 238, 251, 252, 253
Tarlabaşı Caddesi 229, 230, 238, 251, 252
Tatavla (Kurtuluş) 105
Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu 159, 160, 167
Tersane Caddesi 28, 32, 35, 37
Tokatlıyan İş Hanı 218, 219
Topçu Kışlası 63, 232, 234
Tophane binası 63
Tophane Çeşmesi 62
Topkapı Sarayı 18, 36, 173, 242
Trianon Pastanesi 175
Tünel 23, 40, 87, 103, 105, 107, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 126, 140, 151, 153, 154, 159, 178, 192
Tünel Meydanı 103, 105, 111, 120, 121, 153, 154
Türkiye Hahambaşılığı 152
Tütün Han 75

Union Han 75, 76
Uzun Han 80

Üç Horon (Kutsal Üçlü) Kilisesi 224

Vakıflar Bankası Binası 75
Valide Sultan Gülnuş Umetullah 39
Valide Turhan Hatice Sultan 18
Vefai Han 79
Vekilharç Sokak 59
Venedik Sarayı 127
Vezir Mehmet Paşa 39
Voyvoda Caddesi 73, 80, 81
Voyvoda Han 78

Yakup İş Merkezi 80
Yanıkkapı Sokak 37
Yelkenciler Hanı 34, 35
Yelkenciler Sokak 28
Yemiş İskelesi 34
Yeni Bahtiyar İş Merkezi 76
Yeni Camii 18, 39
Yeni Camii Çeşmesi Sokak 39
Yeni Camii Medresesi 39
Yeniçarşı Caddesi 133, 174, 250, 251
Yeni Çarşı Caddesi 134, 135
Yeraltı Camii 13, 54
Yeşilçam Sokak 141, 206, 209
Yeşildirek Hamamı 37
Yıldız Sarayı 77, 120, 211
Yolcuzade Mescidi 37
Yolcuzade Sokak 37
Yunan Konsolosluğu 177, 199
Yüksek Kaldırım 23, 32, 70, 71, 73, 74, 95, 119

Zambo Çikolata 184
Zat-ül Hareke 44
Ziba Sokak 68
Zincirli Han 39
Ziya Paşa Sokak 79
Zulfaris Sinagogu 40
Zürafa Sokak 67

Sokak sokak Galata, adım adım Pera, karış karış Beyoğlu... Yüzyıllardır farklı kültürleri-kimlikleri kucaklayan, her gün biraz daha değişip dönüşen ama değerli özünü asla yitirmeyen caddeler, mahalleler, hanlar, geçitler: John Freely ve Brendan Freely'nin kaleminden sıradışı bir "biyografi"...

İstanbul'a dair kitaplar hep tarihi yarımadaya odaklanır. Ama *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, Konstantinopolis yarımadasının karşısındaki Beyoğlu bölgesine yoğunlaşıyor. Bölgenin gelişimini ve sosyal tarihini, Haliç'teki ilk yerleşimlerden Taksim ve çevresindeki son yerleşimlere kadar, sadece mimarisiyle değil, katillerinden mafyasına, fahişelerinden bankerlerine, diplomatlarından sosyetesine kadar, bütün sakinlerini de inceleyerek sokak sokak takip ediyor.

Kapak: Büyük Hendek Sokak'tan Galata Kulesi'ne bakış.

THG 0689522 CDZ

ISBN 978-975-08-3009-9
19 TL
9 789750 830099